

ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

ТРАВНЕВІ СТУДІЇ: ІСТОРІЯ, МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Збірник матеріалів

VI МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ
І МОЛОДИХ ВЧЕНИХ «ТРАВНЕВІ СТУДІЇ 2024:
ІСТОРІЯ, АРХЕОЛОГІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
В УМОВАХ ВІЙНИ»

2 травня 2024 р.

ВИПУСК 9

Вінниця
2024

*Рекомендовано до друку
вченою радою факультету історії та міжнародних відносин
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 9 від 22 травня 2024 р.)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Берегута В. В., асистент кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Лимар В. В., д-р екон. наук, доц., в. о. зав. кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Литвиненко Р. О., д-р іст. наук, проф., в. о. зав. кафедри всесвітньої історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Мартинчук І. І., канд. іст. наук, доц., доцент кафедри історії України та спеціальних галузей історичної науки Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Мелекєсцев К. І., канд. іст. наук, заст. декана з наукової роботи факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Отземко О. В., канд. іст. наук, доц., доцент кафедри історії України та спеціальних галузей історичної науки Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Паніна І. Г., канд. іст. наук, заст. декана з навчальної роботи факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Пятницькова І. В., канд. іст. наук, доц., заст. декана з соціальної та виховної роботи факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Теміров Ю. Т., канд. іст. наук, доц., декан факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса (редактор);

Темірова Н. Р., д-р іст. наук, проф., в. о. зав. кафедри історії України та спеціальних галузей історичної науки Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Т 65 Травневі студії: історія, міжнародні відносини: збірник матеріалів VI Міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених «Травневі студії 2024: історія, археологія та міжнародні відносини в умовах війни». Вип. 9 / за заг. ред. Ю. Т. Темірова. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. 193 с.

УДК 94:339](063):378.4(477.62)ДонНУ

ЗМІСТ

Секція 1. Війна, деокупація, відновлення

<i>Глухман Катерина.</i> Зміна військового командування в Україні та міжнародна і внутрішньоукраїнська реакція	7
<i>Цапко Владислав.</i> Документування російських воєнних злочинів в Україні: досвід поліцейських підрозділів «Білі янголи».....	11
<i>Безклуба Анастасія.</i> Дипломатія в умовах війни: досвід України 2023–2024 років	13
<i>Богданюк Вікторія.</i> Фінансова підтримка України Європейським Союзом в умовах повномасштабної російської агресії: тенденції та перспективи	16
<i>Парчевська Вікторія.</i> Культурна спадщина в публічній дипломатії України	19
<i>Галинська Карина.</i> Роль української пісні в період повномасштабного вторгнення РФ в Україну (2022–2024 рр.).....	22
<i>Коваленко Михайло.</i> Спортивна дипломатія України як протидія російському впливу в умовах російсько-української війни	24
<i>Прибега Юлія.</i> Фактор незаконної торгівлі культурними цінностями в Італії	26

Секція 2. Московсько-українські війни в історії та сучасності

<i>Берегута Віталій.</i> Історичні аналогії як інструмент аналізу сучасної російсько-української війни	29
<i>Стьопочкін Михайло.</i> Добровольчі формування української армії в советсько-українській (1917–1918 рр.) та новітній російсько-українській (2014–2024 рр.) війнах	32
<i>Кулакова Анастасія.</i> Більшовицькі плакати часів Української національної революції 1917–1921 рр.....	35
<i>Івасюк Вікторія.</i> Московський фактор у політичній концепції Степана Бандери.....	38
<i>Бривко Микола.</i> Савур-Могिला як об’єкт репрезентативності української боротьби минулого і сьогодення	41
<i>Васильєв Євгеній.</i> Етапи формування інституту військового капеланства в незалежній Україні	43
<i>Тоцька Софія.</i> Антимайдан у Бердянську (листопад 2013 – лютий 2014 рр.).....	46

Секція 3. Питання про міжнародний порядок за повномасштабної війни

<i>Король Дмитро.</i> Холодна війна в інтерпретації Генрі Кіссінджера.....	49
<i>Подерня Віктор.</i> Важливість збереження особливого правового статусу Антарктики.....	51
<i>Вонсович Олена.</i> Вплив глобалізації на міжнародну безпеку та стабільність.....	53
<i>Грищук Владислав.</i> Вплив європейського та євроатлантичного вибору Грузії і Туреччини на безпекову ситуацію в Західній Азії	55

<i>Яцко Петро</i> . Особливості взаємин Об'єднаних Арабських Еміратів з країнами Європейського Союзу.....	58
<i>Приймак Павло</i> . Вплив стратегічних комунікацій України на міжнародний порядок та євроінтеграційні процеси в умовах війни	61
<i>Кривдюк Карина</i> . Роль ООН у врегулюванні російсько-українського конфлікту	63
<i>Алексєєва Анна</i> . Стратегії покращення миротворчої діяльності ООН у контексті врегулювання конфлікту між РФ та Україною	66
<i>Юрчак Сергій</i> . Фактори пасивності держав Глобального Півдня щодо запровадження антиросійських санкцій	70
<i>Паламарчук Юлія</i> . Східноєвропейський вектор політики КНР: московське вторгнення та український контекст	72
<i>Арсенюк Маргарита</i> . Культурна дипломатія Японії та Китаю: історична перспектива та сучасність	75

Секція 4. Історія в контексті інформаційної компоненти повномасштабної війни

<i>Нісанов Олександр</i> . «Велика Угорщина» – міф чи політика іредентизму?	78
<i>Гольцева Ганна</i> . Історія та культура на захисті України в інформаційних війнах.....	79
<i>Сандригось Наталія</i> . Розвиток публічної історії в Україні як протидія російській агресії.....	83
<i>Мальована Ольга</i> . Гібридна війна як особливість російської агресії проти України 2014 р.: інформаційний компонент.....	85
<i>Гутнік Катерина</i> . Вплив соціальних мереж на формування думки про російсько-український конфлікт	88
<i>Осадець Данило</i> . Український історичний діалогінг як компонент інформаційного фронту Новітньої російсько-української війни.....	90
<i>Крючкова Кароліна</i> . Антиукраїнські фейки В. Путіна в інтерв'ю Т. Карлсону 9 лютого 2024 р.	92
<i>Лапіна Ірина</i> . Особливості антизахідної російської пропаганди в Україні	95
<i>Коломієць Олександра</i> . «Джинса» в українських онлайн-медіа.....	97
<i>Франкова Вікторія</i> . Стіни, що говорять: мурали закордонних митців як голос підтримки України.....	101

Секція 5. Археологічні студії: виклики, досягнення, перспективи

<i>Ахновський Денис</i> . Відображення археологічної спадщини скіфського степу на монетах України	104
<i>Мельник Сергій</i> . Ментальні образи та деструкція українського суспільства в напрямі історичного вшанування.....	106
<i>Kravchenko Dalila</i> . Features of Maya ceramic production.....	108
<i>Сторожук Сергій</i> . Потойбічні уявлення населення Месоамерики.....	111

Секція 6. Суспільні виміри історії

<i>Грищенко Влада.</i> Трансформація римської влади і суспільства у VIII–VI ст. до н. е.: від епохи царів до ранньої республіки	114
<i>Шептицька Богдана.</i> Вікторіанський роман як історичне джерело: сучасна українська історіографія.....	116
<i>Сауляк Анастасія.</i> Благодійництво сумських цукро заводчиків Харитоненків в Україні.....	119
<i>Басько Роман.</i> Політика Російської імперії щодо іноземних інвесторів у другій половині XIX ст. в українських губерніях.....	122
<i>Кісельов Єгор.</i> Кіноіндустрія США у період Великої депресії	124
<i>Богуцька Оксана.</i> Міжнаціональна взаємодія у середовищі жінок-політв'язнів у радянських таборах	127
<i>Дьоміна Анастасія.</i> Сталінська репресивна машина: чи дійсно кримські татари зрадили?	129
<i>Сорокіна Вікторія.</i> Его-документи в складі архівно-кримінальних справ співробітників каральних органів.....	131
<i>Бойко Ірина.</i> Причини аварії на Чорнобильській АЕС.....	134

Секція 7. Роль особистості в історії та сучасних міжнародних відносинах

<i>Сербенюк Антон.</i> Gente Ruthenus, Nazione Polonus. Самоідентифікація князя Єремії Вишневецького у контексті подій Хмельниччини.....	137
<i>Піддубна Ольга.</i> Гетьманські дружини та їх вплив на політику України другої половини XVII – початку XVIII століття.....	140
<i>Додух Валерій.</i> Образ Гната Галагана в історіографії другої половини XIX ст.....	143
<i>Барбелюк Олександр.</i> Трагедія Юрія Коцюбинського	145
<i>Венечук Софія.</i> Николай Василько і газета «Буковина»: конструювання образу політика.....	147
<i>Шатковський Денис.</i> Історіографія та джерельна база досліджень життя і діяльності Якова Гальчевського	149
<i>Гуцол Аліна.</i> Патріарх Йосиф Сліпий та його бачення українського народу ...	151
<i>Кубов Мирослав.</i> Політична діяльність та ув'язнення в листах Василя Стуса.....	154
<i>Дзюба Галина.</i> В'ячеслав Чорновіл: початки просвітлення за демократію великим українським діячем	156
<i>Слонська Марія.</i> Шістдесятниця Софія Караффа-Корбут	158

Секція 8. Українське суспільство: ментальність та ідентичність

<i>Костельнюк Дар'я.</i> Різдвяні традиції та звичаї подолян	162
<i>Черановська Тетяна.</i> Пам'ять про козацтво у музейному просторі сучасної України.....	165
<i>Буран Анна.</i> Проблема наслідків Голодомору в сучасній українській історіографії	167

<i>Чегринець Святослав. Меморіалізація злочинів Другої світової війни у Харкові, Донецьку, Дніпрі, Запоріжжі, Одесі, Львові, Ужгороді та Чернівцях у 1944–2024 рр.....</i>	169
<i>Курочка Анна. Вплив комуністичної ідеології на ментальність українців .....</i>	172
<i>Фаріон Анастасія. Особливості формування ментальності та ідентичності українців .....</i>	175
<i>Бардіна Алла. Гендерні аспекти світогляду (пост)радянського та сучасного українського соціуму (в контексті гендерних уявлень дітей юнацького віку та вплив на них сімейного середовища).....</i>	177
<i>Турчан Варвара. Проблеми збереження нематеріальної культурної спадщини України.....</i>	180
 <i>Травневі студії – JUNIOR. Українці зі світовими іменами</i>	
<i>Солощенко Владислав. Вчитель: Капелюх Юлія Віталіївна</i>	
<i>Павло Скоропадський: від великороса до самостійника .....</i>	183
<i>Коробкіна Тетяна. Вчитель: Бараненко Світлана Михайлівна</i>	
<i>Український Ікар: життєвий і творчий шлях Сержа Лифаря .....</i>	186
<i>Тетюшева Анастасія. Вчитель: Яковлев Андрій Вікторович</i>	
<i>Король поп-арту Енді Воргол.....</i>	189

СЕКЦІЯ 1

ВІЙНА, ДЕОКУПАЦІЯ, ВІДНОВЛЕННЯ

Глухман Катерина

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЗМІНА ВІЙСЬКОВОГО КОМАНДУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА МІЖНАРОДНА І ВНУТРІШНЬОУКРАЇНСЬКА РЕАКЦІЯ

Ключові слова: *військове командування України, реакція на зміну командування ЗСУ, легітимність зміни командування ЗСУ, дискусія щодо зміни командування ЗСУ, морально-психологічний стан українського суспільства.*

Keywords: *Change of military command of Ukraine, Reaction to the change of command of the Armed Forces of Ukraine, Legitimacy of the change of command of the Armed Forces of Ukraine, Discussion on the change of command of the Armed Forces of Ukraine, Moral and psychological state of Ukrainian society.*

Після двох років повномасштабної війни 8 лютого 2024 року відбулась зміна військового головнокомандування в Україні. З погляду легітимності вона відповідає нормам військового командування, проте ця тема напередодні звільнення В. Залужного та після факту випуску указу президента України про зміну збурила українське суспільство та мала відповідний відгук серед політикуму та масмедіа у світі. Суспільна дискусія в Україні та реакція у світі вказує на неоднозначне сприйняття цього факту і дуже контроверсійні позиції різних внутрішніх та зовнішніх акторів щодо цієї проблеми. Саме тому важливо осмислити проблему з погляду її значимості для українського суспільства, висвітлення в західному світі та відносин України з нашими міжнародними партнерами, що допомагають нам протистояти агресору.

Різностороннє висвітлення цієї проблеми можливе за умови залучення контент-аналізу як методу дослідження текстових масивів. Ставляться задачі визначити характер реакції на можливу зміну та на факт зміни: військових України, цивільного населення та українських політиків; характер реакції політикуму та цивільного населення в росії щодо цієї зміни; характер реакції Європейського Союзу. Під час визначення характеру реакції використані такі індикатори: зміна В. Залужного на О. Сирського; надання В. Залужному звання Героя України; зміни у складі Ради національної безпеки і оборони України. Окрім характеру реакції, було цікавим дослідити вплив зміни військового командування на українське суспільство. Під час дослідження цього аспекту були використані дані компанії «SOCIS» щодо рейтингу політичних партій в Україні після зміни головнокомандувача ЗСУ, а також зроблена автором діаграма щодо впливу на морально-психологічний стан українського суспільства. Ще одним напрямом аналізу стала класифікація змістового контенту за основними тезами підтримки чи критики щодо рішення зміни головнокомандувача ЗСУ, які акумулюються в українських та іноземних ЗМІ. Для дослідження були вибрані тези, найбільш часто вживані в матеріалах: «Сирський і радянський – як тісно пов'язані ці слова між собою?»;

«бачення війни має бути єдиним»; «цивільний контроль Зеленського»; дискусія між президентом Зеленським та Білим домом щодо зміни головнокомандувача ЗСУ; «репутація Сирського неоднозначна»; «фіаско України»; «військова стратегія буде кращою після звільнення В. Залужного»; «я не знаю, як він (Сирський) працює з ними (Україна)»; відставка В. Залужного; генерал-полковник Олександр Сирський.

Для вимірювання рівня вживаності вибраних тез в інформаційному масиві була використана програма «MAXQDA 24», в яку внесені всі українські та іноземні ЗМІ, що опрацьовувались для аналізу теми.

У дослідження залучено різноманітні джерела, що охоплюють тематику військового командування в Україні. Це законодавчі документи, звіти і публікації Міністерства оборони України, промови та звернення посадових осіб, які стосуються цієї теми [3; 16; 17], а також новинні повідомлення міжнародних та російських ЗМІ. Зокрема, було розглянуто брифінг Валерія Залужного про законопроект щодо мобілізації, звернення Президента України у власному Telegram-каналі, а також звернення Головнокомандувача Збройних Сил України [1; 6; 15; 18; 21]. Ці джерела надали інформацію про важливі аспекти системи військового командування в Україні, включно з законодавчими та стратегічними ініціативами. Повідомлення міжнародних ЗМІ, як-от BBC News, CNN, The Washington Post, Atlantic Council, The Guardian [20; 22; 23; 24; 25], а також російських ЗМІ («Известия», BBC NEWS русская служба, РИА Новости) доповнили картину подій з різних перспектив [7; 8; 9; 10; 12; 14]. Це дало змогу отримати узагальнену інформацію про ставлення та реакції міжнародного співтовариства на події, пов'язані з військовим командуванням в Україні. Також було враховано блоги посадових осіб Валерія Залужного, Володимира Зеленського та Рустема Умерова, які надали додаткові інсайти й оцінки стану справ у сфері військового командування в Україні [2; 4; 19]. Новинні повідомлення українських ЗМІ, як-от ТСН Україна та YouTube-канал Генерального штабу ЗСУ, доповнили аналіз інформації з внутрішніх джерел, забезпечивши більш повну картину подій та офіційних позицій владних структур України [5; 11; 13]. Загалом комбінація даних із різних джерел надала широкий огляд ситуації та дала змогу зробити інформовані висновки щодо зміни військового командування в Україні.

Ключові висновки є такими. Аналіз реакції військових (домінуюче нейтральне ставлення), цивільного населення (негативне ставлення) та українського політикуму (позитивне ставлення) на зміни у військовій сфері України підтверджує глибоке розділення в суспільстві щодо цієї теми. Це відображає різні погляди та пріоритети, що покладаються на національну безпеку та оборону.

Реакція політичної еліти та цивільного населення росії на зміну керівництва у Збройних Силах та Раді національної безпеки і оборони України свідчить про спроби використати ці події для політичних маніпуляцій та пропагандистських цілей, а також про загальний відсутній інтерес цивільного населення росії до цих змін.

Реакція Європейського Союзу на зміни в керівництві Збройних Сил та Раді національної безпеки і оборони України відображає різноманітність поглядів серед відомих ЗМІ (BBC News, CNN News, The Washington Post, The Guardian) та

аналітичних центрів (Atlantic Council), вказуючи на те, що оцінка подій залежить від контексту та орієнтацій авторів.

Описуючи вплив цієї зміни на українське суспільство, доходимо висновку, що зміна військового командування 8 лютого 2024 року в Україні вплинула на динаміку рейтингів політичних партій (1-е місце – Партія Залужного, 2-е місце – Блок Зеленського, 3-е місце – Європейська Солідарність, 4-е місце – Партія Придули 24 серпня, 5-е місце – Партія Разумкова), відображаючи зміну настроїв та поглядів українського суспільства.

Узагальнено ця зміна може мати як негативний, так і позитивний вплив на морально-психологічний стан нації, залежно від того, як вона сприймається та як влада керує процесом комунікації з громадськістю. Під час аналізу тез критики чи підтримки щодо рішення зміни В. Залужного на О. Сирського видно, що більшість видань висловлюють підтримку цього рішення, підкреслюючи важливість у контексті об'єднання зусиль та консолідації влади під час війни. Вони вбачають у новому керівництві можливість внести свіжий погляд на ведення війни та покращити стратегічне планування в умовах збройного конфлікту. Проте деякі ЗМІ висловлюють застереження щодо можливого повернення до радянських методів ведення війни та підкреслюють неоднозначність оцінки діяльності О. Сирського на попередніх посадах. Це відображає внутрішній дискурс щодо майбутнього керівництва та стратегічних напрямів розвитку українських Збройних Сил.

Джерела та література

1. Брифінг Валерія Залужного про законопроект щодо мобілізації. *Militarnyi*. 26.12.2023. URL: https://www.youtube.com/watch?v=ZWVwfGhBOOw&ab_channel=Militarnyi
2. Валерій Залужний (Zaluzhnyi Valerii). *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/vzaluzhnyi?mibextid=dGKdO6>
3. Відсьогодні до керівництва Збройними Силами України приступає нова управлінська команда – звернення Президента Володимира Зеленського / Вінницька обласна військова адміністрація. 08.02.2024. URL: <https://www.vin.gov.ua/news/ostanni-novyny/60537-vidsohodni-do-kerivnytstva-zbroinymu-sylamy-ukrainy-prystupaie-nova-upravlinska-komanda-zvernennia-prezydenta-volodymyra-zelenskoho>
4. Володимир Зеленський. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/zelenskyu.official/>
5. Генерал армії США Бен Годжес дав свою оцінку змінам у вищому військовому керівництві України / Генеральний штаб ЗСУ. *YouTube*. 13.02.2024. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Y7XdNd4DeUo>
6. Звернення Головнокомандувача Збройних Сил України / Генеральний штаб ЗСУ. *Facebook*. 09.02.2024. URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=737192571927157&id=100069092624537&mibextid=ox5AEW
7. «Зеленский в отчаянии»: в США рассказали, чему радуется Залужный. *РИА Новости*. 10.02.2024. URL: <https://ria.ru/20240210/zaluzhnyy-1926592479.html>
8. Зеленский назначил Сырского главкомом ВСУ. *Известия*. 08.02.2024. URL: <https://iz.ru/1647244/2024-02-08/zelenskii-naznachil-syrskogo-glavkomom-vsuv>
9. Зеленский обсудил с Залужным обновление руководства ВСУ. *Известия*. 08.02.2024. URL: <https://iz.ru/1647224/2024-02-08/zelenskii-obsudil-s-zaluzhnym-obnovlenie-rukovodstva-vsuv>
10. «Математик войны». Кто такой новый главком ВСУ Александр Сырский. *BBC NEWS русская служба*. 09.02.2024. URL: <https://www.bbc.com/russian/articles/cv274dn0qlno>
11. Оборона Киева і Бахмута та блискучий наступ на Харківщині: що відомо про нового головнокомандувача ЗСУ Сирського. *TCH Україна*. 09.02.2024. URL: <https://tsn.ua/amp/ukrayina/oborona->

kiyeva-i-bahmuta-ta-bliskuchiy-nastup-na-harkivschini-scho-vidomo-pro-novogo-golovkoma-zsu-sirskogo-2510101.html

12. Однокурсник Сирського розказав про студентські роки нового главнокомандувача ВСУ. *Известия*. 11.02.2024. URL: <https://iz.ru/1648486/2024-02-11/odnokursnik-syrskogo-rasskazal-o-studentskikh-godakh-novogo-glavkoma-vsua>

13. Олександр Сирський зробив першу заяву на посаді Головнокомандувача ЗСУ! *ТСН Україна*. 09.02.2024. URL: <https://tsn.ua/video-novini/oleksandr-sirskiy-zrobiv-pershu-zayavu-na-posadi-golovnokomanduvacha-zsu.html>

14. Отец Сирського розказав про реакцію на призначення сина новим главнокомандувачем ВСУ. *Известия*. 11.02.2024. URL: <https://iz.ru/1648476/2024-02-11/otets-syrskogo-rasskazal-o-reakcii-na-naznachenie-syna-novym-glavkomom-vsua>

15. Офіційне інтернет-представництво Президента України Володимира Зеленського. Від 12.02.2024 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/shob-dodati-bilshe-zahistu-dodayemo-bilshe-mozhливостей-nash-88909>; Від 13.02.2024 р. – URL: <https://www.president.gov.ua/news/mistvoryuyemo-dlya-ukrayini-principovo-novu-sistemu-bezpeko-88921>

16. Офіційне інтернет-представництво Президента України Володимира Зеленського. Укази від 08.02.2024 р.: № 58/2024, № 59/2024, № 60/2024, № 61/2024, Указ від 09.02.2024 р.: № 67/2024. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/672024-49697>

17. Офіційний вебсайт Міністерства оборони України. Звіт від 08.02.2024 р.: ID: 70517, звіти та публікації від 09.02.2024 р.: ID: 70530, ID: 70529, ID: 70527, ID: 70524. URL: <https://www.mil.gov.ua/>

18. Офіційний канал Президента України Володимира Зеленського від 08.02.2024 р., від 09.02.2024 р. URL: https://t.me/V_Zelenskiy_official

19. Рустем Умеров / Rustem Umerov. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/rustem-umerov.ua/>

20. President Zelensky sacks Ukraine's commander-in-chief. *BBC News*. 08.02.2024. URL: https://www.youtube.com/watch?v=wXSVm9maDI8&ab_channel=BBCNews

21. Press Briefing by Press Secretary Karine Jean-Pierre and NSC Coordinator for Strategic Communications John Kirby. *The White House*. 08.02.2024. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/press-briefings/2024/02/08/press-briefing-by-press-secretary-karine-jean-pierre-and-nsc-coordinator-for-strategic-communications-john-kirby-february-8-2024/>

22. Removal of Ukraine's 'Iron General' is one of Zelenskyy's biggest gambles. *Atlantic Council*. 08.02.2024. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/zelenskyy-removes-top-general-in-ukraines-biggest-shakeup-of-the-war/>

23. Ukrainian military sees changes after top brass shakeup. *CNN*. 10.02.2024. URL: <https://edition.cnn.com/videos/world/2024/02/10/exp-mick-ryan-seg-021012aseg1-cnni-world.cnn>

24. What happened in the Russia-Ukraine war this week? Catch up with the must-read news and analysis. *The Guardian*. 09.02.2024. URL: <https://www.theguardian.com/world/2024/feb/10/what-happened-in-the-russia-ukraine-war-this-week-catch-up-with-the-must-read-news-and-analysis>

25. Zelensky replaces military chief, naming Syrsky top commander. *The Washington Post*. 08.02.2024. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2024/02/08/valery-zaluzhny-commander-ukraine-removed/>

Цапко Владислав

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ДОКУМЕНТУВАННЯ РОСІЙСЬКИХ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ: ДОСВІД ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПІДРОЗДІЛІВ «БІЛІ ЯНГОЛИ»

Ключові слова: «Білі янголи», Національна поліція України, російсько-українська війна, воєнні злочини Росії, документування.

Keywords: «White angels», National Police of Ukraine, Russian-Ukrainian war, Russia's war crimes, documenting.

З перших днів повномасштабного вторгнення Росії в Україну у відповідь на небезпеку, що зростала, та з огляду на потребу в наданні невідкладної допомоги постраждалому населенню було створено спеціальний підрозділ поліції Донеччини під назвою «Білі янголи». Рустам Лукомський, представник підрозділу, розповідає, що важкі зіткнення з початку повномасштабного вторгнення зумовили потребу виконання поліцією вже нефункціональних обов'язків, маючи під цим на увазі, що поліцейські стали одночасно і працівниками служби надзвичайних ситуацій, і швидкої допомоги, і служби евакуації [3]. Виконання таких напрямів роботи «Білими янголами» обґрунтовувалося ускладненням приїзду карет швидкої допомоги, співробітників ДСНС України, евакуаційних груп та вантажів з гуманітарною допомогою у прифронтові райони через інтенсивні ворожі обстріли.

Головними цілями діяльності цього поліцейського підрозділу є забезпечення евакуації з прифронтових районів людей, зокрема і загиблих, надання медичної допомоги пораненим, транспортування гуманітарної допомоги, а також фіксація воєнних злочинів, що вчинила армія РФ щодо мирного населення України. «Білі янголи» діють на територіях Херсонської, Харківської, Луганської та Донецької областей, зокрема на Мар'їнському, Бахмутському, Великоновосілківському, Лиманському, Вугледарському та Авдіївському напрямках.

Під час евакуації «Білі янголи» виконують важливу роботу з документування російських воєнних злочинів. Вони детально фіксують порушення міжнародного гуманітарного та воєнного права, зокрема злочини проти мирного населення, як-от пошкодження цивільної інфраструктури, роблячи фотографії та відеозаписи, збираючи свідчення очевидців обстрілів та використовуючи інші методи документування, що можуть слугувати доказами у міжнародних судах [2]. До того ж поліцейські підрозділи поширюють цю інформацію через соціальні мережі Національної поліції України та МВС України у Facebook та YouTube. Це дає змогу користувачам мережі бачити, в якому жахливому гуманітарному становищі перебувають місцеві мешканці, особливо діти, люди похилого віку та особи з інвалідністю, які страждають від браку продовольства, медикаментів та питної води, перебуваючи під постійними ворожими обстрілами. Так, наприклад, 14 жовтня 2023 р. російськими окупаційними військами з РСЗВ «Смерч» обстріляне селище Багатир у Донецькій області. Поліцейські з підрозділу «Білі янголи» зафіксували пошкодження 20 будинків, а також церкви, школи, цивільних автомобілів та електромереж [5].

Із міста Авдіївки, однієї з найгарячіших точок на фронті, «Білі янголи» вивели два літні подружжя та двох чоловіків у критичному стані. Під час евакуації

поліцейські знайшли тіло загиблого під завалами зруйнованого будинку. Серед евакуйованих була родина пенсіонерів, яка потрапила під обстріл, але дивом залишилася живою. Ще одна літня пара також була евакуйована за проханням їхньої доньки, і вони теж перебувають у безпеці. До того ж місцевого мешканця зі зламаною ногою було евакуйовано до медичного закладу для надання лікування. Ще одного чоловіка з важкою травмою було доставлено до лікарні. Він отримав поранення внаслідок авіаудару, але завдяки оперативним діям поліцейського екіпажу його стан стабілізувався. Отже, ризикуючи власними життями, поліцейські вивезли шістьох людей під загрозою обстрілів, зафіксувавши успішну евакуацію та весь жах, який спричинила війна мирному місту Авдіївці [1].

«Білі янголи» налагодили системну співпрацю з безпековими органами України та сприяють розслідуванню російських воєнних злочинів. Так, поліцейський підрозділ, приїхавши до одного з населених пунктів поблизу Авдіївки з метою порятунку пораненого цивільного, на вулиці побачив і затримав чоловіка в російській військовій формі. «Білі янголи» встановили, що окупант був засудженим у Росії за нанесення тяжких тілесних ушкоджень і прибув в Україну для участі в бойових діях, за що йому пообіцяли амністію. Після цього правоохоронці доставили цю особу до спільної групи, в яку входять представники Національної поліції та Служби безпеки України та яка займається розслідуванням воєнних злочинів РФ [6]. За два роки з початку повномасштабного вторгнення слідчі Національної поліції, зокрема і за допомогою «Білих янголів», задокументували понад 113 тисяч воєнних злочинів, вчинених російськими військовослужбовцями, що свідчить про масштаби порушень, із якими зіткнулися українські правоохоронці. До того ж було розкрито 88 місць незаконного утримання громадян та затримано понад 2 400 осіб, пов'язаних з ворожими диверсійно-розвідувальними групами. Спеціальні підрозділи, зокрема і «Білі янголи», допомагали правоохоронним органам фіксувати обстріли цивільної інфраструктури, здійснивши евакуацію з небезпечних районів майже 10 тисяч осіб, включно з понад 2 200 дітей [7].

На 66-му Міжнародному Лейпцизькому фестивалі документального та анімаційного кіно у жовтні 2023 р. відбулася міжнародна прем'єра документальної стрічки «Білий янгол – кінець Мар'їнки», режисером якої став Арндт Гінцель. У фільмі йдеться про трагедію міста Мар'їнки та героїчну боротьбу поліцейських за порятунок життів його мешканців. Режисер зазначив, що фільм викликав надзвичайно позитивну реакцію та овації серед європейських глядачів. «Моєю метою було показати простих людей, звичайних поліціантів на війні, не окремих особистостей, а душу українського народу. Ми всі разом докладаємо зусиль, щоб Україну не забули і весь світ побачив терористичні акти Росії проти цивільного населення», – підкреслив Гінцель [4].

Начальник Головного управління Національної поліції в Донецькій області Руслан Осипенко зауважив: «Ця стрічка – свідчення російських злочинів проти цивільного населення, а також сили духу і людяності поліціантів. Щиро дякую за нашу правдиву історію і за те, що розповідаєте її світу» [4]. Покази цих фільмів європейському суспільству допомагають привернути увагу міжнародної спільноти до російських воєнних злочинів в Україні, сприяють глобальному розумінню природи російської агресії, її осуду.

Отже, діяльність поліцейських підрозділів «Білі янголи» в Україні має вагоме значення не тільки для порятунку життів мешканців прифронтових районів, але й для документування російських воєнних злочинів, їх розслідування та представлення міжнародній спільноті через соціальні мережі й міжнародні майданчики, як-от кінофестивалі. Діяльність «Білих янголів» допомагає гарантувати, що правда про події в Україні буде зафіксована і не забута, оскільки вони створюють об'єктивні записи, які можуть бути основою для правових дій проти винних у скоєнні воєнних злочинів та джерелом для освіти населення у майбутньому. Такі поліцейські підрозділи відіграють важливу роль у збереженні історичної пам'яті про російсько-українську війну, зокрема прояви нескоренності та героїзму українського народу в боротьбі за свою свободу та незалежність.

Джерела та література

1. «Білі янголи» вивезли шістьох людей із Авдіївки. *АрміяInform*. 03.01.2024. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/01/03/bili-yangoly-vyvezly-shistoh-lyudej-iz-avdiyivky/>
2. «Білі янголи»: документальний проєкт про тих, хто ризикує власним життям заради порятунку інших. *Портал МВС*. 06.11.2023. URL: <https://mvs.gov.ua/news/bili-iangoli-dokumentalnyi-projekt-pro-tix-xto-rizikuje-vlasnim-zittiam-zaradi-poriatunku-insix>
3. Врятувати тисячі життів, ризикуючи своїм: як на Донеччині працює спеціальний підрозділ поліції «Білі янголи». *Східний Варіант*. 22.11.2022. URL: <https://v-variant.com.ua/article/donechchyna-bili-ianholy/>
4. Документальний фільм про евакуацію Мар'їнки показали на Лейпцизькому кінофестивалі. *Суспільне культура*. 18.10.2023. URL: <https://suspilne.media/culture/597033-dokumentalniy-film-pro-znisenna-rosianami-mista-marinka-pokazali-u-mezah-lejpcizkogo-kinofestivalu/>
5. ЗС РФ зі «Смерча» обстріляли село Багатир на Донеччині: є жертви та руйнації (відео). *Фокус*. 14.10.2023. URL: <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/599194-zs-rf-zi-smercha-obstriyali-selo-bagatir-na-donechchini-ye-zhertvi-ta-ruynaciji-video>
6. Під Авдіївкою поліцейські «Білі янголи» та військові затримали російського окупанта (ВІДЕО). *Портал МВС*. 09.02.2024. URL: <https://mvs.gov.ua/news/pid-avdiyivkoiu-policeiski-bili-iangoli-ta-viiskovi-zatrimali-rosiiskogo-okupanta-video>
7. Поліція за два роки задокументувала понад 113 тисяч злочинів, скоєних агресором в Україні. *Укрінформ*. 25.02.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3831782-policia-zadva-roki-zadokumentovala-ponad-113-tisac-zlociniv-skoenih-agresorom-v-ukraini.html>

Безклуба Анастасія

Національний університет

«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ДИПЛОМАТІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ДОСВІД УКРАЇНИ 2023–2024 РОКІВ

Ключові слова: *конфлікт, війна, підтримка.*

Keywords: *conflict, war, aid.*

Російська агресія проти України відчутно змінила геополітичну ситуацію в Європі та світі. Війна стала викликом не лише для військової сфери, але й для дипломатії. Україна як суб'єкт у цій геополітичній кризі змушена адаптувати свої дипломатичні методи до нових умов. Через це зростає роль дипломатії у вирішенні конфліктів, підтриманні безпеки та стабільності у світі.

Мета дослідження – проаналізувати інструменти та підходи, що виникли в умовах воєнного конфлікту, та оцінити ефективність дипломатичних прийомів, які Україна використовує в умовах війни.

24 лютого 2022 р. розпочалася нова фаза російсько-української війни, яка стала серйозним викликом для світового порядку та дипломатичної практики. В умовах жорстокої агресії дипломати України змушені працювати у складних ситуаціях, адаптувати традиційні інструменти дипломатії до воєнних реалій.

Важливу роль відіграють віртуальні зустрічі та онлайн-саміти, які дають можливість главам держав та дипломатам обговорювати актуальні питання й координувати дії. Прикладом успішного використання онлайн-інструментів є віртуальний саміт лідерів G7, що відбувся 24 лютого 2023 р., де було оголошено про нові санкції проти росії та посилення підтримки України.

Окрім онлайн-формату, використовують і інші адаптовані до воєнних умов протокольні норми. Так, дипломатичні прийоми можуть проводитися в більш скромних умовах, з акцентом на практичній допомозі Україні. Ось кілька прикладів такої допомоги:

- надання тимчасового житла та притулку: державою було запроваджено декілька програм («Прихисток» та «ЄДопомога»), завдяки яким українці, які втратили житло внаслідок війни або виїхали за кордон, можуть отримати допомогу з його пошуком та оплатою;

- психосоціальна підтримка постраждалих від війни (у Міністерстві охорони здоров'я України працює «гаряча лінія», спеціалісти якої допомагають українцям підтримати психічне здоров'я в умовах постійного стресу й емоційної напруги, спричинених війною);

- надання розвідувальних даних (США та інші країни НАТО надають Україні супутникові знімки, дані радіолокаційної розвідки, кіберрозвідки, які показують розташування російських військ, техніки та військових об'єктів, пересування російських літаків, кораблів та ракет);

- надання юридичної допомоги (Міжнародний кримінальний суд, Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду, а також інші міжнародні та національні органи влади проводять розслідування, збирають докази воєнних злочинів та геноциду, скоєних в Україні);

- допомога у збереженні культурної спадщини (Німеччина надала Україні обладнання для документування та збереження культурної спадщини) [2].

В умовах війни акценти роботи дипломатичної служби України зосереджені на таких аспектах:

1. Згуртування міжнародної підтримки навколо лобювання санкцій проти росії, надання Україні військової та гуманітарної допомоги, а також політичної підтримки на міжнародних форумах.

2. Інформаційна кампанія, спрямована на викриття російських фейків та маніпуляцій, інформування світової спільноти про військові злочини росії проти українського народу та з метою захисту суверенітету і територіальної цілісності України.

3. Залучення гуманітарної допомоги для постраждалих від війни [2].

4. Координація зусиль з посилення санкцій проти росії: активна робота з країнами-партнерами з приводу введення санкцій проти росії, розроблення нових санкційних пакетів та контроль за їх виконанням [6].

Результатом такої роботи українських дипломатів є відключення московії від міжнародних платіжних систем Visa та Mastercard, від Apple Pay і Google Pay, введення обмежень на перекази з росії за кордон, припинення діяльності компаній Mcdonald's, Coca-Cola та ІКЕА в росії [7].

Аналіз конкретних прикладів свідчить про те, що дипломатичні прийоми в умовах війни можуть бути вельми ефективними. Так, візит Президента України Володимира Зеленського до США у грудні 2022 р. вплинув на суттєве збільшення підтримки України з боку США та інших країн. Важливим напрямом роботи є також просування членства України в ЄС та НАТО, що стане потужним кроком до гарантування нашої безпеки.

Завдяки активній дипломатичній роботі вдалося заручитися підтримкою більшості країн світу, що призвело до ізоляції росії на міжнародній арені. Дипломатичні канали почали використовувати для координації постачання Україні озброєння, боєприпасів, гуманітарної допомоги та інших необхідних ресурсів. А введені санкції проти росії, як-от відключення від SWIFT, заморожування активів, заборона на експорт та імпорт, суттєво послаблюють її економіку та обмежують можливості для ведення війни [5].

Оцінка впливу методів дипломатії для досягнення поставлених цілей така:

1. Згуртування міжнародної підтримки. Завдяки дипломатичним зусиллям вдалося сформувати потужну міжнародну коаліцію, яка надає Україні політичну, економічну та військову допомогу.

2. Забезпечення постачання Україні зброї та інших ресурсів. Це допомагає українській армії давати відсіч російським військам. До прикладу, 14 листопада 2023 р. Сполучені Штати Америки оголосили про виділення Україні нового пакету військової допомоги на суму 400 мільйонів доларів, який враховуватиме додаткові боєприпаси для систем HIMARS, артилерійські снаряди, бронетехніку та стрілецьку зброю [4].

3. Введення санкцій проти росії: запроваджені завдяки дипломатичним зусиллям санкції проти росії суттєво послабили її економіку та обмежили можливості для ведення війни [3].

4. Нейтралізація російської пропаганди: дипломатична робота з протидії російській пропаганді дає змогу донести до світового товариства правдиву інформацію про війну та збільшити підтримку України у світі.

5. Забезпечення членства України в ЄС та НАТО. Членство України в цих організаціях стане потужним гарантом її безпеки та зведе до мінімуму повторення російської агресії в майбутньому [1].

Адаптація дипломатичного протоколу до воєнних реалій, визначення пріоритетів дипломатичної роботи дають змогу Україні успішно згуртувати міжнародну спільноту для надання підтримки, захищати свої інтереси на світовій арені та протистояти агресії.

В умовах війни роль дипломатії стає ще більш важливою, адже саме дипломатичні канали часто використовують для:

1) підтримки каналів комунікації: дипломатичні канали зв'язку дають змогу підтримувати діалог із країною-агресором навіть в умовах жорсткого зіткнення;

2) пошуку компромісних рішень, які б задовольняли інтереси всіх сторін конфлікту;

3) збереження миру. Цього можна досягти шляхом зміцнення міжнародного співробітництва, розвитку довіри та взаєморозуміння між країнами.

Важливо пам'ятати, що дипломатія не може вирішити всі проблеми, але вона може допомогти зробити світ більш безпечним та справедливим.

Джерела та література

1. Вступ України до Європейського Союзу. *EUUA / Кабінет Міністрів України*. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/entrance/>

2. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с. С. 111–113. URL: <http://surl.li/ueynr>

3. Санкції проти РФ. *Міністерство закордонних справ України*. URL: <https://mfa.gov.ua/sankciji-proti-uf>

4. США виділили Україні новий пакет військової допомоги на 100 млн доларів. *Суспільне media*. 20 листопада 2023 р. URL: <http://surl.li/ueyni>

5. Федорова Г. Роль дипломатії під час воєнного стану. *Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. 2022. № 25(5). С. 10–17. DOI: 10.15421/172253. URL: <http://surl.li/ueumo>

6. G7: зустріч 24 лютого. *Радіо Свобода*. 16 лютого 2024 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-g7-zustrich-24-lyutoho/32821484.html>

7. Kaleniuk D. Why Ukraine Needs a No-Fly Zone. *The Washington Post*. March 09, 2022. URL: <http://surl.li/ueymv>

Богданюк Вікторія

Національний університет «Острозька Академія»

ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА УКРАЇНИ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Ключові слова: Україна, Європейський Союз, фінансова допомога, війна.

Keywords: Ukraine, European Union, financial assistance, war.

З початку широкомасштабного російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року Європейський Союз висловив свою беззаперечну підтримку Києву, а також ініціював низку заходів, пов'язаних із підтримкою України у війні. Країни ЄС наклали санкції на Росію, розпочали диверсифікацію енергетичних джерел, а також надали Україні значну фінансову підтримку у розмірі понад 96 мільярдів доларів США протягом 2022–2023 років [5].

ЄС використовує низку інструментів для надання фінансової допомоги Україні. У межах дослідження буде проаналізовано основні програми та механізми фінансової допомоги Євросоюзу для України.

Насамперед треба розглянути Європейський фонд миру (далі – ЄФМ) – механізм, який є частиною Спільної політики безпеки та оборони. Спочатку ЄФМ

було створено для того, щоб об'єднати й розширити наявні позабюджетні ініціативи Athena та African Peace Support Facility, які використовують для фінансування спільних військових витрат Євросоюзу. Спочатку ЄФМ був орієнтований переважно на південь, тобто на країни Африки, однак російська агресія проти України суттєво вплинула на функціонування фонду [11].

27 лютого 2022 року держави-члени погодили виділення допомоги у розмірі 500 млн євро, що фактично становить 90 % бюджету ЄФМ, запланованого на 2022 рік. Через те, що річна межа була перевищена, держави-члени прийняли рішення збільшувати бюджет. Із березня 2022 року до лютого 2023 р. країнами Євросоюзу в межах ЄФМ було схвалено ще шість траншів по 500 млн євро кожен, однак Угорщина заблокувала наступний восьмий транш, наклавши вето.

Кошти, виділені ЄФМ, спрямовані на виплати відшкодування країнам ЄС за зброю, яку вони надсилають Україні, а також на навчання українських військових у межах EUMAM Ukraine. Загалом у межах Європейського фонду миру країни ЄС виділили 5,6 млрд євро на підтримку обороноздатності України [12].

Європейська служба зовнішніх справ представила пропозицію щодо перегляду системи надання допомоги ЄФМ, яка передбачає стимулювання спільних закупівель летального та нелетального озброєння у європейських виробників і поступове скасування відшкодування. Переговори щодо впровадження цього механізму в межах ЄФМ досі тривають [6].

До того ж Євросоюз надає Україні значну макрофінансову допомогу на пільгових умовах – термін погашення кредиту становить 35 років, а відсотки та платежі за обслуговування боргу оплачують країни ЄС. Міністр фінансів України Сергій Марченко зазначає: «Макрофінансова допомога спрямовується на фінансування пріоритетних видатків держбюджету, що дозволяє підтримувати макроекономічну стабільність в турбулентних умовах військового стану» [3]. Протягом 2022–2023 років Україна отримала 26 млрд євро бюджетної підтримки від Євросоюзу [4].

На початку лютого 2024 року після довготривалих переговорів Європейська рада погодила створення Ukraine Facility – фонду допомоги для України розміром у 50 млрд євро на 2024–2027 роки [1]. Фонд був створений з метою забезпечення короткострокового та середньострокового фінансування потреб України на відновлення та реконструкцію; механізм частково замінить вищезазначену програму макрофінансової підтримки. Ukraine Facility гарантуватиме стабільне та передбачуване фінансування, що дасть змогу підтримувати макроекономічну стабільність в Україні. Кошти виділятимуться відповідно до узгодженого плану, згідно з повідомленням Міністерства економіки: «План для Ukraine Facility передбачає здійснення структурних реформ в державному секторі, проведення низки економічних реформ, спрямованих на розвиток бізнес-клімату та підприємництва, а також кроки для розвитку пріоритетних секторів, що можуть забезпечити швидке економічне зростання» [2].

Отже, з початком широкомасштабного російського вторгнення країни ЄС надали Україні значну фінансову допомогу. Для цього було використано низку програм та механізмів, зокрема Європейський Фонд Миру, програму макрофінансової допомоги, а також для того, щоб гарантувати Україні стабільну фінансову підтримку протягом 2024–2027 років, було створено фонд Ukraine Facility.

Джерела та література

1. 50 млрд євро для України: Рада ЄС та ЄП погодили механізм. *DW*. 06.02.2024. URL: <https://www.dw.com/uk/50-mlrd-evro-dla-ukraini-rada-es-ta-evro-parlament-pogodili-mehanizm/a-68182469>
2. Європейська рада підтримала фінансування для України обсягом 50 млрд євро, відкривши шлях до подальшого затвердження Ukraine Facility. *Урядовий портал*. 01.02.2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yevropeiska-rada-pidtrymala-finansuvannia-dlia-ukrainy-obsiahom-50-mlrd-ievro-vidkryvshy-shliakh-do-podalshoho-zatverdzhennia-ukraine-facility>
3. Мінфін: Україна отримала десятий транш масштабної макрофінансової допомоги від ЄС у розмірі 1,5 млрд євро. *Урядовий портал*. 22.10.2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-ukraina-otrymala-desiatyi-transh-masshtabnoi-makrofinansovoi-dopomohy-vid-ies-u-rozmiri-15-mlrd-ievro>
4. У 2023 році Україна отримала 18 млрд євро макрофінансової допомоги від ЄС, майже половину від загального обсягу зовнішнього фінансування бюджету. *Урядовий портал*. 21.12.2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-2023-rotsi-ukraina-otrymala-18-mlrd-ievro-makrofinansovoi-dopomohy-vid-ies-maizhe-polovynu-vid-zahalnoho-obsiahu-zovnishnoho-finansuvannia-biudzhetu>
5. EU Assistance to Ukraine (in U.S. Dollars). *EEAS*. 24.04.2024. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/united-states-america/eu-assistance-ukraine-us-dollars_en?s=253
6. EU Proposes Revamp of \$5 Billion Ukraine Military Aid Fund. *Bloomberg*. 19.01.2024. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-01-19/eu-proposes-revamp-of-5-billion-ukraine-military-aid-fund>
7. EU support for Ukraine. *European Union*. URL: https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/eu-support-ukraine_en
8. EU support for Ukraine: from sanctions to military and humanitarian aid. *EU Neighbours East*. 24.02.2024. URL: <https://euneighbourseast.eu/news/explainers/eu-support-for-ukraine-from-sanctions-to-military-and-humanitarian-aid-how-is-the-eu-helping/>
9. European Peace Facility. *European Council of the European Union*. 22.05.2024. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/european-peace-facility/>
10. Maślanka Ł. An EU War Chest: the success and uncertain future of the European Peace Facility. *Centre for Eastern Studies*. 07.10.2023. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-07-10/eu-war-chest-success-and-uncertain-future-european-peace>
11. Niecypor K., Gizińska I., Maślanka Ł. The EU approves financial assistance for Ukraine and negotiates military assistance. *Centre for Eastern Studies*. 02.02.2024. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2024-02-02/eu-approves-financial-assistance-ukraine-and-negotiates-military>
12. The European Peace Facility: A new tool in action. *Think Tank Parlement européen*. 04.02.2022. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/fr/document/EPRS_ATA\(2022\)698906](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/fr/document/EPRS_ATA(2022)698906)

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА В ПУБЛІЧНІЙ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ

Ключові слова: культурна спадщина, публічна дипломатія, зовнішня політика України, культура.

Keywords: cultural heritage, public diplomacy, foreign policy of Ukraine, culture.

Публічна дипломатія спрямована на формування певної суспільної думки закордонних аудиторій для просування національних інтересів і реалізації зовнішньополітичних цілей. Використання культурних надбань у якості інструментів комунікації із закордонною аудиторією вже є усталеною й доволі ефективною практикою у сфері публічної дипломатії.

У цьому контексті часто апелюють до культурної спадщини держави чи регіону. В умовах російсько-української війни, коли майже щодня знищуються культурні об'єкти, важливо не лише привернути увагу до злочинів агресора, як це відбувається на міжнародних політичних майданчиках і на шпальтах ЗМІ, а й побудувати логічні зв'язки між культурною спадщиною, національною ідентичністю, спільним європейським культурним простором. Закордонні науковці, серед яких Р. Захарна [10], аналізують здебільшого роль культурних надбань у стратегій комунікації держав, політику держав у сфері охорони культурної спадщини або «дипломатію спадщини» (англ. *heritage diplomacy*). Українські дослідники акцентують на міжкультурному співробітництві та місці культурної спадщини з метою збереження національної ідентичності, особливо в умовах війни (Н. Грач, Л. Поліщук, О. Дудник, О. Доманська) [1–3].

З іншого боку, перспектива більш фахового та ефективного використання культурної спадщини в реалізації стратегії публічної дипломатії залишається проблемою, вартою уваги як науковців, так і державних посадовців. Метою цього повідомлення є виявлення ролі культурної спадщини в публічній дипломатії України та окреслення подальших перспектив її використання в публічному просторі за кордоном.

Розглянемо нормативно-правову основу, яка регулює зазначену сферу. Відповідно до статті 1 Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 року культурна спадщина включає:

– пам'ятки (твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки);

– ансамблі (групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки);

– визначні місця (твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології) [4].

Згідно з законом України «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.), культурна спадщина розуміється як сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини, які є дотичними до описаних вище категорій. Об'єкт культурної спадщини – визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність [5]. У межах дослідження використання культурної спадщини в зовнішній політиці України важливо розглянути суть культурної спадщини в широкому європейському регіональному контексті.

Згідно з Резолюцією Парламентської Асамблеї Ради Європи № 2269 (2019 р.), саме Рамкова конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства сприяє ширшому розумінню культурної спадщини та її зв'язку з громадами та суспільством [9]. Культурна спадщина, наприклад, відіграє важливу роль у політиці сприяння сталого розвитку.

На думку авторки, підхід до реалізації цього напряму зовнішньої політики України набув системності та сталості лише після оприлюднення «Стратегії публічної дипломатії МЗС України» на 2021–2025 роки [6]. Відповідно до зазначеного документа, частиною вітчизняної публічної дипломатії є її культурний напрям, який має на меті просування української культурної спадщини. Цей вектор став пріоритетним через потребу розширювати знання про Україну у світі та покращувати її міжнародний імідж.

У Стратегії публічної дипломатії окремо виділено кулінарну дипломатію, серед засобів розвитку якої визначено проведення інформаційних кампаній з метою популяризації української кухні та адвокацію внесення українських страв до нематеріальної спадщини ЮНЕСКО. Серед кейсів взаємодії з культурною спадщиною в кулінарній дипломатії України прецедентом стало привернення уваги міжнародного співтовариства до українського борщу. 1 липня 2022 року на п'ятому позачерговому засіданні Міжурядового комітету з охорони нематеріальної культурної спадщини за зверненням Міністерства культури та інформаційної політики України до Списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО, що потребує негайної охорони, внесли елемент «Культура приготування українського борщу» [7].

7 вересня 2023 року ЮНЕСКО внесло 20 об'єктів культурної спадщини України до Міжнародного списку культурних цінностей, які перебувають під посиленням захистом. Наприкінці 2023 року Комітет ЮНЕСКО із захисту культурної спадщини у випадку збройного конфлікту затвердив рішення додати ще п'ять об'єктів культурної спадщини України до Міжнародного переліку культурних цінностей, які перебувають під тимчасовим посиленням захистом [8]. Ці дії демонструють не лише символічне висловлення солідарності з Україною, але й означають забезпечення міжнародної допомоги, можливість проведення квалі-

фікованої оцінки завданих культурним об'єктам збитків, професійне навчання зі збереження культурних цінностей тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що культурна спадщина як явище має усталену законодавчо-нормативну основу. Використання культурної спадщини особливо помітне в межах культурного та кулінарного напрямів публічної дипломатії України. Окреслена у статті діяльність може мати різноманітні цілі. Зокрема, йдеться про розвиток привабливого міжнародного іміджу держави, сприяння європейській інтеграції, посилення міжкультурних зв'язків в Україні та за кордоном для подальшої комунікації в інших галузях. В умовах повномасштабної війни специфічні проєкти з використанням культурної спадщини звертатимуть увагу іноземної аудиторії на автентичності через асоціації з Україною, а в поєднанні з воєнним контекстом нагадуватимуть про необхідність міжнародної підтримки.

Джерела та література

1. Грач М., Поліщук Л. Війна і спадщина: досвід збереження культурної ідентичності. *Фортифікації*. 2023. Вип. 19. С. 43–53. URL: <http://surl.li/shjbo>
2. Доманська О. А. Україна і міжкультурне співробітництво. *Вісник Наукової академії керівних кадрів культури та мистецтв*. 2014. С. 28–33.
3. Дудник В. О. Інтеграція української культури у світовий культурний простір. *Часопис Національної музичної академії імені П. Чайковського*. 2012. № 4. С. 10–14.
4. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради № 6673-XI від 04.10.88 р.). *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089
5. Про охорону культурної спадщини: Закон України № 1805-III від 08.06.2000 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>
6. Стратегія публічної дипломатії МЗС України 2021–2025. URL: <http://surl.li/bgpmb>
7. Шередега Ю. Український борщ внесли до списку культурної спадщини ЮНЕСКО. *Бабель*. 01.07.2022. URL: <https://babel.ua/news/80842-ukrajinskiy-borshch-vnesli-do-spisku-kultur-noji-spadshchini-yunesko>
8. Ще 5 об'єктів культурної спадщини України внесено до Міжнародного списку культурних цінностей, які перебувають під посиленням захистом. *МКІІІ*. 14.12.2023. URL: <http://surl.li/siwfp>
9. Safeguarding and enhancing intangible cultural heritage in Europe: Resolution 2269 (2019); 01.03.2019. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=26468&lang=en>
10. Zaharna R. S. The cultural Awakening in Public Diplomacy. *CPD Perspectives on Public Diplomacy*. Paper 4, April, 2012. Los Angeles: Figueroa Press. URL: <http://surl.li/shjns>

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ В ПЕРІОД ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ (2022–2024 РР.)

Ключові слова: українська пісня, російсько-українська війна, повномасштабне вторгнення РФ в Україну, волонтерство.

Keywords: Ukrainian song, Russian-Ukrainian war, full-scale Russian invasion of Ukraine, volunteering.

У ніч на 4 квітня 2022 р. Президент Володимир Зеленський у промові на церемонії вручення музичної нагороди Grammy заявив: «Наші музиканти носять бронежилети замість смокінгів. Вони співають пораненим у лікарнях, навіть тим, хто їх не чує. Але музика все одно прорветься. Ми захищаємо нашу свободу... жити, любити, звучати на землі... Ми боремося з Росією, яка приносить жахливе мовчання своїми бомбами. Мертва тиша. Наповніть тишу своєю музикою... Заповніть його сьогодні, щоб розповісти про нашу історію. Розкажіть правду про війну у своїх соціальних мережах, по телевізору. Підтримайте нас у будь-який можливий спосіб» [10]. В. Зеленський наголосив на ролі музичного мистецтва у боротьбі з російською агресією. Українські митці були солідарні з Президентом та своєю творчістю активно допомагають у протидії зовнішній агресії.

Біль, страх за майбутнє, ненависть до ворогів і любов до своєї країни та рідних – усе це відчуває кожен українець. І доволі часто внутрішні переживання виллюються у творчість. Пісня виступає в ролі катарсису. За допомогою пісні митці намагаються підняти бойовий дух українців [4]. Для бійців ЗСУ Гімн України став молитвою, яку вони виголошують перед наступом [1].

Композицію «Україна переможе!», яку в народі знають як «Горить, палає техніка ворожа», яку випустили виконавці Є. Кошовий, О. Пономарьов, Ю. Ткач, Т. Тополя, М. Хома та П. Чорний, співають навіть наші захисники під свій живий акомпанемент на фронті, тим підтримують свій бойовий дух [2].

Відома всьому світу пісня «Ой у лузі червона калина» звучить по-своєму у різному виконанні, але саме цю композицію захисники вважають неофіційним гімном сучасної України та переспівують її за своїм баченням і відчуттям [7].

Музиканти пішли боронити країну зі зброєю в руках. Серед них соліст групи «Антитіла» Т. Тополя, соліст гурту «Бумбокс» А. Хливнюк, колишній фронтмен гурту «Тартак» О. Положинський, фронтмен гурту ТНМК Фагот, репер Yagtak, співак М. Барських, актор М. Девізорів, відомий журналіст Є. Соколов, режисер і колишній політ'язень РФ О. Сенцов, хореограф Д. Дікусар, актор А. Федінчик та інші [9].

З початком повномасштабного вторгнення українські виконавці отримали новий поштовх для творчості в підтримку своєї Батьківщини. Більше як 50 співаків виконують пісні на воєнну тематику.

Роль, яку відіграла українська пісня у волонтерському русі під час війни, є визначальною. Українські пісні використовуються для збору коштів на військово-

ву техніку та медикаменти. Багато концертів та благодійних заходів, організованих волонтерськими організаціями, були побудовані навколо виконання українських пісень. Активними волонтерами є музиканти Alyona Alyona, А. Пивоваров, Є. Галич, З. Огнєвіч, І. Федішин, О. Білозір, С. Танчинець, С. Лешишак та інші. 5 березня 2022 р. співачка Джамала під час свого виступу на національному відборі на Євробаченні в Німеччині зібрала 67 млн євро. Всі кошти були передані на підтримку України [3]. Відома українська співачка Злата Огнєвіч 12 квітня 2022 р. повідомила про збір 2 млн грн на допомогу Україні. Злата Огнєвіч допомагала не тільки військовим, а й звичайним людям у відбудові будинків, які зазнали ракетного обстрілу [6]. І. Федішин на кошти, отримані від проведення концертів за кордоном, відправила на передову більше 100 машин [8].

Музика завжди мала великий вплив на людей, а здатність пісень викликати різні емоції та настрої відома з давніх часів. Традиція української пісні завжди була пов'язана з боротьбою України за свободу та незалежність. Під час російсько-української війни пісня стала вагомим елементом підтримки військових, української громади загалом, стала важливим інструментом у боротьбі за національну свободу, збереження ідентичності та духовної єдності. Під час війни в українських піснях висвітлювалися трагічні події та реалії війни, висловлювалися співчуття та підтримка військовослужбовцям та їхнім родинам, звучала ідея єднання українського народу у боротьбі за незалежність. Українська пісня може стати джерелом підтримки, натхнення та духовної сили для військовослужбовців. Майже всі українські артисти давали благодійні концерти у різних країнах і цим не тільки сприяли збору ресурсів для армії, але й були потужним засобом моральної підтримки українців за кордоном. Українські пісні стали національними символами опору, патріотизму.

Джерела та література

1. Воїни ЗСУ співають гімн перед наступом. *ШОУБІСІКИ. YouTube*. 09.09.2022. URL: <https://youtu.be/pJhMDlwEe1M>
2. Горить, палає техніка ворожа! Наші військові ЗСУ співають та підтримують бойовий дух на фронті. *Українці всього світу. YouTube*. 05.07.2022. URL: <https://youtu.be/M7Y60jCPnB4>
3. Моїй Україні!!! Дякую Німеччина. *Джамала. Instagram*. 05.03.2022. URL: https://www.instagram.com/p/CaujNRwP-lw/?utm_source=ig_web_copy_link
4. І музика може стати зброєю. Як українська лють під час війни перетворилася на пісню. *Волинські новини*. 17.03.2022. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/i-muzyka-mozhe-staty-zbroyeiu-yak-ukrayinska-liut-pid-chas-viyny-peretvorylasia-na-pisniu/>
5. Кіборги співають гімн України під час запеклого бою. *Телеканал ICTV / Facebook*. 13.08.2015. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=872333992815986>
6. ZLATA OGNEVICH. *Instagram*. URL: <https://www.instagram.com/zlata.ognevich/>
7. «Червона калина» від чернігівців. *Генеральний штаб ЗСУ. YouTube*. URL: <https://youtu.be/4qqli-Nt8PA>
8. +6 автомобілів та дрон для ЗСУ. *Irynafedyshyn. Instagram*. 30.03.2023. URL: <https://www.instagram.com/reel/Cqam8ENi3y/>
9. Хмельницька В. Сенцов, Барських, Тополя: зірки, які захищають Україну від російських окупантів. *TCH*. 22.06.2022. URL: <http://surl.li/ueyrd>
10. Шаповал К. Зеленський виступив з промовою про війну на церемонії Grammy. *CHAS.NEWS*. 04.04.2022. URL: <https://chas.news/news/zeleniskii-vistupiv-z-promovoyu-pro-viynu-na-tseremonii-grammy-video>

Коваленко Михайло

Донецький національний університет імені Василя Стуса

СПОРТИВНА ДИПЛОМАТІЯ УКРАЇНИ ЯК ПРОТИДІЯ РОСІЙСЬКОМУ ВПЛИВУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: публічна дипломатія, спортивна дипломатія, російська-українська війна, протидія російському впливу.

Keywords: public diplomacy, sport diplomacy, Russian-Ukrainian war, opposition to Russian influence.

Щодо визначення спортивної дипломатії конкретної відповіді у дослідників та політологів немає через те, що дуже важко охопити всі аспекти спортивної дипломатії. Спортивна дипломатія – це категорія без єдиного розуміння, з низкою визначень, що виділяють різні елементи. У найбільш вузькій концептуалізації спортивна дипломатія розуміється як інструмент міждержавних відносин. У цьому сенсі спортивну дипломатію можна розглядати як спосіб формувати партнерства і врегульовувати конфлікти [1], або, ширше – як цілу низку міжнародних контактів між людьми, пов'язаними зі спортом, і політиками, які мотивуються зовнішньополітичними проблемами та використовують спортивну дипломатію у відносинах з іншими державами [2]. Виходить, що можна виділяти її позитивні та негативні форми, залежно від того, як використовувати спортивну дипломатію.

Спортивна дипломатія України знаходиться на етапі формування, проте вже зараз можна побачити ефективність цієї дипломатії. Наприклад, з початку повномасштабного вторгнення українським спортивним інституціям вдалося домогтися заборони участі російських спортсменів на десятках міжнародних змаганнях у різних видах спорту. Це позбавило російську пропаганду суттєвих важелів впливу та послабило її присутність на Заході.

Значний внесок у спортивну дипломатію зробили також українські спортсмени. Вони, виступаючи на міжнародних турнірах, постійно говорили про війну в нашій країні, не даючи світу про неї забути.

Також перемоги наших спортсменів допомагають залучати іноземців, які цікавляться світовим спортом, займатись благодійністю та донатити не лише на Збройні Сили України, а й на відновлення та підтримку постраждалих від війни.

Не варто забувати й про спортсменів-амбасадорів різноманітних благодійних платформ, які сприяли підтримці заходів та допомогли залучити більшу кількість людей. Наприклад, благодійний матч за підтримки платформи UNITED24. Українські спортсмени Андрій Шевченко та Олександр Зінченко організували благодійний футбольний матч з участю світових зірок футболу, кіно та музики. Ця подія допомогла зібрати майже 2 мільйони доларів на відновлення Михайло-Коцюбинського ліцею у Чернігівській області [3].

У дослідженні впливу спортивної дипломатії України автор використав методику моніторингу інформаційного простору трьох країн. Відстежена реакція таких ЗМІ: в Україні – Суспільне, Укрінформ; у Франції – France 24, Le Figaro; у Великій Британії – The Guardian.

Завданням моніторингу ЗМІ було відстеження динаміки реакцій і ставлення європейських партнерів до усунення російських спортсменів зі спортивної арени.

Результати моніторингу показали, що ЗМІ цих країн висвітлюють позицію підтримки щодо відсторонення російських спортсменів від Олімпіади-2024. Проте проявилось також те, що іноземні ЗМІ не сприймають деякі новини та заяви серйозно, на відміну від українських. Доречно буде зробити загальний висновок щодо моніторингової роботи, адже ця методика дає змогу дослідникам глибоко дослідити проблему, зробити неупереджені та надійні висновки [4; табл. 1].

Таблиця 1

Інформація про результати спортивної дипломатії у ЗМІ

Країни: Франція, Україна, Велика Британія						
Період: 24.02.2022-01.04.2024						
	France24	Le Figaro	Суспільне	Укрінформ	The Guardian	
Всього оцінено матеріалів:	4	4	4	4	4	
						Висновок:
1. Наявність схвалення дій МОК	3	1	3	1	0	8
2. Введення/збереження санкцій до російських спортсменів	2	1	4	3	4	14
3. Поширення пропагандистських наративів завдяки спортивним заходам	1	3	0	2	0	6
4. Засудження дій росії на території України	3	1	4	3	4	15
5. Підтримка участі російських спортсменів у змаганнях	1	3	2	1	0	7
6. Спорт в умовах війни	4	4	3	4	4	19
7. Спортивна дипломатія України	1	1	1	3	3	9
8. Спортивна дипломатія росії	1	3	0	1	0	5

Підсумовуючи, варто зазначити, що наразі спорт є важливим інструментом дипломатії. Спортивні змагання політизовані, тому команди репрезентують політичну позицію своєї країни. Сьогодні цей вид дипломатії часто виступає фактором інтеграції, допомагає налагоджувати дружні відносини між країнами або суспільствами, адже спорт відіграє значну роль у житті великої кількості людей в усьому світі. З іншого боку, спорт часто використовується для цілей, далеких від досягнення миру чи взаєморозуміння. У контексті конкретних політичних обставин він може бути використаний як для вирішення проблемних питань або як тригер для розпалювання конфліктів. І ця двоякість є характерною особливістю цього політичного інструменту.

Україна наразі потребує використання усіх можливих інструментів задля залучення міжнародних партнерів до підтримки. Спортивна дипломатія доволі ефективно допомагає у забезпеченні міжнародної підтримки та у зростанні іміджу країни. Саме тому дуже важливою є як участь українських спортсменів у змаганнях, так і відсторонення російських, бо росія вже використовувала спорт як м'яку силу власного деструктивного впливу. До прикладу, у 2014 році росія використала Олімпійські ігри в Сочі, аби створити позитивний імідж та розповсюдити пропаганду серед іноземців. Можна впевнено сказати, що позитивом є стан, коли росія вже не може використовувати Олімпійську (як і будь-яку іншу спортивну) трибуну для поширення своїх кривавих імперіалістичних ідей, а українські спортсмени продовжують залучати прихильність і підтримку для України за кордоном.

Джерела та література

1. Grassroots Sport Diplomacy / ISCA channel. *YouTube*. URL: <http://surl.li/tpxkk>

2. Merkel U. Sport as a foreign policy and diplomatic tool. *Routledge Handbook of Sport and Politics* / edit. A. Bairner, J. Kelly, J. Woo Lee, Abingdon. 2016. 12 p. URL: https://www.academia.edu/103608213/Sport_as_a_foreign_policy_and_diplomatic_tool
3. GAME4UKRAINE. *United24*. URL: <https://u24.gov.ua/uk/game4ukraine>
4. Таблиця – авторське дослідження.

Прибега Юлія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ФАКТОР НЕЗАКОННОЇ ТОРГІВЛІ КУЛЬТУРНИМИ ЦІННОСТЯМИ В ІТАЛІЇ

Ключові слова: культурні цінності, італійська культурна спадщина, незаконна торгівля, організована злочинність.

Keywords: *cultural values, Italian cultural heritage, illegal trade, organized crime.*

Сьогодні сфера незаконного обігу культурних цінностей створює суттєву загрозу культурній спадщині, яка є важливим надбанням ідентичності, розвитку, соціальної єдності та економічного зростання усіх держав, зокрема Італії – країни з найбільшою кількістю об'єктів у Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [8]. Італійська культурна спадщина викликає надзвичайний інтерес у людства, оскільки є однією з найбагатших та найцінніших у світі. Вона представляє блага, які є вразливими в контексті нелегальної торгівлі ними всередині держави та на міжнародному ринку. Прикладами таких культурних цінностей є старовинні документи та книги, археологічні пам'ятки, твори мистецтва [5, с. 3].

Причинами незаконної торгівлі культурними надбаннями Італії є їх привабливість для організованої злочинності через високу вартість на чорному ринку, недостатність ефективних механізмів контролю правоохоронних органів, корупцію, а також соціально-економічні фактори: низькі доходи певних груп населення можуть стимулювати до незаконної торгівлі. Це глобальне та особливо прибуткове явище, метою вчинення якого насамперед є прибуток. Основними суб'єктами торгівлі культурними цінностями є організовані злочинні мережі, контрабандисти, «відмивачі» грошей, посередники, реставратори, перевізники, експерти, колекціонери та дрібні торговці, зокрема діяльність працівників музеїв та академій, які також можуть бути співучасниками [10]. Італійські організовані злочинні угруповання доволі широко відомі розкопками, крадіжкою та продажами культурних цінностей місцевим або міжнародним покупцям. Вони спеціалізуються не тільки на торгівлі людьми, наркотиками, зброєю, нелегальною міграцією, кіберзлочинності, а й на торгівлі пам'ятками культури, оскільки саме цей вид незаконної діяльності може приносити великі прибутки без високого ризику. Перш ніж перевезти викрадені пам'ятки, реставратори їх модифікують та повертають замовникам для подальшого експорту на міжнародний ринок, після чого товари незаконно сертифікуються задля уникнення проблем з безпекою. Викрадені цінності часто продаються далеко від місця їх незаконного видобутку, так рівень ризику бути викритим стає нижчим [7].

Незаконна торгівля пам'ятками культури може набувати різних форм, наприклад, крадіжки з установ культурної спадщини, розграбування цінностей культу-

ри під час їх перевезення до іншого місця або переміщення внаслідок війни. Розграбування культурних цінностей із зон активних бойових дій також вважається військовим злочином відповідно до Гаазької конвенції 1954 р. [4]. Прикладом знищення культурних пам'яток під час воєнного конфлікту, а саме війни росії проти України, є руйнування та пограбування українських музеїв та інших культурних об'єктів російськими військовими, які намагаються знищити українську культурну спадщину та ідентичність. У контексті протидії Україні такого виду злочинам є доречним досвід Італії щодо обліку та збереження культурних цінностей, яким країна готова поділитись та допомогти у відбудові зруйнованого російськими окупантами драмтеатру у Маріуполі [1].

Серед археологічних пам'яток, незаконно викопаних в Італії, є знаменита ваза «Кратер Євфронія», що призначена для змішування води та вина, датована X ст. до н. е. Вперше вона була виставлена публіці в 1972 р. в Метрополітен-музеї в Нью-Йорку. За історією цієї вазы стоїть складна реконструкція італійського антиквара. Ваза була підпільно викопана контрабандистом Джакомо Медічі в 1971 р. в місті Черветері та нелегально вивезена з Італії до Швейцарії, а потім зі Швейцарії до Сполучених Штатів. Отже, мережа залучених людей показує міжнародний характер незаконної торгівлі культурними об'єктами [10].

Сьогодні сформовано важливі заходи з боку культурних та мистецьких організацій, музеїв для встановлення практик, спрямованих на боротьбу з незаконним обігом культурними надбаннями. Прикладом передового досвіду боротьби на міжнародному рівні з незаконною торгівлею культурними цінностями в Італії є Командування карабінерів з охорони культурної спадщини. До того ж Італія є єдиною країною у світі, яка має поліцейський департамент, що займається охороною культурної спадщини, і це одна з небагатьох країн, що закріпила в конституції захист культурної спадщини [9]. У звітах Командування карабінерів з охорони культурної спадщини повідомляється про загальну вартість знайдених об'єктів щороку: наприклад, у 2021 р. знайдені культурні цінності оцінювалися у понад 80 млн євро, тоді як у 2018 р. вони становили майже 120 млн євро, а в 2012 р. вони перевищили 140 млн євро [5, с. 4].

З погляду регулювання, існують два основні міжнародні інструменти, які були розроблені для захисту культурної спадщини: Конвенція ЮНЕСКО 1970 р. про заходи щодо заборони та попередження незаконного ввезення, вивезення та передачі права власності на культурні цінності [3]. Другим документом є Конвенція ЮНІДРУА про викрадені або незаконно вивезені культурні об'єкти 1995 р. [2]. Обидві Конвенції були ратифіковані Італією.

Варто окремо згадати Джакомо Медічі – одного з найвизначніших торговців культурними цінностями. Він був контрабандистом італійського походження й почав свою активну нелегальну діяльність у 1960-х рр., коли Італія потерпала від величезної кількості розграбувань та продажу археологічних пам'яток. Медічі викрадав антикваріат, підробляв його та продавав приватним колекціонерам і музеям за кордон, зокрема музею Гетті в Лос-Анджелесі та музею мистецтва Метрополітен в Нью-Йорку. Контрабандист зберігав старожитності у Швейцарії на складі, де влада провела рейд та виявила тисячі нагробованих різних культурних цінностей, засудивши Медічі до тюремного ув'язнення та штрафу в 10 млн євро у 2004 р. [6].

Отже, незважаючи на всі ці зусилля, Італія все ще залишається однією з країн із найбільшою кількістю крадіжок предметів мистецтва, частково через велику культурну спадщину та присутність організованої злочинності на території держави [5, с. 4]. Одним із головних наслідків незаконної торгівлі культурними надбаннями є втрата цінних артефактів для країни як частини культурної спадщини. Це може призвести до втрати історичної пам'яті, ідентичності та унікальних об'єктів, які відображають культурну різноманітність. Тому важливою є протидія цьому типу злочинної діяльності, яка буде включати вдосконалення митного контролю, покращення співпраці між правоохоронними органами різних держав, наприклад, Італією та Сполученими Штатами, а також міжнародними організаціями, адже важливо зберегти не лише культурні цінності, а й не втратити культурну ідентичність.

Джерела та література

1. Україна та Італія разом відновлюватимуть академічний драматичний театр у Маріуполі. *Міністерство культури та інформаційної політики України. Урядовий портал*. 18.03.2022. URL: <https://cutt.ly/Ow9C6ETt>
2. Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects. *UNIDROIT*. Rome, 24 June 1995. URL: <https://cutt.ly/ieu6fR7u>
3. Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property. *UNESCO. Legal Affairs*. Paris, France, 14 November 1970. URL: <https://cutt.ly/xw9VqxAa>
4. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention. *UNESCO. Legal Affairs*. The Hague, Netherlands, 14 May 1954. URL: <https://cutt.ly/1w9VwqdK>
5. Acciai E., Belloni M., Della Giusta M., Segre G. Illicit Shadows: An Economic Analysis of Trade Gaps in Cultural Goods through the Italian Market. *Institute of Labor Economics. Discussion paper series. IZA DP № 16282*. July 2023. URL: <https://docs.iza.org/dp16282.pdf>
6. The American Institute for Roman Culture. The Illicit Trafficking of Cultural Goods: A Long and Ignoble History. *Ancient Rome Live / Amineddoleh & Associates LLC*. 0712/2021. URL: <https://cutt.ly/Lw9Vub5r>
7. What Italian Laws Are There to Prevent Cultural Heritage Crime? *Giambrone*. URL: <https://cutt.ly/8w9VuDVv>
8. World Heritage List. *UNESCO*. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/>
9. La Costituzione. Principi fondamentali. Articolo 9. *Senato della Repubblica*. URL: <https://cutt.ly/Leu6fVdm>
10. Venezia L. Il traffico illecito di beni culturali. Il traffico illecito di beni culturali: una visione del fenomeno in Italia e il caso del Cratere di Eufronio. *DirittoConsenso*. 5 Marzo 2020. URL: <https://cutt.ly/9eu6f9i5>

СЕКЦІЯ 2

МОСКОВСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІЙНИ В ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ

Берегута Віталій

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ІСТОРИЧНІ АНАЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНАЛІЗУ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: історична аналогія, російсько-українська війна, радянсько-фінська війна, Холодна війна, Карибська криза.

Keywords: historical analogy, Russian-Ukrainian war, Soviet-Finnish war, «Cold War», Cuban Missile Crisis.

Проведення історичних аналогій є одним із поширених методів осмислення, пояснення та прогнозування розвитку конкретних подій у міжнародних відносинах. Під «історичною аналогією» варто розуміти застосування до теперішніх подій узагальнень, зроблених на основі інших політичних явищ та процесів, що передбачає пошук подібностей між двома подіями за певними ознаками та формування висновку про їх подібність і за іншими характеристиками [5]. Хоча й пошук історичних аналогій є доволі контроверсійним та критикованим методом міжнародно-політичних досліджень, однак його активно використовують у професійній діяльності як дослідники у сферах історичних та політичних наук, так і політики й державні діячі найвищого рангу.

Сучасна російсько-українська війна з огляду на вагомий вплив на розвиток міжнародних відносин у 2014–2024 рр. належить до подій, щодо яких неодноразово проводились історичні аналогії. Так, російська агресія проти України за значенням для міжнародних відносин прирівнювалась, наприклад, до початку нової Холодної війни та повернення «залізної завіси» [4] або нової Карибської кризи [3] та до інших подій в історії міжнародних відносин. Проте дискусивним залишається питання корисності проведення аналогій російсько-української війни з конкретними подіями минулого.

Паралелі з політикою умиротворення Німеччини західними країнами напередодні Другої світової війни стосуються першої фази російсько-української війни до повномасштабного вторгнення 2022 р., коли реакцією на анексію Криму та окупацію ОРДЛО Росією країнами ЄС та НАТО були формальні антиросійські санкції, висловлення дипломатичної підтримки Україні та фактичне продовження економічної співпраці із Росією. Отже, була вибудована модель політики для запобігання будь-якої можливої ескалації між Росією та НАТО. Порівнюючи це з теперішньою фазою російської агресії, варто підкреслити, що відбулась позитивна трансформація в бік відмови від такої політики умиротворення: хоча політика західних країн не запобігла російському вторгненню, однак вони чітко відмовились визнавати включення тимчасово окупованих українських територій до складу Росії, розпочали постачання озброєння та військової техніки Україні, ввели відчутні для російської економіки санкції та звели політичний діалог із Моск-

вою на міжнародних майданчиках до мінімуму або повністю відмовились від нього.

Обмежений позитивний ефект мало проведення паралелей із радянсько-фінською війною 1939–1940 рр. До уваги брався той аспект цієї війни, що Фінляндії вдалося грамотно здійснити оборону країни та запобігти її повній окупації із кількаразово меншими за радянські втратами. Аналогія проводилася в тому, що якщо Фінляндія як значно менша за військовим та людським потенціалом за СРСР країна змогла вистояти проти воєнної навали Радянського Союзу та зберегти власний суверенітет і незалежність за результатами повоєнного договору, то і Україна зможе перемогти Російську Федерацію на полі бою [2]. Користь цього порівняння на початку повномасштабної агресії для українського населення та державних діячів полягала в тому, що дала надію на перемогу і візію необхідності далі боротись за збереження суверенітету та територіальної цілісності, оскільки Росія вдавалась до тих самих помилок, що і СРСР: неефективне керівництво збройними силами, незважання на втрати особового складу, політика «досягнення цілей за будь-яку ціну», географічна масштабність наступу та хибне сподівання повністю окупувати країну і встановити маріонетковий уряд, який фіни та українці відповідно визнають.

Однак провести повну аналогію з російсько-українським кейсом неможливо: радянсько-фінська війна завершилась суттєвими територіальними втратами для Фінляндії, а її довгостроковим наслідком стало закріплення неприєднання до військово-політичних блоків (насамперед – НАТО) та європейських інституцій і нейтралітету як ключового принципу зовнішньої політики Фінляндії в роки Холодної війни задля непровокування СРСР та збереження свого суверенітету і незалежності. Хоча і на фоні російського вторгнення в Україну 2022 р. Фінляндія відмовилась від нейтралітету та вступила до Північноатлантичного альянсу в 2023 р., такий історичний досвід Гельсінкі є неприйнятним для України відповідно до риторики Президента України та Міністерства оборони України щодо потенційних результатів завершення російсько-української війни. Так, Україна не погодиться ані на територіальні втрати, ані на відмову від євроатлантичної інтеграції, на яких Москва продовжує наполягати як на обов'язкових елементах майбутньої мирної угоди [1].

Проводячи паралелі з міжнародними конфліктами, як-от Холодна війна та Карибська криза, варто підкреслити, що такі різні за причинами, суттю, характером суперечності протиборчих сторін та кількістю цих сторін конфлікти неможливо в належний спосіб порівняти з російською агресією проти України. Це пояснюється тим, що, як і у випадку радянсько-фінської війни, можна окреслити схожість лише у найбільш загальних рисах, як-от нова фаза протиборства Росії та США або Росії і колективного Заходу та актуалізація ризику ядерної ескалації конфлікту [3]. Однак згадка перелічених вище історичних подій в аналітичних матеріалах щодо російсько-української війни в найавторитетніших журналах, що присвячені міжнародним відносинам, як-от *Foreign Affairs* та *Foreign Policy*, мала і свій позитивний ефект у вигляді привернення додаткової уваги міжнародної спільноти та пересічних читачів до війни в Україні, підвищення обізнаності про неї, підкреслення її приналежності до подій, що мають історичне значення

для розвитку сучасних міжнародних відносин незалежно від того, з яким саме конфліктом проводиться аналогія.

Водночас такі аналогії показують, що російсько-українська війна стала не просто черговою війною між малою та великою державою (як російсько-грузинська війна у 2008 р.) за територію, ресурси або політичні амбіції, а те, що в ній яскраво домінує геополітичний чинник, який виводить її розуміння далеко за межі двостороннього збройного конфлікту. Порівняння подій в Україні з наслідками Другої світової війни або Холодної війни підкреслює, що головним результатом російсько-української війни буде зміна балансу сил не лише в Європі, але й на міжнародній арені загалом. Відповідно західні країни повинні об'єднатись та бути максимально залученими різними способами до завершення російсько-української війни перемогою України, оскільки саме таке складення майбутнього балансу сил на європейському континенті на користь Заходу відповідатиме національним інтересам кожної із західних країн.

Хоча й проведення історичних паралелей дає змогу політичним діячам оцінити значимість події та в загальних рисах спрогнозувати варіанти розвитку кризової ситуації, однак користь у їх проведенні, наприклад, для окреслення термінів та оптимальних шляхів завершення російсько-української (як і будь-якої іншої) війни відсутня. Це пов'язано як з перебігом російсько-української війни в унікальних історичних обставинах і неоднаковістю цілей зовнішньої політики акторів в історичній ретроспективі, так і з неповторністю стилів управління та психології особистостей кожного політичного лідера, передбачити поведінку та стратегію ухвалення рішень або ведення бойових дій яких складно. Перенесення характеристик інших подій в історії на сучасну російсько-українську війну загрожує не лише формуванням хибного або неповноцінного уявлення про природу цього конфлікту, а й повторенням державними діячами різних країн у своїй діяльності щодо врегулювання війни між Україною та Росією помилок і упреджень, що уможливили або загострили конфлікти в історії міжнародних відносин, щодо яких проводиться аналогія.

Отже, аналізувати причини, сутність, перебіг та потенційні шляхи закінчення сучасної російсько-української війни варто, спираючись саме на обставини розвитку міжнародних відносин, в яких вона відбувається. Історичні аналогії повинні залишатися другорядним, а не основним, інструментом аналізу міжнародних конфліктів та інших кризових явищ у міжнародних відносинах.

Джерела та література

1. Є однозначність у тому, що Україна буде в НАТО – Володимир Зеленський. *Офіс Президента України*. 12.07.2023. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ye-odnoznachnist-utomu-sho-ukrayina-bude-v-nato-volodimir-z-84297>
2. Сандер Г. Як Фінляндія стримала росіян і здобула моральну перемогу. Уроки для України. *Локальна історія*. 18.03.2022. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/iak-finliandiia-strimala-rosiiian-i-zdobula-moralnu-peremogu-uroki-dlia-ukrayini/>
3. Haine J.-Y. The Cuban Missile Crisis, the Russia-Ukraine war and nuclear risks. *NATO Defense College*. 01.12.2022. 4 p. URL: <http://www.jstor.org/stable/resrep47021>
4. Hirsh M. We Are Now in a Global Cold War. With NATO expanding its focus to China, new battle lines are being drawn. *Foreign Policy*. 27.06.2022. URL: <https://foreignpolicy.com/2022/06/27/new-cold-war-nato-summit-united-states-russia-ukraine-china/>

5. LaRoche C. D. Ukraine Isn't Munich – or Vietnam or Berlin. Historical analogies can harm more than help in understanding crises. *Foreign Policy*. 15.10.2022. URL: <https://foreignpolicy.com/2022/10/15/ukraine-analogies-munich-vietnam-berlin/>

Стьопочкін Михайло

Запорізький національний університет

ДОБРОВОЛЬЧІ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АРМІЇ В СОВЕТСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ (1917–1918 РР.) ТА НОВІТНІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ (2014–2024 РР.) ВІЙНАХ

Ключові слова: *Українська Народна Республіка, Україна, армія, добровольчі формування, російсько-українські війни.*

Keywords: *Ukrainian People's Republic, Ukraine, army, volunteer formations, Russian-Ukrainian wars.*

В реаліях новітньої російсько-української війни (2014–2024 рр.) українці зіштовхнулися з військовою агресією РФ. Ідеться про гібридний характер війни, яку веде Росія. Одним з основних напрямів російської гібридної агресії є розвалення зсередини регулярних Збройних Сил України. В таких умовах стають особливо актуальними дієві добровольчі збройні формування.

Процес формування в Українській Народній Республіці власних збройних сил розпочався ще до советсько-української війни 1917–1918 рр. Після Лютневої революції в Російській імперії свідомі українці-вояки, які служили в російсько-імператорській армії, долучилися до військово-патріотичного добровольчого руху, почавши самочинно створювати військові клуби, комітети та громади [6, с. 6].

У березні 1917 р. постала Українська Центральна Рада, в якій переважна більшість членів були федералістами-автономістами, а меншість – самостійниками. Саме завдяки останнім військова розбудова набула ще більшої виразності. Самостійники ініціювали процес українізації імператорської армії, тобто створення окремих військових з'єднань з українців-вояків [8, с. 51].

Значна частина українізованих формувань створювалася на добровольчій основі. В часи советсько-української війни (1917–1918 рр.) Центральною Радою було видано 16 січня 1918 р. «Закон про створення народного війська», яким проголошувалось створення на добровольчих засадах нерегулярних збройних сил за форматом «народної міліції», і водночас починалася демобілізація діючих українізованих формувань [9, с. 90–91]. Започаткувавши стихійну демобілізацію українських військовослужбовців, цей закон суттєво ослабив обороноздатність УНР. Українські військовослужбовці, котрі не піддалися хвилі стихійної демобілізації, продовжували збройну боротьбу проти більшовиків. У січні – на початку лютого 1918 р. військовослужбовці 1-го полку ім. Богдана Хмельницького, 2-го полку ім. Павла Полуботка, 4-го Сердюцького полку ім. Івана Богуна, полку ім. Костя Гордієнка, Окремого Чорноморського Куреня ім. Петра Конашевича-Сагайдачного та інших формувань боронили Київ від більшовицьких військ [7, с. 315–317].

Під час советсько-української війни почалося створення добровольчих збройних формувань – постали Галицько-Буковинський курінь Січових Стрільців, Гай-

дамацький кіш Слобідської України, Студентський Курінь Січових Стрільців, загони генералів Удовиченка, Прісовського, сотника Ковенка та ін. [7, с. 168; 8, с. 73]. Відмінність добровольчих формувань від українізованих частин 1917 р. полягає в тому, що добровольчі формування на час їх створення підпорядковувалися вже не російському командуванню, а безпосередньо Українському генеральному військовому штабу. Студентський Курінь разом із курсантами українізованої 1-ї юнкерської школи ім. Богдана Хмельницького та іншими з'єднаннями брав участь у битві під Крутами 29 січня 1918 р. [7, с. 233], інші добровольчі формування боронили Київ у січні – на початку лютого 1918 р.

Добровольча парамілітарна організація «Вільне козацтво» спершу мала устрій за форматом «самооборони» задля підтримки громадського спокою та порядку [5, с. 61]. Вільнокозацький рух відображав дуже широкий соціальний спектр учасників, які були залучені до його лав. У цій організації були селяни, робітники, представники інтелігенції. «Вільне козацтво» мало потужний кількісний показник – київська газета «Народна Воля» повідомляє про 60 тисяч учасників руху [3, с. 3]. Ця добровольча «самооборонна» армія ще до приходу німецьких союзників зуміла самостійно перейти в контрнаступ проти більшовиків на Херсонщині та Київщині [8, с. 78].

Через демонтаж інституту армії, стихійну демобілізацію та більшовицьку агітацію кількість військовослужбовців, які продовжували служити в армії УНР, стрімко зменшувалась. На березень 1918 р. українська армія нараховувала всього приблизно 15 тисяч бійців [2]. Кількість військовослужбовців російсько-більшовицької армії, яка вторглася в Україну у грудні 1917 – січні 1918 рр., становила приблизно 60 тисяч осіб, не рахуючи українських більшовиків [8, с. 72]. Проте незважаючи на те, що взимку російським військам протистояли мінімальні сили українців, окупанти з важкими боями проходили через усю Україну. Вони так і не змогли до весни 1918 р. остаточно окупувати всю українську територію. Зрозуміло, що відчайдушний спротив окупантам чинили бійці добровольчих формувань, які суттєво підживили боєздатність українізованої армії.

У новітній російсько-українській війні з 2014 р. Україну захищають такі добровольчі формування: «Добровольчий Український Корпус Правого Сектора» (ДУК ПС), «Айдар», «Азов», «Донбас», «ОУН», «Карпатська Січ» та багато інших. Ці формування почали створюватися зі свідомих патріотів, яким була небайдужа українська державність.

Під час проведення АТО зусиллями добровольців спільно з ЗСУ, НГУ та СБУ були звільнені Маріуполь, Іловайськ, Слов'янськ, Авдіївка, Красногорівка, Бердянське, Широкине, Лебединське, Миколаївка, Костянтинівка, Лисичанськ, Курахове, Волноваха, Мар'їнка, Рубіжне, Широкине та багато інших населених пунктів. Добровольці брали участь у боях за Донецький та Луганський аеропорти, штурмували Савур-Могили. Брали участь у боях поблизу Тореза, Шахтарська, Сніжного, Урзуфа, Артемівська, Попасної. Перерізали важливу для російських гібридних сил артерію Луганськ–Красний Луч. Сьогодні всі добровольчі батальйони, окрім ДУК ПС, підпорядковуються ЗСУ та НГУ [4].

Чисельність української армії на кінець лютого 2014 р., за словами міністра оборони України Ігоря Тенюха, становила приблизно 5 тисяч боєздатних бій-

ців [10]. Зрозуміло, що загалом чисельність української армії була більшою. Проте проросійські агітатори, опрацьовуючи місцевих представників української влади та силових структур, справляли дестабілізуючий вплив також і на українську армію. Чисельність російської армії, яка була задіяна на Донбасі, і гібридних російських сил, становила на серпень 2014 р. більше ніж 40 тисяч осіб [1, с. 3].

Отже, військово-добровольчий патріотичний рух є потужним рушієм розвитку української державності і в часи військових інтервенцій стає адекватною відповіддю агресору. Саме добровольчий рух був однією з опор, які зберегли українську державність у найбільш критичні періоди, в 1917–1918 рр. та 2014–2015 рр. Добровольці продемонстрували приклади вмотивованості та стійкості, показавши, що навіть невеликими силами можна нищити переважаючого ворога і дієво захищати Україну.

Джерела та література

1. Аналіз ведення антитерористичної операції та наслідків вторгнення Російської Федерації в Україну у серпні-вересні 2014 року. *Міністерство оборони України*. URL: https://www.mil.gov.ua/content/other/anliz_rf.pdf
2. Буравченков А. Армія Української Народної Республіки. *Енциклопедія історії України*: Т. 1: А–В / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України; Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2003. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Armiia_UNR
3. Всеукраїнській з'їзд вільного козацтва. *Народна воля*. 1917. № 131. С. 3. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0002364>
4. Кравченко С. Добровольчі батальйони: від виникнення до підпорядкування ЗСУ чи Нацгвардії. *Український тиждень*. 26.03.2015. URL: <https://tyzhden.ua/dobrovolchi-bataljony-vid-vynyknennia-do-pidporiadkuvannia-zsu-chy-natshvardii/>
5. Лободаєв В. Революційна стиція. Вільнокозацький рух в Україні 1917–1918 рр.: Наукове видання. Київ: Темпора, 2010.
6. Стефанів З. Українські Збройні сили 1917–1921 рр. ч. 1: Доба Центральної Ради і Гетьманату. Друге видання. Мюнхен: СУВ, 1947.
7. Тинченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 – березень 1918 р.). Львів: 1996.
8. Турченко Ф., Каганов Ю., Турченко Г. Історія України (1914–1945): підручник для здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра у галузі гуманітарних наук. Запоріжжя: Гельветика, 2021.
9. Українська Центральна Рада: документи і матеріали. / упоряд. В. Верстюк; ред. В. Смолій. Київ: Наукова думка, 1997. Т. 2.
10. Штогрін І. Чому не втримали Крим: стенограма РНБО від 28 лютого 2014 року. *Радіо Свобода*. 27.02.2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29794488.html>

Кулакова Анастасія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

БІЛЬШОВИЦЬКІ ПЛАКАТИ ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.

Ключові слова: більшовики, Українська революція 1917–1921 рр., зображальні джерела, плакат.

Keywords: Bolsheviks, Ukrainian revolution of 1917–1921, image sources, poster.

Українська революція 1917–1921 рр. сповнена важливих подій, які мають вплив на наше сьогодення. Вивчення цього періоду залишається актуальним: попри те, що історія Української революції вже має велику історіографію, кожен новий аналіз може дати більше корисної інформації, наштотувати дослідників і громадськість на певні роздуми. У революційні часи діяли різні політичні сили, однією з яких були більшовики. Ця політична сила мала вплив на перебіг подій на території України як у військовому, так і в ідеологічному плані.

Одним із дієвих методів ідеологічної боротьби був плакат, який сприяв поширенню більшовицької ідеології. Створюючи плакати, художники на перший план ставили практичну та комунікативну функцію, тож це зображальне джерело відбиває цілі та завдання вищезгаданої політичної сили.

Метою дослідження є аналіз плакатів більшовиків як джерела з історії Української національної революції 1917–1921 рр. Джерелами для доповіді послужили більшовицькі плакати.

Для пояснення суті плакату, його використання як дієвого інструменту для представлення інформації та поширення потрібних думок серед населення була прийнята до уваги робота Ю. Бондара [3]. Загалом плакати часів Української національної революції досліджували А. Авраменко та Л. Бернат [1; 2]. Оскільки плакат вивчається не тільки як явище, а також як інструмент ідеологічного впливу на широкі маси суспільства, було розглянуто статті О. Вільховик та О. Ситника [4; 5].

Будь-який період соціально-політичної активізації позначений зростанням використання інформаційно-комунікаційних технологій, методів та форм пропагандистської роботи [3, с. 1]. Одними з найпоширеніших і порівняно доступних видів видавничої продукції, що використовуються у політичній боротьбі під час інформаційних кампаній, є плакати, афіші та листівки. Вони – спосіб візуалізації й створення іміджу, інформування про політичні сили й окремих політиків та форма соціально-політичної комунікації. Можливості емоційного впливу та мобільність поширення, а також порівняно малозатратність і оперативність виготовлення зумовлюють переваги такої продукції в агітаційно-пропагандистській роботі й демонструють високу ефективність її застосування. Плакатна продукція завжди особливо актуальна під час буремних подій революцій та воєн [3, с. 7].

Історія радянського плакату починається з середини 1918 р. На усіх етапах свого розвитку комуністична партія надавала велике значення пропаганді марксистсько-леніністських ідей та політичній агітації серед широких верств населення. Особливу увагу вона звертала на партійне будівництво, ідеологічне та військо-

во-спортивне виховання молоді й культ вождя. Одним із основних інструментів масової агітації та пропаганди соціалістичної ідеології був саме політичний плакат. Мистецтво разом із терором стає одним з улюблених інструментів тоталітаризму в реалізації задумів щодо виховання вірності у «нового» покоління [1, с. 67]. Перші політичні плакати Дмитра Моора (наприклад: «Ти записався добровольцем?», 1920 р.) та Володимира Дені («Або смерть капіталу, або смерть під п'ятою капіталу», 1919 р.; «Антанта», 1920 р.) стали класикою радянської графіки.

Аналізуючи період виборів в Установчі збори Росії 1917 р., мистецтвознавець В. Охочинський писав: «Найґрунтовніше взялися за справу есери... Для створення плакатів організували конкурс і призначили спеціальне журі. Плакати випускали різного змісту – для села, робітничих районів, армії; і формату – для розклеювання зовні та всередині будинків, на стовпах, дверях, вітринах, а також для розсилки поштою, розкидання на мітингах, вкладання в упаковку товарів та ін.» [3, с. 1].

Витоки ідеології більшовизму, як відомо, сягають вчення класиків марксизму-ленінізму. Однак її активний розвиток припадає на період утвердження більшовицької влади. Безпосередній процес боротьби за владу та пошук шляхів реалізації своїх ідей на практиці зіткнувся з цілою низкою проблем. Насамперед це було пов'язано з утопічним характером комуністичних ідей і відсутністю реального державницького досвіду серед ідеологів більшовизму. Загальновідомо, що провідним творцем ідеології більшовизму був В. Ленін. Проте доволі значний внесок у формування більшовицької ідеології як напередодні Жовтневого перевороту, так і після нього, вніс М. Бухарін [5, с. 124].

У червні 1918 р. було засновано Наркомпрос (Народний комісаріат просвіти РРФСР), який функціонував як спеціальна ідеологічна структура більшовицької держави. Його діяльність була спрямована на створення нового суспільства та формування «нової людини». Протягом усієї своєї історії СРСР за допомогою літератури та засобів масової інформації монументального мистецтва та живопису, всенародних свят і фестивалів утверджували та нав'язували «незаперечні істини»: трудящі всіх національностей у СРСР люблять свою батьківщину саме за її соціалістичну суть – за справедливу демократичну Конституцію, гуманізм, колгоспний лад, щасливе і заможне життя та інші досягнення соціалізму [1, с. 67].

Класова боротьба, що охопила все суспільство та визначила жорстке безкомпромісне ставлення у протистоянні зі старим світом, відобразилося у плакатній більшовицькій ідеології. Зі свого боку, сам плакат, створений відповідно до головного політичного завдання, відтворював у суспільстві настрої рішучої відмови від усього, що асоціювалося з царським режимом. Дореволюційна символіка, як-от знаки імператорської влади, російський герб, прапор, а також портрет останнього імператора, являли собою минулу політичну історію Росії, її тодішню форму правління. Цей узагальнений образ колишньої імперії використовувався у плакатах і гостро засуджувався.

Одночасно з цим як символ свободи й оновлення життя та символ радянської влади широко використовувався червоний прапор. У післяжовтневий період він символізував кров, пролиту за перемогу в революції, та соціальну відплату.

Тексти у плакатах були невід'ємним складником та відігравали важливу роль в образотворчій композиції. Вони не лише пояснювали зображене, але й

функціонували як заклики до дії. Наприклад, «Всіх ворогів радянської влади у три смерті зігнемо», «Смерть царським генералам» тощо.

Більшовицькі «Вікна сатири» РОСТА (Російського телеграфного агентства) більше відомі загалу. Над трафаретними плакатами працювали кращі радянські графіки і літератори, серед яких Михайло Черемних, Володимир Маяковський, Дем'ян Бедний та ін. Оцінюючи плакатну діяльність, Володимир Маяковський у творі «Грізний сміх» писав, що «це протокольний запис найбільшого трьохріччя революційної боротьби плямами фарб і дзвоном гасел. (...) Це телеграфні вісті, миттєво передані у плакат, це декрети, одразу ж розпубліковані на частівки, це нова форма, введена безпосередньо життям, це ті плакати, які перед боєм дивилися червоноармійці, що йшли в атаку, йшли не з молитвою, а з розспівом частівок» [3, с. 2].

Проте варто зазначити, що агітаційне мистецтво «Вікон РОСТА» було не відтворенням реальності, а результатом маніпуляцій та симуляцій, які перебували під тотальним контролем партійного пропагандистського апарату [4, с. 120].

В роки революції та громадянської війни метою агітаційно-пропагандистської роботи стала в основному мобілізація мас на боротьбу з ворогом: «Червона Армія – визволителька народів» (1918 р.), «Ти записався добровольцем?» (1920 р.), «Клином червоним бий білих» (1920 р.). Разом із такими роботами також були поширені плакати й на тематику подолання голоду та руїни: «Голод загрожує радянським республікам» (1921); «Геть руїну, хай живе праця» (1920 р.), «Допоможи» (1921 р.) й засудження дезертирства: «Ось що чекає селян і робітників дякуючи дезертирам, запродавцям та боягузам» (1919 р.), «Руку, дезертир» (1920 р.), «Білогвардійці і дезертир» (1920 р.) [2, с. 112].

Починаючи з 1920 р., спеціальним органом, який відповідав за партійне керівництво культурним життям країни, став агітаційно-пропагандистський відділ ЦК РКП(б), відомий за назвою «Агітпроп». Цей відділ проводив жорсткий контроль за настроями інтелігенції. Завдання комісарів полягало в пильному відслідковуванні творчості художників і спрямуванні їхньої праці у напрямі практичної агітаційно-пропагандистської діяльності. Саме в роки радянської влади держава як монополіст у всіх сферах життєдіяльності рішуче підкорила своїм інтересам творчість художньої інтелігенції.

Внаслідок цього художники-плакатисти у своїй творчості були пов'язані з державним замовленням, а соціальне та культурне оточення слугувало формуванню відповідної самосвідомості. Незважаючи на стандартний характер словесних формулювань у плакатах, художник візуально передавав своє розуміння цього змісту для глядача.

Отже, буремні революційні події позначені масштабною активізацією інформаційних кампаній. Оскільки виготовлення плакату було малозатратним, а його використання ефективним, більшовики перетворили яскраві малюнки та рішучі заклики на ідеологічну зброю. Цілі, до яких прагнула радянська влада, віддзеркалилися в їхніх плакатах, тим паче у простій та зрозумілій формі для широких верств населення. Державне замовлення на такі роботи отримувала творча художня інтелігенція, за якою пильно стежили більшовицькі агітаційні установи. Отже, художники впливали на оточення, а оточення впливало на них.

Джерела та література

1. Авраменко А. В. Радянський плакат 1920–1930-х рр. як засіб пропаганди. *Наукові записки НаУКМА*. Т. 101: Теорія та історія культури. 2010. С. 66–72.
2. Бернат Л. А. Плакат як носій соціально-культурного змісту (соціальний плакат). *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Соціалізація молоді у XXI сторіччі»*. Краматорськ: Громадська організація «Наукове товариство Слобожанщина», 2017. С. 110–118.
3. Бондар Ю. Плакати, афіші та листівки у контексті соціальної й політичної комунікації. *Вісник книжкової палати / Кн. палата України, Харків. держ. акад. культури*. Київ: Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова», 2014. № 7. С. 15–21.
4. Вільховик О. В. Культурно-пропагандистська робота в Червоній армії як основний метод впливу на червоноармійців. *Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. 2013. № 12(104). С. 118–123.
5. Ситник О. М. Трансформаційні процеси в розвитку ідеології більшовизму періоду утвердження радянської влади. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2009. № 4. С. 124–128.

Івасюк Вікторія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

МОСКОВСЬКИЙ ФАКТОР У ПОЛІТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІІ СТЕПАНА БАНДЕРИ

Ключові слова: *Провідник ОУН(б), національна революція, московський вплив, незалежність.*

Keywords: *Leader of OUN(b), national revolution, Moscow's influence, independence.*

Праці та ідеї Степана Бандери стали важливою частиною боротьби України за незалежність. Однією з ключових тем у його роботах було розуміння та аналіз ролі Москви і московського впливу на Україну. У цьому контексті особливо значимую роль відіграє збірник вибраних статей С. Бандери «Перспективи Української Революції».

Важливим складником політичної концепції Степана Бандери є його погляд на московську політику як на інструмент імперського контролю. Він стверджував, що московське керівництво систематично використовує русифікацію як засіб для ліквідації української культури та мови, що у підсумку мало призвести до політичного та економічного панування над Україною [6, с. 84]. Ця політика, на думку Бандери, спрямовувалась на створення «однорідної» російської ідентичності, що мала на меті знищення української нації як самостійної етнічної групи [6, с. 97–98].

С. Бандера вважав, що Москва є головним ворогом української національної ідентичності та суверенітету. Він аргументував, що московський імперіалізм століттями придушував українські прагнення до самовизначення, спотворював історичну пам'ять і культурні цінності українців [9, с. 151–154]. Автор підкреслював, що саме через цей вплив боротьба за українську незалежність не може бути ефективною без розриву з московським домінуванням та його ідеологічним впливом [9, с. 185–187].

С. Бандера акцентував на необхідності протистояння московському впливу через активну національну боротьбу та відродження української культури і мови.

Він вважав, що справжня українська незалежність можлива лише через повне відкидання московського впливу та створення міцної національної ідентичності, заснованої на власній історії, культурі та цінностях [2, с. 70–72]. Для Бандери це означало не лише боротьбу з політичним домінуванням Москви, але й із її культурним та ідеологічним впливом, який проникає у всі аспекти українського суспільства [2, с. 78–79].

Особливу увагу в своїх працях С. Бандера приділяв ролі української інтелігенції та молоді в процесі національного відродження. Він закликав до освіти та пробудження національної свідомості серед українців, підкреслюючи важливість знання власної історії, культурної спадщини та активної участі в національному русі [4, с. 313–316]. Бандера вважав, що саме молодь та інтелігенція повинні стати рушійною силою у боротьбі за незалежність, використовуючи освіту та культуру як засоби протидії московському впливу [5, с. 353].

У статті «Третя світова війна і визвольна боротьба. Західня концепція політичної війни з большевизмом» порушено проблему стратегії та тактики досягнення української незалежності [7, с. 225–243]. Він висунув ідею про необхідність революційної боротьби, яка б залучала широкі маси населення та використовувала б тактику партизанської війни проти московських окупаційних сил. Степан Бандера аргументував, що лише через рішучу та непохитну боротьбу, здатну мобілізувати всі верстви українського суспільства, можливе здобуття незалежності та забезпечення майбутнього процвітання України [7, с. 248–249].

Щодо московського фактора, С. Бандера звертав увагу на міжнародний контекст і зовнішньополітичні аспекти української боротьби за незалежність. Він розумів, що успіх українського національного руху значною мірою залежить від здатності заручитися підтримкою з боку інших країн і міжнародних організацій. На його погляд, міжнародне визнання та підтримка України як суверенної держави могли б значно посилити її позиції у протистоянні з московською агресією. Бандера закликав до розробки та втілення зовнішньополітичної стратегії, яка б ураховувала глобальні політичні тенденції та зміцнювала зв'язки України з іншими народами, що прагнуть свободи та незалежності [1, с. 297–298].

Степан Бандера наголошував на важливості внутрішньої консолідації українського суспільства для ефективної боротьби проти московського впливу. Він вважав, що єдність українського народу, побудована на спільних ідеях і цілях, є критичною для успіху національно-визвольної боротьби. Водночас Бандера розумів, що ця єдність не може бути досягнута через ігнорування різноманіття в межах української громади. Він закликав до діалогу та співпраці між різними політичними, культурними та соціальними групами, підкреслюючи необхідність розуміння та поваги до різниці як основи для будівництва сильної нації [3, с. 488–491].

Окремою темою у працях Бандери було питання моральної та етичної підготовки борців за незалежність. Він високо цінував принципи честі, відданості та жертвності, вважаючи їх невід'ємною частиною національного характеру, що має бути вихований у кожному українцеві [8, с. 429–431]. Бандера стверджував, що справжній націоналіст повинен бути готовий не тільки до активної участі в боротьбі, але й до особистих жертв заради вищих інтересів нації.

Отже, праці та ідеї Степана Бандери не лише відігравали важливу роль у формуванні української національної ідентичності протягом ХХ ст., а й мають

суттєвий вплив на сучасний політичний та історичний контекст України. Аналіз його творів свідчить про глибоке розуміння проблем, з якими стикалася українська нація в контексті московського імперіалізму та русифікації.

Степан Бандера однозначно розглядав Москву як головного ворога української національної ідентичності та суверенітету, протиставляючи їй необхідність активної боротьби за незалежність. Його погляди на роль Москви в українській політичній боротьбі та історії підкреслюють не лише важливість розриву з московським домінуванням, а й необхідність створення міцної національної ідентичності, що базується на власній історії, культурі та цінностях.

Зокрема, Бандера висунув ідею революційної боротьби та активної участі населення у здобутті незалежності, наголошуючи на важливості мобілізації усіх верств українського суспільства. Він також підкреслював важливість міжнародної підтримки та зовнішньополітичної стратегії для забезпечення успіху українського національного руху. Подальше дослідження та вивчення ідей Бандери може допомогти краще зрозуміти минуле та сучасність України, а також знайти шляхи до її майбутнього розвитку.

Джерела та література

1. Бандера С. Відкриті карти. *Перспективи української революції* / упоряд. С. Ленкавський. Київ: Наш Формат, 2021. С. 293–299.
2. Бандера С. До засад нашої визвольної політики. *Перспективи української революції* / упоряд. С. Ленкавський. Київ: Наш Формат, 2021. С. 70–80.
3. Бандера С. За завершену політичну структуру. *Перспективи української революції* / упоряд. С. Ленкавський. Київ: Наш Формат, 2021. С. 487–512.
4. Бандера С. Командир – провідник (слідами сл. пам. Романа Шухевича). *Перспективи української революції* / упорядник С. Ленкавський. Київ: Наш Формат, 2021. С. 308–325.
5. Бандера С. Люди без ґрунту. *Перспективи української революції* / упоряд. С. Ленкавський. Київ: Наш Формат, 2021. С. 352–361.
6. Бандера С. Пляновість революційної боротьби в краю. *Перспективи української революції* / упоряд. С. Ленкавський. Київ: Наш Формат, 2021. С. 80–99.
7. Бандера С. Третя світова війна і визвольна боротьба. Західня концепція політичної війни з більшевизмом. *Перспективи української революції* / упоряд. С. Ленкавський. Київ: Наш Формат, 2021. С. 225–259.
8. Бандера С. Україна не буде спільницею Москви. *Перспективи української революції* / упоряд. С. Ленкавський. Київ: Наш Формат, 2021. С. 426–431.
9. Бандера С. Українська національна революція, а не тільки політичний резонанс. *Перспективи української революції* / упоряд. С. Ленкавський. Київ: Наш Формат, 2021. С. 151–189.

Бривко Микола

Національний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили»

доктор філософії;

Почесний краєзнавець Донеччини

САВУР-МОГИЛА ЯК ОБ'ЄКТ РЕПРЕЗЕНТАТИВНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ БОРОТЬБИ МИНУЛОГО І СЬОГОДЕННЯ

Ключові слова: усні спогади, висота, Савур-Могила, війна, 1943, 2014.

Keywords: verbal flashbacks, height, Savur-Mohyla, war, 1943, 2014.

Україна, боронячись проти воєнної агресії з боку Російської Федерації, водночас протистоїть і спотворенню історичної дійсності та пам'яті, яке все активніше спостерігається не тільки на глобальному рівні, а й у локальному з боку путінського режиму і його маріонеток. Певну показовість у цьому протистоянні має висота Савур-Могила (Донецька область), яка є не тільки значною національною історико-меморіальною пам'яткою, а й індикатором репрезентативності національної ідентичності і своєрідним сакральним місцем як для України, так і для так званої «ДНР» чи Російській Федерації, що в певному сенсі ґрунтується на тезах В. Путіна про історичну єдність росіян та українців та тими воєнними подіями, які відбувалися на висоті у 1943 та 2014 роках.

Водночас попри певний дуалізм у сприйнятті історичного минулого, насамперед на Донеччині, висота Савур-Могила виступає передусім символом героїчної боротьби саме українського народу проти загарбників від доби козаччини до сьогодення, що дуже яскраво демонструють нам події 1943 та 2014 років.

А відтак сьогодні є актуальним вивчення свідчень і спогадів очевидців штурму висоти Савур-Могили як 1943, так і 2014 року для більшого розуміння важливості того стратегічного значення, яке вона відігравала під час воєнних дій у тому чи іншому часовому просторі, а також для протидії спотворенню історичної дійсності і пам'яті з боку російського режиму сьогодні.

І хоча про героїчне минуле висоти ми знаємо з чисельних передусім козацьких легенд, пісень та дум, по-справжньому відомою висота стала під час подій німецько-радянської війни 1941–1945 рр., а саме під час прориву Міус-фронту у 1943 році, коли радянськи війська тричі намагалися прорвати німецькі укріплення, і одною з головних перешкод для них була саме висота 277,9 м – «Савур-Могила».

Вирішальною для успішного штурму висоти стала ніч із 29 на 30 серпня 1943 року, коли група розвідників із 17 бійців на чолі з молодшим лейтенантом Георгієм Петровичем Шевченком непомітно усунули ворогів на вершині, створивши в такий спосіб невеликий плацдарм для подальшого наступу військ. Учасник цього старшина Сергій Коробльов згадує про ці події так: *«Вогонь нашої артилерії й авіації змусив німців покинути вершину й зайняти оборону нижче, на скатах. [...] Ми рухались непомітно, під покровом темноти. От і кулемети противника. Одна з груп зі мною підкралася до лівого кулемету, інша на чолі з молодшим лейтенантом Шевченко до правого. Зняли ворожих кулеметників й побігли наверх. Невдовзі зустріли німецьких кулеметників. Дали по ним коротку чергу, ті з криками розбіглися. От й вершина Саур-Могила – уся в воронках й*

розщелинах. [...] Німці намагалися нас взяти й зліва й справа, обстрілювали зі самохідних гармат й танків. Але нічого у них не виходило. [...] Підпускали ближче й били на вибір. Так ми билися до 12 годин – поки не підійшли наші основні сили...» [1, с. 103; 2, с. 2]. Цей фрагмент дуже показово демонструє нам не тільки героїзм бійців, а й важливість чіткого планування для успішного захоплення, і головне – утримання цієї висоти.

Певна схожість спостерігалася і під час боїв за висоту у 2014 році, бо вона, як і раніше, відігравала важливе значення у військових планах обох сторін. 7 червня 2014 року висота була зайнята бойовиками на чолі з Олександром Ходорковським, і вже 12 червня українські війська здійснили перший штурм висоти. Проте лише 7 серпня українські бійці змогли захопити висоту Савур-Могила. Боець із позивним «06-й» так згадував про цей бій: *«Ворог бився запекло, до останнього. Наші хлопці заходили з двох боків групами. Спочатку найбільше “перепало” десантникам з 25-ки. Вони вимушені були відступити і не взяли б висоту, якби командир не підняв своїх хлопців і особисто не повів їх в атаку знову...» [3].*

Водночас загроза з боку українських військ, які контролювали Савур-Могила, була миттєво оцінена, і на штурм висоти були стягнуті значні сили, у тому числі й артилерія. Зокрема, десантник 25-ї бригади Денис Міщенко згадував: *«...російська артилерія громила нас цілодобово. Це було пекло» [4].*

Постійні обстріли з трьох боків з кожним днем ставали щільнішими, відбувалися постійні штурми російських військ і ополченців ДНР. В середині серпня стало очевидно, що бійцям на висоті необхідне суттєве підкріплення. Фактично саму висоту обороняли орієнтовно десять добровольців на чолі з полковником Ігорем Гордійчуком. Про ці останні дні оборони і спроби прориву українських сил на допомогу захисникам висоти підполковник Олександр Мельниченко («Сокіл») згадував так: *«Раптом приїхали хлопці на вантажівці L-200. Вони проскочили через зайняте село Петровське. Сепари дуже здивувались від такого нахабства. [...] по суті, ми там були наодинці. Фізично знищити бойовиків ми не могли, покращити положення своїх військ ми не могли. Ми могли тільки загинути...» [5].*

Тільки 26 серпня 2014 року висоту знову захопили збройні сили ДНР і російські військові, а українські військові змушені були відступити.

Загалом же, аналізуючи бої за висоту Савур-Могила, можна знайти певну історичну схожість, зокрема те, що висоту ніколи не штурмували великими силами, про що вказували як українські чи радянські бійці, так і їх супротивники. До того ж не можна не враховувати і того факту, що без ґрунтовної підготовки та потужної вогневої підтримки утримати й захопити висоту майже неможливо. І це яскраво нам демонструють запеклі бої як у 1943, так і у 2014 роках.

І хоча зараз висота Савур-Могила знаходиться на окупованій території, вона залишається насамперед символом героїзму та своєрідним об'єктом репрезентативності саме боротьби проти загарбників українського народу.

Джерела та література

1. Безуглый И. Ф., Воскресенский В. Г., Тузов А. В. В боях мужали гвардейцы. *Донбасс. Год 1943: Воспоминания участников Донбасской наступательной операции в годы Великой Отечественной войны* / сост. Г. В. Тепляков. Донецк: Донбасс, 1980. 191 с.

2. Прудников Ф. И. Здесь мужество с боями проходило. *Ленинская правда*. 1967. 8 сентября. С. 2.
3. Гайо О. Як 51-ша бригада Савур-Могилу боронила. *Інформаційний сайт Західної Волині «Буг»*. URL: <http://bug.org.ua/article/yak-51-sha-bryhada-savur-mohylu-boronyla-38559/>
4. Дубченко І. Полковник Сумрак та герої Савур-Могилу. *Народна республіка*. URL: <https://medium.com/@nastupna/sumrak-ffc31e059db2>
5. Жирохов М. Схватка за Саур-Могилу. *Ліга.net*. 2016. URL: http://www.liga.net/projects/saur_mogila/

Васильєв Євгеній

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Ключові слова: *військове капеланство, капеланська служба, інституалізація, російсько-українська війна.*

Keywords: *military chaplaincy, chaplain service, institutionalization, Russian-Ukrainian war.*

Інститут військового капеланства сьогодні відіграє важливу роль у підтримці воїнів Збройних Сил України. Його формування відбувалося в часи незалежності України, водночас гібридна війна Росії на Сході України 2014 р. стала поштовхом для подальшої реорганізації діяльності військових духівників, підведення законодавчої бази під їхню діяльність, перетворення капеланства на важливий складник морально-психологічної підтримки воїнів.

Визначення і характеристика етапів розвитку інституту військового капеланства у незалежній Україні дасть змогу краще зрозуміти специфіку його розбудови та функціонування на сучасному етапі, спрогнозувати шляхи подальшої інституалізації. Цьому питанню приділено увагу таких авторів: Р. Делятинський, В. Гоголь, І. Пилипів, О. Саган, І. Гарат [2; 3; 5]. Специфікою історіографічної бази є те, що частина праць написані у співавторстві філософами, релігієзнавцями та особами духовного сану, часто капеланами, які мають практичний досвід у відповідній сфері [5].

У період незалежності України капеланська служба у війську пройшла ряд етапів розвитку. Науковці І. Пилипів, В. Гоголь та Р. Делятинський пропонують періодизацію становлення інституту військового капеланства в незалежній Україні за такими ключовими етапами [2, с. 26–32; 3, с. 132]:

1) на початковому етапі (1991–2008 рр.) ініціатива щодо створення капеланської служби виходила як від Церков, так і від представників армії, але бракувало законодавчого регулювання;

2) на другому етапі розвитку інституту військового капеланства в Україні (2008–2014 рр.) було розроблено та імплементовано ряд нормативних актів державної влади, направлених на розбудову співробітництва з Церквами у сфері капеланства;

3) третій етап розвитку військового капеланства в Україні (2014–2016 рр.) був пов'язаний з необхідністю протидії воєнній агресії з боку Росії та вироблен-

ня інших підходів до формування, підготовки та правового забезпечення діяльності капеланської служби;

4) четвертий етап (2017–2021 рр.) був пов'язаний з прийняттям спеціального закону «Про Службу військового капеланства»;

5) на п'ятому етапі, який почався з 2022 р., закон «Про Службу військового капеланства» було змінено, що дало змогу розширити перелік освітніх установ, де можуть навчатися військові капелани.

Охарактеризуємо детальніше кожен із названих періодів. На першому етапі 1995 р. Національний інститут стратегічних досліджень розробив для Ради національної безпеки і оборони України рекомендації щодо капеланського служіння. Внаслідок цього наступного року почалося формування напрямів капеланської служби за різними конфесіями [3, с. 132]. На думку дослідників, до початку XXI ст. співпраця не мала чіткої системи [2, с. 30].

Другий етап становлення інституту військового капеланства в Україні пов'язаний із підписанням у листопаді 2008 р. між Міністерством оборони України та Церквами і релігійними організаціями «Меморандуму про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України». Його мета полягала у впровадженні у ЗСУ ефективної системи душпастирської опіки та створення інституту військового духовенства (капеланства). Були розроблені документи, що надавали чіткі механізми процесу забезпечення для військовослужбовців релігійних потреб. До них належить, зокрема, «Концепція душпастирської опіки у Збройних Силах України», затверджена від 22 квітня 2011 р. [2, с. 32].

Третій етап розвитку військового капеланства в Україні (2014–2016 рр.) був пов'язаний з необхідністю пошуку підходів до формування, підготовки та правового забезпечення діяльності капеланської служби в умовах гібридної війни Росії проти України та необхідності активізації психологічної підтримки військовослужбовців в умовах реальних бойових дій на Сході країни. Також 2014 рік став важливим моментом у цьому процесі, ознаменувавши собою новий підхід до матеріального забезпечення капеланів для українських силових структур та війська. До того ж відбулися зміни у ставленні державних органів до капеланства, що включали формування відповідного законодавчого поля [5, с. 65].

У квітні 2014 року було оголошено про початок широкомасштабної антитерористичної операції для протидії гібридній війні, розпочатої російськими спецслужбами на Сході України. Тоді розпочався новий вимір у капеланському служінні християнських конфесій, воно набуло досвіду роботи в молитовних палатках на Майдані Незалежності та пройшло «бойове хрещення» під час сутичок на вулиці Банковій у час Революції Гідності [6, с. 164].

Важливим кроком у розвитку капеланського служіння стало розпорядження Кабінету Міністрів України у липні 2014 року, яке доручило силовим відомствам розробити положення про капеланську службу у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі. Згідно з цим розпорядженням, з лютого 2015 року у Збройних Силах були введені штатні посади капеланів. Це вивело українське військове капеланство на рівень світових стандартів [5, с. 66, 68]. У 2014 році Міністерство оборони України затвердило правила для служби вій-

ськового духовенства у Збройних Силах України, які були офіційно впроваджені наказом № 40 від 27 січня 2015 року.

У квітні 2016 року Міністерство внутрішніх справ України ввело капеланські посади в Національній гвардії, а в жовтні того ж року – також у Державній прикордонній службі. 14 грудня 2016 року було прийнято нове положення про службу військового духовенства в Збройних Силах України, що мало на меті підвищення морально-психологічного стану військових. Спочатку було створено 70 капеланських посад, а потім їх кількість збільшили до 102 [5, с. 66]. У 2016 році понад 100 священників на добровільних та волонтерських засадах служили в Збройних Силах України в зоні АТО, а в структурі Державної прикордонної служби та Національної Гвардії працювали понад 180 священників з традиційних християнських Церков [3, с. 132].

Четвертий етап (2017–2021 рр.) був ознаменований прийняттям спеціального закону «Про Службу військового капеланства» [4]. 3 грудня 2016 року, коли Міністерство оборони України офіційно затвердило «Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України», на думку І. Пилипіва та Р. Делятинського, розпочався процес його інституціоналізації [3, с. 132].

Діяльність представників духовенства в підрозділах Збройних Сил України від 2016 року набула нового значення. З цього часу вони перестали бути просто представниками громадянського суспільства, оскільки у грудні 2016 року було створено офіційну службу військового духовенства у Збройних Силах України. Це свідчить про визнання державою ефективності роботи духовенства в суспільстві та про доцільність створення відповідного структурного підрозділу в межах державної влади [1, с. 21].

На п'ятому етапі, який почався з 2022 року, закон «Про Службу військового капеланства» було змінено, щоб розширити перелік освітніх установ, де можуть навчатися військові капелани. До 2022 року загалом було створено 180 капеланських посад. За законодавством, чисельність Служби військового капеланства не може бути менш як 0,15 % від загальної чисельності військових частин [5, с. 67].

В. Гоголь та Р. Делятинський зазначають з початку повномасштабної війни Російської Федерації проти України у 2022 році здобуття нового значення ролі військових капеланів у духовно-моральній підтримці захисників країни [2, с. 26]. Вони відіграють важливу роль – сучасні герої та військові учасники, які документають події на фронті, підтримують моральний дух військовослужбовців, надаючи їм психологічну, соціальну та волонтерську підтримку. Це включає допомогу у реабілітації військовослужбовців і їхніх родин після демобілізації.

Множинність ролей капеланів вимагала додаткового законодавчого регулювання, що сприяло законодавчому закріпленню інституту Служби військових капеланів в Україні [2, с. 26].

Отже, на сучасному етапі капеланська служба стала важливою ланкою у військовій сфері, визнаною державою та суспільством. Формування інституту військового капеланства в Україні стало результатом тривалого процесу практичних кроків та переосмислення ролі капеланів у задоволенні духовно-релігійних потреб і забезпеченні морально-психологічної підтримки військовослужбовців

України, що розвивався під впливом зовнішніх чинників, вагомим із яких був початок російсько-української війни.

Джерела та література

1. Взаємодія Збройних сил України з громадянським суспільством: довідник / Л. О. Кравченко, Т. А. Нікітюк, В. Л. Лукічов, В. В. Арнаутова; за ред. Л. О. Кравченко. Київ, 2021. 48 с.
2. Гоголь В., Делятинський Р. Історія становлення військового капеланства в Збройних Силах України (1991–2022 роки). *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Вип. 42. С. 26–38. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/42_2022/3.pdf
3. Пилипів І., Делятинський Р. Інститут військових капеланів в Україні (XX–XXI ст.): етапи розвитку та роль у формуванні української нації. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 134. С. 129–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_134_32
4. Про Службу військового капеланства: Закон України в редакції від 01.01.2023 № 2845-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text>
5. Саган О., Гарат І. Концептуальні питання та етапи становлення військового капеланства у незалежній Україні. *Філософська думка*. 2023. № 1. С. 59–74. URL: <https://dumka.philosophy.ua/index.php/fd/article/view/654>
6. Филипчук С. В. Досвід капеланства в зоні АТО. *Історичне релігієзнавство*. 2015. Вип. 12. С. 161–169. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/3952/1/16.pdf>

Тоцька Софія

Запорізький національний університет

АНТИМАЙДАН У БЕРДЯНСЬКУ (ЛИСТОПАД 2013 – ЛЮТИЙ 2014 РР.)

Ключові слова: *Революція Гідності, Антимайдан, Бердянськ, протести, мітинги.*

Keywords: *Revolution of Dignity, Anti-Maidan, Berdiansk, protests, rallies.*

На сучасному етапі розвитку історичної науки посилюється інтерес до дослідження питання Революції Гідності і її складника – Антимайдану, зокрема в м. Бердянську. Серед робіт, присвячених дослідженню подій Революції Гідності та її складника – Антимайдану у загальноукраїнському аспекті, варто назвати праці Ю. Шведа «Революція гідності в контексті теорії соціальних революцій» [10]; А. Колодій «Феномен Майдану в контексті пошуку моделі врядування в Україні» [7]; А. Киридон «Євромайдан, Революція Гідності: причини, характер, основні етапи» [6]; Г. Турченко «Історична наука і сучасна гібридна війна Росії проти України» [8]; Г. Турченко та С. Тоцької «Революція Гідності у Запоріжжі: хроніка подій (листопад 2013 – лютий 2014 рр.)» [9]. Отже, перебіг подій Антимайдану у м. Бердянську ще не досліджувався.

Протягом листопада – початку грудня 2013 р. антимайданівці у м. Бердянську не проводили зборів чи мітингів. Прихильники проросійського курсу ображали євромайданівців, називали їх фашистами, нацистами, сатаністами, повіями.

3 грудня 2013 р. у Бердянську відбувся мітинг за проєвропейське майбутнє України. Під час мітингу протестуючі зустрілися з мером Бердянська О. Бакаєм, який запросив мітингувальників до круглого столу. О. Бакай просив євромайданівців не допустити кровопролиття та сутичок між Євромайданом та Антимайданом [2].

Із грудня 2013 р. у м. Бердянську Євромайдану протистояв Антимайдан. Отже, з місцевого осередку Партії регіонів до м. Києва автобусами починають відправляти молодиків у спортивному одязі. 4 грудня 2013 р. вперше біля офісу Партії регіонів у м. Бердянську збиралися молоді люди у спортивних формах та сідали до автобусів. Місцевим керівником Партії регіонів був О. Пономарьов, який, ймовірно, сприяв таким поїздкам до м. Києва. 10 грудня 2013 р. представники бердянської Партії регіонів вчоргове поїхали до Києва на Майдан Незалежності. Цього разу антимайданівці з м. Бердянська танцювали поблизу Кабінету Міністрів України під російськомовні пісні [1].

15 грудня 2013 р. антимайданівці намагалися зірвати прапор України на головному флагштоку м. Бердянська. Цього разу збори проросійськи налаштованого населення відбувалися поблизу пам'ятника В. Леніну [2].

23 грудня 2013 р. на 43 сесії міської ради політики м. Бердянська намагалися призупинити будь-які протести у місті, не допустити кровопролиття під час зборів Євромайдану та Антимайдану. За спогадами учасників Євромайдану, політики міської ради Бердянська разом з антимайданівцями відкривали новорічну ялинку та прикрашали її георгіївськими стрічками [2].

9 січня 2014 р. до бердянської мерії вийшли представники Антимайдану з прапорами Радянського Союзу та георгіївськими стрічками. Антимайданівці стверджували, що проєвропейськи налаштоване населення міста «на коліна поставило синів та дочок України, а Росія їм дає схованку, щоб далі їх не гнобили. Де брати захист, де? Тільки у Росії... У Бердянську більшість росіяни, що ви від нас хочете!?» [3].

У січні-лютому 2014 р. антимайданівці намагалися потрапити до адміністративних будівель міста. Задля недопущення проникнення представників Антимайдану до стратегічно важливих об'єктів міста (міськвиконкому, поліції, будівлі Служби безпеки України) євромайданівці вирішили розділитися на три частини та патрулювати, щоб не допустити провокацій у місті з боку Антимайдану [4].

До лютого 2014 р. більшість активістів становили представники Антимайдану, які провокували та ображали прихильників євроінтеграції. Протягом кінця січня – початку лютого 2014 р. комуністи та представники Партії регіонів чергували біля пам'ятника В. Леніну на Приморській площі у м. Бердянську. Здебільшого це були люди похилого віку, тому деякі навіть під час свого чатування отримували інсульты та інфаркти. Справжньою трагедією для них став день, коли українські військові перекинули пам'ятник В. Леніна та кудись повезли його у березні 2014 р. [2]. Апогеєм Антимайдану і надалі провальної «русской весни» у м. Бердянську протягом грудня 2013 – травня 2014 рр. стала трансляція та популяризація проросійських подій місцевою телекомпанією «Південь» [5].

Отже, у м. Бердянську була значна частка людей, що не підтримували Євромайдан та мали проросійські погляди. Саме вони становили основу Антимайдану, намагалися провокувати та дестабілізувати ситуацію в м. Бердянську, ображали євромайданівців. Більшість представників Антимайдану становили люди похилого віку. Тому варто зауважити, що позиції Антимайдану і надалі провальної «русской весни» були пригнічені Євромайданом. Популярність акцій Євромайдану у місті зростала. Перемога Євромайдану у м. Бердянську була відчут-

ною. Студенти, освітяни, підприємці та інші мешканці Бердянська з проєвропейськими поглядами активно протистояли Антимайдану.

Джерела та література

1. Інтерв'ю С. Тоцької з учасником Революції Гідності у м. Бердянськ А. Вербицьким, 1986 р. н., м. Бердянськ. 27.10.2021 р.
2. Інтерв'ю С. Тоцької з учасником Революції Гідності у м. Бердянськ А. Омельченко, 1970 р. н., м. Бердянськ. 29.10.2021 р.
3. Інтерв'ю С. Тоцької з учасником Революції Гідності у м. Бердянськ В. Ільїним, 1973 р. н., м. Бердянськ. 25.10.2021 р.
4. Інтерв'ю С. Тоцької з учасником Революції Гідності у м. Бердянськ В. Константіною, 1975 р. н., м. Бердянськ. 06.03.2024 р.
5. Інтерв'ю С. Тоцької з учасником Революції Гідності у м. Бердянськ Л. Подколзіним, 1964 р. н., м. Бердянськ. 24.10.2021 р.
6. Киридон А. Євромайдан / Революція Гідності: причини, характер, основні етапи. *Історична пам'ять*. 2015. Вип. 33. С. 17–32.
7. Колодій А. Феномен Майдану в контексті пошуку моделі врядування в Україні. Київ: Стилос, 2014. 244 с. URL: www.kennan.kiev.ua/Library/Agora/Agora13.pdf
8. Турченко Г. Історична наука і сучасна гібридна війна Росії проти України. *Zaporizhzhia Historical Review*. 2016. № 46, т. 1. С. 295–301.
9. Турченко Г., Тоцька С. Революція Гідності в Запоріжжі: хроніка подій (листопад 2013 – лютий 2014 рр.). *Zaporizhzhia Historical Review*. 2021, № 57. С. 139–147.
10. Шведа Ю. Революція Гідності у контексті загальної теорії соціальних революцій. *ZAXID.NET*. 26 січня 2014 р. URL: http://zaxid.net/news/showNews.do?revolyutsiya_gidnosti_u_konteksti_zagalnoyi_teorii_sotsialnih_revolyutsiy&objectId=1301345

СЕКЦІЯ 3

ПИТАННЯ ПРО МІЖНАРОДНИЙ ПОРЯДОК ЗА ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Король Дмитро

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ХОЛОДНА ВІЙНА В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ГЕНРІ КІССІНДЖЕРА

Ключові слова: «холодна війна», баланс сил, США, СРСР.

Keywords: Cold War, balance of power, USA, USSR.

У сучасному світі історія міжнародних відносин ХХ ст., а особливо події Холодної війни, є предметом значних академічних і політичних дебатів. Існує багато поглядів на ці події, проте на особливу увагу під час дослідження цієї теми заслуговує саме позиція Генрі Кіссінджера. Він був 56-м державним секретарем США та 8-м радником президента з питань національної безпеки. Головна цінність його інтерпретації полягає в тому, що він був безпосереднім учасником і творцем тих подій. Тому вивчення його позиції дасть змогу краще зрозуміти мотиви політичних діячів у період Холодної війни.

Мета публікації полягає в тому, щоб з'ясувати особливості походження, природи та наслідків Холодної війни в інтерпретації Генрі Кіссінджера.

Друга світова війна закінчилась перемогою союзників та падінням Німеччини. Утворений внаслідок цього вакуум призвів до розколу серед союзників. На думку Генрі Кіссінджера, зростання напруги серед недавніх партнерів відбулося через те, що вони поставили перед собою занадто різні цілі. З одного боку, Сталін хотів отримати нові території як винагороду за величезні людські та матеріальні жертви Радянського союзу. З іншого боку, Черчилль протистояв територіальній експансії СРСР та намагався не допустити домінування Радянського союзу на території Центральної Європи. Натомість новообраний Президент Сполучених Штатів Гаррі Трумен докладав зусиль, щоб утримати єдність між переможцями, однак йому не вдалося цього зробити. Як наслідок розпочалося протистояння між Сполученими Штатами та Радянським Союзом [1, с. 426].

Однією з головних особливостей природи Холодної війни є те, що баланс сил на європейському континенті сформувався поза його межами. Відтепер гарантми рівноваги сил у Європі стали не лише європейські країни. Головними суб'єктами стали США та СРСР. Америка доклала зусиль, щоб перезапустити європейську економіку завдяки плану Маршалла 1948 року. Згодом у 1949 році був підписаний Північноатлантичний договір задля розширення військової співпраці між США та країнами Західної Європи проти можливої агресії з боку СРСР [2, с. 85].

Ще однією важливою характеристикою Холодної війни є поява двох різновидів балансу сил – ядерного та психологічного. Ядерний баланс сил існував між Радянським союзом і Сполученими Штатами. Натомість психологічний баланс сил існував у межах Північноатлантичного альянсу. Завдяки доступу до американського ядерного захисту Європа визнавала перевагу США. Країни Європи

розбудовували власні збройні сили здебільшого для того, щоб мати право голосу та здійснювати більший вплив на рішення Штатів [2, с. 87].

Розпад Радянського союзу ознаменував закінчення Холодної війни. На думку Генрі Кіссінджера, внаслідок цього утворилося три типи держав. До першого типу належать «етнічні уламки імперій». Це держави, які утворилися після розпаду Радянського союзу та Югославії. Ними керують численні історичні образи та прагнення перемогти у своїх багатотисячолетніх етнічних конфліктах. Замість того, щоб брати участь у встановленні стійкого міжнародного порядку, політика цих країн зосереджена на збереженні незалежності та збільшенні власної потужності. До другого типу належать деякі з постколоніальних країн. Це здебільшого країни Африки, кордони яких були встановлені для зручного управління з метрополії. За таких умов армія стала уособленням держави та єдиним засобом вирішення наявних проблем. Тому для цих держав притаманними є численні жорстокі громадянські війни. До третього типу належать держави континентального типу. Це Індія, КНР, США та Росія. На думку Кіссінджера, спільною рисою цих держав є те, що вони ніколи не були державами-націями в європейському сенсі. Натомість кожній з них вдалося створити самобутню культуру як багатонаціональній державі з різними мовами та релігіями [1, с. 786].

Ще одним наслідком закінчення Холодної війни стала зміна методики та масштабу міжнародних відносин. Цьому сприяв технологічний прогрес. Адже тепер політика здійснюється в умовах, коли події сприймаються одночасно і між державами, і між їх громадськістю [1, с. 787].

На думку численних спостерігачів, закінченням Холодної війни стала беззаперечна перемога США. Однак Генрі Кіссінджер вважає, що Сполучені Штати мають не кращу можливість самостійно формувати глобальний порядок, ніж на початку Холодної війни, адже перемога над СРСР відкинула потребу багатьох держав, насамперед європейських, у військовій силі Америки. Тепер кожна держава самостійно оцінює загрози власній безпеці та має більшу свободу у виборі дій. Тому Сполучені Штати не стали абсолютною наддержавою. Майбутня політика США, на думку Генрі Кіссінджера, має формуватись на балансі між моральними принципами та національними інтересами.

Історики розробили дві основні теорії для опису Холодної війни. Перший – ортодоксальний погляд, який покладає відповідальність за Холодну війну на Радянський Союз. Згідно з цим поглядом, Штати лише реагували на радянську експансію. Другий, який розвинувся пізніше, називають ревізіоністським підходом. Ревізіоністи заперечують те, що лише Радянський Союз був відповідальним за Холодну війну. Натомість стверджується, що розвиток Холодної війни був результатом взаємної підозри та реакції двох наддержав одна на одну [3].

Отже, причиною виникнення Холодної війни для Генрі Кіссінджера є те, що після закінчення Другої світової війни найвпливовіші суб'єкти міжнародних відносин мали занадто різні цілі та не змогли домовитися між собою. Холодна війна змінила природу балансу сил. По-перше, баланс сил на європейському континенті сформувався поза його межами. По-друге, з'явився ядерний та психологічний баланс сил. До наслідків Холодної війни Кіссінджер відносить зміну методики міжнародних відносин. Відтепер завдяки новим технологіям політика здійснюється-

ся в умовах швидкого обміну даними та легкого доступу до інформації. Також закінчення Холодної війни створило середовище зі значно більшою кількістю незалежних держав. Різноманітність природи цих нових суб'єктів створює нові виклики для міжнародних відносин.

Джерела та література

1. Кіссінджер Г. Дипломатія / пер. з англ. М. Гоцацук, В. Горбатько. Київ: КМ-БУКС, 2023. 864 с.
2. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті / пер. з англ. Н. Коваль. Київ: Наш формат, 2017. 320 с.
3. Ólafsson J. The Evolving Interpretations of the Origins of the Cold War. 40 p. URL: <https://skemman.is/bitstream/1946/31413/1/BA%20ritgerð.%20Saga.pdf>

Подерня Віктор

Національний університет «Острозька академія»

ВАЖЛИВІСТЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ ОСОБЛИВОГО ПРАВОВОГО СТАТУСУ АНТАРКТИКИ

Ключові слова: Антарктика, Договір про Антарктику, Консультативні Сторони Договору про Антарктику.

Keywords: Antarctica, Antarctic Treaty, Consultative Parties of the Antarctic Treaty.

На території Антарктики склався особливий правовий режим, не притаманний для жодної іншої території на нашій планеті. Основними міжнародно-правовими актами, які заклали фундамент для правового поля цього регіону, є:

1. Договір про Антарктику (1959) [2];
2. Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики (1980) [1];
3. Протокол до договору про Антарктику про захист навколишнього середовища (1991) [3].

Антарктика, відповідно до Договору про Антарктику 1959 року, включає всі землі, розташовані між південним полюсом та шістдесятою паралеллю південної широти. Основу регіону формує шостий материк – Антарктида, а доповнюють прилеглі до неї острови та води Південного океану [3].

Ключовими елементами системи Договору про Антарктику є: мирне використання, міжнародне наукове співробітництво та охорона навколишнього середовища Антарктики, включно з раціональним використанням морських ресурсів Південного океану.

В антарктичному регіоні склалась досить стійка система міжнародних відносин, яка за довгий період часу була спроможна вирішувати всі проблеми мирним шляхом. Та попри свою відносну успішність, цей правовий режим дедалі частіше стикається з низкою викликів та проблем.

Економічні виклики. Впродовж тривалого часу точаться дискусії щодо можливості видобування корисних копалин в Антарктиці. У 1991 р. прийнято мадридський Протокол до договору про Антарктику про захист навколишнього середовища, що на п'ятдесят років заборонив будь-яку розробку корисних копалин у регіоні Антарктики. Основні тези Мадридського протоколу такі [4]:

- Антарктика є природним заповідником, що призначений для світу та науки;
- на материку забороняється розроблення родовищ, промисловий видобуток корисних копалин, за винятком наукових потреб;
- охорона навколишнього середовища є основною вимогою, що враховується під час планування і здійснення будь-якої діяльності в Антарктиці;
- перш ніж розпочинати будь-яку діяльність в Антарктиці, необхідно провести оцінку впливу такої діяльності на екосистему континенту;
- розпочинаючи роботу в Антарктиді, необхідно мати план дій на випадок надзвичайної ситуації [5].

Через те, що цей документ набув чинності в 1998 році після ратифікації Консультативними Сторонами, термін його дії спливає у 2048 році. Тоді буде вирішуватись подальша доля континенту та акваторії Південного океану.

Політичні виклики. Ще до підписання Договору про Антарктику в 1959 році деякі країни висунули свої територіальні претензії на Антарктику. Серед цих країн були: Австралія, Нова Зеландія, Чилі, Аргентина, Великобританія, Норвегія та Франція. В районі антарктичного півострова, де, зокрема, розташована й українська наукова станція «Академік Вернадський», перетинаються територіальні інтереси трьох держав: Чилі, Аргентини та Великобританії. У випадку припинення дії Договору про Антарктику це неодмінно призведе до конфліктів. Війна 1982 року між Аргентиною та Великобританією за Фолклендські острови була напряму пов'язана з Антарктикою. Володіння цими островами на півдні Атлантичного океану дає можливість претендувати на частину антарктичної території. Договір про Антарктику закріпив проміжний статус-кво, який склався на 1959 рік і заборонив висувати будь-які інші територіальні претензії в регіоні.

Екологічні виклики. Усі вищезгадані міжнародні правові документи закріпили статус Антарктики як планетарного заповідника. Будь-яка людська діяльність південніше шістдесятої паралелі чітко регламентується. Та все ж поступово спостерігається збільшення кількості туристів у регіоні, а також багато ресурсів використовується для обслуговування наукових станцій. Все це прямо чи опосередковано наносить шкоду дуже вразливій екосистемі Південного океану та Антарктиди. Антарктика є важливим майданчиком для досліджень змін клімату. Саме тут вчені можуть спостерігати динаміку зміни температури повітря та Світового океану. Проводиться моніторинг швидкості танення льодовиків. Отримані проміжні результати свідчать про негативний вплив людини на стан навколишнього середовища. Екологічний чинник провокує цілу низку сучасних глобальних проблем.

Правові виклики. Нищівного удару по всіх основоположних нормах міжнародного права, зокрема і по системі Договору про Антарктику, завдала агресія РФ проти України. Обидві держави є Консультативними Сторонами Договору про Антарктику з правом голосу. На жаль, якоїсь дієвої відповіді чи покарання для агресора, крім дипломатичного демаршу, антарктичне співтовариство запропонувати не може.

Весь міжнародний мир та безпека довгий час трималися на принципах міжнародного права – імперативних нормах, які заборонено порушувати. Серед таких принципів є принцип «*pacta sunt servanda*» – договори мають виконуватись.

Прецедент, коли один суб'єкт міжнародного права порушує взяті на себе зобов'язання, призводить до конфліктів. Руйнація системи Договору про Антарктику матиме негативні наслідки планетарного масштабу.

Сьогодні до Договору про Антарктику приєдналися 54 країни, але лише 29 Консультативних Сторін мають право голосу, серед них і Україна [4]. Щороку вони беруть участь у Консультативних нарадах, на яких вирішуються всі головні питання спільного управління та взаємодії в регіоні. Рішення на Консультативних нарадах приймаються консенсусом, тому саме на цих 29 країнах лежить особлива відповідальність у розв'язанні нагальних проблем та протидії викликам і загрозам, які постають перед антарктичною спільнотою.

Всі зусилля міжнародного співтовариства повинні бути спрямовані на вирішення нагальних проблем, що постають перед системою Договору про Антарктику. Необхідно виробити виважену політику щодо захисту навколишнього природного середовища Антарктики. Варто завчасно подумати над можливими варіантами продовження мораторію на видобуток корисних копалин у регіоні. Природа Антарктики доволі швидко реагує на будь-які зміни клімату і сигналізує про це. Меркантильний підхід у ставленні до навколишнього середовища має згубні наслідки. Але перефразуємо ідею Дена Брауна, втілену в його творі «Джерело»: «Все залежить від того, чи зможе людство навчитись не застосовувати технології собі на шкоду».

Джерела та література

1. Convención sobre la conservación de los recursos vivos marinos antárticos. URL: https://documents.ats.aq/keydocs/vol_1/vol1_12_CCAMLR_CCAMLR_s.pdf
2. El Tratado Antártico. URL: https://documents.ats.aq/keydocs/vol_1/vol1_2_at_antarctic_treaty_s.pdf
3. Protocolo al Tratado Antártico sobre Protección del Medio Ambiente. URL: https://documents.ats.aq/keydocs/vol_1/vol1_4_AT_Protocol_on_EP_s.pdf
4. Secretaria del Tratado Antártico. URL: <https://www.ats.aq/devAS/Parties?lang=s>
5. Національний антарктичний науковий центр. Міжнародне співробітництво. ДУ НАНЦ. URL: <http://uac.gov.ua/international-cooperation/>

Вонсович Олена

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА МІЖНАРОДНУ БЕЗПЕКУ ТА СТАБІЛЬНІСТЬ

Ключові слова: глобалізація, міжнародна безпека, міжнародні відносини, економічний розвиток, суверенітет.

Keywords: globalization, international security, international relations, economic development, sovereignty.

Актуальність теми впливу глобалізації на міжнародну безпеку та стабільність не може бути переоцінена в сучасному світі. Все більша інтеграція економіки, політики, культури та технологій у глобальному масштабі відкриває нові можливості, але водночас створює нові виклики для міжнародної безпеки та стабільно-

сті. Глобалізація призводить до зближення країн та народів, сприяючи обміну ідеями, торгівлі та культурній взаємодії. Однак цей процес також створює нові загрози, як-от тероризм, кіберзлочинність, поширення збройних конфліктів, пандемії та екологічні кризи, які можуть мати серйозний вплив на безпеку та стабільність у всьому світі. Зокрема, інтенсифікація торгівлі та переміщення людей може призвести до поширення терористичних груп та нелегальних збройних угруповань через кордони. Кіберзагрози стають все більш небезпечні для національної та міжнародної безпеки, оскільки кіберзлочинці можуть атакувати критичну інфраструктуру та системи зв'язку. Глобальні виклики, як-от зміна клімату та екологічні кризи, також можуть призвести до конфліктів через боротьбу за ресурси та території. Тому дослідження впливу глобалізації на міжнародну безпеку і стабільність є критично важливим для розуміння та управління сучасними загрозами й викликами, що стоять перед міжнародним співтовариством.

Глобалізація – це процес, який змінює світ і об'єднує країни та людей у різних сферах життя. Цей процес має великий вплив на економіку, культуру та політику кожної країни. Але чи позитивно впливає глобалізація на міжнародну безпеку та стабільність, чи зменшує вона конфлікти та загрози національній безпеці, – це питання залишається відкритим і потребує детального дослідження [1].

У цій роботі досліджується вплив глобалізації на міжнародну безпеку та стабільність і аналізується роль політичних, економічних та культурних факторів у цьому процесі [4, с. 5–7].

Однією з головних переваг глобалізації є збільшення міжнародної торгівлі та інвестицій, які можуть сприяти економічному зростанню і покращенню рівня життя громадян. Однак глобалізація також може призвести до збільшення нерівності та економічної залежності між країнами. Це може спричинити напругу між країнами та призвести до конфлікту. До того ж глобалізація може вплинути на політичну стабільність країн. Це може сприяти демократизації та розвитку громадянського суспільства [5, с. 164].

З одного боку, глобалізація створює нові можливості для транснаціональних злочинних груп і терористичних організацій, що може призвести до підвищення ризику терористичних атак та інших форм насильства. Культурні чинники також можуть впливати на міжнародну безпеку та стабільність. Глобалізація сприяє поширенню культурних цінностей та ідеалів і сприяє толерантності та взаєморозумінню між націями. Однак це також може призвести до збереження нерівності та конфліктів між культурами [2, с. 106]. Для забезпечення стабільності й безпеки у світі необхідно забезпечити баланс між економічними, політичними та культурними факторами глобалізації [6, с. 11].

Отже, глобалізація може мати як позитивний, так і негативний вплив на міжнародну безпеку та стабільність. Забезпечення світової стабільності та безпеки вимагає забезпечення балансу між економічним, політичним та культурним складниками глобалізації [3].

Необхідно розвивати співпрацю між країнами на основі взаємовигідних умов, забезпечувати рівність і справедливість у міжнародних відносинах, а також захищати права людини та розвивати громадянське суспільство. Тільки тоді глобалізація може стати інструментом для досягнення миру, стабільності та процвітання у світі.

Джерела та література

1. Глобалізація. *Енциклопедія історії України*: Т. 2: Г–Д / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2004. 688 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Globalizaciya>
2. Загурська-Антонюк В. Ф. Міжнародна безпека у контексті глобалізації сучасного світу. *Державне управління. Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 13–14. С. 103–109.
3. Ортіна Г. В. Вплив тенденцій глобалізації на умови забезпечення антикризової стратегії. *Ефективна економіка*. 2014. № 7. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4179>
4. Парахонський Б. О., Яворська Г. М., Резнікова О. А. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України. Аналітична доповідь / за ред. К. А. Кононенка. Київ: НІСД, 2013. 56 с.
5. Савич В. О. Вплив глобалізації на соціальну безпеку держави. *Політикус*. 2020. Вип. 2. С. 163–167. DOI: 10.24195/2414-9616-2020-2-163-167.
6. Вплив глобалізації на економічний розвиток України в умовах євроінтеграції. Шифр-девіз Глобальна економіка. *Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/konkurs_stud/ES_19_20/robotu/5.pdf

Гришук Владислав

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО ВИБОРУ ГРУЗІЇ І ТУРЕЧЧИНИ НА БЕЗПЕКОВУ СИТУАЦІЮ В ЗАХІДНІЙ АЗІЇ

Ключові слова: *Європейський Союз, НАТО, Грузія, Туреччина, міжнародна безпека, Західна Азія.*

Keywords: *European Union, NATO, Georgia, Turkey, international security, West Asia.*

Регіон Західної Азії є одним з найменш стабільних у світі: тероризм, територіальні спори, регіональні напруги та збройні конфлікти є для нього звичним явищем. Намагаючись стабілізувати внутрішню ситуацію та убезпечити себе від цих ризиків, Туреччина стала членом НАТО, а з 2000-х років Грузія визначила євроатлантичну інтеграцію як стратегічний напрям. Обидві держави є кандидатами на членство в ЄС. Зазначені процеси суттєво вплинули на безпекову ситуацію в регіоні Західної Азії.

Сьогодні питання євроатлантичної інтеграції і Туреччини, і Грузії доволі ґрунтовно опрацьовано в науковому полі. Зокрема, ця тематика стала предметом досліджень К. Гоголашвілі [3], А. Кастеттер [5], С. Насі та М. Ф. Сейлана [6], Т. Огюзлу [7], Д. Сухіашвілі та інших науковців [1]. З іншого боку, війна в Україні та погіршення відносин між Ізраїлем і низкою арабських країн актуалізували питання присутності НАТО в цьому регіоні.

Мета роботи – окреслити, як європейська і євроатлантична інтеграція Туреччини та Грузії впливає на безпекову ситуацію в регіоні з огляду на сучасні виклики.

Туреччина має тривалу історію відносин з європейськими державами, які сьогодні є членами ЄС і НАТО – від «європейського концерту націй» до її вступу до НАТО в 1952 р. Європа стала певним орієнтиром для Туреччини. Завдяки реформам першого Президента Туреччини Мустафи Кемалю Ататюрку у 1923–

1924 рр. почалася європеїзація та модернізація країни за європейським зразком. Після Другої світової війни прагнення Турецької Республіки до тіснішої співпраці із Заходом отримали новий поштовх, адже США почали активно підтримувати Туреччину як союзника у протистоянні в Холодній війні з СРСР. Після завершення Холодної війни інтенсифікувалися дискусії про приналежність Туреччини до європейського простору, адже необхідність стримувати СРСР зникла. Однак процес європейської інтеграції відбувався: в 1996 р. Турецька Республіка стала членом митного союзу ЄС, а в 1999 р. на Гельсінському саміті Туреччина домоглася надання їй статусу країни-кандидата на вступ до ЄС. Порушення прав людини і проблеми з відповідністю політичним критеріям щодо членства значно уповільнили процес європейської інтеграції Туреччини.

Грузія також проголосила основними пріоритетами своєї зовнішньої політики інтеграцію в європейські та євроатлантичні структури. Після здобуття незалежності у 1991 р. Грузія стала важливим партнером США в питаннях нерозповсюдження ядерної зброї та у протидії терористичним загрозам.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. грузинське суспільство мало дві ідеологічні концепції щодо європейської інтеграції: національно-демократичну, тобто орієнтацію на незалежність Грузії та створення сприятливих умов для вступу до ЄС, і ринково-інтеграціоністську, орієнтовану на ринкову модель розвитку [1, с. 34]. Президент Грузії 2004–2013 рр. Міхеїл Саакашвілі неодноразово висловлював бажання приєднати Грузію до ЄС, але тоді ж виникли питання територіальної цілісності країни, пов'язані з російсько-грузинською війною 2008 р. й окупації росією Південної Осетії та Абхазії. З іншого боку, співпраця в межах НАТО відбувалася на регулярній основі.

У 2010 р. Грузія офіційно заявила, що хоче співпрацювати з Україною у спробі вступу до ЄС, а в 2020 р. грузинський парламент прийняв постанову «Про зовнішню політику Грузії», яка одним з ключових напрямів називає прагнення вступити до Європейського Союзу і до Північноатлантичного альянсу [1]. У 2023 р. Грузія отримала статус кандидата на вступ до ЄС.

Основні виклики системи безпеки в регіоні саме через європейський та євроатлантичний вибір Грузії і Туреччини полягають у складній геополітичній ситуації. Прагнення цих держав до зближення з європейськими та євроатлантичними інституціями створює умови для більшої напруги відносин з росією, яка має геополітичні інтереси у регіоні. Концентрація різноманітних етнічних та релігійних груп у Західній Азії може посилити етнічну та релігійну ворожнечу в регіоні та призвести до нових збройних конфліктів [4].

З одного боку, європейська та євроатлантична інтеграція Грузії і Туреччини може розглядатися державами регіону як відхід від традиційних цінностей та ідентичності Західної Азії, яка впродовж століть перебувала під впливом ісламу. Саме через це існує ризик посилення конфлікту Арабського Сходу із Заходом. З іншого боку, прагнення до зближення цих країн із західними акторами надаватиме ширші можливості для демократизації та модернізації регіону, створить поштовх до проведення реформ у політичній, економічній і соціальній сферах та сприятиме міжрелігійному діалогу і зростанню толерантності в регіоні Західної Азії [2]. На думку автора, необхідно діяти обережно і не втрачати пильності, ад-

же європейський і євроатлантичний вибір Грузії й Туреччини може стати передумовою нових великих конфліктів у регіоні, які можуть набути світового масштабу.

Як було зазначено вище, європейський і євроатлантичний вибір Грузії та Туреччини не корелює з ідеологічним ландшафтом регіону Західної Азії, але кожна держава має право самостійно визначати свій зовнішньополітичний курс. Більшість держав Західної Азії доволі негативно ставляться до європейської та євроатлантичної інтеграції Грузії і Туреччини. Причиною цього є наявність власних інтересів щодо цих держав, утримання своєї сфери впливу в регіоні, релігійні упередження, навіть ворожість, і неприйняття західних цінностей. Наприклад, і Грузія, і Туреччина мають власні інтереси в регіоні Чорного моря та Південного Кавказу, що істотно суперечать російським. Саме тому російська федерація негативно реагує на наближення Туреччини та Грузії до ЄС і НАТО. Вона хоче тримати регіон у своїй сфері впливу та має певні «плани» на Грузію, щоб «відновити імперію» і повернути її під свій контроль, активно просуваючи наративи, фінансуючи своїх агентів і підтримуючи «п'яту колону» в країні. РФ категорично проти розширення НАТО на схід і побоюється остаточно втратити вплив над Грузією, як раніше над Україною [2].

Іран, як і росія, є одним з найбільших противників європейського та євроатлантичного вибору Туреччини і Грузії. Він активно протистоїть співпраці цих країн з ЄС і НАТО, чинить дипломатичний тиск та веде активну підтримку антиурядових сил. Об'єднані Арабські Емірати, навпаки, підтримують Грузію і Туреччину в їх європейському та євроатлантичному виборі, не вважаючи це за загрозу власним інтересам. Країни співпрацюють у різних сферах, особливо з Анкарою, та спільно протидіють екстремізму й тероризму.

Отже, європейська і євроатлантична інтеграція Грузії та Туреччини має доволі вагомий вплив на безпекову ситуацію в регіоні Західної Азії. Це відображає їх прагнення до демократії, дотримання прав людини та стабільності. Ці кроки можуть сприяти зміцненню безпеки, розвитку економіки, підвищенню рівня життя мільйонів людей у регіоні, створить геополітичні зміни балансу сил, відносин між державами в регіоні, надасть можливості для зменшення впливу агресивних держав, як-от росія й Іран. Це, зі свого боку, може викликати негативну реакцію цих країн, стати джерелом напруги і конфліктів. Тому важливо продовжувати діалог, співпрацю та пошук компромісів для забезпечення миру, стабільності і процвітання у регіоні Західної Азії.

Джерела та література

1. Сухіашвілі Д. Методологія та стан вивчення зовнішньої політики Грузії в контексті європейської інтеграції. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2012. № 3(15). URL: <http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/33713/30299>
2. Чубарова Р. Р. Європейський та євроатлантичний курс Туреччини як чинник реалізації її національної безпеки. *Сходознавство*. 2009. № 45–46. С. 170–181.
3. Gogolashvili K. The EU and Georgia: The Choice is in the Context. *Europe in Dialogue*. 2009. P. 90–127.
4. Ideology, Politics and New Security Challenges in West Asia: Rapporteurs Report (January 19–20, 2016). 17 p. URL: https://www.idsa.in/system/files/events/rr_wac2016.pdf

5. Kastetter A. Moving forward: how Georgia can advance US Strategic Interests. *SAC Publication*. Georgian Strategic Analysis Center, 2018. 23 p.
6. Nasi S., Ceylan M. F. EU-Turkey-UK Triangulation: The Key to Euro-Atlantic Security. *Istituto Affari Internazionali*. 2023. URL: <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/eu-turkey-uk-triangulation>
7. Oğuzlu T. Turkey and NATO. *ADAM AKADEMİ*. 2013. Issue 3/1. P. 1–10. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/230557>

Яцко Петро

Національний університет «Острозька академія»

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМИН ОБ'ЄДНАНИХ АРАБСЬКИХ ЕМІРАТІВ З КРАЇНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Ключові слова: зовнішня політика ОАЕ, ОАЕ, ЄС, Близький Схід.

Keywords: foreign policy of the UAE, UAE, EU, Middle East.

Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) сьогодні є однією з найвідоміших держав на Близькому Сході. Це один із головних світових комерційних та фінансових центрів завдяки інфраструктурі світового класу та сприятливому бізнес-середовищу в Дубаї. Країна проектує привабливий образ сучасності на міжнародній арені з його блискучими хмарочосами, космополітизмом і видатними світовими подіями, які вона приймає – від спортивних турнірів до культурних заходів, як от Всесвітня виставка в Дубаї 2020. Інакше кажучи, країна постає як оазис багатства, можливостей і добробуту в регіоні [1, с. 22].

Федерація методично проектувала свою владу на весь регіон з моменту початку Арабської весни, аж до того, що поширила свій вплив на Північ і Африканський Ріг і отримала красномовне прізвисько «Близькосхідної маленької Спарти».

Останніми роками ОАЕ все активніше залучаються до суперечок на Близькому Сході та в Північній Африці. Боротьба з впливом ісламістських угруповань і держав, що їх підтримують, послаблення позицій Ірану і посилення контролю над транспортними шляхами в Перській затоці покликані консолідувати владу режиму. Однак дії, що здійснюються під приводом боротьби з радикалізмом, посилюють авторитарне правління в регіоні, що в довгостроковій перспективі поглибить його дестабілізацію [5, с. 35].

ОАЕ – це федерація семи еміратів, які є спадковими абсолютними монархіями, з яких найбагатші, Дубай і Абу-Дабі, відіграють панівну роль. Федеральна Верховна Рада – найважливіший конституційний орган – складається з емірів кожного емірату, президентом зазвичай є емір Абу-Дабі, а прем'єр-міністром – емір Дубаю. Центральне місце у зовнішній політиці ОАЕ посідає занепокоєння щодо стійкості авторитарного режиму, спричинене популярністю ісламістських рухів, які критикують регіональні монархії після Арабської весни 2011 року. Такі політичні цілі ОАЕ були підкреслені кампанією арештів 2012 року, під час якої було затримано 94 членів партії «Аль-Іслах» (еміратське відділення «Мусульманського братства»), найважливішої опозиційної групи в державі [1, с. 25]. Щоб обмежити загрозу стабільності свого правління, влада ОАЕ зміцнює відносини з країнами, вороже налаштованими до ісламістських рухів. Емірати також прагнуть

зміцнити свою економіку. Альянси в регіоні і сильна економічна позиція покликані допомогти ОАЕ створити противагу релігійним і демократичним рухам на Близькому Сході, що посилюються [2].

Єдиним союзником Еміратів за межами регіону залишаються США. Їх відносини послабилися після підписання Бараком Обамою ядерної угоди з Іраном. Однак політика максимального тиску Дональда Трампа на Іран та його підтримка авторитарних режимів на Близькому Сході відновили тісні відносини між ОАЕ та США. У 2017 році країни підписали нову угоду про співпрацю у сфері безпеки, а у 2019 році – ще одну угоду про оборону. В ОАЕ дислокується приблизно 5 000 американських військовослужбовців, а 68 % зброї, імпортованої в емірат між 2015 і 2019 роками, надійшло з США [2]. Однак відсутність рішучої реакції США на напад Ірану на саудівський нафтопереробний завод Aramco (у 2019 році) свідчить про те, що адміністрація Дональда Трампа неохоче вдається до воєнних дій проти Ірану і прагне зменшити свою участь на Близькому Сході. Як наслідок, у липні минулого року ОАЕ, сировинна економіка яких залежить від безпеки торговельних шляхів у Перській затоці (86 % еміратської нафти було експортовано через Ормузьку протоку у 2018 році), підписали угоду з іранськими прикордонниками, а еміратсько-іранський прикордонний комітет відновив роботу після шести років відсутності кооперації з транскордонних питань між сторонами [6, с. 19].

Окремо варто розглянути відносини з Європейськими країнами. Німеччина та Об'єднані Арабські Емірати підтримують інтенсивні дипломатичні відносини. Свідченням цього є стратегічне партнерство, про яке було домовлено у квітні 2004 року. У вересні 2022 року під час візиту до Об'єднаних Арабських Еміратів федеральний канцлер Олаф Шольц і президент ОАЕ Мохаммед бін Заїд Аль Нагаян домовилися про активізацію цього стратегічного партнерства [4].

ОАЕ є найбільшим торговельним партнером Німеччини в регіоні. Після Туреччини та безпосередньо перед Саудівською Аравією ОАЕ є найважливішим ринком збуту для Німеччини на Близькому та Середньому Сході і в Північній Африці. У 2021 році обсяг двосторонньої торгівлі становив майже 8 мільярдів євро. Основними статтями німецького експорту до ОАЕ є літаки, автомобілі, машини, електротовари та хімічна продукція. Німеччина імпортує переважно алюміній та продукти нафтохімії. Німецько-еміратська спільна рада з питань промисловості та торгівлі, заснована у 2009 році, підтримує двосторонню торгівлю. У листопаді 2021 року енергетичне партнерство між Німеччиною та Об'єднаними Арабськими Еміратами з метою сприяння співпраці у сфері відновлюваних джерел енергії було розширено до енергетичного та кліматичного партнерства [4].

Широкою є двостороння культурна співпраця. Goethe-Institut з 2006 року має регіональне представництво в Абу-Дабі, а з 2007 року – центр мовної підготовки в Дубаї. Існує 20 проєктів співпраці між університетами та академічними установами двох країн.

Як спадкоємиця «арабської політики» генерала Шарля де Голля, започаткованої в 1960-х роках, Франція прагне виступати в ролі «балансуючої сили для миру і безпеки» у світі, зокрема і на Аравійському півострові. Доктрина Парижа має на меті позиціонувати себе як серйозну і надійну альтернативу державам Пер-

ської затоки, які не хочуть потрапити в пастку американсько-китайського суперництва. ОАЕ особливо занепокоєні таким потенційним результатом.

Французька політика «третього шляху» дає змогу Єлисейським полям проводити опортуністичну дипломатію, пристосовуючись до мінливих обставин, як показав напад хуситів у 2022 році. Скориставшись непередбачуваною динамікою і спираючись на свою історичну присутність, Франція вважає, що вона може зміцнити свої позиції як ключового гравця на регіональній арені [6].

За Президента Еммануеля Макрона французько-еміратське партнерство прискорилося. Колишні Президенти Ніколя Саркозі та Франсуа Олланд зазвичай поклалися переважно на катарських і саудівських партнерів, підтримуючи водночас добрі відносини з ОАЕ, про що свідчить відкриття французької військової бази у 2009 році. Однак геополітичний контекст і тісні міжособистісні стосунки між Макроном і бін Заїдом призвели до зміни привілейованого співрозмовника Франції. Частково це пов'язано з широкими повноваженнями французького президента у прийнятті дипломатичних рішень, на яких наголошує директор ініціативи PRISM Емма Субрієр.

З іншого боку, рішення в ОАЕ приймаються бін Заїдом та його найближчим оточенням. Отже, французьким чиновникам легше усунути посередників і зміцнити свої відносини. Взаємне значення, яке надається партнерству, матеріалізувалося під час першого державного візиту бін Заїда в липні 2022 року, через тридцять один рік після останнього візиту шейха ОАЕ до Франції [6].

До того ж обидва лідери кілька разів зустрічалися за кордоном до цього візиту – у вересні 2021 року, грудні 2021 року і травні 2022 року. З тих пір телефон продовжує часто дзвонити, як зазначає генеральний директор Дубайського центру досліджень державної політики Мохаммед Бахарун. Востаннє вони зустрічалися у травні 2023 року напередодні КС28 [6].

Як бачимо, відносини ОАЕ активно розвиваються та поширюють свій вплив у регіоні. Для підсилення ролі на Близькосхідному регіоні країні потрібні міцні союзники в ЄС, тому Німеччина та Франція стають центром зовнішньої політики для ОАЕ. До того ж зростає торговельний баланс між ОАЕ та країнами ЄС, що посилює взаємозалежність між країнами.

Джерела та література

1. Colombo S., Committer C. Need to Rethink the EU-GCC Strategic Relation. *Bridging the Gulf: EU-GCC Relations at a Crossroads*. ed. by Colombo S. Edizioni Nuova Cultura, 2014. P. 19–47.
2. Duże ambicje małego państwa – polityka zagraniczna ZEA. *Polski Instytut Spraw Międzynarodowych*. August 28, 2020. URL: https://www.pism.pl/publikacje/Duze_ambicje_malego_panstwa__polityka_zagraniczna_ZEA
3. France and United Arab Emirates. *Ministry for Europe and Foreign Affairs / France Diplomacy*. September 09, 2022. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/united-arab-emirates/france-and-united-arab-emirates-65102/>
4. Germany and the United Arab Emirates: Bilateral relations. *German Federal Foreign Office / Foreign & European Policy*. March 12, 2024. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/laenderinformationen/vae-node/unitedarabemirates/228542>
5. Hollis R. Europe and the Middle East: Has the EU Missed its Moment of Opportunity? *Ortadoğu Etütleri*. Vol. 2. P. 33–56.
6. Hollis R. Europe and the Middle East: Power by Stealth? *International Affairs*. Vol. 73, № 1. 1997. P. 15–29.

Приймак Павло

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВПЛИВ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНИЙ ПОРЯДОК ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ключові слова: стратегічні комунікації, дипломатія, євроінтеграція, ЄС, міжнародний порядок.

Keywords: strategic communications, diplomacy, European integration, EU, international order.

Уже 10 років Україна перебуває у стані війни з росією, понад 2 роки з моменту початку повномасштабного вторгнення. Сучасна війна, яка ведеться не лише на полі бою, в традиційному вимірі, безпосередньо із зброєю в руках, а й на інших, не менш важливих майданчиках, як-от інформаційний простір [8], дипломатичний фронт [1], економічний фронт, кіберпростір тощо.

Враховуючи той факт, що з початку повномасштабного вторгнення ця війна набула глобального характеру, міжнародна підтримка і комунікація з іншими суб'єктами на міжнародній арені є одним із ключових факторів запоруки успіху для України у цій війні. Це не обмежується лише наданням зброї чи коштів, це також і про міжнародне визнання, підтримку і публічну позицію, яку висловлюють лідери країн світу. Насамперед у цьому контексті варто згадати процеси євроінтеграції [5], які, незважаючи на усю складність ситуації в країні, продовжують відбуватися та демонструють позитивну динаміку. З кінця лютого 2022 року, коли Президент України підписав та почав заявку на членство в ЄС, нашій державі не лише вдалося отримати статус кандидата в ЄС, а й отримати зелене світло щодо початку переговорів про членство. Усе це – плоди стратегічних комунікацій (СК) України (див. табл. 1).

Таблиця 1

Головні досягнення України на шляху до ЄС з початку 2022 р. [6]

Дата	Подія
28 лютого 2022 р.	Україна подала заявку на членство в ЄС
23 червня 2022 р.	Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС і сім рекомендацій Європейської Комісії, виконання яких – передумова початку переговорів про вступ
8 листопада 2023 р.	Єврокомісія визнала суттєвий прогрес у реформах України та рекомендувала Європейській Раді (27 країнам-членам ЄС) ухвалити рішення про початок переговорів про вступ
14 грудня 2023 р.	Європейська Рада ухвалює рішення про початок переговорів

Термін «стратегічні комунікації» в сучасній інтерпретації вперше з'явився, як не дивно, у військових колах США, звідки вже потім активно поширився Європою [2]. Спираючись на те трактування СК, яке пропонують західні дослідники, та те, що було зафіксоване в наказі «Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України» [3], пропонуємо таке визначення поняття: стратегічні комунікації (СК) – це скоординоване і цілеспрямоване використання різноманітних комунікативних інструментів та за-

собів, включаючи публічну дипломатію, зв'язки з громадськістю, інформаційні та психологічні операції, з метою досягнення стратегічних цілей держави в міжнародних відносинах. Ці комунікації спрямовані на формування сприятливого іміджу країни, підтримку її зовнішньополітичних ініціатив, посилення міжнародної підтримки та протидію інформаційним загрозам. Вони інтегрують та узгоджують дії на стратегічному, оперативному та тактичному рівнях, враховуючи особливості глобального інфопростору, виклики сучасного безпекового середовища.

СК відіграють ключову роль не лише з погляду протидії російській агресії, а й у процесі євроінтеграції України. Для досягнення цілей СК Україна розробила Стратегію комунікації з питань європейської інтеграції на період до 2026 року [4], яка передбачає координовану роботу центральних та місцевих органів виконавчої влади, громадських організацій та міжнародних партнерів. Одним з основних завдань стратегії є підвищення обізнаності громадян України про переваги та можливості, які відкриває євроінтеграція, а також розвиток позитивного іміджу України в Європейському Союзі. Основною метою СК є підтримка набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі, здійснення необхідних внутрішніх реформ та інтеграція країни в європейський економічний, культурний та політичний простір. Про те, чого вже вдалося досягнути Україні в питаннях євроінтеграції, можна подивитися у табл. 1.

Без сумнівів, СК матиме ключове значення у подальшому просуванні України до членства в ЄС. Після отримання статусу кандидата на членство в ЄС та позитивної оцінки прогресу у реформах від Єврокомісії Україна зіткнулася з новими викликами на шляху до інтеграції. Ефективна СК допоможе Україні підтримувати і посилювати відносини з ЄС, залучати підтримку громадян та міжнародних партнерів, а також сприяти успішному впровадженню реформ. Основними напрямками СК України на цьому етапі є:

Інформування про прогрес у реформах. Після рекомендації Єврокомісії про початок переговорів про вступ Україна повинна активно інформувати як внутрішню, так і міжнародну аудиторію про досягнення у впровадженні реформ. Це включає забезпечення прозорості процесів і підкреслення важливості кожного кроку на шляху до євроінтеграції.

Залучення громадян. СК мають забезпечити залучення громадян до процесу євроінтеграції. Це включає проведення інформаційних кампаній про переваги членства в ЄС, важливість реформ та роз'яснення їх впливу на повсякденне життя українців.

Співпраця з міжнародними партнерами. Україна повинна розвивати відносини з партнерами, зокрема й державами-членами ЄС, для забезпечення підтримки курсу на євроінтеграцію.

Протидія дезінформації. Важливим завданням СК є протидія дезінформації та фейковим новинам, які можуть підірвати процес євроінтеграції. Україна має активно виявляти та спростовувати неправдиву інформацію, особливо у контексті російської пропаганди.

Підтримка відносин з ЄС. Наостанок, Україна повинна підтримувати та розвивати відносини з ЄС на всіх рівнях. Це включає регулярний діалог з представниками ЄС, участь у спільних заходах та ініціативах, а також демонстрація готовності й відданості цілям європейської інтеграції.

Євроінтеграція України має важливе значення не лише для самої України та Європейського Союзу, але й для міжнародного порядку. Вдала інтеграція України в ЄС може стати прикладом успішної трансформації країни на шляху до демократії та верховенства права, що має важливе значення для інших країн, які прагнуть європейської інтеграції. Стратегічні комунікації в цьому контексті сприятимуть формуванню позитивного образу України на міжнародній арені, демонструвати її внесок у зміцнення європейської безпеки та стабільності, а також підкреслювати роль України як важливого партнера у вирішенні глобальних викликів.

Джерела та література

1. Бережанський І. Підтримка України та ізоляція Росії: оперативні зведення про ситуацію на дипломатичному фронті. *TCH*. 22.03.2022. URL: <https://tsn.ua/svit/pidtrimka-ukrayini-ta-izolyasiya-rosiyi-operativni-zvedennya-pro-situaciyu-na-diplomaticnomu-fronti-2017039.html>
2. Дзьобань О. П. Стратегічні комунікації: до проблеми осмислення сутності. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2018. Вип. 2. С. 254–264. URL: <http://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/133361>
3. Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України. *Верховна Рада України*. 22.11.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0612322-17#Text>
4. Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року. *Кабінет Міністрів України*. 09.12.2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-skhvalennia-stratehii-komunikatsii-z-pytan-ievropeiskoi-intehratsii-ukrainy-na-period-do-2026-t91222>
5. Хорішко Л. С. Стратегічні комунікації України в контексті євроінтеграції. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. URL: http://politicus.od.ua/spec_2022/16.pdf
6. Шлях до ЄС: Євроінтеграція України крок за кроком. *Кабінет Міністрів України*. 15.12.2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/shliakh-do-ies-ievrointehratsiia-ukrainy-krok-za-krokom>
7. Brzozowski A. Ukraine's EU accession will have more benefit than cost, says PM Shmyhal. *Euractiv*. 18.03.2024. URL: <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/interview/ukraines-eu-accession-will-have-more-benefit-than-cost-says-pm-shmyhal/>
8. Oleschuk P. No Changes on the Information Front? *The Gaze*. 12.05.2023. URL: <https://thegaze.media/news/no-changes-on-the-information-front>

Кривдюк Карина

Донецький національний університет імені Василя Стуса

РОЛЬ ООН У ВРЕГУЛЮВАННІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Ключові слова: ООН, збройний конфлікт, повномасштабне вторгнення, гуманітарна допомога, дипломатичний шлях.

Keywords: UN, armed conflict, full-scale invasion, humanitarian aid, diplomatic route.

Понад 75 років Організація Об'єднаних Націй (ООН) була опорою багатосторонньої дипломатії. Організація доклала багато зусиль для збереження миру та стабільності, які були центральним аспектом її місії. Попри численні виклики, ООН залишається відданою дотриманню своїх принципів і просуванню мирного та безпечного світу для майбутніх поколінь.

Російсько-український конфлікт, який переріс у повномасштабну війну, став серйозним викликом для Організації Об'єднаних Націй. Конфлікт мав три основні фази: російська анексія Криму, збройний конфлікт на Сході України та повномасштабне російське вторгнення в лютому 2022 року. ООН не залишилася байдужою до жодної з цих фаз, а її реакція була різною: від підтримки територіальної цілісності України до створення моніторингових місій та запровадження санкцій.

Перша фаза конфлікту почалася з серії інцидентів в Автономній Республіці Крим (АРК) у лютому 2014 року. Першою реакцією ООН було вираження підтримки територіальної цілісності України під час засідання Ради Безпеки 1 березня 2014 року. Після анексії Криму 27 березня 2014 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію A/RES/68/262, у якій підтверджувався суверенітет і територіальна цілісність України у її міжнародно визнаних кордонах та визнавалися незаконними будь-які зміни статусу Автономної Республіки Крим і міста Севастополя на основі результатів так званого «загальнокримського» референдуму 14 березня 2014 р. Новим кроком на шляху поглиблення розуміння сутності політики Росії щодо Криму стало прийняття 15 листопада 2016 р. Резолюції щодо ситуації з правами людини на півострові. Головною особливістю документа стало те, що у ньому ООН, а отже, і світова спільнота визнала Росію країною-окупантом, а зміни у статусі Криму – його анексією [7, с. 1].

Друга фаза конфлікту почалася зі створення самопроголошених «Народних республік» Донецької та Луганської областей на Сході України за підтримки Росії. 22 лютого 2022 року ООН збрала екстрене засідання, на якому обговорили, що створення самопроголошених республік порушує суверенітет і територіальну цілісність України. А постійна представниця США при ООН Лінда Томас-Грінфілд запевнила, що телевізійний виступ Путіна, в якому він оголосив про визнання незалежності «ДНР» і «ЛНР», містив «низку обурливих, хибних заяв», спрямованих на «створення приводу для війни» [9].

Третя фаза конфлікту почалася з повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року. Реакція ООН на цю фазу була жорсткішою за попередні: Рада Безпеки засудила вторгнення, а Генеральна Асамблея 2 березня 2022 року ухвалила Резолюцію ООН ES11/1 з вимогою негайного припинення вогню та виведення російських військ із території України. З перших днів війни Всесвітня продовольча програма (ВПП), яка є однією з найбільших гуманітарних агенцій ООН, активно допомагає українцям. ВПП надає підтримку харчовими продуктами, а також має програму грошових виплат для внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій населення. За цією програмою доставлено більш ніж 137 тис. т продовольчої гуманітарної допомоги переважно у важкодоступні й небезпечні прифронтові райони та на деокуповані території. Також ВПП виплатила грошову допомогу 2,2 млн українців на загальну суму понад 370 млн доларів США [1].

З початку повномасштабної війни в Україні ООН виділила 1,7 млрд доларів на гуманітарну допомогу. Приблизно 1,3 млрд доларів США було виділено на продовольство, воду, житло, медичну допомогу та захист. Приблизно 400 млн доларів США було виділено на допомогу в розвитку, включно з підтримкою економіки, відновленням інфраструктури та реформами. Організація Об'єднаних Націй

бере участь у поверненні військовополонених українців. ООН вимагає дотримання Женевських конвенцій щодо поводження з військовополоненими, зокрема щодо надання їм необхідної медичної допомоги та поводження з ними відповідно до міжнародного права. З допомогою міжнародних організацій від початку повномасштабного вторгнення з російського полону вдалося звільнити 2 598 військових і цивільних українців [6]. Також Рада ООН з прав людини надіслала Комісію до України з таким мандатом: розслідувати всі передбачувані порушення та утиски прав людини та порушення міжнародного гуманітарного права та пов'язані з ними злочини в контексті агресії Росії проти України, встановлювати факти, обставини та першопричини будь-яких таких порушень та утисків. У вересні 2023 року Комісія ООН з прав людини повідомила, що відвідала Україну понад 10 разів протягом року та встановила широкий спектр систематичних дій з боку російських збройних сил, включно зі вбивствами, незаконним ув'язненням, тортурами, депортацією та нападами на цивільну інфраструктуру. Багато з цих порушень кваліфікуються як воєнні злочини, а деякі з них, якщо вони будуть підтверджені додатковими доказами, можуть бути прирівняні до злочинів проти людяності, зокрема застосування тортур та напади на цивільну інфраструктуру [3].

Отже, у російсько-українському конфлікті ООН виступила як активний учасник, намагаючись розв'язати проблему мирним шляхом. З моменту анексії Криму ООН висловлювала підтримку територіальної цілісності України, визнавала незаконність зміни статусу Криму та засуджувала дії Росії на Сході України. До того ж місії ООН здійснювали моніторинг до зони конфлікту, надавали гуманітарну допомогу постраждалим. Комісія ООН з прав людини провела розслідування систематичних порушень прав людини та воєнних злочинів, вчинених російськими збройними силами в Україні. Було встановлено, що російські війська скоювали вбивства, незаконні ув'язнення, тортури, депортації та напади на цивільну інфраструктуру, які кваліфікуються як воєнні злочини. ООН продовжує закликати Росію припинити агресію проти України та налагодити дипломатичний шлях вирішення конфлікту. Організація також надає гуманітарну допомогу постраждалим українцям, намагаючись забезпечити всім необхідним. Загалом, незважаючи на всі виклики, які трапляються, ООН відіграє важливу роль у російсько-українському конфлікті, намагаючись розв'язати проблему мирним шляхом.

Джерела та література

1. Всесвітня продовольча програма ООН в Україні. 22 грудня 2022 р. URL: <http://surl.li/sbjit>
2. Генасамблея ООН засудила вторгнення Росії та закликала негайно вивести війська з України. *Європейська Правда*. 2 березня 2022 р. URL: <http://surl.li/sbjjj>
3. Гурковська Н. Механізми ООН з захисту прав людини в контексті формування адекватного суспільного запиту за відповідальність за воєнні злочини. *Експертний центр з прав людини*. 3 січня 2024 р. URL: <http://surl.li/sbjhy>
4. Задубінний А. Реакція світу на визнання Росією «ЛНР / ДНР». *Армія Inform*. 22 лютого 2022 р. URL: <http://surl.li/sbjjd>
5. Коментар МЗС України з нагоди 75-ї річниці ухвалення Загальної декларації прав людини. 10 грудня 2023 р. URL: <http://surl.li/sbybc>
6. Повідомили, скільки українців вдалося повернути з російського полону після повномасштабного вторгнення. *Район Життя*. 01 грудня 2023 р. URL: <http://surl.li/sbjid>

7. Протидія світової спільноти анексії Криму й війні на Донбасі: форми, напрями, перспективи. URL: <http://surl.li/sbybf>
8. Радбез ООН висловила підтримку суверенітету України. *LB.ua*. 1 березня 2014 р. URL: <http://surl.li/sbybk>
9. Світ про визнання «ДНР» та «ЛНР»: Путін на цьому не зупиниться. *BBC News Україна*. 22 лютого 2022 р. URL: <http://surl.li/sbybn>
10. Управління ООН з прав людини в Україні презентувало доповіді щодо поводження з військовополоненими та загальної ситуації з правами людини в Україні. *Організація Об'єднаних Націй в Україні*. 24 березня 2023 р. URL: <http://surl.li/fuukc>
11. Усатюк К. Роль ООН у врегулюванні конфлікту між Україною та Росією. *Соціально-політичні студії. Науковий альманах. Праці молодих науковців*. 2022. Вип. 6. С. 87–92. URL: <http://surl.li/sbyaw>

Алексеева Анна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

СТРАТЕГІЇ ПОКРАЩЕННЯ МИРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ООН У КОНТЕКСТІ ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ МІЖ РФ ТА УКРАЇНОЮ

Ключові слова: *конфлікт між Росією та Україною, миротворча діяльність ООН, ефективність ООН, SWOT-аналіз, вдосконалення миротворчої ролі.*

Keywords: *Russian-Ukrainian conflict, UN peacekeeping; UN effectiveness, SWOT analysis, peacekeeping improvements.*

Сьогодні для нашої держави є важливою співпраця, підтримка та посередництво міжнародних організацій з метою врегулювання воєнного конфлікту. Першочергове місце в порядку врегулювання збройного конфлікту в Україні належить ключовим міжурядовим міжнародним організаціям, що опікуються миром і безпекою у світі, зокрема й Організації Об'єднаних Націй (ООН) [9].

Конфлікт між Росією та Україною є однією з найважливіших проблем сучасності. ООН має потенціал відіграти важливу роль у врегулюванні цього конфлікту через свої можливості у миротворчій діяльності та медіації. Проте українсько-російський конфлікт, що виник у 2014 р., не став успішним прикладом миротворчої діяльності ООН. Той факт, що одна з держав – постійних членів Ради Безпеки ООН є стороною конфлікту, а 24 лютого 2022 р. почала повномасштабну війну проти України, ставить під сумнів актуальність і дієвість наявних методів та механізмів, вимагаючи впровадження рішучих кроків із підвищення ефективності ООН у сучасному світі. Генеральна Асамблея ООН у своїй резолюції від 2 березня 2022 року засудила дії Росії та назвала їх агресією проти України. Міжнародний суд ООН 16 березня 2022 року зобов'язав Росію припинити розпочаті 24 лютого 2022 року воєнні дії в Україні. Рада Безпеки ООН «висловила глибоке занепокоєння з приводу підтримки миру та безпеки України». Члени Ради безпеки нагадали, що «всі держави-члени взяли на себе відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй зобов'язання вирішувати свої міжнародні суперечки мирними засобами» [14].

7 квітня 2022 року резолюція надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй призупинила членство Росії в Раді ООН

з прав людини у зв'язку з «серйозним занепокоєнням правозахисною та гуманітарною кризою в Україні, включаючи brutальні та систематичні порушення» Росією прав людини [14]. Але на жаль, повністю виключити Росію з ООН неможливо. І країна, яка порушує міжнародне право та яка веде загарбницьку війну, може використовувати цей майданчик для своєї пропаганди. Зараз як ніколи важливо покращити систему ООН, щоб у майбутньому рішення ООН виконували всі країни-члени і не було право вето у окремих країни.

Таблиця 1

SWOT-аналіз ролі ООН у врегулюванні конфлікту між РФ та Україною

Етап конфлікту	Сильні сторони	Слабкі сторони	Можливості	Загрози
Анексія Криму	Легітимність ООН. Підтримка територіальної цілісності України. Прийняття резолюцій	Неефективність Ради Безпеки. Бюрократія. Недостатнє фінансування. Вплив Росії	Реформування Ради Безпеки. Збільшення фінансування. Залучення нових організацій	Блокування рішучих дій з боку Росії. Ескалація конфлікту. Втрата довіри до ООН
Збройний конфлікт на Донбасі	Моніторингова місія з прав людини. Гуманітарна допомога. Резолюції на підтримку України	Недосконалість Мінських угод. Відсутність миротворчої місії. Нездатність притягнути винних до відповідальності	Розширення мандату моніторингової місії. Введення миротворчої місії. Створення спеціального трибуналу	Ігнорування резолюцій з боку Росії. Посилення збройного конфлікту
Повномасштабне вторгнення Росії	Засудження агресії Росії. Гуманітарна допомога Україні. Координація зусиль міжнародної спільноти	Нездатність зупинити війну. Неефективність санкцій. Відсутність механізмів примусу до миру	Посилення санкцій проти Росії. Створення спеціального трибуналу. Залучення нових країн до врегулювання конфлікту	Затягування війни. Глобальна продовольча криза. Ескалація конфлікту до світового рівня

Дослідження ролі ООН в означеній проблемі в цьому матеріалі проводилося на основі SWOT-аналізу матеріалів ЗМІ, міжнародних актів, аналітичних статей [1–8; 10–13]. ООН є єдиною своєрідною універсальною і за сферою діяльності, і за членством міжнародною міжурядовою організацією.

Основним критерієм під час покращення РБ має бути її ефективна діяльність і вимоги, що висуваються її державами-членами. Вона має стати гнучкою та швидкою у своїй реакції, здатною виконувати функції, покладені на неї членами – не лише постійними, а всіма членами, міжнародним співтовариством загалом.

У контексті покращення миротворчої діяльності організації нами розглянуті кілька варіантів політики, які можуть сприяти досягненню цієї мети. Реформування Ради Безпеки ООН може стати першим кроком у створенні більш ефективної та демократичної системи прийняття рішень. Саме поняття реформування означає зміну чогось шляхом втілення реформ у життя. Під цим поняттям розуміється розробка нових підходів до основних проблемних питань діяльності Ради, а

саме категорії членського складу, представництва регіонів у складі Ради, активізації ролі Військово-Штабного Комітету та удосконалення робочих моментів.

Збільшення фінансування миротворчих операцій може забезпечити необхідні ресурси для успішного виконання завдань миротворців. Використання нових технологій може покращити ефективність та безпеку миротворчих операцій шляхом підвищення рівня моніторингу та координації. Враховуючи ці аспекти, таке комбінування варіантів може сприяти покращенню миротворчої діяльності організації та забезпечити більш ефективний вплив у зонах конфліктів.

Таблиця 2

Варіанти вдосконалення миротворчої діяльності організації

Варіант № 1	Реформування Ради Безпеки ООН. Зміна принципів роботи Ради Безпеки, щоб зробити її більш демократичною та ефективною. Більш швидке та рішуче прийняття рішень щодо врегулювання конфліктів
Варіант № 2	Збільшення фінансування миротворчих операцій. Збільшення бюджету ООН на миротворчі операції, щоб забезпечити їх ефективність. Покращення оснащення та підготовки миротворців. Залучення додаткових ресурсів з боку країн-членів ООН та приватного сектору
Варіант № 3	Використання нових технологій. Застосування нових технологій, як-от дрони та штучний інтелект, для моніторингу ситуації в зонах конфлікту. Покращення комунікації та координації між миротворцями

З урахуванням SWOT-аналізу обраних варіантів вдосконалення миротворчої діяльності ООН найбільш оптимальним варіантом є збільшення фінансування миротворчих операцій. Цей варіант має значні можливості для розширення масштабів миротворчих операцій, покращення оснащення та підготовки миротворців, а також збільшення їх ефективності. До того ж збільшення фінансування може бути досягнуто завдяки залученню додаткових ресурсів з боку країн-членів ООН та приватного сектору. Розробка нових механізмів фінансування та покращення контролю за використанням коштів також дасть змогу уникнути складнощів та тривалості процесу реформування Ради Безпеки ООН і ризику блокування реформ з боку певних країн.

Варіант реформування РБ ООН здається на поточному етапі неможливим. Рада безпеки ООН сьогодні не є достатньо ефективним органом щодо мирного вирішення міжнародних суперечок та дотримання миру і безпеки у всьому світі, однак альтернативи РБ ООН наразі не існує. Будь-який аспект реформування РБ ООН вимагає одностайності її постійних членів і водночас головні пропозиції щодо реформування цього органу спрямовані на зниження ролі постійних членів, тому навряд чи будуть схвалені.

Таблиця 3

SWOT-аналіз обраних варіантів удосконалення

Варіант	Сильні сторони	Слабкі сторони	Можливості	Загрози
1. Реформування Ради Безпеки ООН	Зменшення впливу Росії та інших постійних членів. Більш швидке та рішуче прийняття рішень щодо	Складність і тривалість процесу реформування. Опір з боку Росії та інших країн. Необхідність	Підтримка з боку країн, які прагнуть до демократизації ООН. Використання нових методів дипломатії та переговорів.	Зростання напруженості та конфронтації в міжнародних відносинах. Створення

Варіант	Сильні сторони	Слабкі сторони	Можливості	Загрози
	врегулювання конфліктів. Підвищення легітимності та авторитету ООН	внесення змін до Статуту ООН	Залучення впливових світових лідерів до процесу реформування	альтернативних організацій
2. Збільшення фінансування миротворчих операцій	Можливість розширення масштабів миротворчих операцій. Покращення оснащення та підготовки миротворців. Збільшення ефективності миротворчих операцій	Збільшення фінансового навантаження на країни-члени ООН. Необхідність пошуку нових джерел фінансування. Ризик неефективного використання коштів	Залучення додаткових ресурсів з боку країн-членів ООН та приватного сектору. Розробка нових механізмів фінансування миротворчих операцій. Покращення контролю за використанням коштів	Недостатня готовність країн до збільшення фінансових внесків. Економічна криза та скорочення бюджетів на оборону. Зловживання та корупція в миротворчих операціях
3. Використання нових технологій	Покращення моніторингу ситуації в зонах конфлікту. Підвищення безпеки миротворців. Збільшення ефективності миротворчих операцій	Висока вартість нових технологій. Необхідність спеціальної підготовки миротворців. Ризик порушення прав людини	Розвиток нових, більш доступних та етичних технологій. Співпраця з приватними технологічними компаніями. Розробка чітких правил та етичних норм використання нових технологій	Зловживання новітніми технологіями з боку воюючих сторін. Несанкціоноване використання даних, зібраних за допомогою нових технологій

Важливо зазначити, що жоден із цих варіантів не гарантує успішного врегулювання конфлікту між Україною та Росією. Для цього потрібні спільні зусилля всієї міжнародної спільноти. SWOT-аналіз може допомогти зрозуміти, як ООН визначити пріоритети та розробити стратегію покращення миротворчої діяльності. Натомість це може зробити миротворчі операції ООН більш ефективними та результативними.

Джерела та література

1. Вебсайт ООН з питань України. URL: <https://news.un.org/en/tags/ukraine>
2. Сайт Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/>
3. Сайт Міністерства закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/>
4. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/>
5. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>
6. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/>
7. BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian>
8. Резолюції Ради Безпеки ООН щодо України. *Wikipedia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Резолюція_Генеральної_Асамблеї_ООН_ES-11/6
9. Роль Ради Безпеки ООН у підтримці міжнародного миру та безпеки в сучасному світі та оцінка її ефективності на прикладі України. *Центр безпекових досліджень «СЕНСС»*. 6 лютого 2023 р. URL: <https://censs.org/rol-rady-bezpeky-oon-u-pidtrymtsi-mizhnarodnoho-myru-ta-bezpeky-v-suchasnomu-sviti-ta-otsinka-yiyi-efektyvnosti-na-prykladi-ukrayiny/>
10. Статут ООН. URL: http://www.un.org.ua/images/UN_Charter_Ukrainian.pdf

11. Бугаєнко С. С. Питання реформування ради безпеки ООН: пропозиції, проблеми та перспективи. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 16(2). С. 25–28.
12. Вонсович О. С. Організація Об'єднаних Націй в умовах сучасних викликів і загроз міжнародній безпеці. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2016. Вип. 23(2). С. 36–42.
13. Гавриленко І. Підходи до реформування Ради Безпеки ООН. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 96(2). С. 100–102.
14. Резолюція 2623 (2022), прийнята Советом Безопасности на его 8980-м засіданні 27 лютого 2022 року. *Організація Об'єднаних Націй. Совет Безопасности*. 2022. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/271/35/pdf/n2227135.pdf?token=9ese3GsXBpYrXezG9e&fe=true>

Юрчак Сергій

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ФАКТОРИ ПАСИВНОСТІ ДЕРЖАВ ГЛОБАЛЬНОГО ПІВДНЯ ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ АНТИРОСІЙСЬКИХ САНКЦІЙ

Ключові слова: *Україна, Росія, російсько-українська війна, Глобальний Південь, санкції.*

Keywords: *Ukraine, Russia, Russian-Ukrainian war, Global South, sanctions.*

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну в 2022 р. остаточно поділило міжнародну спільноту на декілька таборів. Держави, що стали на бік України, відстоюють продемократичні цінності, а Росія в їх очах є безсумнівним агресором. Натомість є кілька держав, як-от КНДР та Білорусь, що не визнали територіальну цілісність і суверенітет України, виступаючи на стороні порушника міжнародного правопорядку. Такі держави не дбають про гарантування соціальних свобод своїх громадян та характеризуються авторитарним, а подекуди й навіть тоталітарним апаратом влади. До того ж їх інтереси суперечать тим інтересам та цінностям, що декларуються та поширюються державами Заходу.

Існує також ще одна доволі велика група держав, що залишаються осторонь від російсько-української війни, дотримуючись нейтралітету. Це переважна більшість країн Глобального Півдня, що намагаються активно не лобювати свою позицію щодо ситуації в Україні. На відміну від Заходу, держави Глобального Півдня не стали запроваджувати санкції, продовжують активно співпрацювати з РФ у всіх можливих площинах. Особливо варто виділити сферу економічних відносин: це основоположна ланка, що підтримує російську воєнну машину і дозволяє їй продовжувати знищувати українські міста. Індія, Китай, Туреччина та інші держави навіть посилили об'єм торгівлі з РФ після повномасштабного вторгнення [1]. Торгівля з державами Глобального Півдня дає змогу агресору відносно швидко компенсувати фінансові втрати від європейських санкцій, які мали б стати інструментом стримування військового потенціалу РФ та сприяти її внутрішньоекономічному розладу, що ускладнило б фінансування злочинної війни.

Наразі не спостерігається тенденція до зменшення сторонами інтенсивності ведення бойових дій, а перспективи щодо досягнення миру принаймні в першій половині 2024 року є примарними та сюрреалістичними. Варто зазначити, що Ро-

сія продовжує нарощувати військову міць із метою досягти бодай якихось успіхів на полі бою. Їй вдалося переорієнтувати вектор своєї економічної активності із Заходу на Глобальний Південь, що не дало б змоги російській економіці зазнати краху. Варто виділити кілька факторів, що обумовлюють певну пасивність держав Глобального Півдня щодо застосування економічних обмежень до Росії.

Прагматизм інтересів є одним із найголовніших факторів. Жодна з держав не готова пожертвувати своїми національними інтересами на користь іншої держави, особливо якщо вони пов'язані з російським імпортом: чи то енергоресурси, чи продукція легкої промисловості, військові технології і под. Тому держави Глобального Півдня намагаються не провокувати важливого для себе економічного партнера, адже накладення санкцій у такому випадку буде однозначно означати суттєве падіння імпорту та політичні проблеми у двосторонніх відносинах. Отже, Індія та КНР, найбільш помітні гравці Азійсько-Тихоокеанського регіону, активно скуповують російську нафту та газ за доступними для себе цінами, а Іран забезпечує РФ безпілотниками в обмін на сприяння агресора у розвитку ядерної енергетики держави та постачання деяких видів військово-повітряної техніки.

Потужна присутність російських медіа в регіоні формує відповідний дискурс місцевих суспільств і політичних еліт. Росія робить великий акцент на власних іноземних пропагандистських ресурсах, як-от Russia Today, Sputnik News та ТАСС, що поширюють образ Москви в якомога світліших тонах і водночас всіляко очорнюють Україну та колективний Захід. У Європі лише з 2022 року почалась боротьба з російською пропагандою, а тому там і досі вистачає прихильників Володимира Путіна та його оточення. До того ж в Африці та Латинській Америці російські медіа продовжують повноцінно працювати і нав'язувати місцевому населенню відверто фейкові наративи про те, що агресором є Україна як маріонетка США, а РФ нібито нестерпно страждає від військово-політичних махінацій Заходу та русофобії [2]. Варто визнати, що в цих регіонах не заборонені і прозахідні ЗМІ, однак сприйняття їх інформації не знаходить такого відгуку у свідомості громадян через ментальні розбіжності та культурно-ціннісну прірву, що утворилась між Заходом та Глобальним Півднем. Це ще один фактор, що пояснює політику цих країн щодо ненадання допомоги Україні задля протидії РФ.

Держави Глобального Півдня, що століттями потерпали від європейського колоніального гніту, не є прихильниками сучасних глобалізаційних тенденцій, заданих, по суті, тими ж європейцями, тільки вже на чолі зі США [4]. Держави прагнуть зберегти свою національну ідентичність, традиції та звичаї, що потроху розмиваються внаслідок вдалої ідеологічної експансії Заходу. Натомість Росія позиціонує себе як державу-bastion традиційних цінностей та протиставляє себе державам Європи і США [3]. В цьому контексті противник України є більш привабливим для країн Глобального Півдня, адже у свідомості тамтешніх громадян РФ відстоює право залишитись собою, а Захід, використовуючи у своїх інтересах Україну, намагається всіляко тиснути на Росію, ослаблюючи її задля своїх неокolonіальних амбіцій.

Отже, держави Глобального Півдня намагаються не втручатись у російсько-українську війну на боці України. Причинами такої політики є національні інтереси цих країн, що тісно пов'язані з РФ та її широким ринком збуту, поширен-

ням російської пропаганди в медіа та менталітетом місцевих громадян, які майже нічого не знають про Україну та споглядають за війною крізь призму проросійського медіа-дискурсу, що закріпився там ще з радянських часів.

Незапровадження санкцій проти РФ з боку країн Глобального Півдня є проблемою для України, адже агресор посилює свої зв'язки з цими державами, особливо у сфері економіки, що дає йому змогу справлятися із тиском західних санкцій і продовжувати вести бойові дії. Отже, Україні варто більш інтенсивно розвивати партнерство та розбудовувати політичний діалог із державами Глобального Півдня. Одним з інструментів, який цьому сприятиме, може бути підтримка проукраїнських медіаресурсів у цьому регіоні, яка допоможе посунути позиції російської пропаганди та зруйнувати усталені стереотипи про імперіалізм Заходу та маріонеткову Україну як засіб чинення тиску на багатостраждальну Росію. Роль Глобального Півдня в міжнародних відносинах зростає, тому Україна має пристосовуватись до зовнішніх трансформацій і проводити більш різносторонню та гнучку зовнішню політику щодо цих країн.

Джерела та література

1. Марциновський М. Новий рух неприєднання: чому Україна не має успіху в боротьбі за підтримку Глобального Півдня? *Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва*. 18.04.2023. URL: <https://cutt.ly/Neu61GrH>
2. Сорокін А. Рух неприєднання. Чому Глобальний Південь обирає нейтралітет у російсько-українській війні? *Заборона*. 28.06.2023. URL: <https://cutt.ly/zeu60UYP>
3. Liik K. From Russia with love: How Moscow courts the global south. *ECFR*. 21.12.2023. URL: <https://cutt.ly/feu62a0k>
4. Seshadri C. Western Sanctions on Russia and the Global South's Stance. *Royal United Services Institute*. 23.11.2023. URL: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/western-sanctions-russia-and-global-souths-stance>

Паламарчук Юлія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР ПОЛІТИКИ КНР: МОСКОВСЬКЕ ВТОРГНЕННЯ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Ключові слова: Україна, українсько-китайські відносини, Кремлівський режим.

Keywords: Ukraine, Ukraine-China relations, Kremlin regime.

Українсько-китайські відносини завжди були важким питанням і для України, і для КНР. З одного боку, стратегічне партнерство з Україною дає можливість розширити китайську зону впливу на території Європи, й з іншого боку активні українсько-китайські відносини часто ставлять під питання поглиблення відносин КНР з Кремлем. Це можна спостерігати в питаннях позицій КНР спочатку щодо окупації Кримського півострову у 2014 р., а надалі щодо повномасштабного вторгнення військ РФ на територію України, тобто в обох випадках КНР не намагалася виділити РФ як агресора.

Продовжуючи розкриття цієї теми, треба згадати, що двосторонні дипломатичні відносини між Україною та Китайською Народною Республікою були вста-

новлені у 1992 році, коли майже одразу Україна заявила про свою відданість політиці КНР, а саме так званої політики «одного Китаю». Варто зазначити, що обміни візитами глав держав вперше відбулися у 2011 та 2013 роках. Під час візиту Сі Цзіньпіня в Україну у червні 2011 року було підписано так звану «Спільну декларацію про встановлення і розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною і Китайською Народною Республікою». Державний візит Президента України у грудні 2013 року ознаменувався підписанням «Договору про дружбу і співробітництво між Україною і Китайською Народною Республікою», «Спільної декларації про подальше поглиблення відносин стратегічного партнерства між Україною і Китайською Народною Республікою» та «Програми розвитку відносин стратегічного партнерства між Україною і Китайською Народною Республікою на 2014–2018 роки» [5]. У жовтні 2014 року Міністр закордонних справ України Павло Клімкін провів зустріч з Міністром закордонних справ Китаю Ван І на полях Міланського саміту АСЕМ [5]. У січні 2015 року відбулася зустріч Президента України Петра Порошенка з Прем'єр-міністром КНР Лі Кецяном у межах Всесвітнього економічного форуму в Давосі.

Як було згадано раніше, з 2014 року після окупації Криму, поширення «зелених» чоловічків на території Донбасу та розповсюдження московської агресії у 2022 році поставлено під питання «дружні» українсько-китайські відносини. З одного боку, КНР обережно ставиться до революційних подій, і тому у 2014–2016 роках активно показувала свою нібито «засуджуючу позицію» щодо подій на Донбасі [6]. Водночас Пекін також не міг осудити дії Кремля, який продемонстрував відкриту агресію та знехтував нормами міжнародного права і принципом територіальної цілісності, анексувавши Крим і розпочавши війну на Сході України у 2014 році. Як і очікувалося, з початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України в 2022 році режим Сі зайняв позицію «миротворця», тобто з одного боку, відбувалося нібито засудження звірств війни на території України із закликами до встановлення миру, а з іншого боку, – непряма підтримка путінського режиму військово-гуманітарною допомогою та засудженням санкцій з обходом їх [3]. Треба вказати, що засудження РФ як агресора у війні в Україні не входить до китайської зони інтересів: по-перше, через небажання втратити найбільшого союзника серед недемократичних режимів, тобто РФ; по-друге, через втрату найбільшого союзника в Азійській частині зони китайського впливу, що може призвести до небажаного поширення американської зони впливу на Азію (прикладом є питання з Тайванем, де на перетині американської та китайської зон впливу виникає поки що інформаційно-гібридне протистояння); по-третє, пряме засудження РФ та підтримка України з можливим програшом кремлівського режиму на полі війни може призвести до ще швидшого поширення демократії в Азії, що є фатальним для режиму Сі [4].

Тому треба також згадати й про китайсько-кремлівські відносини в розрізі подій війни в Україні. Кремлівський режим регулярно зображує Китай як головного партнера, вони підкреслюють дружні особисті зв'язки китайського лідера Сі Цзіньпіня з президентом Росії Путіним, а також гармонію ідеології та національних інтересів між Росією і Китаєм. У своєму виступі на засіданні Східного економічного форуму у вересні 2023 року ватажок Кремля підкреслив «вражаю-

чі» масштаби офіційної китайсько-російської взаємодії. За словами московської верхівки, уряди двох країн прагнуть розуміти і реагувати на занепокоєння один одного з важливих питань на різних рівнях. Також треба зазначити, що китайська влада, незважаючи на опір внутрішніх постачальників, відкрила вугільну галузь країни для російських постачальників.

Щодо економічно-військової співпраці потрібно зазначити, що географічна близькість Москви до Китаю, який знаходиться в критично важливому місці між Азією і Європою, також посилює їх економічне партнерство. Тисячі економічних санкцій, які західні уряди наклали на Росію за останні роки, особливо прискорили китайсько-російську торгівлю. Як частка, так і обсяг торгівлі Кремля з КНР різко зросли після повномасштабного вторгнення Москви в Україну в лютому 2022 року. У 2023 році двостороння торгівля досягла рекордного рівня. За даними російських джерел, її загальний обсяг становить \$227,7 млрд [1]. Закупівлі армією Китаю російської зброї і оборонних технологій відновилися після попереднього спаду, а російсько-китайські військові навчання, особисті обміни та інші форми співпраці почастішали і розширилися за обсягом, охопивши нові функціональні і географічні сфери. У квітні 2023 року, невдовзі після свого призначення на посаду нового міністра національної оборони Китаю, генерал Лі Шанфу зустрівся зі своїм російським колегою Сергієм Шойгу в Москві. Лі підтвердив, що обравши Москву місцем свого першого офіційного візиту на посаді нового міністра оборони Китаю, він демонструє світу, що китайсько-російські зв'язки міцні як ніколи. До того ж Лі підкреслив, що оборонні відносини між двома країнами продовжуватимуть розвиватися на основі наявних угод і досягнуть подальшого прогресу. Відразу після заміни Лі в грудні новий міністр оборони КНР Дун Цзюнь сказав Шойгу, що їх збройні сили мають підняти свої зв'язки «на вищий рівень» [2].

Підводячи підсумки, треба сказати, що по-перше, українсько-китайські відносини й надалі залишаються складними та невизначеними не лише через повномасштабне вторгнення, а й через протистояння КНР зі США; по-друге, незважаючи на події 2014 та 2022 року, ставлення режиму Сі до ситуації в Україні не змінилося, тобто з одного боку, КНР і надалі намагається показувати свою миротворчу роль у московському вторгненні РФ до України, а з іншого боку, – надалі продовжує непрямо підтримувати кремлівський режим у війні; по-третє, внаслідок розгляду літератури було з'ясовано, що КНР і надалі продовжує зміцнювати російсько-китайські відносини, на відміну від українсько-китайських.

Джерела та література

1. Мелекесцев К. І. Про трактування інформаційної війни: від технічно-кібернетичної до історико-психологічної парадигми. *Південний архів (історичні науки): збірник наукових праць*. Вип. XXXVIII. Херсон: ХДУ, 2022. С. 62–68. Категорія Б. DOI: 10.32999/ksu2786-5118/2022-38-8.
2. Як Китай став головним постачальником Росії компонентів для зброї. *Економічна правда*. 27 квітня 2023 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/weeklycharts/2023/04/27/699521/>
3. Bachulska A., Leonard M. China and Ukraine: The Chinese debate about Russia's war and its meaning for the world. *European Council on Foreign Relations*. 11 липня 2023 р. URL: <https://>

ecfr.eu/publication/china-and-ukraine-the-chinese-debate-about-russias-war-and-its-meaning-for-the-world/

4. Gerasymchuk S., Poita Y. Ukraine-China after 2014: a new chapter in the relationship Opportunities and prospects, obstacles and risks. *Рада зовнішньої політики «Українська призма»*. URL: <http://prismua.org/wp-content/uploads/2018/09/Ukraine-China-2014.pdf>

5. Foreign policy audit: Ukraine-China / A. Goncharuk, E. Hobova, V. Kiktenko, A. Koval, S. Koshovy. *New Europe*. 2016. URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Audyt-zovnishnoyi-polityky_Ukr_Kytaj_eng_inet.pdf

6. Weitz R. A View from Russia on Sino-Russian Relations in 2023–24. *The Asian Forum*. 7 березня 2024 р. URL: <https://theasanforum.org/a-view-from-russia-on-sino-russian-relations-in-2023-24/>

Арсенюк Маргарита

Запорізький національний університет

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ ЯПОНІЇ ТА КИТАЮ: ІСТОРИЧНА ПЕРСПЕКТИВА ТА СУЧАСНІСТЬ

Ключові слова: *культурна дипломатія, політика м'якої сили, імідж держави.*

Keywords: *cultural diplomacy, soft power policy, state image.*

Актуальність дослідження відносин культурної дипломатії Японії та Китаю обумовлена не лише багатою історичною перспективою взаємодії обох держав, але й сучасними глобальними викликами та проблемами. В умовах глобалізаційного розвитку та збільшення міжнародних контактів дослідження культурної дипломатії цих країн виступає ключовим фактором для розуміння політичної комунікації в культурному аспекті.

Мета дослідження полягає в аналізі еволюції культурної дипломатії між Японією та Китаєм на тлі політичних і економічних умов, що змінюються. Вивчення цієї теми допоможе виявити ефективні стратегії, що сприяють зміцненню взаєморозуміння та покращенню відносин між двома державами. Також для подальшого аналізу цієї теми важливо визначити актуальні тренди у сфері культурної дипломатії сьогодення.

Вказана тема дослідження привернула увагу багатьох науковців, серед них Акіо Такахара, Харуко Сато, Таро Асо, Лю Цзинзай та інші.

Отже, якщо прослідкувати історичний розвиток культурного взаємообміну, можна зазначити, що обидві країни вже століттями впливають одна на одну, діляться та взаємно обмінюються культурними здобутками. Ще з епохи Давнього Китаю та формування Японської імперії обидві держави взаємодіяли у сфері мистецтва, філософії та релігії і роблять це до сьогодні. Наприклад, деякі стародавні джерела зазначають, що Японія здавна була частиною рисівничої та металообробної цивілізації Східної Азії [1]. Наприкінці XIX століття з модернізацією Японії та її відкриттям для світу зріс вплив Заходу, але китайський вплив все ще залишався. Після Другої світової війни відновлення відносин супроводжувалося активним використанням культурної дипломатії для пом'якшення напруги [1].

У японській зовнішній політиці культурна дипломатія та культурний обмін зазнали важливих змін після того, як у 1972 році було засновано Японський фонд,

який займався питаннями здійснення культурної дипломатії Японії під наглядом Міністерства закордонних справ. Метою Фонду є сприяння взаєморозумінню через розкриття особливостей японської культури за кордоном і сприяння культурному обміну [2]. Також у ці роки починається активне залучення політики м'якої сили за допомогою створення привабливого образу японської держави. Аніме та манга поширюються спочатку через найближчих сусідів Японії, згодом Китай також започаткує тенденцію та почне випускати власний продукт під натхненням культурної взаємодії. З 1978 р. в Китаї була запроваджена політика відкритих дверей, що натомість відкрило економіку Китаю. Було підписано Договір про дружбу між Китаєм та Японією, який включав співпрацю та культурну дипломатію. Наприклад, у 1979 р. японський Фонд спонсорував виставу Пекінського оперного театру в Токіо, в 1980 р. Фонд відкрив центр дослідження японської мови в Пекінському інституті іноземних мов. Культурний обмін продовжувався і надалі у 1980-х рр. У дипломатичних відносинах Японія також розвивала зв'язки з Китаєм. У 1979 р. держава підтримала включення Китаю до Комітету сприяння розвитку ОЕСР (DAC), що дало КНР право на офіційну допомогу від Японії [6]. Це позначилося наданням перших позик у сферах та підвищенням рівня економічного співробітництва. Японія також запроваджувала політику незв'язаної допомоги, спрямовану на зняття занепокоєння Європи та Америки. Пожвавлення економічної взаємодії посилило інтерес Японії до включення КНР у регіональні угоди, але Китай мав обережний підхід до цього. Натомість зазначені угоди призвели до зростання націоналізму в Китаї та протестів серед населення.

Величезний обсяг японської офіційної допомоги та інвестицій ставив питання про збереження китайської національної самостійності, молоді китайці не хотіли іншого втручання у свою державу [4]. Таке зростання націоналістичних настроїв виявилось однією з причин протестів студентів у Китаї в 1989 р., відомих як Пекінські події. Студенти виступали за демократію, свободу слова та відмову від авторитарного режиму. Вони висловлювали обурення щодо корупції в уряді та вимагали політичних реформ.

На сучасному етапі обидві країни продемонстрували стрімкий темп економічного зростання. Сьогодні економіка Китайської Народної Республіки є другою економікою світу, а економіка Японії знаходиться на третьому місці [5]. Через це та вищезазначені історичні передумови можна зазначити підвищення рівня напружності між державами, що стосується й ідеологічних розбіжностей. Японія провокує інтереси США, виступає провідником американських інтересів у регіоні. Водночас, зростаючи як держава, Китай усвідомив необхідність поліпшення свого національного іміджу серед міжнародної громадськості. В епоху Сі Цзіньпіна Китай вкладав значні ресурси у ЗМІ з метою подати більш сприятливий національний образ світовій аудиторії. Китайські державні ЗМІ пропагують м'яку силу Китаю і мають дві основні стратегії: висвітлення культури й економічних досягнень Китаю та надання позитивних історій про Китай [6]. Водночас порівняльний контент-аналіз китайських і японських ЗМІ показує, що нарративи китайських ЗМІ недостатньо поширені в громадській думці Японії.

Негативним аспектом, що сприяє погіршенню відносин між державами, виступає і сучасна геополітична ситуація. Як було зазначено, країни займають різ-

ні позиції, відстоюють протилежні інтереси. Наприклад, під час повномасштабного російського вторгнення в Україну Японія була одною з перших держав, які підтримали Україну, надала гуманітарну допомогу, водночас Китай є союзником росії, і численні журналістські розслідування висвітлюють взаємодію цих держав. Також варто зазначити територіальні суперечки між країнами за острови Сенкаку, які особливо загострилися в період кризи.

Сьогодні культурна дипломатія відіграє важливу роль як аспект міжнародних відносин. Японія та Китай виступають двома провідними державами не тільки у Східно-Азійському регіоні, а й впливовими акторами світової політики. Саме тому співпраця між ними є важливим чинником збереження миру та стабільності. Культурна дипломатія виступає гарантом створення позитивного іміджу держав та включає культурний обмін, політику м'якої сили, культурні ініціативи. Проте варто зазначити, що сьогодні відносини Японії та Китаю є напруженими, а негативні тенденції формуються через політичні конфлікти і протилежні сторони зовнішньополітичної орієнтації держав та історичні питання і територіальні розбіжності. Також важливу роль у цьому питанні відіграє китайська пропаганда та зміни у сучасному геополітичному становищі.

Отже, прослідкувавши еволюцію культурної дипломатії між Японією та Китаєм, можливо зазначити одну з позитивних стратегій розвитку діалогу між державами. Вона стосується пошуку компромісів та продовження культурного взаємобміну, що допоможе зберегти мир та стабільність у регіоні.

Джерела та література

1. Кайгер Д., Мейсон Р. Коротка історія Японії. *Stylus*. 2020. URL: <https://stylus.ua/uk/richard-g-p-meyson-dzhon-g-kayger-kratkaya-istoriya-yaponii-p696193c12496.html>
2. Betzler D., Austin G. Gulfs In Sino-japanese relations: an evaluation of Japan's cultural diplomacy toward China. *The Journal of East Asian Affairs*. Vol. 11, № 2 (Summer/Fall 1997). P. 570–613. URL: <https://www.jstor.org/stable/23255440>
3. Deng Y. Chinese Relations with Japan: Implications for Asia-Pacific Regionalism. *Pacific Affairs*. Vol. 70, № 3 (Autumn, 1997). P. 373–391. URL: https://www.jstor.org/stable/2761028#page_scan_tab_contents
4. Japan Foundation. Overview of Programs for Fiscal 1991, Tokyo. *Diplomatic Bluebook. 1991. Japan's Diplomatic Activities / Ministry Of Foreign Affairs, Japan*. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1991/1991-3-4.htm>
5. Silver K. The Top 25 Economies in the World. *Investopedia*. December 15, 2023. URL: <https://www.investopedia.com/insights/worlds-top-economies/>
6. Zhou Y. China's mediated public diplomacy towards Japan: a text-as-data approach. *Asian Journal of Communication*. 2022. Vol. 32, iss. 4. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01292986.2022.2034901>

СЕКЦІЯ 4 ІСТОРІЯ В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПОНЕНТИ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Нісанов Олександр

Донецький національний університет імені Василя Стуса

«ВЕЛИКА УГОРЩИНА» – МІФ ЧИ ПОЛІТИКА ІРЕДЕНТИЗМУ?

Ключові слова: Велика Угорщина, іредентизм, міф, історична політика.

Keywords: Greater Hungary, irredentism, myth, history policy.

Політичний курс «Велика Угорщина» (Nagy-Magyarország), яку просуває правляча партія Угорщини, є важливою для дослідження темою, тому що безпосередньо стосується України, і тому треба висвітлити причини виникнення політики за курсом «Велика Угорщина», щоб зрозуміти причину теперішнього ставлення Угорщини до України.

Мета дослідження – визначити, як виник термін «Велика Угорщина», а також як проходив початок просування пов'язаних із ним наративів на територію України та інших держав.

Початком став підписаний у 1920 р. Тріанонський договір між Антантою та Центральними державами, а саме Королівством Угорщина, яке разом з Австрією розглядалось як переможена сторона війни (на відміну від інших країн, що утворилися на руїнах старої Австро-Угорщини). Цим договором, поміж інших територіальних втрат, передбачалась відмова Угорщини від Закарпаття на користь Чехословаччини. Цей договір став принизливим для Угорщини, ставши початком політичного курсу на Велику Угорщину, який пояснюється терміном «іредентизм», що означає ідеологію та політику, нерозривно пов'язану з метою возз'єднання територій.

За часів перебування Закарпаття під владою Чехословаччини Угорщина намагалась підкупувати посадовців у Закарпатті, вела проти Чехословаччини дипломатичну війну, розхитувала становище на Закарпатті. Перед Другою світовою війною Угорщина скористалась допомогою А. Гітлера, щоб повернути Закарпаття під свій контроль, але після програшу нацистської Німеччини у війні Угорщина залишила Закарпаття, і регіон перейшов під контроль УРСР [1].

У 2011 р. в Угорщині набув чинності закон про спрощене отримання угорського громадянства, через це Угорщина почала просувати ідею отримання угорського громадянства серед етнічних угорців на Закарпатті [3]. Наразі в Угорщині різко відновився політичний курс «Велика Угорщина». Приводом до цього стала гібридна війна РФ проти України. У 2014 р., коли РФ тимчасово окупувала півострів Крим та частину Донецької і Луганської областей, Угорщина почала активно проводити «дипломатичну війну» проти України [4].

Із прийняттям закону про регулювання української мови в публічних місцях відносини між Києвом і Будапештом різко погіршилися. Як наслідок, очільник МЗС Угорщини Петер Сіярто прибув на Закарпаття, а коли очільника МЗС за-

прошували відвідати й Київ, Петер Сіярто відмовився, а згодом звинуватив Київ у небажані вирішувати мовні проблеми [5].

Щодо самих етнічних угорців у Закарпатті, то відповідно до опитувань та персональних анекдотів представників українських ЗМІ на Закарпатті, вони не дуже і хочуть переїжджати в Угорщину, їм комфортніше мати український і угорський паспорти і їздити в Угорщину та інші країни ЄС на заробітки, аніж виступати за приєднання Закарпаття до складу Угорщини [2].

Отже, внаслідок базового аналізу проблеми доходимо висновку, що сьогодні ідея про відродження «Великої Угорщини» – це лише привід для розпалювання політичної ситуації між Україною та Угорщиною. Задля цього правляча політична партія в Угорщині використовує етнічних угорців у власних цілях.

Джерела та література

1. Горло Н. В. Етнополітика в Україні: проблеми і перспективи у попередженні іредентизму. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 139(3). С. 74–79. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_139\(3\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_139(3)_16)
2. Кралуок П. Чи потрібна українським угорцям «Велика Угорщина»? *Главком*. 17 жовтня 2017 р. URL: <https://cutt.ly/Weu681CD>
3. Світлик Я. Маленькі кроки до «Великої Угорщини»? *Закарпаття онлайн*. 15 грудня 2010 р. URL: <https://cutt.ly/6eu68cfX>
4. Явір В. А. Закарпаття як об'єкт етнотериторіальних претензій Угорщини та Росії: порівняльний аналіз стратегій та цілей. *Політичне життя*. 2018. № 3. С. 78–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2018_3_15
5. Яриш О. МЗС України: Угорщина намагається створити на Закарпатті анклав. *Закарпаття онлайн*. 20 липня 2019 р. URL: <https://cutt.ly/Jeu68wLx>

Гольцева Ганна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА НА ЗАХИСТІ УКРАЇНИ В ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙНАХ

Ключові слова: історичне мислення, інформаційне протистояння, дезінформація, культура, імпресіонізм.

Keywords: historical thinking, information warfare, disinformation, culture, Impressionism.

В еру цифрових технологій та масової інформації історія відіграє вирішальну роль у формуванні громадської думки та ідентичності. Ми живемо в час, коли доступ до інформації є надзвичайно широким, але водночас це створює виклики у відрізненні достовірності від маніпуляції. В цьому контексті розуміння історії не тільки як набору подій минулого, але й як інструменту аналізу сучасності стає невід'ємною частиною інтелектуального та культурного розвитку суспільства.

Українські історики активно досліджують аспекти інформаційного протистояння, охоплюючи широкий спектр тем, від історичних подій до сучасних інформаційних воєн. Ці дослідження включають аналіз інформаційних кампаній, пропаганди та впливу медіа на громадську свідомість. Вони зосереджуються на подіях, як-от Революція Гідності, інформаційне протистояння між Росією та Есто-

нією, а також на впливі інформаційних воєн на суспільство та політику. Ці дослідження важливі для розуміння того, як інформація та історія використовуються для формування суспільної думки та впливу на політичні процеси. Ось деякі конкретні приклади досліджень аспектів інформаційного протистояння у роботах сучасних українських авторів:

1. О. Ю. Бусол розглядала кібернетичні війни та кібертероризм як загрози міжнародній безпеці, аналізувала диференціацію злочинів від традиційної війни [7].

2. О. Л. Гапеева вивчала інформаційне протистояння між Росією та Естонією на прикладі подій «Бронзової ночі» 2007 року [1].

3. Є. Р. Заболотний аналізував «перший місяць восьмирічної війни», висвітлюючи фейки, міфи та символи пропаганди [3].

4. Ю. Д. Паламарчук досліджувала Революцію Гідності, зосереджуючись на історичних фактах та інформаційному протистоянні, пов'язаному з цією подією [10].

Дослідження відображають глибокий аналіз ролі інформації та пропаганди в сучасних конфліктах, а також їх вплив на суспільство та політику.

Зосередимось на важливості історичного мислення в контексті інформаційної обізнаності. Мета – розглянути, як саме історичні знання можуть зміцнювати критичне мислення та допомагати громадянам активно й відповідально брати участь у формуванні інформаційного середовища.

Знання історичних подій, їх причин і наслідків допомагає краще розуміти сучасні конфлікти та проблеми. Часто події мають патерни, які можуть повторюватися. Розуміння цих патернів допомагає передбачати можливі наслідки сучасних дій та рішень [6]. Багато конфліктів та проблем мають корені в минулих подіях, і якщо заглибитись в історію та розуміти це коріння, це може стати ключем до знаходження ефективних рішень.

Історичні паралелі та аналогії часто використовуються для впливу на громадську думку, і знання історії допомагає відрізнити факти від пропаганди. Іноді сучасні події представляються як «аналогічні» історичним, навіть якщо це не так. І якщо копнути трохи глибше Вікіпедії, то можна зрозуміти, коли такі паралелі є адекватними, а коли вони використовуються для маніпуляцій. Розуміння історичного контексту дає змогу краще оцінити достовірність і мотиви сучасних інформаційних повідомлень.

Можна навести такий приклад. Друга світова війна – одна з найбільш значимих та документованих подій у світовій історії. Різні країни мають свої наративи щодо цієї війни, які часто використовуються у сучасних політичних дискусіях. Деякі медіа можуть спотворювати події або ролі окремих країн під час війни для сприяння націоналістичним чи політичним цілям. Наприклад, підкреслення героїзму власної нації з одночасним замовчуванням її помилок або злочинів. Історичні події використовуються і для підкріплення сучасних політичних меседжів, наприклад, порівняння сучасних політичних лідерів або режимів з нацистською Німеччиною для дискредитації, або навпаки – піднесення. З іншого боку, медіа можуть використовувати історичні паралелі для висвітлення важливості демократії, прав людини та миру, нагадуючи про наслідки тоталітаризму та війни.

Цей приклад підкреслює важливість критичного сприйняття історичних наративів в інформаційному просторі. Він демонструє, як історія може бути використана або спотворена для впливу на сучасне суспільство, політику та міжнародні відносини [2].

Історія не дозволяє забувати своїх уроків, вивчення помилок минулого може допомогти уникнути їх повторення в майбутньому. Ми маємо можливість прослідкувати, як із часом змінювались суспільні цінності та норми. Це допомагає зрозуміти сучасну соціальну та політичну динаміку. Знання свого коріння формує національну й культурну ідентичність, впливаючи на політичні ідеології та відносини між різними групами.

Вивчення історії включає роботу з різноманітними джерелами інформації – від первинних документів до історичних розповідей. Це дає змогу розуміти, як можуть бути представлені різні погляди і як інтерпретація може впливати на розуміння подій. Це привчає не приймати інформацію на віру, а критично її оцінювати, орієнтуючись на контекст, авторитетність джерела і його можливі упередження [5].

Історія демонструє, що рідко що можна описати однозначно. Вона навчає визнавати складність і багатогранність історичних подій та соціальних явищ. Це дисципліна, що постійно розвивається, де нові відкриття та інтерпретації можуть змінювати розуміння вже відомих фактів.

Існують деякі поширені міфи, які ставлять під сумнів існування або значимість української культури, наприклад, що українська культура є просто частиною російської або польської культури або наше мистецтво маловідоме та незначне. Натомість українські художники-імпресіоністи зробили значний внесок у розвиток цього художнього напрямку, проявляючи унікальний національний колорит і водночас інтегруючись у загальноєвропейський контекст. Історична цінність полотен Миколи Пимоненка, Сергія Васильківського, Олександра Мурашка, Івана Труша, Миколи Бурачека, Федіра Кричевського безсумнівна, їх роботи відображають не тільки художні тенденції того часу, але й глибокий зв'язок з українською землею та її людьми [4].

Такі міфи часто поширюються через незнання або навмисні спроби знецінити значення української культури. Однак реальність показує, що українська культура є багатоголовою, різноманітною та важливою частиною світової спадщини.

Суспільства, обізнані зі своєю історією, більш стійкі до спроб маніпуляції та дезінформації, оскільки вони можуть краще відрізнити правдиву інформацію від спроби спотворити історичні факти. Коли люди мають глибокі знання про історію своєї країни та світу, вони більш критично налаштовані щодо інформації, яку вони споживають. Вони краще здатні розпізнавати неточності фактів, що дає змогу суспільству виявляти спроби маніпуляції [6]. Це сприяє соціальній згуртованості та взаєморозумінню, робить суспільство менш сприйнятливим до розколюючих маніпуляцій. Знання про спільне минуле, історичні події, видатних особистостей, культурні досягнення та випробування, через які пройшла нація, допомагає формувати відчуття спільної ідентичності та приналежності, виховує патріотизм і національну гордість, засновані на розумінні історичних досягнень.

Приклади єдності та спільної боротьби можуть надихати на солідарність у важкі часи, сприяючи взаємопідтримці та колективним зусиллям. Історія допо-

магає передати культурні цінності молодшим поколінням, забезпечуючи збереження спадщини. Знання свого коріння формує національну та культурну ідентичність, впливаючи на політичні ідеології та відносини між різними групами.

Знання історії допомагає громадянам розуміти, як сформувалися демократичні інститути та принципи, і важливість їх підтримки та захисту. Історія надає приклади того, що працювало та що не працювало в минулих політичних та соціальних експериментах. Це може допомогти уникнути повторення помилок та сприяти прийняттю більш обґрунтованих рішень. Історичні знання не обмежуються лише національною історією, вони також включають розуміння світової історії, що сприяє глобальній обізнаності та співчуттю до інших культур.

Загалом історична освіта є фундаментальною для розвитку громадян, які активно, відповідально та обґрунтовано взаємодіють зі своїм суспільством та світом загалом.

Джерела та література

1. Гапеева О. Л. Інформаційне протистояння між Росією та Естонією на прикладі подій «Бронзової ночі». *Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал*. 2007. Вип. 1(15) / Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, Інститут історії України НАН України. Київ, 2017. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Hapeieva_Olha/Informatsiine_protystoiannia_mizh_Rosiieiu_ta_Estoniieiu_na_prykladi_podii_Bronzovoi_nochi_2007_r/
2. Друга Світова. Війна пам'ятей. *Збруч*. 09.05.2016. URL: <https://zbruc.eu/node/51248>
3. Заболотний Є. Р. Перший місяць восьмирічної війни, що тягнеться вже сторіччями. Фейки, міфи, символи пропаганди. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2022. № 14, т. 1. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/12061>
4. Зінько О. В., Зінько Ю. А. Нариси з історії української культури: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця, 2014. С. 200.
5. Джерелознавство / Я. С. Калакура, С. В. Головка, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко, Б. І. Корольов, М. Г. Палієнко. Київ: Либідь, 2002. 488 с.
6. Костюшко І. В. Критичне мислення як необхідна складова професійної діяльності сучасного вчителя. *International scientific e-journal ЛОГОС. ONLINE*. № 10 (June, 2020). URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.10.22.html>
7. Кримінальні загрози в секторі безпеки: практики ефективного реагування: матеріали панельної дискусії III Харків. міжнар. юридичного форуму «Право», м. Харків, 26 вересня 2019 р. / редкол.: В. Я. Тацій, Ю. Г. Барабаш, Б. М. Головкін, О. В. Таволжанський. Харків, 2019. 176 с.
8. Мелекесцев К. Історія України в політичних маніпуляціях епохи постправди. *Історичні і політологічні дослідження*. 2020. № 1(66) URL: <https://jhpr.donnu.edu.ua/article/view/8273>
9. Найбільш вражаючі приклади інформаційних війн 21 століття. *Business Views*. 01.11.2019. URL: <https://businessviews.com.ua/ru/studies/id/najbilsh-vrazhajuchi-prikladi-informatsijnih-vijn-21-stolittja-2037/>
10. Паламарчук Ю. Д. Революція гідності та інші події 2013–2014 рр. в мас-медіа: інформаційне протистояння, рік восьмий. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2021. № 13, т. 2. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/11201>
11. По той бік екрана: аналіз медіаспоживання та дезінформації в українському інформаційному середовищі. *Detector Media*. 18.05.2021. URL: <https://detector.media/infospace/article/188114/2021-05-18-po-toy-bik-ekrana-analiz-mediaspozhyvannya-ta-dezinformatsii-v-ukrainskomu-informatsiynomu-seredovyshchi/>
12. Столяр О. Теоретичні аспекти багатоперспективності у викладанні історії. URL: https://stoliarolena1702.blogspot.com/p/blog-page_7.html

Сандригось Наталія

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОЗВИТОК ПУБЛІЧНОЇ ІСТОРІЇ В УКРАЇНІ ЯК ПРОТИДІЯ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Ключові слова: публічна історія, м'яка сила, історичні міфи, історія як зброя, популяризація історії.

Keywords: public history, soft power, historical myths, history as a weapon, popularization of history.

Початок повномасштабного вторгнення вкотре запевнив українське суспільство у значній ролі історії. Адже, на відміну від українців, у яких ситуація з вивченням цієї науки була доволі складною, росіяни приділяли їй величезну увагу. Переписуючи історію з вигодою для себе, вони створювали та просували в такий спосіб різні історичні міфи, за їх допомогою вони навіть обґрунтовували повномасштабне вторгнення в Україну.

Цієї політики російська влада дотримується й зараз, продовжуючи вигадувати нові переможні події та героїв, проте не припиняє поширювати й давно вигадані. Чого лише вартий міф про «братній / один народ», який росіяни почали вчергове активно просувати перед початком повномасштабного вторгнення й аргументувати за його допомогою свої злочини й зараз. У цьому контексті важливо пригадати статтю путіна «Про історичну єдність росіян та українців», опубліковану в липні 2021 р., яка стала «методичкою» для поширення пропаганди [7].

Зважаючи ж на те, що більшість міфів не з'явилися нещодавно, а виникли сотні років тому, вони зуміли поширитися серед світу й закріпитися не лише серед українського та російського суспільства, а й в уявленнях представників інших народів. Тож зважаючи на вищеперелічені фактори, можна стверджувати, що історія стала повноцінним компонентом російсько-української війни й відіграє важливу роль в її інформаційному складнику.

У цьому контексті також можна говорити про «soft power» – поняття, яке ввів професор Гарвардського інституту державного управління імені Джона Ф. Кеннеді Джозеф Най у своїй книзі «М'яка сила: засіб досягти успіху у світовій політиці». Адже історія стала одним із засобів «м'якої сили», за допомогою якого, як зазначав Дж. Най, країна-суб'єкт може впливати на іншу країну без зовнішнього втручання та застосування фізичної сили [12].

Щодо історії України, то фактично лише після розпаду СРСР правда почала поступово «виходити назовні», адже тривалий час справжню історію приховували чи переписували, як було вигідно тогочасній владі. Українці здобули доступ до багатьох раніше недоступних матеріалів та документів, суть яких тепер варто поширити серед суспільства і пояснити їх значення та причину, чому їх приховували.

Фактично уже з 2014 р. розпочався активний процес вивчення історії, її популяризація та розвінчання міфів. І відповідно активно почав розвиватися напрям публічної історії.

Публічна історія – один із найбільш динамічних секторів історичної науки, що активно розвивається протягом останніх десятиліть. Галузь виникла у Сполу-

чених Штатах Америки в 70-ті рр. ХХ століття з метою подолання прірви між науковцями та широким колом людей. Зважаючи на актуальність цієї проблеми і в країнах Європи, вона набула великого поширення й там [3].

Ця галузь доволі активно розвивається в Україні у різних напрямках. До прикладу, освітній – було запроваджено відповідні програми та курси в українських ЗВО, інституційний – робота Українського інституту національної пам'яті, практичний – численні державні та громадські проєкти [5]. З цього випливає, що ця галузь є доволі популярною в наш час. Навіть більше, вона є надзвичайно важливою та актуальною. Людям, які не є фаховими істориками, важко сприймати великі наукові праці. Натомість публічні історики подають історію в такому форматі, щоб вона була зрозуміла кожному, адаптують її до сприйняття суспільством. Саме тому вчені цього напрямку зосереджуються на поширенні історичних знань через формати журналів, документальних фільмів, вистав, публічних дискусій [3].

Втіленням публічної історії можна вважати проєкти «Лікбез. Історичний спротив» [11] та «WAS» – проєкт, учасники якого пишуть про все найцікавіше за 3 000 років людства [14]. Також важливим є історичний блог «PublicHistory.ua», творці якого у нетиповій формі подають погано висвітлені теми та досліджують ці частини історії нашої країни [13]; проєкт «Локальна історія», який існує і в мережі Інтернет, і видається як журнальне видання [4].

Також можна пригадати ютуб-канали, що публікують відео на історичну тематику. «Реальна історія» – проєкт, який висвітлює важливі історичні теми, на яких спекулює росія, і має на меті протидіяти російській історичній пропаганді [8]. «Історія без міфів» – канал про минуле України та світу без прикрас і фальсифікацій, ведучим та співавтором якого є кандидат історичних наук Владлен Мараєв [1]. «Комік плюс історик» – проєкт з участю історичного мотиватора Євгена Мурзи та коміка Фелікса Редька, які обговорюють історичних особистостей чи певні події минулого України [2].

Окремо варто виділити кінематограф, адже за його допомогою також часто поширюються історичні реалії. Прикладом може слугувати повнометражний художній фільм «Кіборги. Герої не вмирають» режисера Ахтема Сеїтаблаєва за сценарієм Наталії Ворожбит. Фільм висвітлює події війни на Донбасі, а саме оборону Донецького аеропорту. Також можна виділити стрічки «П'ять портретів Майдану» виробництва UA: Культура, в якій розповідається п'ять особистих історій, та «Майдан» режисера Сергія Лозниці [9, с. 39–41].

Прикладом публічної історії можуть слугувати й театралізовані інтерактивні екскурсії-вистави творчого об'єднання «Ніч в університеті», під час яких екскурсанти стають безпосередніми учасниками різних історичних подій. За допомогою нестандартного формату екскурсій та ефективного інструментарію проєкт успішно популяризує історію [6].

Доволі популярними є історичні фестивалі, до прикладу, надзвичайно цікавим проєктом став фестиваль LEGIO HISTORICA, в межах якого відбуваються презентації книг, майстеркласи, публічні лекції та дискусії [10].

Тож можна зробити висновок, що історія відіграє значну роль у російсько-українській війні, але, на відміну від росіян, які століттями займалися переписуванням історії і загалом приділяли їй більше часу, українці знаходяться в гіршо-

му становищі. Проте, зважаючи на останнє десятиліття, ми вже можемо говорити про певні зрушення у збільшенні зацікавленості цією наукою українцями. У цьому контексті надзвичайно важливим є розвиток публічної історії, адже фахівці цього напрямку не лише розвінчують міфи чи зацікавлюють суспільство до її вивчення, а й популяризують справжню історію серед суспільства.

Звісно, публічна історія лише починає розвиватися в українському середовищі, тож попереду ще чекає важкий шлях її розвитку. Проте ми вже можемо говорити про значну кількість різноманітних проєктів, які позитивно впливають на стан історичних знань серед суспільства і в такий спосіб протидіють російській агресії.

Джерела та література

1. Історія без міфів. URL: <https://www.youtube.com/@IstoriyaBezMifiv>
2. Комік плюс історик. URL: <https://www.youtube.com/@komikistoryk>
3. Лазуркевич С. Що таке «публічна історія»? *The Ukrainians*. 2016. URL: <https://the-ukrainians.org/shho-take-publiczna-istoriya/>
4. Локальна історія. URL: <https://localhistory.org.ua/>
5. Орлова Т. Публічна історія як складова «м'якої сили» у сучасному суспільстві: з досвіду Австралії. *Український історичний журнал*. 2021. № 5. С. 165–174.
6. Петрушко В., Руденко О. Досвід «Творчого об'єднання «Ніч в університеті» у сфері популяризації історії. *istPUBLICA: Публічна історія в Україні та світі*. Київ, 2019. С. 34–37.
7. Путін В. Про історичну єдність росіян та українців, 2021. 12.07.2021 р. *WebArchive / Kremlin.ru*. URL: <https://web.archive.org/web/20210712140809/http://kremlin.ru/events/president/news/66182>
8. Реальна історія. URL: <https://www.youtube.com/@realnaistoriya>
9. Чекаленко Л. Д. Публічна історія: виклики XXI століття: монографія. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2021. 272 с.
10. Шатілов Є. Історія у форматі розваги: генеза українських історичних фестивалів. Київ, 2019. С. 38–43.
11. Likбез. Історичний спротив. URL: <http://likbez.org.ua>
12. Nye J. *Soft power: The Means to Success in World Politics*. New York: PUBLIC AFFAIRS, 2004. 206 с.
13. PublicHistory.ua. URL: <https://www.instagram.com/publichistory.ua/>
14. WAS. URL: <https://was.media/uk/>

Мальована Ольга

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ГІБРИДНА ВІЙНА ЯК ОСОБЛИВІСТЬ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 2014 Р.: ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ

Ключові слова: *медіа, пропаганда, інформаційна війна, гібридна війна, преса.*

Keywords: *media, propaganda, information war, hybrid warfare, press.*

Досвід нинішньої російської агресії проти України дослідниця Г. Яворська обґрунтовує як найбільш теоретично і практично придатний для з'ясування сутності поняття «гібридна війна»: «Кремль використовує всі можливі засоби гібридної експансії. Серед іншого – це пропаганда, яка дозволяє маніпулювати громад-

ською думкою та дестабілізувати суспільство» [10, с. 42]. Власне, термін «гібридна війна» (hybrid warfare) буквально означає змішані засоби ведення війни, коли «противник застосовує... унікальні поєднання загроз і тактик, націлених на вразливість держави» [5, с. 106]. Натомість М. Айшервурд уточнює, що гібридний противник може «розчинитися серед цивільного населення», а це вже інформаційний складник гібридної війни, що її росія використовує в контексті завчасно спотвореної історичної пам'яті.

У сучасній гібридній війні інформаційний складник наскільки суттєвий, що багато аналітиків і навіть науковців схильні виокремлювати її в окреме поняття «інформаційна війна». Водночас найбільш ефективним методом інформаційної війни дослідники називають пропаганду, що буквально означає «те, що має бути поширене» [1, с. 57].

Феномен політичної пропаганди набув поширення задовго до нинішніх кровопролитних подій, початок яким дала хвороблива реакція кремля на Революцію Гідності. Його системний тиск на Україну не припинявся від 1991 р. Через це нашу увагу привертає кілька проблем.

По-перше, у добу горбачовської «перебудови» й надалі пропаганда мала форму ненав'язливої проповіді, мовляв, Україна – це щось «менше» за державу. Для прикладу, у випуску програми «Прогноз погоди» від 15 грудня 1988 р. диктор за кадром озвучував більш просту форму назв тоді ще союзних республік: «У Вірменії, у Грузії, у Карельській автономній республіці, у Білорусії, **на** Україні» [7]. Послідовність подачі інформації в частині використання прийменника «в» щодо республік (включно з автономними утвореннями) зберігала на тлі прийменника «на» щодо України зрозуміле політичне значення. І надалі під час широкомасштабного вторгнення російські пропагандистські ресурси послуговуватимуться прийменником «на», по суті, прирівнюючи Україну до нормативного «на Уралі», «на Сахаліні», «на Алтаї», робитимуть висновок про «російські перспективи Новоросії».

По-друге, тотальна советизація українських медіа, звичне з імперської епохи залучення до пропаганди піддатливої на «співпрацю» творчої української інтелігенції. Так, готуючись до висвітлення «живого ланцюга» єдності, що відбувся у день 71-ї річниці Акту Злуки УНР і ЗУНР (21 січня 1990 р.), газета «Радянська Україна» напередодні події у двох числах поспіль опублікувала матеріал доктора наук В. Солдатенка «Чотири кроки у безвихідь. Центральна рада і її універсали» [8]. Автор вибірково й маніпулятивно процитував спогади М. Грушевського та В. Винниченка, насамкінець резюмував, що «...Центральна рада... виступала проти власного народу, довела боротьбу до відкритої громадянської війни. Віхами у цій... боротьбі й стали чотири універсали. І не дивно, що український народ давно забув... дати, коли приймали ці універсали» [8, с. 4]. Натомість доктор наук Н. Костенко, звертаючись на адресу І. Драча й Д. Павличка, висловила ся: «...здивування й жаль, що “святкування” Дня Соборності ви призначили на 21 січня – день смерті В. Леніна, день, який і сьогодні... є днем трауру, жалоби» [3, с. 2]. На тлі такої затятої комуністичної риторики навіть професійний за формою й нейтральний за змістом, а також позитивний за заголовком «Сув'язь діалогу і єднання» матеріал мав вигляд слабкого та непереконливого [9, с. 1–2].

По-третє, з відновленням Україною незалежності (1991) інформаційні методи війни росії набули помітних змін. Із паплюження самої ідеї національної держави фокус маніпулювання перемістився на популяризацію «дружніх росіян». Роль ретрансляторів кремлівських наративів про «братні народи», «спільні сторінки історії» виконували не лише промосковські політики, а й спікери програм. Так, в ефірі каналу «Україна 24» ведучий оприлюднив заздалегідь заготовлені ідеологічні кліше кремлівського штабу: «...Є величезна кількість історичних документів, фактів не того, що росія поневолювала український народ, а того, що ми були... ось були... всі ці троє – ми, росіяни й білоруси...» [6, с. 544]. Власне так «готувався ґрунт» інкорпорації на підконтрольному Р. Ахметову телеканалі «Україна 24». І робилося це за якихось півроку до повномасштабного російського вторгнення.

Утім повернемося дещо назад: після анексії росією Криму й розв'язання війни на теренах Донецької та Луганської областей (весна 2014) така риторика відчутно посилювалася. У період АТО / ООС в українському медійному просторі з'явилися й до позбавлення ліцензій на право мовлення рішенням РНБО від 02.02.2021 вели проросійську інформаційну політику телеканали «112», «ZIK», «News One». Вони перебували у сфері впливу проросійського політика В. Медведчука. Пізніше до них приєднався телеканал «НАШ», що належав ще одному проросійському політику Є. Мураєву (ліцензії позбавлений 11.02.2022).

По-четверте, в умовах повномасштабного вторгнення завдяки переходу телевізійного мовлення у формат «єдиного марафону», блокуванню російських інтернет-ресурсів, було скорочено, але не ліквідовано присутність в інформаційному полі України прокремлівського сліду. Йдеться про колишніх працівників каналів В. Медведчука та Є. Мураєва, які лишилися в телевізійному просторі – В. Голованова, Н. Влащенко, Т. Мартиросяна, Т. Гончарову, Н. Довгого. Тепер вони та подібні їм почали «марафонити» на «Єдиних новинах» та російськомовному каналі «FreeДом» [2].

Беручи до уваги ці обставини, констатуємо, що суспільна відповідальність медіа, як і інститут репутації, не відповідає вимогам часу. Московська пропаганда перемістилася до соціальних мереж, набувши форм (та й змісту) «гнучкої токсичності», а саме еволюціонувала від відвертої пропаганди до удаваної «об'єктивної» критики. Останнім часом їй дають визначення ПСО (психологічна операція, військова інформаційна операція, часто – інформаційно-психологічна спецоперація (від англ. Psychological operation, PSYOP)). У цьому вбачаємо серйозну проблему, бо соціальні мережі практично перейняли від медіа роль робочого інструментарію в інформаційній війні, водночас лишилися нерегульованими в правовому аспекті. Утім згідно з даними опитування «Громадянської мережі “Опора”», проведеного з 11 травня до 12 червня 2023 р., телебачення й соціальні мережі майже зрівнялися за рівнем довіри (51 % проти 50 %) [4].

Отже, інформаційний компонент є ключовим у гібридній війні росії проти України, а опосередковано й інших демократичних країн. Очевидно, що мінімізація його впливу – ключова умова перемоги над окупантом.

Джерела та література

1. Жаровська І., Ортинська Н. Інформаційна війна як сучасне глобалізаційне явище. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2020. Вип. 2. С. 56–61.
2. Зубченко Я. Єдині з Медведчуком? Ведучі спільних марафонів, які раніше працювали на кума Путіна. *Детектор медіа*. 24.04.2022. URL: <https://detector.media/community/article/198621/2022-04-24-iedyni-z-medvedchukom-veduchi-spilnykh-marafoniv-yaki-ranishe-pratsyuvaly/>
3. Костенко Н. До розуму, до істини. *Радянська Україна*. 1990. № 17. 21 січня. С. 2.
4. Медіа споживання українців: другий рік повномасштабної війни. *Опитування ОПОРИ*. 10.07.2023. URL: http://www.oporaua.org/polit_ad/mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-drugii-rik-povnomasshtabnoyi-viini-24796
5. Павленко Ж., Антонов А. «Гібридна війна»: аналіз визначень поняття. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософські науки. 2022. № 2(53). С. 106–119.
6. Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. *Діалоги з істориками*. Кн. 3 / відп. ред. В. Смолій; упоряд.: Г. Боряк та ін. Київ: Ін-т історії України, 2023. 844 с.
7. Прогноз погоди из программы «Время». Эфир 15 декабря 1988. URL: <https://youtube.com/watch?v=MEcILsc0t-M&si=JijonefVn5ccsjDe>
8. Солдатенко В. Чотири кроки у безвихідь. Центральна рада та її універсали. *Радянська Україна*. 1990. № 15, № 16. 19, 20 січня. С. 1–4.
9. Сув'язь діалогу і єднання / В. Шляхтич, Б. Сінкевич, С. Мельничук та ін. *Радянська Україна*. 1990. № 18, 23 січня. С. 1–3.
10. Яворська Г. М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні пріоритети*. Серія: Політика. 2016. № 4. С. 41–48.

Гутнік Катерина

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ФОРМУВАННЯ ДУМКИ ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ

Ключові слова: соціальні мережі, вплив, інформація.

Keywords: social networks, influence, information.

Російсько-український конфлікт – це не лише геополітичні та гуманітарні проблеми, а також і потужне інформаційне протистояння, де ключову роль відіграють соціальні мережі. Ця тема стала доволі актуальною після початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України 24 лютого 2022 р.

Онлайн-простір суттєво впливає на сприйняття конфлікту різними аудиторіями. Загалом усі види українських ЗМІ зазнали великих змін через війну. Деякі з них видозмінились, створивши «Єдиний Телемарафон», а деякі з них зникли з екранів. Із цим пов'язано декілька факторів, наприклад, здатність ефективно протидіяти фейкам, приналежність телеканалів до певних осіб та можливість ефективного і швидкого поширення правдивої інформації. На зміну традиційним новинним каналам прийшли соціальні мережі – Телеграм, Фейсбук, Твітер та Інстаграм. Це пов'язано також із тим, що у переважної частини населення змінились погляди, інтереси та потреби в отриманні інформації. Змінився також запит на форму та зміст отримуваної інформації. Найбільш ефективною мережею наразі є Телеграм, який відповідає майже всім критеріям користувачів: це зручність,

доступність і швидкість поширення інформації [1]. Проте, незважаючи на відкритість та доступність новин у соціальних мережах, існує безліч загроз та недоліків їх як новинних джерел.

Початок повномасштабного вторгнення приніс інформаційний хаос не лише на простори теле/радіомовлення, а й у соціальні мережі. Вони були переповнені інформацією про російсько-українську війну, де правдиві факти були перемішані з пропагандою, фейками та дезінформацією, що ускладнювало об'єктивне сприйняття подій та робило людей більш вразливими до маніпуляцій. Саме цього намагався досягти ворог на початку вторгнення, оскільки він використовує тактику гібридної війни. Також одним з інструментів ведення такої війни є використання ботів для поширення фейків, наприклад, у соціальних мережах – Фейсбук та Телеграм. Алгоритми просування новин у Фейсбуку формують «бульбашки», де користувачі бачать лише інформацію, що підтверджує їхні погляди. Це приводить до поляризації думок, ускладнення діалогу та поширення ворожнечі. Такий метод насправді є доволі впливовим на старші категорії населення, оскільки вони не завжди спроможні розрізнити правду від фейку, що спотворює їхні погляди на перебіг конфлікту [2]. Якщо аналізувати соціальні мережі, які мають популярність серед молоді, то можна зазначити дві – це Телеграм та Інстаграм.

Як уже згадувалось, Телеграм є зручним та доступним методом поширення інформації, однак через велику кількість новинних каналів є можливість натрапити на неправдиву інформацію. Інстаграм – це соціальна мережа з акцентом на картинку, в більшості випадків вплив відбувається саме через них. Проте не завжди є можливість відстежити першоджерело картинки та інформацію про неї, тому для опису певної ситуації може використовуватись «кричуще» зображення, яке зовсім ніяк не стосується події [3].

У сучасному інформаційному просторі соціальні мережі відіграють ключову роль у формуванні сприйняття російсько-українського конфлікту через різні методи впливу. Вони стали не лише платформою для розповсюдження інформації про події в зоні конфлікту, але й майданчиком для взаємодії, обговорення поглядів, допомогою у закритті військових зборів. Однак варто пам'ятати про потенційну небезпеку використання соціальних мереж для поширення пропаганди та маніпуляції громадською думкою. Щоб забезпечити об'єктивне сприйняття конфлікту, необхідно розвивати навички критичного мислення серед користувачів і активно перевіряти достовірність джерел. Лише так можна забезпечити об'єктивне розуміння ситуації.

Джерела та література

1. Як гаджети впливають на інтелект та аналітичні навички молодого покоління. *Український інститут медіа та комунікації*. 10.11.2021. URL: <https://www.jta.com.ua/news-and-reports/yak-gadzhety-vplyvaiut-na-intelekt-ta-analitychni-navychky-molodoho-pokolinnia/>
2. Грушецький А. Динаміка самооцінки українцями можливості відрізнити якісну інформацію від дезінформації та фейків. *КМІС*. 26.04.2023. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1226&page=6>
3. Семен Н. Роль соціальної мережі Instagram у популяризації журналістського контенту. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: журналістика*. 2022. № 1(3). С. 74–79. DOI: 10.23939/sjs2022.01.074.

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ДІАЛОГІНГ ЯК КОМПОНЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОГО ФРОНТУ НОВІТНЬОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: діалогер, діалогінг, діалогерство, чатрулетка, інформаційний фронт, Новітня російсько-українська війна.

Keywords: dialoger, dialoging, chatruletka, information front, the Recent Russian-Ukrainian war.

Новітня російсько-українська війна (далі – НРУВ) триває від 2014 р., ведеться конвенційними методами та має гібридний характер. НРУВ має декілька складників, зокрема воєнний, політичний, економічний, інформаційний та інші. Вагоме місце у НРУВ займає інформаційний фронт. Він є одним із ключових складників гібридної війни. Водночас інформаційний фронт НРУВ має багато компонентів, серед таких можна виділити внутрішню та дипломатичну діяльність держави, ПСГО, кампанії пропаганди, контрпропаганди й протидії дезінформації, виступи й думки експертів, медіа, соціальні мережі, YouTube-канали та інше [5, с. 50].

Особливу увагу варто приділити останньому в зазначеному списку, проте не останньому за значенням компоненту інформаційного фронту НРУВ – діяльності YouTube-каналів. Суб'єктом такої активності є діалогери. Діалогер – це особа, яка веде YouTube-канал, а нерідко їх декілька разом із каналами в соціальних мережах (Telegram, Instagram, Facebook, TikTok). Зміст його діяльності полягає у записі діалогів (на відео), які відбулися зі співрозмовниками за допомогою онлайн-сервісу чатрулетки. Отриманий відеодіалог публікується на каналі або каналах діалогера. Мета їхньої діяльності полягає у демонстрації українському глядачу поглядів та думок пересічного росіянина щодо тем війни, України, української нації, історії тощо. Чатрулетка передбачає з'єднання з випадковим користувачем цього сервісу з можливістю обрати одну державу потенційного співбесідника. Державна приналежність визначається за ір-адресою або за інформацією соціальної мережі, за допомогою якої відбулася реєстрація [8].

Український діалогінг існує як явище інформаційного фронту щонайменше з 2017 р. У період 2017–2024 рр. діалогерство зросло за чисельністю діалогерів та за кількістю їхньої аудиторії. Сьогодні існують десятки українських діалогерів.

Українське діалогерство є малодослідженим. Перша спроба ввести цю проблему в науковий обіг була здійснена нами у 2021 р. [6, с. 108–110]. Пізніше, у 2022 та 2023 рр. було опубліковано двоє тез доповідей В'ячеслава Васильченка, де він розглянув українських блогерів, зокрема й діалогерів, проте зробив це через призму явища громадянської медіадипломатії та журналістики (туди ж відносить відеоблогерів). На нашу думку, це дещо інший кут погляду, ніж той, якого дотримуюсь ми [1; 2]. Ми вважаємо, що зміст терміна громадянської медіадипломатії з визначенням відеоблогерів як людей, що прагнуть впливати на іноземну аудиторію, є частково помилковим для характеризовання діалогерства [2, с. 28.50]. Одночасно з цим автор наводить цитату опису одного з YouTube-каналів, де діалогер зазначив, що метою його каналу є демонстрація українцям та іноземній ауди-

торії поглядів росіян [2, с. 28.51]. Але це поодинокий випадок, наш же досвід вивчення українських діалогерів дає змогу стверджувати, що їхньою метою є вплив саме на українську аудиторію [3; 11]. Ми ж вважаємо, що діалогінг варто досліджувати як окреме явище, а не складник діяльності відеоблогерів чи в контексті громадянської медіадипломатії та журналістики. Це пов'язано з відмінними особливостями діалогінгу від інших YouTube- та медіаактивностей.

Предметом нашого дослідження є та частина українського діалогерства, основний засіб діяльності якої – обговорення історичної тематики. НРУВ вивела на інформаційний простір українських діалогерів, які переважно порушують історичні теми в розмовах із росіянами. Станом на початок 2024 р. найбільш популярними є трійка таких: Vox Veritatis [10], Січень [7] та MOROZENKO [9] (назвали за творчими псевдо).

Першим із них варто виділити Микиту Січня (це не прізвище, особисту інформацію діалогер волів не повідомляти, тому ми його так і знаємо – Микита Січень). Він розпочав свою діяльність як діалогер 1 січня 2019 р., коли було опубліковане перше відео. Як каже сам Микита, назва каналу була пов'язана з такими моментами: місяць його народження, співзвучність з українським історизмом Січ, слов'янськістю назви місяця (в цьому полягає глузування над російськими співбесідниками, враховуючи те, що в російській мові латинські назви місяців), місяць народження Степана Бандери й Богдана Хмельницького, а також любов діалогера до зими. Метод діалогінгу Січня базується на апелюванні до історичних документів під час обговорення певних тем із росіянами. Важливо зазначити, що Микита не має історичної освіти [3].

Другий український історичний діалогер – Віталій Дрібниця, автор каналу «Vox veritatis Голос правди», звідси його нік – Vox Veritatis, за яким він більш популярний. Віталій Олександрович має історичну освіту та майже 30-річний педагогічний досвід. Цей факт і відобразився на меті його діяльності, яку він визначив як просвітництво українців, насамперед історичне. Розпочав свій діалогінг Vox Veritatis 7 квітня 2021 р. Він спілкується, відштовхуючись від книг, які прочитав його співбесідник – це, власне, і є його методика [11].

Ще одним діалогером у цій тріаді є MOROZENKO (судячи з його сторінки в Instagram, реальне ім'я – Євгеній Мороз), він також має історичну освіту (alma mater – Київський національний університет імені Тараса Шевченка) [4]. MOROZENKO розпочав свою діяльність діалогера з літа 2022 р., вже після широко-масштабного вторгнення. Методика спілкування нагадує вже згаданих колег по цеху – обговорення історичних джерел [9].

Спільна мета цієї трійці чітка – використовуючи історію як засіб, а своїх опонентів (зазвичай росіян) у якості інструменту, показати, якими ідеями живуть росіяни. Кожен має кількість підписників, яка близька або навіть перевищує показник 200 тис. Це вказує на високий рівень популярності, порівняно з іншими діалогерами. Середньостатистичний глядач, наприклад, у Віталія Дрібниці та Микити Січня – це українець зрілого віку [3; 11].

Отже, українське діалогерство – це важлива частина та самостійна одиниця інформаційного фронту НРУВ. Окремо серед них виділяється Історична тріада українського діалогінгу: Vox Veritatis, Січень та MOROZENKO. Вони з'явилися

в інформаційній боротьбі порівняно нещодавно (2019, 2021, 2022 рр. відповідно). Вони вже мають велику аудиторію українців, на яку здатні впливати як на суб'єктів війни з РФ, що повинно наблизити Україну до перемоги у цій війні. Водночас важливість діяльності цих діалогерів передбачається в історичному просвітництві українців та контрпропаганді РФ. Українські діалогери є активними діячами інформаційного спротиву України у НРУВ.

Джерела та література

1. Васильченко В. М. Блогер Андрій Луганський як громадянський журналіст. *Матеріали Х конгресу «Авіація в ХХІ столітті» – «Безпека в авіації та космічні технології»*. Київ, 2022. С. 6.2.162–6.2.165. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/59225>
2. Васильченко В. М. Громадянська медіадипломатія в реаліях сучасності. Матеріали XVI Міжнародної науково-технічної конференції «АВІА-2023» (18–20 квіт. 2023 р.). Київ, 2023. С. 28.48–28.52. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/59486>
3. Микита Січень. Інтерв'ю з блогером Микита Січень. *YouTube*. 20.01.2024. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DC51cy0x794>
4. Мороз Є. Це вже перемога чи ще ні? *Instagram*. 08.12.2022. URL: <https://www.instagram.com/p/C15qxPqqirC/>
5. Ніколаєнко Н. Інформаційний фронт російсько-української гібридної війни. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2022. № 4(12). С. 45–54. URL: <http://eir.nuos.edu.ua/handle/123456789/5644>
6. Осадець Д. В. Діалогерство – складова українського інформаційного спротиву в гібридній війні Росії (2017–2021 рр.). *Збірник наукових праць студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Молода наука-2021»: у 5 т.* Запоріжжя, 2021. URL: https://sites.znu.edu.ua/stud-sci-soc//2021/tom_1__.pdf
7. СІЧЕНЬ. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/@MykytaSichen>
8. Chatroulette. URL: <https://chatroulette.com/>
9. MOROZENKO. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/@MOROZENKO_
10. Vox veritatis Голос правди. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/@Vox_Veritatis
11. Відеоінтерв'ю з автором Youtube-каналу «Vox veritatis». *Vox veritatis Голос правди*. Дата: 02.12.23 р. Інтерв'юер: Данило Осадець. *YouTube*. 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NPc2gjPtple>

Крючкова Кароліна

Запорізький національний університет

АНТИУКРАЇНСЬКІ ФЕЙКИ В. ПУТІНА В ІНТЕРВ'Ю Т. КАРЛСОНУ 9 ЛЮТОГО 2024 Р.

Ключові слова: *фейк, мова, Україна, пропаганда.*

Keywords: *fake, language, Ukraine, propaganda.*

Фейки та дезінформація швидко поширюються в сучасному світі, особливо у політичній сфері [8]. Один із найяскравіших прикладів цього – інтерв'ю В. Путіна американському пропагандисту Т. Карлсону. Перше питання в інтерв'ю: «Ви справді думали, що США та НАТО готують раптовий напад на Росію?» [5]. В. Путін відповів, що спершу треба дати коротку історичну довідку: «Секунд тридцять – хвилину», – пообіцяв він. І це були найдовші тридцять секунд або одна хвилина в історії. Вони тривали понад дві години [5].

Інтерв'ю починається з розповіді про Русь. В. Путін акцентує, що Русь була державою з «однією мовою» [5]. Історик Григорій Півторак у своїй книзі «Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски» спростовує цей фейк: з огляду на особливості розселення й існування широких і незаселених просторів складно зробити припущення, що всі спільні східнослов'янські мовні риси виникли синхронно на всій східнослов'янській території. Також групи споріднених мов не обов'язково мають бути спадщиною однієї мови, так би мовити, прамовою. Прикладом виступають сучасні західнослов'янські мови, які мають багато спільних фонетичних, граматичних і лексичних рис, хоча якоїсь єдиної західнослов'янської прамови ніколи не існувало. Народне мовлення в часи Русі було сукупністю багатьох близькороднених, але чітко відмінних між собою діалектів, які не становили єдиної мови [7, с. 61]. Твердження Путіна про «одну мову», тобто давньоруську народорозмовну мову як мову давньоруського народу, не має жодного наукового чи фактичного підґрунтя.

Наступний фейк, який озвучив В. Путін: «Українці – це росіяни з окраїнних земель» [5]. Ця теза вкладається виключно в російські путінські фейки, бо Україна ніколи не була окраїною жодної з держав. Слово «Україна» або як ще казали «Вкраїна» не має стосунку до терміна «окраїна». Слово «Україна» означає «рідний край, своя земля». Фальшивим тлумаченням намагається маніпулювати В. Путін, щоб продемонструвати якусь «окрайність» України. Саме слово «край» мало значення «шмат землі». Згодом воно набуло нового сенсу – «територія, що належить певному племені, роду». Після того, як Русь роздробилася, слово «Україна» отримало значення «князівство» [6]. Історик Олександр Алфьоров підкреслює: «Ми прекрасно розуміємо, що центр Русі знаходився в Києві, то жодна територія навколо Києва ніколи не може бути окраїною до Камчатки чи іншої сибірської території» [9].

В. Путін продовжує свої фейки про державний переворот: «До влади прийшов Віктор Янукович... організували третій тур, який не передбачено в Конституції України» [5]. Третій тур голосування справді не передбачено Конституцією України. Але третього туру виборів і не було: президентські вибори 2004 р. в Україні були змаганням, яке характеризувалося жорсткою конкуренцією. Голосування 31 жовтня (перший тур) та 21 листопада (другий тур) не відповідали багатьом зобов'язанням у межах ОБСЄ, стандартам Ради Європи, іншим міжнародним стандартам щодо демократичних виборів [2, с. 3]. Міжнародні спостерігачі повідомляли про грубі порушення: таємниця голосування; присутність багатьох працівників правоохоронних органів та інших сторонніх осіб під час голосування і підведення підрахунку голосів; випадки переміщень груп виборців від однієї виборчої дільниці на іншу; вкидання фальшивих бюлетенів у виборчі скриньки; випадки голосування виборців не за місцем своєї реєстрації, в тому числі багаторазове голосування; приклади неправдоподібно високої явки виборців; випадки включення великої кількості осіб, що виїхали з країни, навіть померлих людей [3]. Однак після повторного другого туру виборів 26 грудня Україна змогла наблизитись до виконання міжнародних стандартів щодо демократичних виборів [2].

Наступний фейк В. Путіна: «Україна завжди співпрацювала з Гітлером – СС “Галичина”, Бандера та Шухевич – нацисти, яких славлять в Україні, там про-

цвітає неонацизм» [5]. Неонацизм в Україні – міф, вигаданий російською пропагандою. Під час інтерв'ю В. Путін неодноразово порушував цю тему. Символіка дивізії «Галичина» не є нацистською і її не заборонено ні в Україні, ні деінде у світі. Ні ОУН, ні УПА, ані дивізія військ СС «Галичина» та їх члени не були засуджені на Нюрнберзькому трибуналі, і самі ці організації не були визнані злочинними. Як зазначає історик Володимир В'ятрович, дослідження цього питання було порушене у 1985 р., коли була створена слідча Комісія Дешена для розслідування діяльності дивізії СС «Галичина». Вона дійшла висновків, що дивізію не можна засуджувати як групу, лише розглядати діяльність кожного її учасника індивідуально. Звинувачення у воєнних злочинах членів дивізії «Галичина» так і не були доведені ні в 1950 р., ні в 1984 р., коли ці звинувачення були відновлені в межах розслідування Комісії Дешена [1].

Інтерв'ю В. Путіна наповнене й іншими антиукраїнськими фейками, які спростовуються сучасними українськими істориками. Хочу завершити свої тези словами Пітера Дікінсона, редактора служби «UkraineAlert Atlantic Council». Він підкреслює, що десять років тому почалася агресія РФ проти України. Спочатку В. Путін діяв досить обережно, офіційно заперечуючи будь-яку відповідальність за воєнну окупацію українського півострова та проведення референдумів. Через десять років він відчуває себе впевненим, щоб у інтерв'ю з відомим журналістом виправдати вторгнення у незалежну країну, стверджуючи, що вона законно належить йому. Використання давніх династій і давно забутих договорів як виправдання найбільшого європейського конфлікту з часів Другої світової війни справді викликає сміх і глузування, що відображається в мемах та карикатурах, які висміюють кремлівського диктатора. Але поки ми не сприймаємо його фейки серйозно, він і надалі спотворюватиме минуле, щоб формувати майбутнє [4].

Джерела та література

1. В'ятрович В. М. Воїни дивізії «Галичина» – жертви війни, які проливали кров за чужі інтереси. *Главком*: вебсайт. 21.05.2017. URL: <https://glavcom.ua/columns/vyatrovych/vojini-diviziji-galichina-zhertvi-viyni-yaki-prolivali-krov-za-chuzhi-interesi-416032.html>
2. Вибори президента України 31 жовтня, 21 листопада та 26 грудня 2004 р. Заключний звіт Місії ОБСЄ/БДПЛ зі спостереження за виборами. Варшава. 2005 р. С. 4. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/2/14674.pdf>
3. Головка В. В. Україна незалежна (1990–2019). *Енциклопедія історії України* / ред. В. А. Смолій та ін. Ін-т історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2019. С. 376–381. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0014837>
4. Дікінсон П. Atlantic Council: Одержимість Путіна історією була б комічною, якби наслідки не стали такими трагічними. *Укрінформ*. 27.07.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3827616-oderzimizist-putina-istorie-u-bula-b-komicnou-akbi-naslidki-ne-stali-takimi-tra-gicnimi.html>
5. Інтерв'ю Такеру Карлсону. *YouTube: вебсайт*. 09.02.2024. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ncPW2pyOzJU>
6. Крижайська М. Україна – це не забудьте прикордоння: історики розвінчали міф про країну Російської імперії. *24 Канал: вебсайт*. 23.03.2021. URL: https://24tv.ua/istoriki-rozvinchali-mif-shho-ukrayina-novini-rosiyi-i-ukrayini_n1576738
7. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». Київ: Академія. 2001. С. 54–63. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001983>

8. Турченко Г. Ф., Крючкова К. Е. Антиукраїнські фейки в щорічних підсумкових прес-конференціях В. Путіна (грудень 2014 – грудень 2021 рр.). *Політика пам'яті досвід Європи для України*: зб. матеріалів доп. учасн. I Міжнар. наук. конф. Запоріжжя. 2023. С. 191–195. URL: https://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab//Statti_z2012/tezi_Memory_Politics-2023-11.pdf

9. Україна – це країна Росії? Як кремлівські пропагандисти сіють міфи про один народ. *ICTV: вебсайт*. 05.02.2022. URL: <https://ranok.ictv.ua/ua/2022/02/05/ukrayina-tse-okrayina-rosiyi-yak-kremlivski-propagandisti-siyut-mifi-pro-odin-narod/>

Ланіна Ірина

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ АНТИЗАХІДНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ В УКРАЇНІ

Ключові слова: пропаганда, війна, росія, російська агресія, фейки.

Keywords: propaganda, war, Russia, Russian aggression, fake news.

Пропаганда може бути спрямована як на внутрішню, так і на зовнішню аудиторію, залежно від конкретної ситуації та цілей політичного керівництва держави. Російська агресія проти України 2014 року підкреслила роль пропаганди як інструменту підготовки до війни та дестабілізації ситуації в Україні. Протягом усього воєнного вторгнення спостерігається викривлення фактів, подій та явищ з метою розпалювання більшої ворожості росіян проти українців. З іншого боку, в українському інформаційному просторі присутні пропагандистські наративи різної спрямованості. Зокрема, антизахідні наративи були поширеним явищем і до, і після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року. Вони не лише впливають на громадську думку в Україні, але й підривають національну ідентичність, створюють атмосферу конфліктів і недовіри між громадянами.

Розуміння ролі антизахідної пропаганди у формуванні настроїв та думок суспільства є важливим для розкриття передумов російської агресії, оскільки воно дає змогу зрозуміти, як саме російські владні структури створюють образ ворога, формують національні ідеологічні підстави для втручання у справи інших країн і забезпечують легітимізацію своїх дій в очах населення держави-жертви агресії. Сьогодні доволі глибоко досліджено вплив російської пропаганди на українське суспільство та шляхи її протидії. Зокрема, на постійній основі ГО «Детектор медіа» розвінчує російські фейки [1], а Інститут масової інформації та Український кризовий медіацентр публікує відповідні аналітичні матеріали і результати досліджень [2; 4]. Велика кількість науковців досліджують російську пропаганду та дезінформацію, проте з акцентом на внутрішньополітичних аспектах. Метою цієї доповіді є виділення найпоширеніших наративів і методів поширення антизахідної російської пропаганди в Україні, що є важливим в умовах євроінтеграції нашої держави, а також виявлення найбільш ефективних способів протидії цьому.

Передусім варто зазначити, що поширенню дезінформації сприяють умови сучасного інформаційного середовища: доступний інтернет, велика кількість інформаційних потоків із різних джерел, популярність соціальних мереж і заміщен-

ня новинних сайтів офіційними сторінками та каналами у соціальних мережах, високий рівень анонімності тощо. До того ж низький рівень медіаграмотності більшої частини населення та не завжди якісна робота журналістів сприяють поширенню дезінформації [3].

Російські медіа використовують велику кількість прийомів і технік для поширення пропаганди, серед яких стосуються Заходу такі: дегуманізація ворога; навішування ярликів; конспірологія; емоційний резонанс або маніпулювання людськими емоціями. Виділимо такі прийоми та методи антизахідної російської пропаганди: перекручування фактів чи подій; імітована опозиційність; малі та випадкові дії як тенденції; фейкові експерти.

На думку авторки, найбільш небезпечними є дегуманізація ворога, конспірологія, маніпулювання людськими емоціями та перекручування фактів чи подій. Прикладом прийому дегуманізації ворога є постійні негативні вислови про Європу. Наприклад, такі інформаційні посили: «Європейських цінностей не існує», «Захід гниває», «Європа – це Содом і Гоморра». Узагальнення, протиставлення себе ворогу і приписування ворогу неприродної жорстокості – це і є дегуманізація: «Не стався до європейців, як до себе подібних» – каже нам російська пропаганда [5].

Конспірологія має страшні наслідки, якщо йде поруч із дегуманізацією. Прикладом цього прийому є теза про те, що західна цивілізація створена для того, щоб зруйнувати «русский мир» і його підвалини; усі лідери сучасного світу належать до Масонської ложі, а так звані «бандерівці» вступили у змову з євреями, захопили владу в Україні і винищують російськомовне населення.

Росія використовує фейки, маніпуляції і тролінг з метою сприйняття неправдивої або вигідної для себе інформації, тобто застосовує метод перекручування фактів чи подій. До прикладу, в українських ЗМІ ширився такий наратив: «Депортація українських дітей – це помста за дітей Донбасу, оскільки діти Донбасу – це діти Росії, і їх треба везти туди, бо Україна і Захід сприяють убивству дітей Донбасу» [6]. Так, конструюється образ жорстокого Заходу. У цьому випадку відбувається маніпуляція і перекручування фактів, що стосується цивільного населення Донбасу, зокрема дітей. Сильними сторонами цього методу є те, що дезінформація легко поширюється через інтернет і соцмережі, є доступною та зрозумілою для широкого кола людей. Слабкою стороною методу є його короткостроковий ефект. Для того, щоб не піддатися впливу цього методу, варто перевіряти інформацію чи новину в різних ЗМІ, до того ж не лише у вітчизняних ЗМІ, а й у іноземних, що дасть змогу відсортувати фейки та маніпуляції.

Наступним методом російської пропаганди є маніпулювання людськими емоціями для того, щоб громадяни підтримували певні політичні рішення та дії, створення атмосфери страху або гніву. В якості прикладу розглянемо цитату, що стосується українських біженців за кордоном: «Що ж таке соціальний туризм? Це те, що українські біженці на початку війни в Україні чи спецоперації, хто як це називає, рвонули всі в Німеччину. Німеччина прийняла їх – усі ці тисячі-мільйони. Поставила на облік, і вони всі отримують допомогу, яка потім прирівнялася до Hartz IV. Це більше, ніж отримують біженці» [3]. У цьому випадку наявна спроба створення атмосфери гніву на українських біженців не лише серед росіян

і громадян країн-рецепієнтів біженців, а й українців, які залишилися вдома. Сильною стороною цього методу є те, що протистояти маніпуляціям емоціями може бути дуже складно, тому що вони часто апелюють до базових людських інстинктів. Через поширення соціальних мереж маніпуляція емоціями отримала змогу швидкого поширення та посилення впливу. Щоб не піддатись певним маніпулюванням, варто одразу розуміти та аналізувати, чому саме ця інформація викликала яскраві негативні емоції [5]. Варто також розвинути свою емоційну грамотність і навчитися розрізняти власні емоції від зусиль маніпуляторів.

Отже, можна зазначити, що російська пропаганда виявилася не лише інструментом підготовки до війни, але й ефективним засобом формування громадської думки. Російські медіа використовують різноманітні методи та наративи для розпалювання ненависті, поширення дезінформації та підтримки політичних дій, що відіграє ключову роль у формуванні публічної думки за кордоном, зокрема і в Україні. Підвищення медіаграмотності та обізнаності громадськості є ключем до протидії антизахідній пропаганді та зміцнення національної єдності українців. Лише спільними зусиллями суспільства, ЗМІ та державних інституцій можна забезпечити стійкий захист від маніпуляцій та дезінформації, захистити національну незалежність і суверенітет.

Джерела та література

1. Детектор Медіа. URL: <https://disinfo.detector.media/>
2. Кавуненко Т. Війна в соцмережах. Як російська пропаганда дискредитує Україну та українців за кордоном. *Інститут масової інформації*. 20 жовтня 2023 р. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/vijna-v-sotsmerezah-yak-rosijska-propaganda-dyskredytuye-ukrayinu-ta-ukrayintsiv-za-kordonom-i56264>
3. Специфіка використання технології пропаганди. *Дискурс*. 2018. URL: <https://dyskurs.info/wp-content/uploads/2018/11/Propaganda.pdf>
4. Цибульська Л. Топ 7 прийомів російської пропаганди. *Український кризовий медіа-центр*. 24 квітня 2018 р. URL: <https://uchoose.uacrisis.org/top-7-pryjomiv-rosijskoyi-propagandy/>
5. Як протидіяти російській пропаганді розказали медіа-експерти / Центр міжнародної безпеки та партнерства. *Центр міжнародної безпеки та партнерства*. URL: <https://www.ispc.org.ua/archives/1274>
6. Які наративи та методи найчастіше використовує російська пропаганда. *Укрінформ*. 23 травня 2023 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3713144-aki-narativi-ta-metodi-pajcastise-vikoristovue-rosijska-propaganda.html>

Коломієць Олександра

Донецький національний університет імені Василя Стуса

«ДЖИНСА» В УКРАЇНСЬКИХ ОНЛАЙН-МЕДІА

Ключові слова: *джинса, онлайн-медіа, матеріали, замовність.*

Keywords: *hit piece, online media, material, customization.*

Коли довіра до ЗМІ стає суттєвим питанням, важливо розуміти, як впливає практика завуальованої реклами, відомої як «джинса», на читачів українських онлайн-медій [5].

Дослідження цієї теми доцільно здійснювати методом моніторингу, який у нашому випадку мав три основні завдання. Коротко опишемо застосовану методологію [4].

Перше завдання – визначення присутності «джинси» з огляду на п'ять основних критеріїв (це відсутність маркування, непряма реклама, баланс думок, правдивість інформації та маніпуляційні заголовки). Мета «джинси» – просування певних політичних, економічних чи інших інтересів, часто за допомогою неправдивої або оманливої інформації. Зазвичай «джинса» замовляється бізнесменами, політиками або іншими зацікавленими сторонами, щоб прорекламувати себе, свої товари або послуги [1]. Ці критерії допомагають ідентифікувати матеріали, які можуть бути кваліфіковані як «джинса». «Джинса» може бути використана для придушення критичних голосів і просування певного порядку денного. У світлі все більшої уваги до етики в журналістиці завуальована реклама може викликати питання про прозорість і чесність у медіа [9].

Друге завдання – аналіз тем і тону «джинси». Частіше за все ці матеріали спрямовані на просування певних інтересів – політичних, економічних або інших. Ідентифікація цих тем і визначення їх тональності дає змогу краще розуміти цільову спрямованість матеріалів.

Третє завдання – визначення рівня замовності «джинси» в загальній кількості оглянутих матеріалів. Це дає змогу оцінити масштаб явища, його вплив на медіаландшафт.

Для виконання цих завдань було визначено період моніторингу та сформовано вибірку онлайн-медіа, використовуючи критерії популярності та авторитетності. Після цього проведено аналіз контенту з застосуванням визначених критеріїв «джинси» та оброблено отримані дані. Моніторинг було проведено впродовж 31 березня – 2 квітня 2024 р.

Вибірка в цьому дослідженні охоплювала всі новини поспіль, що вийшли на сайтах 16 популярних інтернет-медіа впродовж зазначеного періоду: «Бабель» [3], Суспільне [12], Громадське [7], ZN.UA [20], «Українська правда» [14], Укрінформ [15], NV [18], «Слово і Діло» [11], LB.ua [17], РБК-Україна [8], Цензор.НЕТ [16], ТСН [13], Zaxid.net [19], УНІАН [16], «24 канал» [2], «Гордон» [6].

Опрацьовані теми для моніторингу джинси були такі: політика, бізнес, наука, культура, екологія та здоров'я. Також було оцінено матеріали за їх тональністю. Тональність матеріалу оцінюється з огляду на емоційний вплив, що його створює журналістський матеріал. Матеріали за тональністю були розподілені на три типи – негативна, нейтральна та позитивна. Результати моніторингу були опрацьовані у формі таблиць, які відображують відсоток замовних матеріалів, а також основні теми та їх тональність. Це дало змогу зрозуміти розмір проблеми, її вплив на читачів та позиції щодо цього конкретних медіа. Висновки з аналізу матеріалів демонструють цікаві та інформативні тренди в українських онлайн-медіа.

Важливий аспект моніторингу – наявність ознак замовності. З обраної вибірки онлайн-медіа опрацьовано 225 матеріалів (табл. 1). Із загальної кількості матеріалів виділено 19, які відповідають критеріям замовності (табл. 2). Це становить 8,4 % від загального обсягу, що демонструє наявність помітного рівня платних / проплачених матеріалів у досліджуваному інформаційному потоці.

Із таблиці щодо жанрового розподілу матеріалів можна зробити такі висновки. За результатами аналізу 225 статей інформаційні жанри, як-от новини, замітки, звіти, репортажі, займають лідерські позиції, становлячи понад половину (55,1 %) всього обсягу матеріалів. Інші популярні жанри, як-от аналітичні матеріали, пресрелізи та інтерв'ю, також мають свою нішу, хоча представлені в меншому обсязі. У таблиці матеріалів з ознаками замовності ситуація подібна: інформаційні жанри є лідерами, за ними аналітичні матеріали та офіційні документи. Більше двох третин матеріалів (68,4 %) стосуються політики, що свідчить про високий рівень інтересу до цієї теми. На другому місці за популярністю є бізнес-тематика (26,3 %), тоді як інші теми, як-от здоров'я, культура та екологія, мають низький представницький обсяг або взагалі відсутні. У тональності матеріалів з ознаками замовності ситуація близька до рівноваги між позитивною (42,1 %) та негативною (47,4 %) тональностями, що може вказувати на різноманітність підходів до представлення інформації. Нейтральна тональність виявлена в незначній кількості матеріалів (10,5 %).

Внаслідок аналізу інформаційного потоку у вибраних онлайн-медіа можна відзначити домінування інформаційних жанрів, зокрема новин, заміток, репортажів тощо. Це свідчить про акцент на оперативність та актуальність інформаційного наповнення. Найчастіше «джинса» використовується для просування політичних інтересів. Політика є лідером тематик, що розглядаються, що вказує на високий рівень суспільної активності та інтересу громадян до політичних подій. Тональність матеріалів різноманітна, проте негативна та позитивна тональності найбільш близькі за кількісними показниками, що може відображати політичну або соціальну спрямованість досліджуваних медіа.

Проблема замовності, яка наявна у 8,4 % всіх матеріалів, є тривожною. Це свідчить про недоброчесний вплив різних акторів у формування інфопростору. Замовні матеріали можуть впливати на об'єктивність та незалежність інформаційного виробництва, підриваючи довіру споживачів до медіа.

Таблиця 1

Співвідношення жанрів в інформаційному потоці, що його створюють онлайн-ЗМІ

Жанр	Кількість матеріалів	Співвідношення (%)
Авторська колонка	1	0,44 %
Аналітичний матеріал / кореспонденція	15	6,67 %
Аналітичний матеріал / стаття-огляд	1	0,44 %
Журналістське розслідування	3	1,33 %
Інтерв'ю / бліц-опитування	7	3,11 %
Інформаційні жанри (новини, замітки, замітки з коментарем, звіти, репортажі)	124	55,11 %
Прес-релізи / протокольні матеріали / офіційні звіти державних установ	15	6,67 %
Рецензія	0	0,00 %
Художні жанри (життєві історії, нариси, фейлетони тощо)	0	0,00 %
Всього оцінено матеріалів	225	100 %

Співвідношення жанрів в інформаційному потоці, що його створюють ЗМІ

Жанр	Кількість матеріалів	Співвідношення (%)
Авторська колонка	0	0,00 %
Аналітичний матеріал / кореспонденція	4	21,05 %
Аналітичний матеріал / стаття-огляд	0	0,00 %
Журналістське розслідування	0	0,00 %
Інтерв'ю / бліц-опитування	1	5,26 %
Інформаційні жанри (новини, замітки, замітки з коментарем, звіти, репортажі)	10	52,63 %
Прес-релізи / протокольні матеріали / офіційні звіти державних установ	3	15,79 %
Рецензія	0	0,00 %
Художні жанри (життєві історії, нариси, фейлети тощо)	0	0,00 %
Всього оцінено матеріалів	19	100 %

Проведений моніторинг свідчить про те, що проблема «джинси» в українських онлайн-медіа існує. Для її вирішення необхідні спільні зусилля журналістів, медіавласників та громадськості. Забезпечення прозорості, дотримання журналістських стандартів і підвищення медіаграмотності можуть сприяти покращенню якості інформаційного простору в Україні, зменшуючи вплив проплаченого матеріалу та збільшуючи довіру громадян до медіа. Медіа повинні розкривати інформацію про фінансування, спонсорство та комерційні угоди, щоб споживачі могли краще розуміти контекст інформації. Медіаорганізації повинні розробити та дотримуватися етичних кодексів, які виключають розповсюдження проплачених матеріалів під виглядом незалежної журналістики. Важлива розробка та впровадження освітніх програм про розпізнавання замовної інформації, підвищення медіаграмотності для громадян. Доцільним є створення незалежних органів для моніторингу та контролю за дотриманням журналістських стандартів і виявленям замовної інформації.

Джерела та література

1. 13 % опитаних ІМІ журналістів змушені писати джинсу – дослідження імі. *ІМІ*. 2023. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/13-opytanyh-imi-zhurnalistiv-zmusheni-pysaty-dzhynsu-doslidzhennya-imi-i56117>
2. 24 канал. URL: <https://24tv.ua>
3. Бабель. URL: <https://babel.ua>
4. Голуб О., Бакар Д. Джинса вбиває довіру. Що це за явище та як його розгледіти. *ІМІ*. 2023. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/dzhynsa-vbyvaye-doviru-shho-tse-za-yavyshhe-ta-yak-jogo-rozglyediti-i54126>
5. Голуб О. Що таке українська «джинса». 2016. URL: <https://imi.org.ua/articles/scho-take-ukrajinska-djinsa-i293>
6. Гордон. URL: <https://gordonua.com/ukr/>
7. Громадське. URL: <https://hromadske.ua>
8. РБК. URL: <https://www.rbc.ua/ukr>
9. Сафаров А. «Двоє доідають тіло третього»: до чого тут прихована реклама і що з нею робити». *ІМІ*. 2019. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/dvoie-doidaiut-tilo-tret-oho-do-choho-tut-prykhovana-reklama-i-shcho-z-neiu-robyty-i28267>

10. Слово і діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua>
11. Суспільне. URL: <https://suspilne.media>
12. ТСН. URL: <https://tsn.ua>
13. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua>
14. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/block-lastnews>
15. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua>
16. Цензор.Нет. URL: <https://censor.net>
17. LB.UA. URL: <https://lb.ua>
18. NV.UA. URL: <https://nv.ua>
19. Zaxid.net. URL: <https://zaxid.net>
20. ZN.UA. URL: <https://zn.ua>

Франкова Вікторія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

СТІНИ, ЩО ГОВОРЯТЬ: МУРАЛИ ЗАКОРДОННИХ МИТЦІВ ЯК ГОЛОС ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ

Ключові слова: *мурал, стріт-арт, сучасне мистецтво, російсько-українська війна.*

Keywords: *mural, street-art, modern art, Russo-Ukrainian war.*

Муралізм є надзвичайно популярним видом монументального мистецтва у ХХІ столітті. Мурал являє собою масштабну композицію, що створена на стінах будівлі, несе в собі певну ідею або показує історію, обрану художником. Попри критиків, які вважають вуличний живопис ознакою занепаду мистецтва, художники-муралісти стверджують, що це демократичний вид мистецтва, який дає можливість привернути увагу суспільства до важливих подій сьогодення. Завдяки розташуванню муралів на стінах будинків та розмірам малюнка велика кількість людей щодня проходить повз та споживає подане в зображальному вигляді послання. Творці все частіше звертаються до глибоких тем, пов'язаних з мотивами війни, миру, мультикультуралізму, поєднують майбутнє з минулим.

З початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України митці з різних куточків світу створювали мурали на підтримку України. Впроваджуючи в міське середовище соціально значимі образи та сюжети, вони виражали власне ставлення до війни, привертаючи увагу світової спільноти до подій в Україні. Трагічні події, спричинені збройною агресією Росії, викликають миттєву реакцію і в художників-монументалістів. Вже 27 лютого у Парижі на вулиці Бюо з'явився мурал «L'Ukraine en marche» авторства Сета Глоупейнтера [14]. Митець зобразив маленьку дівчинку з прапором у руках, що крокує по танках. Вона виступає символом мужності й рішучості українського народу перед російською навалою.

Зображення дітей, які постраждали від війни, є одним із найбільш поширених сюжетів серед стінописів іноземців. Художник казахського походження, який малює під псевдонімом Chemis, намалював дівчинку, яка намагається захистити українським прапором себе і відомих казкових персонажів: Мікі Мауса, Болека й Льолека, Обелікса, чеського Крота, бджілку Маю пса Бітцера та Мумі-троля [12].

У Парижі Крістіан Гемі, більше відомий під псевдонімом С215, створив стінопис у синьо-жовтих кольорах з українською дівчиною [6]. Також у Лос-Анджелесі художник, відомий як Ніжак, намалював мурал із промовистою назвою «Дитина війни» [13]: з іграшковим ведмедиком у руках хлопчик малює знак миру поверх куль. На вулицях Барселони можна зустріти мурал TVBOY, який зобразив дівчину, що пише слово «надія» на фоні прапора України.

Традиційний образ голуба миру представлений у роботах Юстуса Бекера у Франкфурті [8], Якуба Собчака у Гданську. Глибокий символізм пронизує стінопис з Ліону (Франція) – художник Big Ben зобразив президента РФ, що відгриз голову голуба [14].

Стінописи, які були створені після повномасштабного вторгнення, закликають до підтримки української нації, її територіальної цілісності та загальнолюдських прав. У двох містах Франції – Ліллі й Парижі – з'явився мурал, де зображено чоловіка із зав'язаними очима та закликком боротьби за свої права [14]. Woskerski намалював у Лондоні мурал із дівчиною в шапці кольорів українського прапора [14]. У Найробі відкрили мурал «Зерна культури» – спільний проєкт художників із Кенії та України [1]. Варто відзначити й роботи Лінаса Казюліоніса [14], Анджея Паговського [14], Дженкса [14], MrDheo [14], Магдалени Анопсі [2].

У період збройної агресії РФ проти України відбулася певна зміна ціннісних орієнтацій міжнародної спільноти, яку можна простежити й у стінописах. Саме тому мурали є важливим елементом суспільного діалогу. Корі Метті, також відома під ім'ям LA Hope Dealer, у співпраці з художником Джуліано Тріндаде створила мурал «To Ukraine with love» [11]. Назва муралу є алюзією до назви другого фільму про Джеймса Бонда «From Russia with love» 1963 року. Сам стінопис зображує голубів, що несуть голову президента Путіна. Також у Гданську з'явився мурал Петра Яворського, де зображено Гітлера, Сталіна та Путіна, очі яких закриває стрічка з написом «No more time» [14]. Художник Vandid, що зазвичай висвітлює у своїх роботах проблеми корінного населення Америки, створив у Лос-Анджелесі мурал на підтримку України під назвою «Одягни мене для битви» [9]. У місті Софія, столиці Болгарії, Станіслав Беловскі створив стінопис, на якому зображено Путіна, що несе власне мертве тіло [4].

Мурали мають глибоке сенсове навантаження, наприклад, робота MyDogSigh, яка показує вибухи у м. Києві у сльозливих очах людини [10]. У Берліні митці присвятили мурал «Відсутній» українцям, які втратили своїх близьких на війні [5]. Змістовне наповнення муралів з різних країн світу демонструє все більшу кількість українських національних мотивів і сюжетів про війну Російської Федерації проти України.

Монументальні стінописи, присвячені Україні та подіям російсько-української війни, набули нової хвилі поширення після повномасштабного вторгнення Росії. Завдяки своєму змістовному наповненню мурали можуть слугувати інструментом невербальної пропаганди. Мурал спонукає глядача до діалогу, в який митець вкладає важливі для суспільства тези. Яскраві масштабні мурали по всьому світу сприяють моральному піднесенню населення та свідчать про підтримку України.

Джерела та література

1. В Кенії відкрили мурал присвячений Україні. *Galinfo*. 17 березня 2023. URL: <https://cutt.ly/yeiqdiFi>
2. Голос вулиць і 100 днів війни. Про що кричать мурали та графіті? *LB.ua*. 2 червня 2022. URL: <https://cutt.ly/DeiqdWek>
3. Левченко Ю. Культурний спротив – складник сучасної війни: огляд 2022 року. *Культурологічний альманах*. Київ, 2023. № 2. С. 71–88. DOI: 10.31392/cult.alm.2023.2.10.
4. Мистецтво проти війни: вуличні художники з усього світу висловлюють підтримку Україні (фотогалерея). *Radiosvoboda*. 16 травня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/foto-antivoeyenni-graffiti/31852746.html>
5. У Берліні створили мурал про українців, які втрачають коханих на війні. *Nashkiev.ua*. 15 грудня 2022. URL: <https://nashkiev.ua/news/u-berlini-stvorili-mural-pro-ukraintsiv-yaki-vtrachayut-kohanih-na-viini>
6. Фреска із зображенням української дівчини відтепер один із символів Парижу, – Олена Зеленська. *Трибун.ua*. 9 листопада 2023. URL: <https://tribun.com.ua/uk/106294-freska-iz-zobrazhennjam-ukrainskoi-divchini-vidteper-odin-iz-simvoliv-parizhu-olena-zelenska>
7. Худякова А. Муралістський рух в Україні та Європі під час війни в Україні. *Актуальні проблеми сучасного дизайну: збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 27 квітня 2022 року*. У 2-х т. Т. 2. Київ: КНУТД, 2022. С. 235–238.
8. Юстус Беккер. *Ukraine War Art Collection*. 3 березня 2022. URL: <https://war-art.uccs.org.ua/justus-becker%D1%8E%D1%81%D1%82%D1%83%D1%81-%D0%B1%D0%B5%D0%BA%D0%B5%D1%80/>
9. A mural titled «Dress Me Up for Battle» by street artist Bandit is painted on a building wall on Melrose Ave. *Alamy.com*. 21 березня 2022. URL: <https://www.alamy.com/a-mural-titled-dress-me-up-for-battle-by-street-artist-bandit-is-painted-on-a-building-wall-on-melrose-ave-in-los-angeles-monday-march-21-2022-ap-photoeugene-garcia-image506406329.html>
10. MyDogSights: streetartová malba pro Ukrajinu! *Artrevue.cz*. 2022. URL: <https://artrevue.cz/mydogsights-malba-v-cardiffu-pro-ukrajinu/>
11. SoCal Artists Show Their Support for Ukraine. *PBS SoCal*. 3 березня 2022. URL: <https://www.pbssocal.org/shows/artbound/l-a-artists-show-their-support-for-ukraine>
12. Ukraine is now fighting to protect their future and their freedom – By Chemis in Prague. *Streetartutopia.com*. 19 березня 2022. URL: <https://streetartutopia.com/2022/03/19/ukraine-is-now-fighting-to-protect-their-future-and-their-freedom-by-chemis-in-prague/>
13. Yellow peace sign with bullets in it by HIJACK on Putins war on Ukraine. *Streetartutopia.com*. 6 березня 2022. URL: <https://streetartutopia.com/2022/03/06/yellow-peace-sign-with-bullets-in-it-by-hijack-on-putins-war-on-ukraine/>
14. 17+ крутих стінописів з різних міст світу та України з теми війни. *ОсвітаНова*. 11 травня 2022. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/5452-17-krutykh-stinopysiv-z-riznykh-mist-svitu-ta-ukrainy-z-temy-viiny>

СЕКЦІЯ 5

АРХЕОЛОГІЧНІ СТУДІЇ: ВИКЛИКИ, ДОСЯГНЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ

Ахновський Денис

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВІДОБРАЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ СКІФСЬКОГО СТЕПУ НА МОНЕТАХ УКРАЇНИ

Ключові слова: археологічна спадщина, археологія, історія України, нумізматики, скіфський степ.

Keywords: archaeological heritage, archaeology, history of Ukraine, numismatics, Scythian steppe.

Створенням і випуском монет, що містять важливу і цікаву інформацію про нашу державу, займається Емісійний центр України. Дослідженню українських монет присвячено багато наукових праць, також є достатньо досліджень з історії, географії та топоніміки скіфського степу, проте відображенню археологічної спадщини скіфського степу на українських монетах не приділено уваги. Тому тема публікації є актуальною і важливою.

На думку Б. Мозолевського, історики й досі сперечаються, коли скіфи вперше з'явилися в Європі [1]. Існує думка, що це відбулося за тисячу років до походження Дарія, тобто в середині II тис. до н. е. З іншого боку, перші скіфські пам'ятки у Північному Причорномор'ї датуються VII ст. до н. е., а на VIII–VII ст. до н. е. припадають перші згадки про кіммерійців та скіфів в асирійських джерелах. Так чи інакше, зі скіфами на території України остаточно утвердився залізний вік, скіфська культура була потужною і залишила по собі багато артефактів, частина яких зображена на монетах сучасної України. Розглянемо їх (рис. 1).

Рисунок 1 – Відображення археологічної спадщини скіфського степу на монетах України:
а) «Скіфське золото. Олень»; б) «Скіфське золото. Кабан»;
в) «Скіфське золото. Богиня Апі»; г) «Скіфія» [2–5]

Аверс монети «Скіфське золото. Олень» не містить археологічної інформації: на ньому зображено малий Державний Герб України, рік карбування монети

(2011), є позначка металу та його проба (золото 999,9 проби), а також вага й номінал. На реверсі розміщено зображення археологічного артефакту – золотої пластини з малюнком оленя з кургану поблизу села Синявки Черкаської області.

Аверс монети «Скіфське золото. Кабан» є подібним до попередньої. Реверс присвячений зразку ювелірного мистецтва Скіфії – золотій фігурці кабана з кургану Хомина Могила (біля села Нагірне Дніпропетровської області).

Монета «Скіфське золото. Богиня Апі» присвячена пластині-аплікації IV ст. до н. е. із зображенням богині Апі. Ця богиня, що виступає у легендах дружиною небесного бога та праматір'ю скіфів, представлена на реверсі монети. Аверс подібний до двох попередніх монет і містить зображення малого Державного Герба України, інформацію про рік карбування, номінал, позначення металу, його проби, масу і логотип Монетного двору НБУ.

На аверсі, у центрі монети «Скіфія», як і на інших у цій серії, розміщене символічне колесо історії, на якому сидить сокіл і повзе змія. З лівого боку розташовано зображення скіфського вояка. В ногах у нього лежить меч, а в руці він тримає ритон. Ритон – посудина у формі рогу, яка дуже характерна для Скіфії. Ритони широко використовувалися східними та іраномовними народами. У скіфів ріг вважався ознакою царської влади, багато оздоблені ритони часто знаходять у могилах скіфської еліти. З правого боку розміщено фігуру скіфської царичі, яка тримає в руках люстерко. На реверсі, у центрі монети, зображено золоту скіфську пластину (VII – поч. VI ст. до н. е.). Раніше ця прикраса була частиною жіночого головного убору. Пластину оточують зображення, стилізовані під скіфський звіриний орнамент. У верхній частині монети розміщено напис «Скіфія».

Таблиця 1

Характеристика монет із зображенням спадщини скіфського степу

Назва	Рік	Номінал	Матеріал	Діаметр	Тираж	Серія	Художник / скульптор
Скіфське золото. Олень	2011	2 грн	золото	13,92 мм	10 тис.	«Найменша золота монета»	В. Дем'яненко, Б. Груденко / В. Дем'яненко, С. Іваненко
Скіфське золото. Кабан	2009	2 грн	золото	13,92 мм	10 тис.	«Найменша золота монета»	В. Дем'яненко / В. Дем'яненко
Скіфське золото. Богиня Апі	2008	2 грн	золото	13,92 мм	10 тис.	«Найменша золота монета»	В. Дем'яненко, Б. Груденко / В. Дем'яненко, С. Іваненко
Скіфія	2001	20 грн	золото, срібло	31,00 мм	2 тис.	«Пам'ятки давніх культур України»	Р. Чайковський / Р. Чайковський

Джерело: систематизовано автором за [2–5]

Отже, можемо зробити такі висновки. Археологічна спадщина скіфського степу на українських монетах відображена добре. Сьогодні існує підбірка монет, присвячених окремим скіфським артефактам. Під час археологічних розкопок

скіфських курганів було знайдено чимало майстерно зроблених прикрас, які відомі не тільки професійним дослідникам, а й широкому загалу. Скіфське золото є важливою частиною української спадщини, тому не є дивним його використання у нумізматиці. Знахідки зі скіфських курганів представлені на різних серіях монет, зокрема в серії «Пам'ятки давніх культур України».

Джерела та література

1. Мозолевський Б. М. Скіфський степ. Київ: Наукова думка, 1983. 197 с. URL: <https://shorturl.at/ruJZ9>
2. Скіфське золото. Олень. *Національний банк України: інтернет-магазин нумізматичної продукції*. URL: <https://coins.bank.gov.ua/-skiphske-zoloto-olen-u-phutljari/p-852.html>
3. Скіфське золото. Кабан. *Національний банк України: інтернет-магазин нумізматичної продукції*. URL: <https://coins.bank.gov.ua/-skifs-ke-zoloto-kaban-u-futlari/p-855.html>
4. Скіфське золото. Богиня Апі. *Національний банк України: інтернет-магазин нумізматичної продукції*. URL: <https://coins.bank.gov.ua/-skiphske-zoloto-boginja-api-u-phutljari/p-879.html>
5. Одеський музей нумізматики: рідкісні монети України. URL: http://www.museum.com.ua/expo/rare_ukr.html

Мельник Сергій

Донецький національний університет імені Василя Стуса

МЕНТАЛЬНІ ОБРАЗИ ТА ДЕСТРУКЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В НАПРЯМІ ІСТОРИЧНОГО ВШАНУВАННЯ

Ключові слова: кургани, могильники, монументи.

Keywords: burial mounds, cemetery, monuments.

Розуміння історичних процесів, що сформували деякі з ментальних образів нашого народу, дасть змогу коригувати державне управління, що відповідатиме потребам і духовній гармонії розвитку нашого народу.

Сучасна гібридна війна ведеться і в площині історичного вшанування минулого, тому для простих людей дуже дієве і переконливе на суто емоційному рівні побаченого образу без потреби аргументацій, на прикладі маніпуляції, питання: «Проти чого ви боретесь? Подивіться, яким пам'ятником вшанували Т. Шевченка при советах в Каневі 1939 р., а що збудувала для нього Україна?» [3]. Росія воює за збереження своєї колоніальної експансії, імперських нарративів, удосконалених при советах. А народ України інтуїтивно відчуває, що це нас поглинає і знищує, тому дає йому відсіч. Тема, звісно, делікатна, але цю нашу інтуїтивну відмінність треба конкретизувати, щоб напрацювати пропозиції та конкретні кроки для захисту українських ментальних цінностей.

Насамперед існує потреба у захисті і шануванні історичних пам'яток, що дійшли до нас у лоні Землі. З прадавніх часів курганами увінчані наші степи, ще від народів бронзового віку, кіммерійців, скіфів, сарматів, половців тощо. Курганна спадщина знайшла своє природне продовження з початком формування слов'янських племен і складання народностей. За часів Русі і козацтва кургани продовжили покривати могили князів, знатних дружинників і загиблих побратимів.

Злам свідомості від сакральної пошани до грабіжництва й розорення курганів розпочався за часів російської імперії, спочатку як окрема ініціатива приватних землевласників, а згодом перетворився на конвеєр з розкопок могил Причорномор'я за графа О. С. Уварова від 1850-х р. (у якості землекопів використовувались тоді російські солдати). При советах розкопки стали звичайною практикою. Утім у деяких країнах після дослідження курганів небіжчиків перепоховують, а самі земляні насипи-кургани відновлюють і доглядають.

В Україні за останні 100 років 90 % курганів знищено сільським господарством та археологічними розкопками, на захист курганів стають лише приватні ініціативи [2]. Для виправлення цієї ситуації треба здійснити 4 кроки:

- 1) введення мораторію на будь-яке фізичне втручання юридичних чи фізичних осіб у кургани і могильники, крім інвазійних методів досліджень;
- 2) розробка законопроекту щодо впровадження кримінальної відповідальності з конфіскацією майна порушників;
- 3) просвітницький складник повернення народної свідомості щодо величчю духу образів мегакомплексів, які надихають і споріднюють нас із пращурами;
- 4) залучення курганних пам'яток до традиційних святкувань і культурних заходів.

По-друге, існує потреба у захисті і вшануванні цвинтарів-могильників як історичних пам'яток. Давні кам'яні стели, давньоруські княжі саркофаги, козацькі поховання, сільські й міські цвинтарі іноді є чи не єдиними свідками про людей та події минулих часів. Так, козацьке кладовище 1791 р. в Хаджибеї руйнує міф про заснування Одеси Катериною другою і дає нам багатий перелік прізвищ козаків, які переселились зі знищеної Запорізької Січі. Сьогодні, на жаль, більшість подібних пам'яток є занедбаними й забутими. Для виправлення цієї ситуації також треба здійснити 4 кроки:

- створення наукової комісії з виявлення і дослідження цих об'єктів;
- захист об'єктів шляхом їх внесення до державного реєстру пам'яток;
- розчищення і реставрація;
- імплементація в туристичні маршрути.

По-третє, є потреба у переосмисленні наявних і створенні нових монументів та пам'яток об'ємної скульптури. З прадавніх часів першими об'ємними монументальними скульптурами на наших теренах стали кам'яні антропоморфні фігури-стели, що з'явилися в енеоліті та у бронзову добу в середовищі індоєвропейських народів, пройшли шлях розвитку у скіфську добу і Середньовіччя. За Русі були істукани, ідоли чи кумири. За козацтва поширення набувала об'ємна релігійна скульптура [1].

Після знищення Гетьманщини російська імперія в публічному просторі України почала встановлювати монументи, що символізували ідею імперської могутності. Совети цю ідею масштабували в різних інтерпретаціях. Розпочалась підміна знакових для України подій російськими нарративами. Наш споконвічний ворог використовує монументи як складник державної політики. На окупованих територіях московити реалізують ленінський план монументальної пропаганди 1918 р., згідно з яким повинні знищуватися пам'ятники, що не відповідають ідеології завойовника, й увічнюються пам'ятниками державні, партійні або лояльні діячі [4].

Перебуваючи у третьому десятиріччі незалежності, ми маємо відновити перерваний на 200 років розвиток української культури, і зокрема монументальної практики. Для цього треба на базі історичних факультетів українських вишів створити комісії, які б розпочали напрацювання концепцій створення монументів із подальшим розглядом цих пропозицій місцевими департаментами культури.

Джерела та література

1. История Киева. Київ: Изд-во Академии наук УССР, 1963. Т. 1. С. 47–48.
2. Кургани України. *Ukrainian People. Ukrainian-American Magazine*. August 2020. URL: <https://ukrainianpeople.us/кургани-україни/>
3. Христина Стебельська: квіти Кобзареві, які пам'ятаєш. *NP_Ok/Flickr*. URL: <http://www.flickr.com/photos/92077511@N08/sets/72157633944128641/>
4. Толстой В. П. Ленинский план монументальной пропаганды в действии / отв. ред. О. И. Сопочинский; Академия художеств СССР. Москва: Издательство Академии художеств СССР, 1961. 56 с.

Kravchenko Dalila

Taras Shevchenko National University of Kyiv

FEATURES OF MAYA CERAMIC PRODUCTION

Keywords: *Maya, ceramics, raw materials, technological process.*

Ключові слова: *Майя, кераміка, сировина, технологічні процеси.*

Ceramics is a cultural defining factor for any society. Ceramics are one of the most numerous categories of archaeological material. And even if this fact is ignored, ceramics appears as a rather important material, which is a reflection of technological knowledge, worldviews and raw material base of the community.

Ceramic production for the Mayan culture dates back to 900 BC. when little by little experimentation with local raw materials began in order to obtain new dishes not made of pumpkin. It is with this technological innovation that the beginning of the Middle Preclassic period coincides in the Yucatan Peninsula.

In order to characterize Maya ceramics, it is worth paying attention to the technological process of ceramic production, since it helps in determining such important features as the characteristics of the quality of the dough, formation, surface treatment, firing, color, variety of forms and ornamentation. We focus on such features, since attempts to classify this category of archaeological material are based on them.

If you consistently follow the technological chain, then you should start with the raw materials, with the collection and processing of which production begins. Since even in the pre-classical period, the archaeological sites of the Maya civilization were located in different geological and landscape zones, the clays were, accordingly, quite different. During the Middle Preclassic period, only a few settlements, such as Chapabu, Mama, Sakaluma, and Chikanel, produced pottery. Such products were made of local clays, which were located near the settlements, and as geological and geochemical studies showed, the first products were made of palygorskite. And even then limestone spar quartz and volcanic ash began to be used as an admixture, which increased the

strength of pottery clay, and just became a distinctive feature of the first ceramic products of the Mayan civilization [5, p. 110].

Closer to the classic and post-classic periods, other centers of habitation and, accordingly, production, such as Yashkaba, Akil, Tikul, Tepekan, Bekal, and especially the last capital of the Mayan civilization, Mayapan, became dominant. Deposits of kaolinite and palygorskite were found here, which affected the color of the finished products which acquired many shades, among which reddish was quite common. Calcite was also sometimes added to ceramics to increase the product's strength [5, p. 109].

These examples indicate that there were at least two types of clay deposits from which ceramics were made in the Maya civilization. Clays affected the color of the starting material because clays had separate components and inclusions. It is clear that these two types of clay are not limited to the variety of products, but they are the main ones and are often used. More often, clay was mined near rivers that were located near monuments of habitation or in other places.

A. Kaso's attempt to classify products also looks interesting. Although this classification was originally developed only for Monte Alban, however, many researchers apply it to all of Mesoamerica. He distinguished the categories according to the color range of the ceramic dough. He distinguished gray, cream, brown, yellow colors, which are indicated by letters, and the shade, which is represented by numbers. Therefore, they are marked with an alphanumeric code that indicates the ceramic and the type number. This can be compared with the archaeological classification of ceramics of Ancient Greece, which is also divided by color and accordingly compared with pottery centers [1, p. 9].

The clay was most likely cleaned by drying, after which it was crushed and sifted. Conclusions about cleaning were based on the fact that the ceramic mass contained almost no impurities that were not added by man. Researcher S. Rendon in her ethnographic work in some cities of Yucatan describes the process of cleaning clay, part of which is crushing and sifting. The clay is dried in the sun enough to begin to crumble under pressure. Rendon observed that the lumps of clay were broken up by tapping them with a thick stick. After that, you can select «clean» samples [3, p. 116].

We have already discussed the topic of impurities, which is also important for determining the characteristics of local ceramics. From the beginning of the processing of clay, namely the ceramic type Mama and Chikanel, a rather different degree of fragmentation of impurities is observed, which are believed to have been carefully selected and possibly sifted. For example, in Mama's thin-walled vessels, either small or medium impurities are most frequent, and thick-walled vessels had only large impurities. To summarize, it is worth noting that the impurities could be mineral, which was already discussed, and organic, which included shell or plant remains. Organic and mineral impurities were included according to the future product and subject to their availability in the production region [5, p. 114].

The formation of the ceramic mass took place manually, that is, the dishes were molded. Moldings were usually made in a spiral, in rings, or made from a solid piece of ceramic mass. A great advantage was the Mayan knowledge of the wheel. Of course, it was not used for a vehicle, but in some cases it came in handy specifically for ceramic production. Sometimes a k'abal was used to shape the ceramic mass. This

device is similar to an Old World potter's wheel. The action of the k'abal consisted in a wooden disk, which was on another flat board between the legs of the master, who in turn put this primitive device into action with his feet. Looking at the potter's wheel of the Old World, one can hardly call such a construction a real potter's wheel. This device is more the exception than the norm. The Maya, unlike other civilizations of America, produced fewer products because they did not adopt technologies that could make labor more productive [7].

In the classical period, the chromatic effects of ceramic dough and the corresponding pigments on the vessels of Maya potters were achieved by firing at low temperatures [2, p. 177]. Therefore, it is worth turning to firing, as the last, but one of the most important stages of production. At the same time, it is the most risky stage, since the final success depends on this process. There are, of course, a large number of factors – such is, for example, drying. It was the same for different periods and centers of Maya production, that is, it took place in the open air – the same as in the Old World.

Before firing, the surface was covered with schlickers or mineral mixtures dissolved in water, created to give the vessels specific colors and shine. In the pre-classical period, firing was done on a hearth, but during the classical period, pits lined with stones were already widely used. A real revolution for pottery production was the use of low-temperature kilns. Unlike many modern stoves, it was fueled with wood or grass and much less often with charcoal. Firing usually took place in the open air. Such evidence can be found in the archaeological study of such bright sites as Tikal, Mama, Chikanel, Mayapan, etc. [6]. Firing limestone or calcite-hardened ceramics is quite risky due to physical expansion at temperatures of 750 degrees and above. That is, when the temperature regime increases, the vessel will contain cracks, which will lead to its destruction. The color and gloss of paints and schlickers can be lost at high firing temperatures. Thus, such ceramics could be fired at a temperature not higher than 700 degrees. An interesting fact is that the vessels that contained volcanic ash as an admixture could withstand stronger firing, but they were also fired at relatively low temperatures [4, p. 121]. This suggests that the preservation of the colors of the ornament was a limiting factor for the firing temperature and the decorated part was more important than the strength of the vessel.

In conclusion, we can say that the Mayan ceramic production technology is characterized by the active use of the environment and available raw materials. Understanding the properties of the raw material base contributed to a certain rooting of the tradition. The pottery of each tribe, along an established technological chain, while having its own vessel forms and ornamentation, demonstrates the unity and diversity of Maya culture in this regard.

References

1. Caso, A., Bernal, I., Acosta, J. R. (1967). La Cerámica de Monte Albán. *Memorias del Instituto Nacional de Antropología e Historia* 13.
2. Coe, M. D., Houston, S. (2015). *The Maya*. 9th edition. Thames and Hudson, New York.
3. Rendón, S. (1947). Notas sobre la alfarería Indígena de la península de Yucatán. *Revista Mexicana de estudios antropológicos*, 9, 107–123.
4. Rice, P. M. (2009). Late Classic Maya Pottery Production: Review and Synthesis. *Journal of Archaeological Method and Theory*, 16, 117–156.

5. Sánchez Fortoul, C. G. (2018). Maya ceramic technology and ceramic socio-economy: A multifaceted analysis of late postclassic ceramic production and distribution in northern Yucatán, Mexico. Oxford, UK: BAR Publishing.
6. Hutson, S. R., Ardren, T. (ed.) (2020). The Maya world. Abingdon & New York: Routledge.
7. Smith, H. Real smart folks, but no wheel. *Dig It!* URL: <http://surl.li/ufbmh>

Сторожук Сергій

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПОТОЙБІЧНІ УЯВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ МЕСОАМЕРИКИ

Ключові слова: Месоамерика, Мікклантекутлі, Муерте.

Keywords: Mesoamerica, Mictlantecutli, Muerte.

Кожному народу притаманна віра в потойбічний світ, уявлення про смерть, яке може як лякати, так і бути частиною буття. Розуміння міфології та уявлень сприяє розумінню світогляду, світосприйняття, культури, цінностей певного суспільства. Уявлення населення Месоамерики про потойбічний світ є унікальними, адже нащадки ацтеків, майя та інших давніх народів і сьогодні святкують День мертвих та мають культ Санта-Муерте. Тому аналіз потойбічних уявлень населення Месоамерики сприятиме кращому розумінню сучасної культури країн цього регіону, культу Санта-Муерте.

Мета роботи – аналіз потойбічних уявлень населення Месоамерики в історичній ретроспективі.

Більшість індіанських народів Месоамерики не лише вірили у продовження життя після смерті у блаженстві чи муках, але й в існування кількох локусів, куди душі потрапляли після смерті, про що свідчать історичні пам'ятки літератури й іспанські хроніки. Цікавою особливістю цих вірувань є те, що майбутній шлях душі залежав (як і в шумерській міфології) не від прижиттєвих вчинків, а від причини смерті людини (що робить ці вірування унікальними). За давніми віруваннями науа, ацтеків та інших месоамериканських індіанців (подібні уявлення з деякими видозмінами мали і майя, котрі перебували під впливом ацтекської культури), такими останніми притулками були Nhuicatl tonatiuh, Chichihuacuauhco, Tlalocan Ta Mictlan, тісно пов'язані з культом сонця.

Душі воїнів, які загинули в бою або померли на жертвовному камені, потрапляли до Nhuicatl tonatiuh – «будинку Сонця», де у квітучих садах вони влаштували баталії, радісними криками і ударами в щити зустрічали Сонце на сході, а через чотири роки повертались на землю у вигляді колібрі та інших пташок із яскравим барвистим пір'ям і пили нектар (до слова, колібрі вважається пташкою сонця у народів Месоамерики; ця пташка і змія поєдналися у творенні образу божества Сонця – пернатого змія Кетцалькоатля).

У блаженних садах «будинку Сонця» перебували також і ворожі воїни, захоплені в полон і принесені в жертву богу Сонця, адже віддаючи свої життя, вони ніби підживлювали «могутнього воїна, котрий воював у небі».

Згідно з віруваннями, ця свита супроводжувала Сонце до зеніту, далі ж за ним прямували жінки, які померли під час пологів, котрих прирівнювали до за-

гиблих у бою воїнів. Такі жінки потрапляли до Chichihuacuauhco – «дому маїсу». Ночами вони могли привидами повертатися на землю, що було поганою прикметою.

Ще однією категорією померлих, котрим забезпечувалося блаженне життя у потойбіччі, вважалися люди, які потонули, були вбиті ударом блискавки чи померли від хвороб, пов'язаних, за віруваннями месоамериканських індіанців, із водою: водянки і лепри (прокази). Вони відразу потрапляли на небо в Тлалокан (Tlalocan) до бога дощу Тлалока. Tlalocan вважався місцем плодючості, де росли плоди на фруктових деревах. На могилу людини, «обраної богом дощу», клали суху гілку, коли ж душа потрапляла до Тлалокану, гілка зеленіла, що означало нове життя померлого.

Більшість же людей після смерті, за давніми уявленнями, потрапляли до похмурого підземного царства мертвих Миктлану (Mictlán), володінь бога Миктлантекутлі та його дружини богині Миктлансіуатль, куди ненадовго заглядало Сонце вночі і де перебували померлі, котрих не покликав до себе жоден інший бог. Це царство мертвих за вертикаллю поділялось на 9 підземних царств (світів). Люди, які померли так званою «земною смертю» (не в бою, не були принесені в жертву, не під час пологів чи не від хвороб), потрапляли на льодяну дорогу підземного світу, пройти яку мали за 4 дні. У кінці її, на дев'ятому колі смерті, їх зустрічав Миктлантекутлі. Проте шлях цей був дуже важким, тому багато хто гинув, так і не діставшись кінця, адже, за міфологічними уявленнями, померлий проходив між двома навислими над ним горами, що могли його розчавити чи придавити обвалами каміння. Потім переживав напад гігантських крокодила і змії, після чого перетинав 8 пустель і піднімався на 8 гірських вершин. Дорогою до царства мертвих льодяний вітер жбурляв у покійника гострі обсидіанові леза і величезні кам'яні брили. Наостанок необхідно було перепливати широку підземну ріку на спині маленької собаки течиві, яка освітлювала шлях сяйвом рубінових очей. Потрапивши до Миктлантекутлі, нещасний приносив йому дари, які поклали до могили родичі померлого. І лише тоді правитель царства мертвих відводив людині місце в одному із дев'яти потойбіч.

Нащадки ацтеків, майя та інших давніх народів Месоамерики і сьогодні зберегли культ пращурів. Одне із найвідоміших свят сучасних Мексики, Гватемали, Гондурасу і Сальвадору – День мертвих, який відзначається щорічно 1 та 2 листопада. За віруваннями, душі померлих у цей період відвідують рідні домівки. Індіанці майя і ацтеки у давнину в цей день приносили дари богині Миктлансіуатль та споруджували стіни із зображенням черепів – тсомпантлі. Традиції цього свята передбачають створення вівтарів на честь померлого із цукрових черепів, вербену, улюблені страви і напої померлого та відвідування могил із цими подарунками [1, с. 95–97; 2, р. 34–38].

Все населення країн у цей день бере участь у святкуванні, люди прикрашають кладовища стрічками і квітами, а дороги від кладовищ до домівок померлих їхні родичі освітлюють безліччю свічок і ліхтариків, щоб предки могли легко віднайти дорогу додому. День мертвих – це день утвердження життя.

Переживши переслідування інквізиції, яка була в Новій Іспанії (нині Мексика та Центральна Америка), дерев'яні зображення та фігури Санти-Муерте з ко-

сою були сховані скромними родинами та індіанцями в колоніальну еру (1521–1810 рр.), а вже за її межами почали відроджуватися публічно.

Деякі стародавні зображення Муерте, які Церква привезла з Європи для євангелізації корінного населення та проведення процесій Страсної п'ятниці, повернулись неушкодженими у ХХ столітті й почали використовуватись місцевими жителями для проведення «язичницьких» ритуалів, які не допускались церковними інституціями. Наразі ці зображення охороняються деякими родинами або зберігаються в музеях. У 1960-х роках культ був зарезервований і передавався з покоління в покоління майже таємно.

У 1990-х роках культ Муерте набув поширення серед наркоторговців та злочинців (Narco Santa e della Madonna dei Criminali). Це складне явище, яке з 2000-х років вивчається журналістами та науковцями, однак досі вимагає ретельного аналізу та може стати предметом окремого дослідження [3].

Отже, уявлення народів доколумбової Месоамерики про потойбічний світ є унікальними. Вважалось, що життя після смерті залежало не від прижиттєвих вчинків, а від причин смерті людини. Також для цих вірувань було характерним існування декількох локусів, куди потрапляли душі після смерті. У ХХ ст., переживши переслідування інквізиції, уявлення про потойбіччя народів Месоамерики відродились і сьогодні представлені святкуванням Дня смерті та культом Санта-Муерти («Святої Смерті»), яка є продовженням уявлень про богиню смерті Міктлансіуатль. З 1990-х років культ Муерте набув поширення серед наркоторговців, злочинців, загалом маргіналізованих груп та бідних прошарків населення країн Месоамерики, водночас поступово долаючи класові та расові відмінності, що є показовим та вимагає окремого дослідження.

Джерела та література

1. Наумовська О. Мотиви блаженного чи пекельного царства мертвих у міфологічних системах різних народів світу. *Літературознавчі студії*. 2013. Вип. 37(2). С. 89–97.
2. Ganeri A. Mesoamerican Myth: A Treasury of Central American Legends, Art, and History. Hardcover – Illustrated, 2007. 96 p.
3. La Santa Muerte e le sue origini. 18.05.2018. URL: <https://santamuertepatrona.wordpress.com/>

СЕКЦІЯ 6 СУСПІЛЬНІ ВИМІРИ ІСТОРІЇ

Грищенко Влада

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ТРАНСФОРМАЦІЯ РИМСЬКОЇ ВЛАДИ І СУСПІЛЬСТВА У VIII–VI СТ. ДО Н. Е.: ВІД ЕПОХИ ЦАРІВ ДО РАННЬОЇ РЕСПУБЛІКИ

Ключові слова: Рим, царський період, рання республіка, Римське царство, суспільство.

Keywords: Rome, regal period, early republic, Roman Kingdom, society.

Античність мала велике значення для світової цивілізації, а історія Риму виділяється в ній як видатний розділ стародавньої історії. Державний устрій Риму перевищував усі системи, що існували до цього, а однією з його характерних рис була трансформація протягом століть. Окремі складники проблеми трансформації римського суспільства висвітлені в роботах В. О. Балуха, М. Бреда, Р. Рибак та інших [1; 2; 5].

Навколо Риму склалося багато історій та легенд щодо його походження, в яких переплітаються достовірні історичні події та всілякі вигадки. Серед низки легенд виділяють три найпопулярніші. У першій мовиться про те, що місто назвали на честь перемоги «Ромою», що грецькою мовою означає «сила». Друга пов'язана з втікачами з міста Трої, що шукали кращої долі та оселилися на незнайомому місці. Третя легенда вважається основною, вона пов'язує виникнення міста з іменем Ромула. Метою легенд було пояснення піднесення Рима щодо латинських міст, доведення витоків римлян від греків чи троянців і встановлення спільності історії Риму з грецьким минулим.

Рим зберіг свідчення про 7 римських царів, постаті яких також обвиті багатьма легендами, проте в основі кожної є своє історичне ядро. Послідовність правителів: Ромул, Нума Помпілій, Тулла Гостилій, Анка Марцій, Тарквіній Пріска, Сервій Туллій та Тарквіній Гордий [1, с. 43–45].

У царський період народ Риму складався з трьох триб (племен), згідно зі збереженими пізніми етруськими назвами це були: тиції (сабіни), рамни (латини), луцери (етруски). Варто зазначити, що населення було доволі строкате у своїй етнічній структурі.

Триби поділялися на курії, а вони натомість на роди. Соціально-економічною основою роду була колективна родова власність на землю. Управління Римом здійснювалося за допомогою сенату, коміцій і царя. Розвиток господарства, часті війни для посилення царської влади, збільшення чисельності населення та рухомість народу спричинили послаблення родових зв'язків. Розвиток патріархального рабства й особистої власності на землю також несприятливо впливав на рід, розпорошуючи його за принципом знатності, а не за авторитетом мудрості, досвіду.

Ситуація ускладнювалася, коли рід поповнювався внаслідок завоювань: іноземці приймалися до родів, а згодом і самі їх утворювали. Проте в них були об-

межені права, вони не могли брати участь у нових завоюваннях, бо не входили до триб. Тому через обмеженість земельного наділу, який можна було збільшити шляхом участі у війнах, плебс займався землеробством, ремеслом та торгівлею, що створило майнову диференціацію плебеїв, водночас вони були однаково безправні. Також варто згадати особову форму відносин патрона і клієнта, яка у де-що зміненому вигляді зберегалася впродовж усієї римської історії. Всі царі, крім Нуми, протягом періоду свого правління приділяли більше уваги зовнішній політиці, а саме розширювали римські володіння та засновували в захоплених місцинах колонії. У воєнних діях в основному брали участь родові загони, тому для збереження авторитету та влади царя необхідно було створити незалежне від роду військо. Це вдалося Сервію Тулію, який за майновими статками поділив усе чоловіче населення на 6 розрядів, з кожного розряду висувалася певна кількість військових одиниць (центурій) в екіпіровці. До першого розряду входили найбагатші чоловіки, які мали важке озброєння, другий розряд не мав важких лат, його воїни мали чотирикутний щит, наступні розряди мали все простіше і дешевше озброєння, а громадяни шостого рангу звільнялися від податків та від обов'язкової військової служби. А коли їх зараховували в одну центурію, вони забезпечувались коштом держави й отримували зброю. Така реформа спричинила зрушення в громадському житті та політичному устрої Риму, зокрема відбулося переміщення плебсу з патриціями та виникнення центуріатних коміцій, які послабили вплив куріатних зборів та посилили вплив і значення царя [3, с. 45–48].

Відлік республіканського ладу Риму заведено рахувати від моменту, коли сьомий цар Тарквіній Гордий спробував встановити в Римі тиранію, але після невдалої спроби був вигнаний сенаторами та в 509 р. до н. е. опинився в засланнях. Щоб запобігти в майбутньому можливості встановлення нової диктатури, римляни вирішили обирати двох правителів, які спочатку називалися преторами, а потім консулами, обиралися вони строком на 1 рік [20, с. 222]. Чиновники дрібного рангу, тобто квестори, яких було двоє, спочатку виконували функції суддів, а потім у пізніші часи стали чиновниками фінансового відомства, також обиралися на рік, як і консули. Обіймати посади консулів, квесторів та сенаторів могли лише патриції, в яких прав і привілеїв було більше, ніж у плебеїв [5, с. 222].

Боротьба між плебеями та патриціями точилася протягом усього періоду раннього Риму. Річ у тім, що патриціанська еліта намагалася якомога довше утримувати своє провідне становище шляхом збереження родових традицій і зав'язків у питаннях розподілу земельних володінь. Ситуація складалася так, що плебеї, беручи участь у війнах, не мали право отримувати за це здобуті земельні ділянки, бо, як і в інших класичних містах-державах, землею могли володіти лише повноправні громадяни, тому розв'язання земельного питання зводилося до вирішення також питання, щодо політичної рівності.

Варто зазначити, що у ранній республіканський період робилися спроби запровадити закони, в яких би робилися поступки плебеям. Наприклад, у 486 р. до н. е. від консула Спурія Касія лунали пропозиції запровадження аграрного законопроекту, за яким плебеї мали право отримувати завойовані землі. У 50-ті рр. V ст. до н. е. Тарпей-Атерній створив закон, який накладав обмеження на розмір штрафу, а трибуна Іцилія запровадила закон про наділення плебеїв

землею на Авентині. Проте ці намагання були марними, а Спурія Касія навіть звинуватили у прагненні до тиранії та стратили [1, с. 64].

Отже, протягом VIII–VI ст. до н. е. у Римі відбувалося утвердження держави у формі влади царів, яка трансформувалася у ранньореспубліканську. За допомогою впроваджених реформ суспільство у царський період переходить на початковий етап диференціації від появи патріархального рабства в межах родоплемінного строю до формування архаїчних класів патрициїв і плебеїв та утворення держави. На противагу місцевій родовій еліті виступали царі, їхні тілоохоронці з лікторами та центуріатні коміції, які являли собою публічну владу. Досягненням Римської республіки, зокрема в концепції представницької демократії та встановлення республіканської форми правління, є розвиток складної правової системи, яка мала на меті захист прав особи. Все це вплинуло не лише на перебіг римської історії, але й на наступні цивілізації.

Джерела та література

1. Балух В., Коцар В. Історія Стародавнього Риму: курс лекцій. Чернівці: Кн.-XXI, 2005. 680 с.
2. Бред М. S.P.Q.R. Історія Давнього Риму. Київ: Форс Україна, 2020. 480 с.
3. Еко У. Історія європейської цивілізації. Рим. Харків: Фоліо, 2015. 1031 с.
4. Словник Античної Міфології / уклад.: І. Козовик, О. Пономарів. Київ, 1985. 236 с.
5. Рибак Р. Особливості впровадження республіканської форми правління у стародавньому Римі. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 1(3). С. 336–348.
6. Dynneson T. L. Rise of the Early Roman Republic: Reflections on Becoming Roman. New York: PETER LANG, 2018. 381 p.

Шептицька Богдана

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВІКТОРІАНСЬКИЙ РОМАН ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО: СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ

Ключові слова: Вікторіанська доба, історіографія, повсякдення.

Keywords: The Victorian era, historiography, everyday life.

Вікторіанська доба (1837–1901 рр.) є важливим періодом історії Англії, розвитку суспільства, економіки, культури. Вікторіанська епоха цікавила й досі цікавить науковців через великі зміни та інновації, яких зазнала Англія за цей період: зміни політичного устрою, внески в науку, пришвидшення темпу життя.

Важливим джерелом для вивчення Вікторіанської епохи виступають літературні твори, зокрема вікторіанський роман. Проте відображення епохи в вікторіанському романі ставало предметом наукового дослідження переважно культурологів та лінгвістів. До сьогодні не має роботи, присвяченої огляду та аналізу сучасної історіографії щодо вивчення вікторіанського роману як історичного джерела. Через це науковий інтерес становить вивчення побуту, суспільства, історичних подій Вікторіанської епохи в літературних творах того часу, яке можливе за умови усвідомлення та врахування наукового доробку історичної науки.

Мета роботи – аналіз сучасної української історіографії щодо дослідження вікторіанського роману як історичного джерела.

З огляду на характер опрацьованих наукових досліджень їх доцільно поділити на три групи: 1) загальні роботи, присвячені історії Англії XIX ст. і Вікторіанській добі; 2) розробки культурологів, мовознавців, лінгвістів, присвячені аналізу вікторіанської літератури; 3) дослідження, присвячені окремим творам літератури, що розкривають особливості Вікторіанської доби та суспільства.

Першу групу представляють підручники, навчально-методичні посібники та статті, присвячені історії Англії, зокрема періоду XIX ст., які дають змогу виділити та проаналізувати особливості Вікторіанської доби для проведення подальшого дослідження [4; 5; 6; 7; 8].

Вікторіанська література стала предметом численних досліджень лінгвістів, мовознавців та культурологів. Мова, символіка, образи, представлені в літературних творах, дали змогу науковцям проаналізувати побут, етикет, моду, відносини у суспільстві Англії, і особливо становище жінок.

Серед робіт, присвячених вікторіанському роману, виділимо монографію «Вікторіанська доба в українському художньому перекладі», в якій автори зосередилися на тих перекладацьких рішеннях, які створюють так званий предметний та непередметний світ вікторіанців: де вони жили, у що одягалися, на чому їздили, що читали, які полюбили квіти та парфуми, коштовності та картини, як зверталися один до одного, як спілкувалися [10, с. 6].

Однією з ключових робіт, присвячених англійській літературі, є навчальний посібник авторства О. С. Анненкової, в якому аналізуються загальні філософсько-естетичні особливості вікторіанської літератури та індивідуальні художні поетики її основних представників; проблеми теоретичного та історико-літературного характеру розглядаються у зв'язку з культурно-історичною ситуацією, що склалася в Англії за доби правління королеви Вікторії [1].

Найважливішою є третя група праць, присвячених огляду й аналізу окремих творів Вікторіанської доби. Ці роботи представлені переважно дослідженнями лінгвістів, перекладачів та філологів, які зосереджуються на аналізі мовних символів, характерів та образів і репрезентують уявлення, етикет, відносини вікторіанського повсякдення, окремі події та періоди в історії Англії [2; 3; 12]. Зокрема це аналіз становлення та розвитку Британської імперії у творах Р. Кіплінга [13], місце релігії в житті вікторіанського суспільства [11].

Заслуговує на увагу праця «Відображення основ повсякденного життя англійців XIX ст. у художній літературі», у якій представлена детальна і всебічна характеристика повсякденного життя англійців у XIX ст., відображена у художній літературі. Для найбільш повного і всебічного розкриття теми в роботі з урахуванням історичних подій наведено загальні відомості про англійців, розглянуто та проаналізовано особливості повсякденного спілкування, традиції, звички, вподобання та інтереси, місце сімейно-шлюбних відносин, які існували в англійському суспільстві в XIX ст. На підтвердження кожного положення наводяться приклади з художньої літератури [9, с. 254].

Варта розгляду також робота філолога В. Турченко «Скромність у мовній картині світу вікторіанської епохи», в якій авторка досліджує зв'язок скучності та

стриманості рухів тіла зі скромністю мовної картини британців. Дослідниця складала образи скромних леді та джентльменів (зачіски, вбрання, аксесуари), розкрила гендерну проблематику через зародження феміністського руху, наголошуючи, що тогочасний спосіб життя жінок був доволі гострою проблемою суспільства. Найяскравішим прикладом була незгода жінок на огляд лікарем-чоловіком, що мало фатальні наслідки [12, с. 14].

Отже, дискурс сучасної української історіографії свідчить, що досі немає комплексного дослідження, в якому б вікторіанський роман виступав предметом окремого історичного наукового дослідження. Вікторіанська література, зокрема романи, знаходяться в центрі уваги лінгвістів, культурологів, які за допомогою символів, мови, образів змогли репрезентувати вікторіанське повсякдення: побут, моду, етикет, відносини в суспільстві та становище жінок. Встановлено, що більшість англійського жіноцтва Вікторіанської доби була витіснена у приватну сферу життєдіяльності. Маючи значну кількість обов'язків, жінки користувались обмеженою кількістю прав, у цей період жінка була залежною від чоловіка або родичів чоловічої статі.

Необхідність проведення дослідження за темою зумовлена недостатнім її вивченням в історичній літературі. Значні перспективи в цій темі має застосування новітніх методологічних основ, напрацювання чіткого поняттєвого апарату, створення робіт міждисциплінарного характеру. Недостатньо висвітленими залишаються робітничі питання, політичне та економічне життя Англії під час правління королеви Вікторії.

Джерела та література

1. Англійська література вікторіанської епохи. Курс лекцій: навчальний посібник. Київ, 2016. 168 с.
2. Берко К. Г. Становище жінки у вікторіанському суспільстві за романами Шарлотти Бронте. *Україна у світовому історичному просторі*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 20 квітня 2018 р. Маріуполь: МДУ, 2018. С. 169–171.
3. Бесараб О. Жіночі образи творів Ш. Бронте: типологічний аспект. *Journal «Ukrainian sense»*. 2021. № 1. С. 22–33.
4. Гончаренко А. В., Сафонова Т. О. Велика Британія та еволюція колоніальної системи (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). *Сумський історико-архівний журнал*. 2020. № XXXV. С. 60–71.
5. Залеток Н. В. Жінки вікторіанської епохи у шлюбно-сімейних відносинах. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2013. № 4. С. 84–89.
6. Історія Великобританії: навч. посібник для студ. факультету іноземної філології / уклад. І. І. Кривошея, О. В. Барвінок. Київ: КНТ, 2017. 206 с.
7. Клець В. К. Посібник до вивчення дисципліни «Історія Великої Британії». Дніпро: РВВ ДНУ, 2018. 40 с.
8. Кравченко Т. В. Сім'я і сімейні цінності у Великій Британії: історія і сучасність. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. Вип. 19(1). С. 299–309.
9. Михайлюк В. П., Муханова О. М. Відображення основ повсякденного життя англійців ХІХ ст. у художній літературі. *Історичні записки*: збірник наукових праць. 2012. Вип. 36. С. 254–260.
10. Некряч Т. Є., Чала Ю. П. Вікторіанська доба в українському художньому перекладі: монографія. Київ: Вид. дім «Кондор», 2013. 194 с.

11. Повісок Є. Релігія як основа світогляду людини в англійській романістиці XIX століття. *Мови та літератури у полікультурному суспільстві*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (14 листопада 2014 р.). Маріуполь: МДУ, 2014. Частина 1. С. 73–75.

12. Турченко В. Скромність у мовній картині світу вікторіанської епохи. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Methodика викладання іноземних мов*. 2014. № 78(1124). С. 47–51.

13. Фоміна О. В. Твори Редьярда Кіплінга як історичні джерела з трансформації ідеї Імперії в британському суспільстві в кінці вікторіанської доби. *Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. 2013. № 10. С. 159–163.

Сауляк Анастасія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

БЛАГОДІЙНИЦТВО СУМСЬКИХ ЦУКРОЗАВОДЧИКІВ ХАРИТОНЕНКІВ В УКРАЇНІ

Ключові слова: підприємці, бізнес, благодійність, родинна справа.

Keywords: entrepreneurs, business, charity, family business.

Доба капіталізму позначилася непростими процесами: на одному полюсі суспільства концентрувалося масштабне багатство, на протилежному від бідності потерпала велика кількість людей, які обслуговували все більші економічні потреби перших. У такому глибоко нерівному суспільстві баланс було віднайдено у благодійній діяльності, спрямованій на задоволення найгостріших потреб широких верств суспільства. Протягом «довгого» XIX ст. на українських теренах піднялося кілька поколінь заможних підприємців, для яких опікування соціально вразливими категоріями населення стало частиною їхнього життя. У розвідці до уваги взято родину Харитоненків, яку нерідко називають сумською династією цукро заводчиків.

Голова майбутньої цукрової династії Іван Харитоненко народився 25 вересня 1820 р. у селі Нижня Сироватка (нині Сумська ТГ). Навчався грамоті у місцевого дяка, потім закінчив двокласну церковну-приходську школу, після чого навчався у купця Худокормова в Курську. Окрім нього, в родині було ще шестеро синів, але саме Івану судилося стати знаним підприємцем [4, с. 97].

У 1850 р. у Сумах Іван Харитоненко розпочав самостійну діяльність у співпраці з компаньйоном Іваном Сухановим [4, с. 99]. Їхній успіх розпочався із постачання цукру петербурзьким купцям Єлисеєвим. Згодом Іван Герасимович зазнавав торговий дім «І. Г. Харитоненко з сином», який проіснував до націоналізації більшовицькою владою у 1919 р. Родина Харитоненків мала високий авторитет у підприємницьких колах [6, с. 88]. Отримуючи суттєві статки від вправно організованого бізнесу, який враховував ринкову кон'юнктуру, вона спрямовувала суттєві кошти на добродійність.

Оскільки осередком бізнесу Харитоненків було цукровиробництво, гостро постала проблема умов буття робітників цукрових заводів. Особливо важкою була робота в кочегарнях з високою температурою та постійними протягами. Хоча цукровий завод працював сезонно, з вересня до листопада, зміни тривали

по 12 годин [6, с. 76]. Мешкали робітники зазвичай у казармах з великими скупченнями людей. Спостерігаючи за такою ситуацією, Іван Харитоненко всіляко намагався покращити побут своїх працівників, роблячи добродійні пожертви. Родина підприємця долучалася до будівництва церков, парафіяльних училищ. Значні кошти виділялися на допомогу нужденним.

Іван Герасимович зробив чимало добродійних справ, тому після його смерті Міністерством народної освіти було затверджено «Положення про стипендію імені Почесного Громадянина м. Сум дійсного Статського радника Харитоненка при Сумському реальному училищі» – 300 руб. на рік за умови схвальної моральної поведінки та переходу на наступний курс [6, с. 88].

Його син Павло Харитоненко мав інтерес до сільськогосподарських наук. Очоливши родинний бізнес, він при кожному маєтку облаштував дослідні ділянки, а згодом заснував Іванівську науково-дослідну станцію, яка спеціалізувалася на вивченні цукрового буряку та пшениці. Він викупив Парафіївський маєток, де згодом облаштував цукровий завод. Разом із сімейним капіталом Павло Іванович успадкував розуміння важливості благодійництва. Він долучався до гуманітарних проєктів рідного міста Сум, зокрема побудував нову дитячу лікарню Св. Зінаїди з сучасним обладнанням. Опікувався питанням освіти, адже внаслідок відкриття нових заводів зростала потреба в освічених працівниках. Заклади освіти забезпечувались навчальною та художньою літературою, в них значна увага приділялася церковному співу. Випускники цих закладів працювали на цукрових заводах підприємця та в маєтках інших власників. Перебуваючи за кордоном, Харитоненко-молодший відвідував музеї, виставки, цікавився мистецтвом, на батьківщині він фінансував мистецькі проєкти, надавав допомогу молодим митцям [6, с. 188].

Яскравим прикладом благодійництва слугує друга дружина Івана Харитоненка, Наталія Лещинська, розумна та ініціативна людина [1, с. 15]. Вона здійснювала жертвування, даючи кошти, виділяючи будівлі та надаючи земельні ділянки для облаштування соціальних установ. Особливу увагу дружина підприємця приділяла дітям-сиротам, забезпечуючи їх усім необхідним [5, с. 76]. Наталія Максимівна докладала зусиль для адаптації до життя дівчат без батьківської опіки. Вона дбала про їхню початкову освіту, релігійно-моральне виховання, навчання веденню домашнього господарства. Після досягнення 16–17 років вони виходили з притулку та починали працювати економками. Після смерті Наталії Харитоненко ініціативу перебрала її невістка Віра Андріївна, яка, зокрема, звернулася з клопотанням до головного управляючого канцелярією Відомства закладів імператриці Марії щодо розширення програми навчання та отримання випускницями права викладати в початкових класах, підтверджуючи це відповідними свідоцтвами. Відповідь була позитивною, тому Віра Андріївна не втрачала часу і вже з листопада 1906 р. навчально-виховна частина Сумського дитячого притулку зазнала позитивних змін – почали викладати програму навчальних предметів з оновленими додатками та виправленнями [3, с. 10]. У цьому закладі не лише надавали освіту, але й організували медичне обслуговування та відпочинок. Двічі на рік дівчата проходили медичний огляд, 2–3 рази на тиждень до училища навідувалися лікарі, які надавали медичну допомогу. Якщо діти мали потребу в

госпіталізації, їх направляли до лікарні Св. Зінаїди, де вихованки отримували безкоштовну допомогу. Щороку під час літніх канікул дівчата мали змогу відпочивати на дачі в одному з маєтків Віри Харитоненко. Всі витрати брала на себе господиня. Хоча основним джерелом фінансування був депозит Наталії Харитоненко, відсотків з виділеного капіталу було недостатньо, тому Віра Андріївна спрямовувала на ці потреби особисті кошти [4, с. 100].

На початку 1919 р. родина Харитоненків емігрувала за кордон, втративши внаслідок «націоналізації» родинні цукрові підприємства та маєтки [4, с. 103]. У 1995 р. за підтримки українських благодійників було створено Сумський обласний благодійний фонд ім. І. Г. Харитоненка, започаткований з метою надання допомоги людям з обмеженими можливостями, малозабезпеченим родинам і нужденним. Серед науковців точиться дискусія про мотивацію заможних людей до благодійної діяльності. Очевидно, варто брати до уваги сукупність спонукальних обставин: отримання податкових пільг, можливість суспільного визнання, урядові преференції, соціальний статус, освіченість і загострене розуміння гуманітарних проблем. На зламі ХІХ–ХХ ст. традиції доброчинності вкорінилися у підприємницьке середовище настільки, що вони набули спадкового характеру.

Отже, Україна має довготривалу традицію доброчинної діяльності, завдяки якій реалізується один із принципів соціальної справедливості, за яким люди, які спромоглися досягти вершини добробуту, мають допомагати нужденним. Благодійність особливої актуальності набуває у складні для суспільства періоди, недаремно кажуть, що в темні часи видно добрих людей. Доброчинність українських підприємців ХІХ ст. демонструє досвід інвестування в майбутнє, адже внаслідок зовнішнього втручання маргінальних шарів суспільства були витіснені з історичної арени Харитоненки та інші схожі родини, але їхній внесок у соціально значимі проєкти відчувається до сьогодні.

Джерела та література

1. Гадай О. М. Донька Польського купця, дружина українського цукрозаводчика. *Історичний архів. Наукові студії*. 2020. № 21. С. 14–20.
2. Григорьев Д. Н. Востребованные временем. Династия Харитоненко / Д. Н. Григорьев. Сумы: РИО «АСМедиа», 2003. 72 с.
3. Тронько Т. В. Діяльність органів державної влади в галузі жіночої середньої освіти в Наддніпрянській Україні другої половини ХІХ століття: авторефер. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.01.01. «Історія України» / Т. В. Тронько. Запоріжжя, 2001. 19 с.
4. Товстоляк Н. М. Благодійність родини Харитоненків як складник стратегії підприємницької діяльності та культурного розвитку їх українських маєтків. *Чорноморський літопис*. 2014. Вип. 9. С. 97–103.
5. Шушара Т. В. З історії розвитку жіночої освіти. *Рідна школа*. 2005. № 6. С. 76–77.
6. Шудрик І. О., Даниленко Л. А. Династія Харитоненків: Історико-документальне видання. Суми: Вид-во «Слобожанщина», 2003. 192 с.

ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЩОДО ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТОРІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ. В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ

Ключові слова: *іноземний капітал, промисловість, економічна політика.*

Keywords: *Foreign capital, Industry, economic policy.*

У другій половині ХІХ ст. економічні трансформації в українських губерніях відбувалися з активним залученням іноземних капіталовкладень, які насамперед спрямовувались до важкої промисловості. Сукупно така політика Російської імперії мала неоднозначні наслідки для майбутнього розвитку Наддніпрянської України. Нині в умовах російсько-української війни, яка стала деструктивною для значної кількості промислових центрів України, та обрання європейського шляху розвитку необхідним є врахування тенденцій минулого, враховуючи особливості залучення до відбудови промисловості іноземних інвесторів.

У сучасному історіографічному просторі тема діяльності іноземних компаній на українських теренах у другій половині ХІХ ст. представлена дослідженнями О. Слісаренка, В. Лазебник, Т. Лазанської та іншими. За мету цієї розвідки визначено з'ясування особливостей політики російського уряду щодо залучення іноземного капіталу в контексті України.

Неефективність політики зі збереження кріпосництва та принципів зміцнення економіки шляхом здійснення військової експансії, слабкий розвиток промисловості та залізничних сполучень доволі чітко продемонструвала поразка у Кримській війні 1853–1856 рр., що призвело до необхідності проведення реформ для подолання військової та економічної відсталості і поновлення статусу «великої держави» на міжнародній арені.

Проведення реформ 60–70-х рр. ХІХ ст. відкривало шлях до форсованої розбудови промисловості та насадження швидкими темпами ринкових відносин [5, с. 8–9]. Українські терени стали об'єктом, на який було спрямовано урядову політику, щоб із максимальною ефективністю використати вигідне географічне розташування, сприятливі кліматичні умови для розвитку аграрного сектору та промисловості, відносну близькість до провідних країн Західної Європи та виходи до головних сухопутних і морських шляхів сполучення, широкий трудовий потенціал.

Оскільки в Російській імперії гостро відчувалася нестача капіталу через слабкий розвиток внутрішнього ринку, одним із джерел фінансування розвитку промисловості ставало залучення капіталу з-за кордону [4, с. 104]. Дефіцит місцевого капіталу та робочої сили покривався наданням державних субсидій, пільговим оподаткуванням різних соціально-економічних груп, включно з іноземними та місцевими підприємцями. Такі заходи справили позитивний вплив, але тимчасовий, тому станом на другу половину ХІХ ст. ситуація кардинально змінюється, різко послаблюється державне капіталовкладення, зростає податковий тиск тощо [2, с. 76].

Важливу роль відіграв особистісний фактор – перебування на тій чи іншій посаді людини, яка здійснювала економічні перетворення. Тому спостерігаємо зміни обраних курсів і характер реформ: від м'яко поміркованого М. Бунге до протекціоністського за М. Вишнеградського та С. Вітте [5, с. 9–10].

Важливе місце в урядовій політиці відводилося питанням митної політики. Так, у 50–70-х рр. ХІХ ст. відбулося зниження ставки імпортного мита, втім у 80–90-х рр., навпаки, ввізний тариф було збільшено, також було введено суттєві обмеження на закупівлю іноземного металу, що негативно позначилося на машинобудівних заводах, які виробляли продукцію на привізній сировині. Такою зміною було досягнуто ввезення іноземними підприємцями сировини до імперії замість готової металопродукції. Із 1897 р., вводилися митні правила, що фактично забороняли ввезення іноземного вугілля насамперед щоб витіснити з власних ринків дешеве англійське вугілля задля заохочення розробки місцевих родовищ. Тому така політика унормовувала високі ввізні мита, знижуючи прибутковість імпорту, але водночас зміцнювала становище вітчизняних підприємств шляхом надання субсидій і державних замовлень, що сприяло притоку іноземного капіталу [2, с. 78]. Однак разом зі зростанням кількості підприємств і темпів виробництва простежуємо збільшення цін на внутрішньому ринку на товари іноземного та внутрішнього виробництва [5, с. 17–18].

Особливу роль в імперській економічній політиці відігравала побудова мережі залізниць. З огляду на її стратегічне значення у розбудову вкладалися значні кошти. Фінансування залізничного будівництва на початковому етапі здійснювалося коштом концесій. Тобто на іноземних грошових ринках розміщували облігаційні позики приватних товариств, що забезпечувалися урядом задля залучення капіталу з зовнішніх джерел. Для держави такий підхід був вкрай не вигідним, проте єдиною можливістю в умовах бюджетного дефіциту [1, с. 617–618]. Протягом 1866–1880 рр. було видано 53 концесії на приватні залізниці протяжністю 15 тис. верст, із яких було збудовано лише 4,8 тис. верст. У їх спорудженні взяли участь 43 акціонерні товариства з основним капіталом 1 250 млн руб., на додачу частка капіталовкладень з боку держави становила 1,4 млрд руб. [5, с. 27–28]. Однак відбувалося активне спекулювання державними коштами, їх використання не за призначенням і вплив капіталу за кордон. Тому наприкінці 1870-х рр. концесійний підхід було скасовано. У 1880–1897 рр. було введено в експлуатацію основну вугільно-рудозовну магістраль (Катерининську залізницю), яка дала змогу експортувати донецьке вугілля через південні порти [5, с. 28–29]. Спостерігався приплив іноземних інвестицій у залізничну, вугільну та металургійну промисловість. Разом із побудовою широкої мережі підприємств, окрім виробничої спеціалізації краю, спостерігалася концентрація іноземного капіталу в руках французьких, бельгійських, англійських, німецьких власників [3, с. 93]. Така особливість пояснюється тим, що металургійна промисловість стала місцем зацікавлення великих іноземних капіталовкладень. Протягом 1872–1900 рр. іноземними інвесторами було сформовано 20 великих акціонерних кам'яновугільних товариств [1, с. 628, 642].

Відзначити варто роль грошової реформи 1895 р. С. Вітте. Впровадження золотого монометалізму та стабілізація курсу рубля сприяли покращанню інвестиційного клімату, зменшували інфляційні процеси, зробивши капіталовкладен-

ня, зокрема й для іноземців, більш безпечними та надійними, що прискорювало темпи промислового зростання [6, с. 148].

Отже, урядова політика царської Росії другої половини XIX – початку XX ст. спрямовувалась на стимулювання розвитку індустрії, передусім важкої, шляхом іноземних капіталовкладень. Це було пов'язано зі слабким внутрішнім ринком, нестачею власних капіталів, низькою активністю вітчизняних підприємців, психологічною неготовністю їх до підприємницької діяльності. Тому імперська влада займалася розробкою механізмів, які б сприяли максимальному залученню іноземних капіталовкладень для розбудови важкої промисловості. І хоча головну ціль у вигляді введення іноземного капіталу було досягнуто, такий стан справ суттєво вплинув на становище місцевих підприємців, відбулася втрата їхніх позицій, розбалансування внутрішнього ринку. Зростав колоніальний визиск зі сторони Російської імперії щодо українських теренів, які мали суттєвий природний і людський ресурс для повноцінного індустріального поступу.

Джерела та література

1. Балабушевич Т. А., Баран В. К. Економічна історія України: історико-економічне дослідження / ред. В. А. Смолій. Київ: Ніка-Центр, 2011. Т. 1. 696 с.
2. Боднарчук Т. Вплив російської економічної політики на розвиток господарства та підприємництва України в період ринково-індустріальних перетворень. *Український соціум*. 2015. № 3(54). С. 74–85.
3. Куліков В. О. Підприємства й суспільство в заводських і шахтарських поселеннях Донбасу та Придніпров'я в 1870–1917 рр.: монографія. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2019. 388 с.
4. Куліков В. О. Російська імперська індустріалізація та дискусія про її рушійні сили в історіографії. *Вісник ХНУ. Серія «Історія»*. 2017. № 53. С. 102–111.
5. Лазанська Т. І. Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики XIX ст.) / ред. В. Г. Сарбей. Київ: Ін-т історії України, 1999. 282 с.
6. Молчанов В. Вплив грошової реформи С. Ю. Вітте (1895–1898 рр.) на життєвий рівень населення підросійської України. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2011. № 19. С. 129–150.

Кісельов Єгор

Донецький національний університет імені Василя Стуса

КІНОІНДУСТРІЯ США У ПЕРІОД ВЕЛИКОЇ ДЕПРЕСІЇ

Ключові слова: кіно, США, Велика депресія.

Keywords: cinema, USA, Great Depression.

Економічна криза XX ст. у США, відома як Велика депресія (1929–1939 рр.), зачепила кожного американця, незалежно від його соціального статусу, торкнулась усіх сфер життя американського суспільства, зокрема культурного складника. Велика депресія стала предметом багатьох наукових досліджень, однак автори надають перевагу економічним та політичним сторонам кризового часу, тоді як культурні й соціальні аспекти залишаються досі недостатньо висвітленими. За умови безробіття та великої бідності населення під час Великої депресії кіно

як одна з форм проведення вільного часу отримало чималу популярність. Глядачі витрачали останні кошти, щоб подивитись щотижневу новинку в кінотеатрах, надихались героями та сюжетами кінострічок 1930-х років. Тому аналіз американської кіноіндустрії під час Великої депресії сприятиме розумінню як економічних процесів кризової доби, так і світогляду, культури США 1930-х років, дасть змогу розкрити феномен популярності голлівудських фільмів зазначеного періоду.

Мета дослідження – аналіз процесів і тенденцій, притаманних кіноіндустрії США в період Великої депресії.

Під час Великої депресії постраждало багато американських підприємств, криза торкнулась кожного громадянина США. Однак кіноіндустрія Сполучених Штатів не зазнала великих втрат та економічних проблем. Навпаки, 1930-ті рр. вважаються золотою епоєю Голлівудського кінематографа.

Для розвитку американської кіноіндустрії з 1929 р. можна виділити такі основні причини: 1) перехід на звукові технології. Перші фільми зі звуком з'явилися у 1927 р. та підкорили американських глядачів; 2) розвиток анімації, зокрема на студії Волта Діснея, де з'явився процес триколірного техніколору; 3) відсутність високої конкуренції, адже головним конкурентом було лише радіо (і меншою мірою театр через його вищу вартість); 4) студії працювали в чіткій системі, за якою мали на ринку своїх акторів, режисерів, письменників і продюсерів за контрактом, навіть володіли театрами. Ця система більш ефективна та менш складна і заплутана, ніж сучасна. Результат: студії могли швидко та вчасно випускати продукцію; 5) впровадження Кодексу виробників фільмів (Кодекс Хейса) у 1934 р., розробленого Американською асоціацією виробників і дистриб'юторів кіно. Цей Кодекс надзвичайно вплинув на зміст фільмів, диктуючи, по суті, теми, які повинні були бути висвітлені в фільмах, являючи собою своєрідну цензуру. Однак кіновиробники, хоч і змушені були пристосовуватись до реалій того часу, водночас сприяли популярності кіно – торкаючись актуальних для американського глядача тем, з чого випливає наступна причина; 6) у багатьох фільмах періоду наявні теми, що були важливими для американського народу під час депресії. Американські глядачі знаходили в кінострічках втіху, шукали сенсів, надії на краще майбутнє.

Так, у 1933 р. Волт Дісней представив мультфільм «Троє поросят», у якому виконувалась композиція «Хто боїться великого злидня?». Ця пісня не лише розвеселила глядачів, а стала своєрідною мантрою від страхів того часу, адже персонаж Вовка символізував Велику депресію. Не менш популярною стала пісня 1939 р. «Десь за веселкою» з фільму «Чарівник із країни Оз», яка уособлювала панівний настрій надії, що характеризував кінець десятиліття [1]. Голівуд пропонував і романтичні комедії – screwball comedies («Все сталося в одну ніч» 1934 р.; «Жахлива правда» 1937 р.), які поєднували ситуаційний гумор та фарс і залишались популярними до кінця 1930-х рр. У комедійному жанрі творив і Волт Дісней: у 1937 р. виходить перший повнометражний анімований фільм «Білосніжка та сім гномів», що мав шалений успіх.

У 1930-х рр. разом із комедіями, мюзиклами, вестернами популярними стали фільми про гангстерів, основані на реальних подіях. Наприклад, фільми про Аль Капоне, який став відомим у Чикаго, штат Іллінойс, під час Сухого Закону

(1920–1933 рр.), коли він заснував кримінальну імперію, що забезпечувала людей незаконним алкоголем. Кінематограф 1930-х рр. подарував американському глядачу справжніх зірок, які стали кумирами мільйонів і також сприяли розвитку індустрії: Марлен Дітріх, Ширлі Темпл, Міккі Руні, Енді Харді, Кері Грант, Айрін Данн та ін. [3].

Попри успіх, певні економічні та фінансові проблеми не оминули сферу кінематографа під час Великої депресії. Так, варто зауважити, що «звукофікація» фільмів, яка вплинула на розвиток кіномистецтва, потребувала значних інвестицій для оснащення кожної з ланок індустрії (кіностудії, кінотеатри) відповідним технічним забезпеченням, що ставило кіностудії в складну ситуацію, коли за умови скорочення прибутку потрібно було додатково витратити кошти. До 1933 р. загальна ринкова вартість 5 головних американських кіностудій становила 200 млн доларів, порівняно з приблизно 1 млрд у 1930 р. Так, прибуток студії MGM із 14,6 млн доларів у 1930 р. знизився до 4,3 млн у 1933 р. Студія Paramount, яка заробила вражаючий прибуток у 25 млн доларів у 1930 р., змушена була подати заяву про банкрутство у 1933 р. Відома Warner Brothers пройшла шлях із 17,2 млн доларів прибутку у 1929 р. до збитку у 7 млн у 1930 р., опинившись у так званій «червоній зоні» у квітні 1931 р. До літа 1933 р. третина усіх кінотеатрів була закрита.

Якщо в 1930 р. до кінотеатрів ходило 110 млн людей, то до 1933 р. відвідуваність впала приблизно 60–75 млн, а прибутки випаровувалися. Рівень безробіття сягнув 25 % у 1933 р., різко впав рівень заробітної плати.

Громадськість більше не могла собі дозволити відвідувати кіно так часто, як раніше. Кілька центів, які потрібно було витратити на вхід у кіно, стали розкішшю для багатьох. Проте індустрія продовжувала існувати, американці продовжували зберігати свої копійки, щоб побачити щотижневий фільм. Зазначені вище 60–75 млн глядачів представляли 60 % населення. Для порівняння, лише 10 % американців відвідували кіно у 1970-х роках, що свідчить про значимість кіно як культурної інституції. В кінцевому підсумку індустрія була врятована, оскільки кіно більше не було просто розвагою, але стало необхідністю у житті американців.

До того ж до осені 1933 р. банківська криза ослабла. «Новий курс» Рузвельта – набір урядових програм, спрямованих на стимулювання економіки й надання допомоги постраждалим від депресії, надав також підтримку кінотеатрам країни, кіноіндустрія почала оживати [2; 4, р. 200–201].

Отже, попри справедливе очікування падіння та стагнацію індустрії внаслідок Великої депресії, кінематограф у США переживав так званий «Золотий вік Голлівуду», 1930-ті рр. були ерою, що принесла розвиток кіно як технічно, так і зі становленням конкретних жанрів фільмів. Серед основних причин піднесення американського кінематографа періоду депресії виділено: технічний розвиток; поява анімаційних фільмів; чітка, налагоджена система роботи кіностудій; відсутність високої конкуренції з іншими сферами дозвілля; кодекс Хейса та у зв'язку з його впровадженням ще більша орієнтація студій на споживача, теми, які важливі та цікаві американцям. У кіноіндустрії США 1930-х рр. були свої фінансові проблеми, однак кінотеатр був тим місцем, куди за умов тяжкої реальності намагались утекти люди. Кінопродукція була терапевтичним відволіканням для мільйо-

нів американців, які потребували віддалитися від своїх проблем, шукали в кіно певне значення, сенс.

Джерела та література

1. 1930s: Film And Theater. *Encyclopedia.com*. URL: <https://www.encyclopedia.com/history/culture-magazines/1930s-film-and-theater>
2. Hollywood 1929–1941. *Encyclopedia.com*. URL: <https://www.encyclopedia.com/education/news-and-education-magazines/hollywood-1929-1941>
3. How movies got us through The Great Depression. *Best movies by Farr*. URL: <https://www.bestmoviesbyfarr.com/articles/movies-from-the-great-depression/2015/06>
4. Shindler C. Hollywood in Crisis: Cinema and American Society 1929–1939. Copyright, 1996. 272 p.

Богуцька Оксана

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

МІЖНАЦІОНАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ У СЕРЕДОВИЩІ ЖІНОК-ПОЛІТВ'ЯЗНІВ У РАДЯНСЬКИХ ТАБОРАХ

Ключові слова: жінка, ГУЛАГ, українці, національність, в'язні.

Keywords: woman, GULAG, Ukrainians, nationality, prisoners.

Однією з найтрагічніших сторінок в історії України ХХ ст. є ув'язнення у таборах ГУЛАГу та виселення «у віддалені райони СРСР» сотень тисяч українців, які боролися проти тоталітарного режиму. Радянські табори – це репресивна машина, яка покалічила мільйони людських доль, особливо жінок, які, втративши можливість створювати сім'ї та виховувати дітей, провели більшу частину свого життя у неволі або і взагалі не повернулись до мирного життя.

Окрім українців, у таборах перебували й представники десятків інших національностей: балтійці, казахи, поляки, євреї, німці. Та все ж українці були однією з найбільших етнонаціональних груп і становили другу за чисельністю етнічну групу серед усіх в'язнів ГУЛАГу. Серед них частка жінок із середини 40-х років минулого століття стрімко зростає: якщо у 1941 р. жінки становили 7,6 % загальної кількості в'язнів, влітку 1944 р. – вже 26 %, на початку 1945 р. – 30,6 % і надалі їх кількість продовжувала зростати [2, с. 126].

Відтак українським жінкам-в'язням довелося шукати форми співжиття як поміж собою, так і з представницями інших національностей. У цій статті авторкою проаналізовано на основі опублікованих спогадів жінок – колишніх в'язнів як українського, так і іншого етнічного походження стосунки у таборах між жінками різних національностей.

У спогадах українських жінок ми доволі часто можемо зустріти приклади їхньої взаємодії між собою: допомога, підтримка, хоча була між ними і ворожнеча з відповідних, зрозумілих нам причин.

Наше дослідження особливо актуальне у контексті сучасних публічних дискусій навколо конструювання сучасного українського історичного нарративу та різних інтерпретацій радянського минулого, що вимагає його глибшого вивчен-

ня, зокрема становища й боротьби за виживання політв'язнів у таборах. Нагальна потреба остаточного подолання тоталітарного спадку та етнопсихологічного оздоровлення українського суспільства зумовлює необхідність пропрацювання травматичної пам'яті шляхом аналізу особистих спогадів про пережите українцями крізь призму їх досвіду виживання і спротиву за надзвичайних обставин.

Самі українки рідко згадували про суперечки між ними та іншими народами. Досить часто польки згадували українок як неприємних людей. Також є достатньо згадок про взаємну ворожість між галичанками та жінками з Армії Крайової, та є згадки і про спільні, хороші моменти, де вони ладнали між собою. Анна Караванська-Байляк згадує ставлення поляків та українок так: «Завелось-бо у в'язниці, що ми, незважаючи на погляди й націю, намагалися жити в злагоді, допомагати собі взаємно, бути чемними, ввічливими та в міру толерантними. Дивувало це інколи наших наглядачів», – так ув'язнена описувала моменти, коли жінки ділились між собою їжею, що надходила їм з дому, проте й це було не часто [1, с. 50–51].

Українські жінки прихильно ставилися до дівчат із країн Балтії. Ірина Матешук-Грицина згадувала відносини з прибалтійськими ув'язненими: «До нас, українок, тягнулися жінки різних національностей, зокрема дівчата з Прибалтики – литовки, естонки, латишки, які вважали себе дуже близькими з нами за духом у боротьбі за волю свого народу» [4, с. 121].

Згуртованість українців була великою, оскільки це й було свідченням високого патріотизму та національної свідомості, що супроводжували дух українських жінок протягом всього перебування в таборах. Згадували про це й іноземки: «Звичайно, промовляли українки про боротьбу України та віру в її визволення. Мені здається, що їх національні почуття не гасли, а кріпнули. Оця їх сила й притягла нас», – так згадує німкеня Валлі Шліс таємне різдвяне святкування [5, с. 6].

Знову ж таки, це є свідченням того, що українки не забували про свої традиції та рідну країну навіть за тих складних умов, знаючи, що за святкування релігійного свята в радянському ув'язненні вони ризикують пережити додаткові тортури над собою.

Свою національну ідентичність українки передавали через творчість. Співали патріотичні пісні, за найменшої нагоди вишивали чи малювали листівки, не забували про рідне своїй душі: Батьківщину, домівку, традиції, до яких їх змалку привчили. Саме таким способом українські невільниці показували унікальність, ідентичність нашого народу, що не могло не захоплювати інші національності [3, с. 124].

Ганна Позняк-Скрипюк згадувала, що саме за їхню стійку патріотичну позицію, попри жахливі умови перебування у таборах, інші народи їх за це поважали. «Казах був сином розкулачених... Він дуже цінував нас за те, що ми ніколи не цуралися ні свого народу, ні своєї мови, оставалися такими, якими були» [3, с. 105].

Спогади Г. Позняк-Скрипюк доводять, що дівчата-політв'язні між собою говорили українською мовою й не приховували цього, навіть розуміючи, що за спілкування рідною мовою вони понесуть покарання від охорони табору та керівництва ГУЛАГу.

Проте між жінками завжди панувала солідарність, взаємоповага, адже їх об'єднувало в таборах ГУЛАГу одне – боротьба проти радянської системи. Вони розуміли, що кожну із їхніх доль поглинула радянська репресивна машина, тож вони не мають права здатись, а у підтримці одна з одною вони знаходили силу та волю боротися далі, всупереч певним непорозумінням чи неприязні одна до одної через історичні обставини. Галина Коханська писала про стосунки з полячками: «Ми дійшли висновку, що в теперішніх обставинах повинні бути солідарними в боротьбі з нашим спільним ворогом» [6, с. 131].

Отже, за результатами роботи ми можемо стверджувати, що стосунки українок із представницями інших національностей у неволі є важливою сторінкою у вивченні історії українських в'язнів у концтаборах системи ГУЛАГ. В умовах політичного ув'язнення жінки різної етнічної й національної приналежності намагались демонструвати взаємодопомогу різного типу: матеріальну (їжа, одяг, турбота про здоров'я); морально-психологічну (емоційна підтримка); соціальну (солідарне материнство); безпекову (згуртованість, взаємне заступництво). Ці практики стали проявами нормативної жіночності (так звана «жіноча солідарність»), давали змогу жінкам спільно долати надзвичайні труднощі, збільшуючи шанси кожної з них на виживання в умовах антигуманного існування.

Джерела та література

1. Гошко-Кіт А. Жертви за незалежність. Львів: НВФ «Українські технології», 2009. 324 с.
2. Кісь О. Жіночий досвід Гулагу: стан досліджень та джерельні ресурси в українському контексті. *Український історичний журнал*. 2016. № 3. С. 125–138. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/129967>
3. Кісь О. Українки в ГУЛАГу: вижити значить перемогти. Львів-Дрогобич: Коло, 2020. 300 с.
4. Матешук-Грицина Ірина (Орися). А ми лишилися людьми: спогади. Львів, 2011. 128 с.
5. Шліс В. Неділя у Воркуті. *Наше життя*. 1956. № 9. С. 6.
6. Коханська Г. З Україною в серці: спомини / ред. П. Й. Потічний, М. Посівнич. Торонто: Літопис УПА, 2008. 383 с.

Дьоміна Анастасія

Чернівецький Національний університет імені Юрія Федьковича

СТАЛІНСЬКА РЕПРЕСИВНА МАШИНА: ЧИ ДІЙСНО КРИМСЬКІ ТАТАРИ ЗРАДИЛИ?

Ключові слова: Друга світова війна, депортація, кримські татари.

Keywords: World War II, deportation, Crimean Tatars.

Історія Криму багата і водночас складна й суперечлива. Крим зазнав культурних, етнічних, політичних впливів кількох цивілізаційних процесів. Саме тут переплелися долі багатьох племен і народів. Саме геополітичне розташування Криму завжди привертало до нього увагу сусідніх держав.

Мета роботи – показати специфіку висвітлення дослідниками причин депортації кримськотатарського народу; висвітлити причини того, чому саме керівниц-

тво Радянського Союзу надавало великого значення цьому регіону з міркувань військової стратегії та геополітики.

Джерела з теми демонструють, що кримські татари не були зрадниками, а стали жертвами жорстокого режиму [4]. Історичні дослідження свідчать, що це звинувачення було штучно сфабриковано радянським режимом. Також щодо економічних міркувань було наявне прагнення захопити родючі землі Криму та використовувати їх для потреб радянської економіки [1; 6; 7].

Характер Другої світової війни багато у чому визначався специфікою уявлень її провідних учасників про характер міжетнічних конфліктів та міжетнічної взаємодії. Такі уявлення формувалися у процесі державотворення, що найчастіше супроводжувалося збройними конфліктами з сусідніми країнами. Реалізація внутрішньо- та зовнішньополітичних завдань поліетнічними державами вимагала мобілізації представників різних етнічних груп, а часто і конфесій в інтересах владного центру. Друга світова війна породила масове винищення представників певних етнічних груп, депортації та переслідування за етнічною ознакою [5, с. 271].

У згадані вище роки кримськотатарський народ, як і багато інших, виявився заручником реалізації етнонаціональної політики провідними країнами, які брали участь у бойових діях. Аналіз характеру, причин цього явища сформував потужний науковий дискурс, на який вплинули уявлення про специфіку міжетнічних відносин напередодні та у роки війни. Актуальною історія кримського народу виявилася насамперед для українських учених в умовах зростання політизації етнічності та пошуку засобів розбудови громадянського суспільства в Україні. Через це аналіз сучасного наукового дискурсу про долю кримських татар у роки Другої світової війни видається важливим, оскільки такий дискурс перетворився на один з елементів протистояння у розв'язаній Росією гібридній війні. Потребує розуміння мотивація політичної поведінки різних верств кримськотатарського населення в роки війни. Безсумнівно, тема колабораціонізму має таке саме право на опрацювання, як і будь-яка інша [5, с. 275].

Однак вивчення цього питання навряд чи буде науково коректним поза взаємозалежним з'ясуванням питань про поразку Кримського фронту та труднощів розгортання партизанського руху в Криму, без глибоких соціально-політичних та психологічних причин, що зумовили колабораціонізм частини кримчан, зокрема кримських татар [3]. Важливою залишається й оцінка перспектив використання Кримського півострова для запланованої Сталіним війни проти Туреччини, а також обставини, що змусили відмовитися від цих планів [2].

Отже, важливо не припиняти публікувати та популяризувати публікації документів та матеріалів, присвячених депортації, проте також треба зосереджувати увагу на видання їх з англomовним перекладом. Лише у такому разі це може сприяти поширенню у світі переконання, що депортація була геноцидом кримськотатарського народу. Визнання депортації геноцидом – справді важливий крок на шляху оцінки цієї трагедії. Формування контрдискурсів з історії кримських татар у роки Другої світової війни відображає процес інформаційного протистояння у розв'язаній Росією гібридній війні. Через це важливим видається дослідження усної історії, історії повсякденності з фіксуванням та аналізом спогадів учасників тих подій, зокрема представників кримськотатарського народу. Депортація

кримських татар – це трагічна подія, яка досі залишається суперечливою темою. Для того, щоб зрозуміти цю подію, важливо вивчити різні погляди та сформува-ти власну думку.

Джерела та література

1. Бекірова Г. Півстоліття опору: кримські татари від вигнання до повернення (1941–1991 роки). Нарис політичної історії. Київ: Критика, 2017. 260 с.
2. Бекирова Г. В. Ялте отдыхал товарищ Сталин и обратил внимание на крайнюю засоренность Крыма несоветски-настроенными людьми. *Голос Крима*. 2002. № 39. 459 с.
3. Джемилев М. Национально-освободительное движение крымских татар. *Кримські татари: Минуле і сучасність (До 50-річчя депортації кримськотатарського народу): матер. міжнар. наук. конф. (13–14 травня 1994 р.)*. Київ, 1995. С. 5–9.
4. Кримські татари: 1944–1994 рр.: Статті. Документи. Свідчення очевидців: суспільно-політична література / НАН України; Ін-т історії України; Хмельницький ін-т регіонального управління та права; редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін.; упоряд.: О. Г. Бажан, Ю. З. Данилюк. Київ: Рідний край, 1995. 544 с.
5. Лисенко О. Крим у період Другої світової війни. *Крим в історичних реаліях України*. Київ. 2004. С. 260–288.
6. Наберухін А. І. 1944 рік: детатаризація Криму. Київ: Видавництво «Академія», 2014. 448 с.
7. Ніколаєць Ю. Кримські татари у роки Другої світової війни: сучасний науковий дискурс. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2019. № 3–4 (99–100). С. 100–120.

Сорокіна Вікторія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЕГО-ДОКУМЕНТИ В СКЛАДІ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ СПІВРОБІТНИКІВ КАРАЛЬНИХ ОРГАНІВ

Ключові слова: *его-документи, архівно-слідчі справи, каральні органи.*

Keywords: *egodocuments, archived investigation cases, penal authorities.*

Репресії 20–30-х років ХХ ст. на сучасному етапі залишаються актуальною проблемою як для українських істориків, так і для громадськості. Вивчення репресивно-каральної діяльності більшовицького режиму неможливе без дослідження архівно-слідчих справ репресованих. Важливе значення має їх складник – особисті матеріали підслідних, що можуть стати ключем для розуміння глибини репресивної політики радянського уряду. Оскільки такий вид документів є дзеркалом думок, особистих переживань арештованих, вони доповнюють картину становища людини як індивіда та об'єкта репресивної політики.

З огляду на сказане вище метою доповіді є огляд документів особистого походження (або его-документів), як складника джерельної бази репресій радянського режиму, зокрема проти самих представників каральних органів: це автобіографії чекістів, «листи до влади», останні слова чекістів – документи, які відображають особисту позицію арештованих працівників карального апарату.

Тема репресій є доволі вивченою в науковому середовищі. Основними дослідниками архівно-слідчого діловодства виступають О. Гранкіна, Р. Подкур,

Я. Калакура [1; 4; 5; 6; 7]. Відзначимо також статтю А. Савіна, О. Теплякова та М. Юнге з аналізом «листів до влади» як складника архівно-слідчих справ [8].

Джерельну базу доповіді склали публікації документів, зокрема збірник документів у трьох томах «Відлуння великого терору». Особлива увага приділена другому тому – «Документи з архівних кримінальних справ на співробітників органів НКВС УРСР, засуджених за порушення соціалістичної законності (жовтень 1938 р. – червень 1943 р.)», та третьому тому «Чекісти Сталіна в лещатах «соціалістичної законності». Его-документи 1938–1941 рр.» [2; 3].

Его-документи, або ж джерела особистого походження, – це ті матеріали, в яких, за визначенням дослідників, автор описує свої дії, думки та почуття [9]. Саме ця група документів є цікавою та показовою для розуміння дій і думок чекістів, які, виконуючи жорстокі накази, самі в один момент потрапили в жорна безжальної системи, тих співробітників державної безпеки, які несподівано для самих себе опинились у 1939–1941 рр. на лаві підсудних за звинуваченням у порушенні «соціалістичної законності» [8, с. 6].

Розпочати розгляд варто з автобіографій чекістів, які можуть продемонструвати їхнє ставлення до себе та до влади, яке було до арешту, коли чекіст виконував свою роботу та був (або планував стати) частиною радянського апарату. Аналізуючи автобіографії та читаючи типові тексти, можна простежити особливості окремих автобіографій і скласти уявлення, чому власне ця людина потрапила до тієї структури саме на ту посаду. По-перше, частина автобіографій написана, ймовірно, при прийнятті на роботу, а значить – задовго до потрапляння у свої ж тенета. Тут більшість висловлює свою підтримку радянській владі, описує свою причетність до становлення більшовицької владної системи, яка в той чи інший спосіб була наявною в житті кожного чекіста. Частина написана після арешту, і знову ж простежується цілковита відданість владі, віра в те, що арешт – це помилка одного з учасників, що це сталося з вини «подлеца и контрреволюционера», як пише у своїй автобіографії Ісаак Юлійович Купчик, тобто це прикрий випадок [2, с. 446–447].

До его-документів саме з цієї теми відносять так звані «листи чекістів до влади», які є нетиповими для подібних матеріалів і мають свою специфіку. Вони є дещо далекими від класичних его-документів, які відображають власну позицію, ставлення й почуття. Їх написання диктувалось умовами «у гострій межовій ситуації між життям та смертю, між колишньою всемогутністю і раптовим безсиллям» [8, с. 6–7].

Документи, що вийшли з-під пера чекістів і вже введені до наукового обігу, насамперед дають уявлення про рефлексії чекістів щодо небезпеки й жорстокості їхньої діяльності. За їх допомогою можна відкрити завісу мотивації виконавців злочинів, що сьогодні є актуальним питанням і потребує пояснення. Під час аналізу документів цього виду виявилось, що усі вони поєднані тим самим ланцюжком, що й автобіографії – відданістю радянській владі, вірою в те, що сталась якась помилка, або ж і зовсім визнанням своєї провини перед партією. Так, у своїй заяві колишній нарком внутрішніх справ МАРСР І. Т. Широкий описує своє становище як таке, що виникло внаслідок тиску однієї особи, а не через вказівки партії. Опис відданості владі навіть перебуваючи на смертному одрі може вказати на ту причину, з якої й ішли чекісти на злочини проти народу [2, с. 46–47].

Переходячи до аналізу останньої групи документів – останнього слова чекістів, – можна зазначити, що ланцюжок, який простежувався у попередніх двох групах, не перервався. Як приклад варто навести декілька цитат, що здатні продемонструвати зазначену вище лінію. Перша цитата належить Г. Й. Гришину-Шенкману, колишньому заступнику начальника УНКВС у Житомирській області, якого було оголошено ворогом народу: «Единственной мыслью я живу – это мысль о том, что если будет возможность, отдать все до последнего вздоха борьбе с врагами партии и Советской власти» [2, с. 394]. Наступне висловлювання з останнього слова колишнього співробітника НКВС С. К. Бойка: «Я 20 лет в партии, 18 лет боролся против врагов народа. Я жертва клеветы лиц, которые вралы и врут. Я не виновен» [2, с. 390]. Показові також слова начальника УНКВС Вінницької області І. М. Корабльова: «Я – жертва преступной деятельности быв[шего] вражеского руководства» [3, с. 629].

Отже, розглянуті групи еґо-документів можуть стати основою для розуміння того, що чекісти, які були одними зі складників репресивної машини, беззаперечно, виконували накази радянської влади, вважаючи їх єдино правильними, навіть перед смертю демонстрували впевненість у правоті своїй та більшовицької влади. Усі документи, які так чи інакше можуть відбивати власну думку, просякнуті цілковитою відданістю партії, яка їх нищила, й запереченням власної провини. Характерним є звинувачення когось одного з оточення: керівника, колеги, випадкової людини. Втім варто також припустити, що усі ці матеріали не були цілковитим відображенням власного бачення, а є лише віддзеркаленням стану конкретної людини як у контексті репресивної політики радянської держави, яка всіх тримала в страху, так і з огляду на жорстоку та безвихідну ситуацію, в яку ця людина потрапила (часто несподівано для себе).

Джерела та література

1. Використання архівно-слідчих справ громадян, репресованих у 1920–1950-ті рр.: методичні рекомендації / упоряд.: О. В. Гранкіна, Д. В. Омельчук, Н. П. Московченко. Київ: УНДІАСД, 1997. 34 с.
2. Відлуння Великого терору. Збірник документів у трьох томах. Том. 3: Чекісти Сталіна в лещатах «соціалістичної законності». Еґо-документи 1938–1941 рр. Київ: Видавець В. Захаренко, 2019. 936 с.
3. Відлуння Великого терору. Збірник документів у трьох томах. Т. 2: Документи з архівних кримінальних справ на співробітників органів НКВС УРСР, засуджених за «порушення соціалістичної законності» (жовтень 1938 р. – червень 1943 р.). Кн. 2. Київ: Видавець В. Захаренко, 2019. 824 с.
4. Гранкіна О. В. Деякі аспекти джерелознавчого аналізу архівно-слідчих справ репресованих в 1920-х – 1950-х рр. в СРСР. *Український історичний журнал*. 1997. № 4. С. 49–58.
5. Калакура Я. С. Особливості джерелознавчої критики архівно-слідчих документів. *Архівно-слідчі справи репресованих: Науково-методичні аспекти використання*: зб. наук. праць / ред.: Р. Я. Пиріг. Київ: УНДІАСД, 1998. С. 19–23.
6. Петровський Е. П. Архівно-слідчі справи як джерело вивчення історії репресій в Україні у 1937–1938 роках: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Київ, 2006. 23 с.
7. Подкур Р., Ченцов В. Документы органов государственной безопасности УССР 1920–1930-х годов: источниковедческий анализ. Тернополь: Збруч, 2010. 372 с.
8. Савін А., Тепляков О., Юнге М. «Листи до влади» як складова матеріалів судових процесів над «порушниками соціалістичної законності» (1939–1941 рр.). *Відлуння Великого терору. Збірник документів у трьох томах*. Том. 3. Київ: Видавець В. Захаренко, 2019. С. 5–24.

9. Торопцева А. Проблема психологізму та суб'єктивності его-документів як джерел з історії у поглядах зарубіжних науковців. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки*. 2018. № 2. С. 91–95.

Бойко Ірина

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПРИЧИНИ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС

Ключові слова: *Чорнобильська трагедія, Прип'ять, Атомна електростанція, СРСР.*

Keywords: *Chernobyl tragedy, Prip'yat, Nuclear power plant, USSR.*

Чорнобиль та Прип'ять – міста, що багатьом відомі своїм статусом міст-привидів. Їх долю змінив квітень 1986 р., що став для них останнім, перетворивши їх територію на 30-кілометрову зону відчуження. Природно, і сьогодні актуальним залишається питання: аварія на ЧАЕС стала закономірністю чи випадковістю? Що стало її причинами та передумовами?

Перша причина, що потребує уваги – це технічні та проєктні недоліки у будівництві самої станції. Органи КДБ, які пильно контролювали процес будівництва, починаючи з 1973 р., фіксували численні порушення, виявлені випадки використання арматурних каркасів зі сталі низької якості, їх неякісне електрозварювання, що значно погіршувало темпи роботи будівельників.

До того ж відбувалися несанкціоновані модифікації креслень без згоди проєктної організації. Так, у 1975–1976 рр. було виявлено використання непридатних для експлуатації циркулярних труб. Водночас надходили перші попередження про можливе виникнення надзвичайних ситуацій [4, с. 9–13]. Також були зафіксовані випадки масових крадіжок будівельних матеріалів через відсутність огорожі території та її охорони.

Проте такі повідомлення переважно ігнорувались партійними й державними органами. Небезпечні ситуації все ж виникали. У проміжку 1977–1981 рр. відбулося 29 аварійних зупинок, а в 1982 р. сталася аварія, внаслідок якої відбувся викид радіоактивних речовин. Про небезпечне становище працівників станції та жителів навколишніх сіл попереджено не було.

Таке недбале ставлення зумовлювалось, зокрема, двома факторами. Перший з них – відсутність своєчасного та якісного постачання матеріалів. Яскравим прикладом цього слугує розслідування репортерки газети «Трибуна енергетика» Любові Ковалевської, що виявила: понад 70 % обладнання мало жахливі дефекти, частина з них була невідповідних характеристик для будівництва, а частина не надійшла зовсім [3, с. 55–56].

Другий фактор – «класичний» у своєму розумінні, – тиск з боку партії, що вимагала швидких та неосяжних результатів. Саме цей тиск і є другою причиною аварії. Радянський уряд робив акцент на швидких та великих досягненнях, бажаному виконанні та перевиконанні плану навіть за відсутності належного обладнання та значної кількості професіоналів.

Постійне відтермінування введення в експлуатацію енергоблоків викликало у партійних та державних органів незадоволення. І це попри те, що воно було

спричинене проблемами з постачанням матеріалів та банальною відсутністю досвіду будівництва АЕС у головній підрядній установи «Кременчукгесбуд». Невиконання плану часто загрожувало робітникам позбавленням премій, а надалі винесенням доган, що в гіршому випадку заносились в особову справу і могли стати причиною для звільнення.

Аварійна ситуація 1982 р. не переконала адміністрацію станції змінити пріоритет з перегонів за великими обсягами виробництва електроенергії на питання безпеки й надійності роботи ЧАЕС. Надмірні вимоги до працівників, хаотична організація праці, недбалість щодо технічних аспектів поступово підштовхували становище станції до критичних ситуацій. Так у 1983–1985 рр. сталося ще 9 аварій та 68 відмов її основного обладнання [2, с. 54–55].

Із січня 1986 р., тиск на працівників станції значно посилювався через повільне будівництво п'ятого енергоблока. Розв'язання проблеми повільного будівництва запропонував Анатолій Майорець – новий міністр енергетики та електрифікації. За його ідеєю, процес будівництва можна було скоротити з потрібних семи блоків до п'яти, якщо процеси проєктування станції та її будівництво проводити одночасно [3, с. 30–42].

Подібне нехтування безпекою і стало третьою причиною аварії на ЧАЕС.

Будь-які відхилення від норми, критичні ситуації та проблеми приховувались та вимогливо цензурувались. Натомість офіційно питання безпеки позиціювалися як першочергові, становище станції знаходилось «під контролем». Наприклад, головний інженер ЧАЕС Микола Фомін у журналі «Радянське життя» наголошував на абсолютній безпечності станції, автоматична система якої в разі небезпеки зможе зупинити реактор.

Проблема полягала ще й у тому, що розвиток атомної енергетики відбувався швидше, ніж її досвід експлуатації, що могло призводити до аварійних ситуацій, не передбачених ані технічним регламентом, ані проєктом чи інструкціями. У такому разі роботу припиняли для виявлення причин аварії та розробки інструкцій у разі потенційного її повторення. Проте передбачити аварію на ЧАЕС було неможливо, враховуючи вплив на технічні проблеми особливостей суспільно-політичного розвитку.

В середині 1980-х рр. у більшості країн світу змінилося ставлення до атомної енергетики. Детально аналізувались наявні проєкти, розроблялись заходи з підвищення безпеки, проводились необхідні науково-дослідні та конструкторські роботи. В СРСР аналогічні роботи не були виконані, а спроби їх організувати мали разовий і однобічний характер.

Важливим аспектом у питанні безпеки було використання реактора РБМК. За величними оцінками своїх творців, реактори типу РБМК є безпечними настільки, що їх спокійно можна ставити в центрі міста. Вони мали значну і потрібну перевагу – просте та економне використання, вдвічі більша ефективність вироблення електроенергії, порівняно з реактором ВВЕР, що був більше поширений на європейських АЕС та був більш безпечним аналогом. Проте однією з головних небезпек цього типу реактора було неможливе побудування контфаймента – захисної зовнішньої оболонки, що у випадку аварії повинна була стримувати радіоактивні викиди. Без неї не будується майже жоден реактор у світі.

Радянська влада в такий спосіб могла дійти до своєї бажаної мети – досягнути великого ефекту за найменших витрат, відсуваючи питання безпеки на задній план. Звісно, були й ті, хто наголошував на небезпеці РБМК, зокрема це Іван Жержерун, радянський фізик та співробітник Інституту атомної енергії ім. Курчатова, якого за вказівку на ймовірну аварію через недоліки у конструкції оголосили психічно неадекватною людиною, витиснувши з наукового колективу [1, с. 12–14].

Отже, варто зазначити, що саме нехтування і легковажне ставлення до будівництва й експлуатації станції, питань безпеки, гонитва за уявними результатами та високими показниками, що притаманні тоталітарній політичній системі, та особливості режиму в СРСР, який ігнорував проблеми, критику, альтернативні знання і погляди, спричинили найбільшу техногенну катастрофу ХХ ст.

Джерела та література

1. Барановська Н. Чорнобильська трагедія. Нариси з історії. Київ: Інститут історії України НАН, 2011. 254 с.
2. Ніколіна І. Аварія на Чорнобильській АЕС: глобальні причини техногенної катастрофи. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського*. 2022. № 44. С. 54–59.
3. Плохій С. Історія ядерної катастрофи. Київ: Фоліо, 2020. 396 с.
4. Чорнобильське досьє КГБ: від будівництва до аварії: збірник документів про катастрофу на Чорнобильській АЕС. Київ: Український інститут національної пам'яті, 2020. 688 с.

СЕКЦІЯ 7
РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ
ТА СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Сербенюк Антон

Чернівецький Національний університет імені Юрія Федьковича

GENTE RUTHENUS, NATIONE POLONUS.
САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ КНЯЗЯ ЄРЕМІЇ ВИШНЕВЕЦЬКОГО
У КОНТЕКСТІ ПОДІЙ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

Ключові слова: Єремія Вишневецький, Хмельниччина, українська шляхта.

Keywords: Jeremi Wiśniowiecki, Khmelnytsky uprising, Ukrainian noblemen.

Князь Єремія Михайло Корибут Вишневецький – один із найкращих у польській та українській історії прикладів для наочної демонстрації формули *gente ruthenus, natione polonus*, походження якої часто приписується відомому оратору, письменнику та полемісту XVI ст., «роксолану» Станіславу Оріховському [2], яка попри свою очевидно пізню генезу, все ж залишається доречною для опису самоусвідомлення зпольщеної української (руської) шляхти XVII ст. [11, с. 462]. Ця стаття є спробою окреслити самоідентифікацію непересічної особи князя на основі його вчинків та рішень у контексті повстання Б. Хмельницького та епізодів, що йому безпосередньо передували.

Єремія Вишневецький, син православного шляхтича, старости овруцького, Михайла Вишневецького та Раїни Вишневецької, доньки молдавського господаря з роду Могил. Рід Вишневецьких постав з роду князів Збаразьких наприкінці XV ст., коли Михайло, син князя Василя Збаразького, після розподілу батьківських володінь осів у містечку Вишневець, що на Волині. Дальше походження князів Збаразьких, а у тім зачині і Вишневецьких є дискусійним, втім майже не викликає сумніву їх походження від князя Федора Несвізького, що володів маєтностями на Поділлі та Волині, зокрема Збаражем [5, с. 9], якого донедавна дослідники з великою ймовірністю ототожнювали з сином Новгород-Сіверського князя Дмитра Корибута, Федором Корибутовичем [5, с. 9–10], а відповідно постулювалося і походження Вишневецьких від литовських Гедиміновичів, проте останні дослідження додали вагомих аргументів щодо походження князівського роду від Рюриковичів, які були давніми династами на Волині [3, с. 155–157].

Точна дата та місце (серед припущень найчастіше висувається Лубни, Вишневець та Овруч) народження майбутнього задніпровського володаря нам невідомі, напевне можемо говорити лише про рік – 1612 р. Єремія рано, у віці приблизно 4 років, втратив батька (отруєний православним священником під час однієї зі своїх молдовських виїздів), доволі скоро за ним пішла і мати, що померла за 3 роки після смерті чоловіка. Молодий княжич потрапив під опіку далекого батькового родича Константина Вишневецького, відомого насамперед своєю участю в московській авантурі Лжедмитрія I та II. Давно навернутий римо-католик і взагалі людина «європейського штибу», він відправив княжича-сироту на

навчання до єзуїтської колегії у Львові. Після закінчення колегії Єремія разом зі своїми однолітками, синами Константина – Олександром та Юрієм, – відвідав Європу, побував в *aeterna urbs* – Римі, потім у Падуї, а у 1630 р. вступив задля отримання освіти до Болонського університету. Згодом відправився до Нідерландів навчатися військовому ремеслу. Все це вкупі: зростання при дворі опікуна-католика, родина і близьке оточення якого так само повністю було римо-католицьким [5, с. 19], молоді роки та здобута освіта в Європі, а також не виключено, що й обставини смерті батька разом з ідеологічно-репресивною машиною Речі Посполитої, натхненою ревним католиком королем Сигізмундом III [12, с. 16–19], привели молодого князя до навернення у католицизм після його повернення до краю, яке найпевніше можна датувати 1631 р. [12, с. 265], або більш конвенційно 1632 р. [8, с. 158]. Такий прецедент конверсії не був чимось унікальним ані у родині Вишневецьких, ані серед представників українських шляхетських родів кін. XVI – поч. XVII ст., а був радше закономірним процесом, що мав передусім економічно-соціальне підґрунтя, а також визначався розчаруванням української шляхти у культурному потенціалі «грецької віри», яка бачилася «вірою хлопською», порівняно з західним християнством (головно його римо-католицькою гілкою) [8].

За влучним описом В'ячеслава Липинського, українському шляхтичу, «засліпленому зовнішнім блиском шляхетської культури, здавалося, що ця його “злиденна” нація, все більше і більше представлена тільки через “хлопство” і “гультайство козацьке”» [4, с. 19]. Саме це, на наше переконання, і становило поворотний епізод у становленні *natione polonus* князя Яреми, адже саме відмова від православ'я дала змогу князю повноцінно стати частиною польської політичної еліти без жодних обмежень чи пересторог з боку центральної влади. Як виявилось пізніше, це входження до польської ранньомодерної нації стало знаковим для нащадків. І досі Єремія Вишневецький є, безсумнівно, «великим поляком», «лицарем та оборонцем цілості Речі Посполитої» у працях переважної більшості польських дослідників, водночас в українській історіографії Ярема постає «лютим катом» свого народу, «зрадником» і, звичайно, у причинно-наслідковому зв'язку до цього стоїть і «зречення отцівської віри» [8].

Хоча очевидно, що подібні погляди є протилежними крайнощами, яких потрібно уникати за зваженого підходу до особи Є. Вишневецького, якого, з одного боку, важко звинуватити у релігійному фанатизмі і жорсткому накидуванні латинства, адже його толерація православного віросповідання (до якого належала більша частина підданих князя) була надзвичайно високою, що виявлялося у збереженні привілеїв православних монастирів, наданих ще його передниками. Бачимо можливість вступу осіб православного віросповідання до цехів, що зазнали значного поширення на теренах Вишневецьчини у час правління князя, а за кожним з таких об'єднань цеховиків закріплювалася «цехова церква», а також небачена для решти Речі Посполитої віротерпимість, на прикладі власного війська князя, де почувалися вільно навіть послідовники християнських антитринітарних течій [12, с. 20–22].

З іншого боку, не можемо й назвати його палким оборонцем Речі Посполитої та її інтересів, адже, як і кожен магнат, представник «князів старожитніх»,

він пильнував насамперед свої власні інтереси, які ставив вище понад інтереси «загальної вітчизни», що доволі добре викаже себе під час подій Смоленської війни (1632–1634 рр.) [6, с. 77], хоча така інтерпретація дій князя у тій війні піддається критиці [7]. У такому контексті певної особистої сепарації князя та його володінь від цільного державного організму Речі Посполитої показовою також є початкова кампанія 1648 р. проти козацьких повстанців, а саме епізод битви під Корсунем 26 травня 1648 р. За три дні до цього, 22 травня, князь Ярема отримав звістку про смерть ніжинського старости Стефана Потоцького, стоячи на іншому березі Дніпра у Прилуках, знаходячись за 130 км від гетьманської ставки під Чигирином, і не прийшов на допомогу гетьманам М. Потоцькому та М. Калиновському, що за Т. Василевського було наслідком опікування князем лише своїх задніпровських володінь [6, с. 79].

Т. Василевський приводить у якості підтвердження прецедент конфіскації на Лубенщині князем 60 000 самопалів у місцевого населення. На думку Т. Василевського, це може свідчити про побоювання князя Я. Вишневецького щодо повстання у його власних володіннях, що з погляду Т. Василевського є підтвердженням зацікавленості князя насамперед у збереженні своїх власних володінь, а не дбання про вибудову загальної оборони шляхти проти повсталого козацтва. Втім Я. Відацький зазначає, що Василевський інтерпретує ці факти неправильно, ґрунтуючись на помилкових твердженнях, адже як ми знаємо, конфіскація самопалів Я. Вишневецьким відбулася задовго до битви під Корсунем, і навіть ще задовго до битви на Жовтих Водах. Конфіскація самопалів відбулася буквально напередодні повстання, тільки надійшла звістка про втечу Хмельницького на Січ, тому, на думку Я. Відацького, ми не можемо інтерпретувати це повідомлення як вияв користолюбних намірів князя [7], проте ми можемо з обережністю припустити, що така передчасна стривоженість Єремії хоча б ймовірними заворушенням у своїх володіннях може слугувати для нас певну вказівкою на деяку поінформованість князя щодо майбутніх виступів. Характер цієї поінформованості визначається від звичайного знання про ймовірність заворушень, що висуває І. Крип'якевич [11, с. 172], до звинувачень Яреми мало не у змові з Б. Хмельницьким, як це, до прикладу, робить О. Гурка [1, с. 19–20].

Отже, самоідентифікація князя Вишневецького являє собою самоідентифікацію насамперед представника шляхетського стану, безумовно належного до польської політичної нації, водночас із наявністю усвідомлення руського походження і належності себе до «старожитнього князівського роду», що мало свій зовнішній вираз також у претензії на певну автономність, подекуди своєрідну незалежність князя.

Джерела та література

1. Górką O. «Ogniem i mieczem» a rzeczywistość historyczna. Warszawa, 1934. 140 s.
2. Hnatiuk A. Gente Ruthenus, natione Polonus – history of the expression. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego. 2005. S. 16.
3. Kowalski M. Księstwa Rzeczypospolitej: państwo magnackie jako region polityczny. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego, 2013. 396 s.

4. Lipiński W. Szlachta na Ukrainie. Udział jej w życiu narodu ukraińskiego na tle jego dziejów. Kraków: Uniwersytet Jagiellonski, 1909. 88 s.
5. Widacki J. Książ Jarema. Katowice: Śląsk, 1984. 292 s.
6. Wasilewski T. Działalność polityczna i wojskowa Jeremiego Wiśniowieckiego. *Epoka «Ogniem i mieczem» we współczesnych badaniach historycznych zbior studiow / pod red. Mirostawa Nagielskiego*. Warszawa. 2000. S. 69–84.
7. Widacki J. Spór o kniazia Jareme. Kultura. 1980.
8. Зимницька С. Проблема зміни віри представниками роду князів Вишневецьких у вітчизняній та зарубіжній історіографії другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. *Наукові записки: Серія «Історія»*. 2013. С. 157–162.
9. Зимницька С. Участь Єремії Вишневецького у подіях Національно-визвольної війни українського народу крізь призму польської та української історіографій (середина ХVІІІ – середина ХХ ст.). *Наукові записки: Серія «Історія»*. 2014. С. 174–180.
10. Крип'якевич І. П. Історія України. Львів: Світ, 1990. 520 с.
11. Мудрий М. М. «Русини польської нації» (gente Rutheni, natione Poloni) в Галичині ХІХ ст. і поняття «Вітчизни». *Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича*. 2006–2007. С. 461–474.
12. Рудницький Ю. Єремія Вишневецький: спроба реабілітації. Львів: Піраміда, 2008. 299 с.

Піддубна Ольга

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ГЕТЬМАНСЬКІ ДРУЖИНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІ – ПОЧАТКУ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

Ключові слова: жінка, Ганна Золотаренко, Олена Хмельницька, Анастасія Скоропадська.
Keywords: woman, Hanna Zolotarenko, Olena Khmelnytska, Anastasia Skoropadska.

Гетьманські дружини – важливі постаті в історії України др. пол. ХVІІ – поч. ХVІІІ ст. Вони були не лише опорою та підтримкою для своїх чоловіків, але й відігравали роль у державних справах. Прикладом є постать Ганни Золотаренко, що була розумною та владною за характером, авторкою універсалів у культурно-релігійній сфері. Вагоме місце в історії Гетьманщини має Олена Хмельницька, яка не боялась діяти всупереч волі чоловіка та брата. Також серед владних діячок була Анастасія Скоропадська, яка приймала важливі політичні рішення.

Серед сучасних дослідників, які досліджували цю тему, можна виділити Сергія Сегеду та його працю «Видатні жінки української історії», де можна ознайомитись із біографічними нарисами щодо Ганни Золотаренко та Анастасії Скоропадської. Важливе місце у тематичному дослідженні займає праця Тетяни Таїрової-Яковлевої «Повсякдення, дозвілля і традиції козацької еліти Гетьманщини», що дає змогу ознайомитися з діяльністю гетьманських дружин. Також важливою для розуміння постаті Анастасії Скоропадської в історії України є праця Олександра Гуржія «Іван носить плахту, а Настя – булаву».

Великий вплив на свого чоловіка та політичне життя України мала й Ганна Золотаренко, третя дружина Богдана Хмельницького. Братами Ганни були ніжинські полковники Іван та Василь Золотаренки [2, с. 102]. Жінка походила із замож-

ної родини міщан, яка переїхала до Ніжина під час козацьких повстань. Попередньо Ганна була двічі у шлюбі та мала чотирьох дітей, яких усиновив Богдан Хмельницький та дав своє прізвище [4, с. 171].

Ганна Золотаренко вирізнялась життєвим досвідом, виваженістю, впевненістю у своїх рішеннях. Вона зуміла знайти підхід до дітей гетьмана, посприяла, щоб запального Тимоша Хмельницького відправили на навчання до Києво-Могилянського колегіуму. Ганна слідкувала за тим, щоб було менше метушні при гетьманському дворі, перестала запрошувати сторонніх людей, які могли б зашкодити гетьману. Про повагу з боку Богдана Хмельницького до своєї третьої дружини може свідчити те, що Ганні були надані права, якими користувались дружини монархів, а саме видавати власні універсали в культурно-релігійних справах. У цей період двір Богдана Хмельницького набув європейських рис. До двору Хмельницького приходили вихідці із заможних родин, що жили при польських дворах та мали європейську освіту [3, с. 93].

В оточенні Яна Казимира добре було відомо про прийняття важливих рішень Ганною Золотаренко і її вплив на Богдана Хмельницького. Посол зі сторони Польщі – Станіслав Любовицький, звернувся до гетьмана із проханням, щоб той передав своїй дружині від королеви Людвіги-Марії дорогоцінний камінь та лист. За дипломатичним етикетом це свідчить про шану та повагу зі сторони королеви, що визнавала впливовий статус пані Ганни [4, с. 173]. До кінця життя гетьмана Ганна піклувалась про здоров'я Богдана Хмельницького та була поруч. Після смерті чоловіка Ганна постриглась у черниці Києво-Печерського монастиря [4, с. 174].

Яскравою постаттю була донька Богдана Хмельницького – Олена. У 1656 р. під час різдвяного з'їзду старшин вона вийшла заміж за Данила Виговського. Складно сказати, які взаємини були в Олені з чоловіком. Однак вона не соромилась показувати свій запальний характер, подекуди діючи всупереч чоловіку, втручаючись у політичні справи Данила. Прикладом цього слугує вихід Олені до польського посланця Криштофа Перетятковича, який приїхав до Івана Виговського зі зміненими статтями Гадяцького договору. Данило Виговський запросив посла на обід та пішов до церкви. Польський посланець у своєму щоденнику описував подальші події, як з кімнати вийшла Олена Хмельницька та з неприязню відгукнулась до посла. Смілива жінка демонструвала невизнання договірних статей всупереч діям Данила Виговського [5, с. 74–75].

Данило Виговський поділяв позицію свого брата Івана щодо боротьби за вплив на білоруських землях з московським супротивником. Під час одного із зіткнень Данила взяли в полон та стратили, за іншою версією – закатували до смерті. З великим смутком та тугою зустріла тіло свого чоловіка Олена. На горі Олені прийшов новий гетьман Юрій Хмельницький, але жінка була не рада його бачити та сипала прокльонами, звинувачуючи у смерті чоловіка. Згодом Олена вийшла заміж за київського полковника Павла Тетерю. Жінка мала вдосталь влади та дорікала за вбивство свого попереднього чоловіка Юрію Хмельницькому. Польські джерела стверджують, що маючи вдосталь коштів, Олена купила булаву своєму чоловіку Павлу Тетері. У 1663 р. жінка брала участь у змові старшин, спрямованій на повалення гетьмана. За однією з версій саме за участь у цьому повстанні вона була арештована та вивезена до Польщі у 1664 р. [5, с. 76].

Знаковою постаттю в історії козацької держави є Анастасія Скоропадська. Жінка походила з родини вихрещеного юдея Марка Аврамовича. Пані Анастасію видали заміж наприкінці XVII ст. Її обранцем став Костянтин Голуб, що обіймав посаду бунчужного Війська Запорозького. Була знайомою з козацькою елітою [4, с. 228]. Після смерті Костянтина Голуба вона вдруге вийшла заміж за Івана Скоропадського. Два заможні роди-клани, що були в Гетьманщині, об'єднались. Анастасія Скоропадська була однією з найвпливовіших жінок свого часу [1, с. 219].

Пан Іван був старшим від дружини на 25 років. За свідченням джерел, гетьман з повагою та турботою ставився до дружини. У 1708 р. Іван Скоропадський став гетьманом. Анастасія Скоропадська мала сильний вплив на свого чоловіка, у якого був спокійний характер, не схильний до конфліктів [4, с. 229]. У той час у народі побутувала приказка: «Іван носить плахту, а Настя – булаву». Це дає уявлення про сильний та владний характер жінки, що мала вплив на Гетьманщину [1, с. 219].

Пані Анастасія, ставши гетьманшою, втручалась активно в урядові справи. Значне місце в житті жінки займала благодійність, вона підтримувала православну церкву. Важливим у її діяльності було заснування Гамаліївського жіночого монастиря, що датується початком XVIII ст. Пані Скоропадська не володіла грамотою, однак її гострий розум, лідерські якості сприяли успіхам [1, с. 222].

Анастасія Скоропадська була заклопотаною у свої справи навіть в останній рік свого життя. Вона відвідувала Москву та Петербург, щоб влаштувати свої майнові питання. Після смерті чоловіка вона не схотіла віддавати першій доньці Івана Скоропадського маєтності, жалувані батьківською грамотою. Ймовірно, що наполегливість жінки не завжди подобалась її доньці, яка після її смерті поступилась зведеній сестрі батьківськими землями. В одному з листів-заповітів йдеться про те, що жінка звеліла доглядати за Гамаліївським Харлампієвим монастирем, перетворивши його з жіночого на чоловічий та залишивши за ним колишні землі [4, с. 237].

Отже, гетьманські дружини мали значний вплив на політику Гетьманщини. Вони були активними членами суспільства, які безпосередньо або опосередковано впливали на рішення своїх чоловіків. На прикладі Ганни Золотаренко, Олени Хмельницької та Анастасії Скоропадської ми бачимо впливових особистостей, які були мудрими радницями своїх чоловіків та активними учасницями політичного життя, роблячи внесок в історію України.

Джерела та література

1. Гуржій О. «Іван носить плахту, а Настя булаву?» Суспільно-політичний портрет елітної жінки першої третини XVIII ст. *Альманах соціальної історії*. Київ. 2002. № 1. С. 119–230.
2. Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. Львів: Піраміда. 2007. 807 с.
3. Полонська-Василенко Н. Жінки доби Гетьманщини. *Видатні жінки України*. Вінніпег; Мюнхен: Trident Press Ltd. 1969. С. 91–104.
4. Сегеда С. Видатні жінки української історії: біограф. нариси на тлі іст. подій. Київ: Балтія Друк. 2020. 260 с.
5. Таїрова-Яковлева Т. Г. Повсякдення, дозвілля і традиції козацької еліти Гетьманщини / пер. з рос. Т. Кришталовської. Київ: ТОВ «Видавництво “КЛІО”». 2017. 184 с.

ОБРАЗ ГНАТА ГАЛАГАНА В ІСТОРІОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

Ключові слова: дворянство, рід Галаганів, Лівобережна Україна, історіографічний образ.

Keywords: nobility, Galagan family, Left-Bank Ukraine, historiographic image.

Теорія історіографічних образів, запропонована дніпровськими дослідниками С. Болдирєм та Є. Черновим [1], дає змогу прослідкувати процес зародження та еволюції уявлень науковців щодо окремих історичних персоналій. Ця теорія надзвичайно яскраво проявляє себе під час дослідження яскравих і неоднозначних представників козацької старшини Лівобережної України, одним з яких був Гнат Іванович Галаган (?–1748), прилуцький та чигиринський полковник, засновник роду Галаганів. Його нащадки брали активну участь у суспільно-політичному житті України протягом майже двох століть.

Гнат Галаган привертав увагу дослідників через низку об'єктивних причин. Попри своє скромне походження (його батько був простим козаком), він спромігся не лише обійняти багато важливих посад у Гетьманщині, але й значно примножити власні статки. За своє тривале життя герой нашого дослідження встиг зрадити І. Мазепу та перейти на бік Петра I під час Північної війни, взяти участь у зруйнуванні Чортомлицької Січі, отримати значні землі на Правобережжі, а потім втратити їх за результатами Прутської угоди, після цього осісти на Прилуччині та прославитися як надзвичайно жадібний, жорстокий поміщик. Цілком природно, що активна діяльність Гната Івановича знайшла своє відображення у великій кількості джерел різного типу, що значно полегшило роботу дослідників.

У цьому контексті надзвичайно важливо прослідкувати за тим, як настільки неоднозначного діяча оцінювали представники перших поколінь професійних українських істориків, адже їх праці надалі стануть фундаментом для вивчення українського нобілітету модерної доби.

Першим розгорнуту оцінку діяльності Гната Галагана надав О. Лазаревський, один із найавторитетніших дослідників українських соціальних еліт. Він доволі стримано змальовує перехід полковника на бік Петра I та його участь у зруйнуванні Січі, проте докладно зупиняється на здирстві та жадібності поміщика, його бажанні всіма способами розширити кордони власних наділів, підкорити собі якомога більше селян та навіть рядових козаків [4, с. 16–23]. Оцінки Лазаревського дуже не сподобалися Григорію Галагану (1819–1888), відомому українському громадському діячу, меценату та останньому представнику роду Галаганів. Через це між ними навіть виник конфлікт, який тривав понад п'ять років, але дослідник не відмовився від своїх слів [2, с. 43].

Дуже яскраві риси до суспільного реноме Гната Галагана вніс М. Костомаров у своїй праці «Мазепа та мазепинці». Образ полковника є вкрай негативним: він постає перед читачем не лише як зрадник Мазепи, але й як справжній підлабузник, готовий на будь-яку підступність задля того, щоб вислужитися перед Петром I та завоювати його довіру. Костомаров засвідчує, що Гнат Галаган за-

пропонував захисникам Чортотлицької січі скласти зброю в обмін на амністію від царя, а потім наказав схопити знезброєних січовиків та надзвичайно жорстко стратити значну частину з них [3, с. 530, 531, 613–615]. Як і у випадку з Лазаревським, Григорій Галаган доволі різко відреагував на працю, в якій його пращура було представлено у такому вигляді, але далі слів справа не дійшла [2, с. 43].

Цікавим є образ Гната Галагана, створений істориком-славістом А. Степовичем. Варто взяти до уваги, що Степович виховувався у родині Григорія Галагана та фактично був його прийомним сином. Це дало йому змогу мати майже необмежений доступ до джерел з Галаганівського архіву. Дослідник не замовчує про негативні вчинки Галагана, втім і не надає їм критичної оцінки. Жорстокість і жадібність полковника Степович пояснює його бажанням закріпитися у статусі великого поміщика та закласти фундамент майбутнього процвітання родини. Цим пояснюється і його зазіхання на чужі володіння, і зневажливе ставлення до селян, і навіть шлюб з О. Тандріною, представницею заможного київського міщанства. Історик також виділяє позитивні риси полковника: його сміливість у бою, підприємливість та вміння добиватися свого за всяку ціну [5, с. 2–6].

Отже, зусиллями О. Лазаревського, М. Костомарова та А. Степовича було сформовано первісну історіографічну базу для вивчення особи Гната Галагана. Образ цього діяча є переважно негативним. На перший план було винесено такі особистісні риси полковника: жорстокість, підступність, жадібність, непоступливість у досягненні своїх цілей. Набагато менше уваги дослідники приділяли його полководницьким та адміністративним талантам. Головною причиною таких оцінок Гната Галагана було бажання патріотично налаштованих істориків показати представників козацької старшини Лівобережжя як зрадників національної ідеї та мотивувати своїх сучасників не повторювати їхніх помилок.

Джерела та література

1. Болдырь С. П., Чернов Е. А. Историографический образ: опыт расширения методологического арсенала науки истории исторического познания. *Дніпровський історико-археографічний збірник*. 2010. № 4. С. 147–155.
2. Ковальов Є. Історична культура українського помісного дворянства ХІХ століття: приклад Григорія Галагана. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2020. № 31. С. 40–70.
3. Костомаров Н. И. Мазепа и мазепинцы. Санкт-Петербург: Тип. М. М. Стасюлевича, 1885. 752 с.
4. Лазаревский А. М. Очерки малороссийских фамилий. Материалы для истории общества в ХVІІ и ХVІІІ веках. Москва: Тип. Грачева и К., 1875–1876. 96 с.
5. Степович А. І. 25-летие Коллегии Павла Галагана в Киеве (1 октября 1871 – 1 октября 1891 г.). Киев: Тип. И. И. Чоколова, 1896. 338 с.

Барбелюк Олександр

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ТРАГЕДІЯ ЮРІЯ КОЦЮБІНСЬКОГО

Ключові слова: *Юрій Коцюбинський, дипломатія, комунізм, репресії.*

Keywords: *Yuriy Kotsiubynskyi, diplomacy, communism, repressions.*

Юрій Коцюбинський – син видатного українського письменника Михайла Коцюбинського, представник державної, політичної та військової сфер, дипломат. Постать складна, суперечлива та контроверсійна, член комуністичної партії більшовиків, провідник її антиукраїнської політики, врешті-решт був знищений своїми ж «соратниками».

В історіографічному плані особистість Юрія Коцюбинського не обділена увагою науковців. Цілком закономірним був інтерес до неї у радянський період. М. Чуприна, А. Ярошенко та інші здійснили докладний аналіз його діяльності на різних шаблях радянської влади в Україні. Для цих праць характерна виразна героїзація діяча. В добу Незалежності України на основі опрацювання наново відкритих джерел, спираючись на сучасні методологічні орієнтири, професійні історики перепрочитали цю постать. Р. Пиріг, В. Піскун, М. Дорошко, Ю. Шаповал та інші дослідники сформували неупереджений просопографічний портрет Ю. Коцюбинського, поставивши його у контекст епохи [5, с. 465–468].

Юрій Коцюбинський народився 25 листопада (7 грудня за н. ст.) 1896 року. У 10-річному віці вступив до Чернігівської чоловічої гімназії. У той час у складних соціально-економічних умовах популярними були радикального лівого ідеології. Інші діти М. Коцюбинського – Роман, Оксана та Ірина – також вступили у комуністичну партію [2]. У віці 17 років Юрій приєднався до соціалістичного молодіжного гуртка, пропагуючи ідеї марксизму. У 1916 р. був мобілізований до царської армії, отримав освіту в Одеській школі прапорщиків і служив у 180-му піхотному запасному полку в Петрограді. А в 1917 р. став членом Військової організації при столичному комітеті РСДРП(б) та Петроградському РВК, комісаром Семенівського гвардійського резервного полку. Брав участь у Жовтневому (1917 р.) більшовицькому перевороті, очолював червоногвардійський загін, що брав участь у придушенні виступу Керенського-Краснова. Юрій був серед командирів більшовицького війська, яке в лютому 1918 р. вступило до Києва і пошматувало місто, хоча й не відігравав тоді якоїсь визначної ролі. Надалі він обіймав різні владні посади, зокрема й відповідальні. На з'їздах КП(б)У обирався до складу ЦК та Оргбюро. Ю. Коцюбинський активно підтримував ідеї світової революції, «диктатури пролетаріату», був прихильником «лівих комуністів».

У 1920 р. розпочав кар'єру амбасадора радянської держави, працюючи на дипломатичних посадах за кордоном [5, с. 469]. Він підтримував ідеї зміновиховства, комунізму в державах службового перебування, критикував українську еміграцію, підтримував зв'язок з осередками троцькістів. У Польщі намагався заручитися підтримкою з місцевими лівими партіями. Проте внаслідок партійної боротьби був посунутий на другорядні ролі, оскільки підтримував Л. Троцького, та був відсторонений від дипломатичної роботи.

Обіймаючи посади голови Держплану, заступника наркома землеробства УСРР, Ю. Коцюбинський був одним із провідників сталінської форсованої індустріалізації, політики розкуркулення селянства, посилення жорстких командно-адміністративних заходів. Водночас він активно працював у напрямі розвитку районів прикордонної смуги, брав участь у створенні проектів економічного зростання, в регулюванні виділення матеріально-технічних ресурсів і проводив систематичні перевірки цих районів. Як представник партійного апарату УСРР він захищав інтереси партійної еліти. Водночас Ю. Коцюбинський висловлював невдоволення тим, що Україна не отримувала достатнього фінансування від Москви, критикуючи неефективність центральних радянських органів влади. Він вважав, що розподіл ресурсів з боку раднаркому СРСР не враховував потреби УСРР. Завдяки особистим зв'язкам у компартійній еліті Ю. Коцюбинський мав можливість ефективніше залучати ресурси, розподілені в Москві. Успішність його роботи в Держплані УСРР залежала від здатності домовлятися з представниками центрального керівництва СРСР, у розв'язанні питань щодо виділення ресурсів він розраховував на підтримку впливових особистостей, як-от С. Орджонікідзе та Г. П'ятаков, які займали ключові посади в центральних державних органах [4, с. 89]. Ю. Коцюбинський увійшов у радянську партноменклатуру та просунувся на вищі щаблі влади. Протягом 1930-х років він активно виконував важливі завдання, зокрема брав участь у злочинній політиці хлібозаготівель, що призвело до Голодомору на українських землях. Ю. Коцюбинський виступив ініціатором репресивних заходів проти селянства та використовував насильство для реалізації комуністичної політики [3].

Проте 22 жовтня 1934 року Оргбюро КП(б)У відсторонило Ю. Коцюбинського від посади Голови Держплану УРСР і заступника голови уряду України та виключило з лав компартії. На початку 1935 року його заарештували за звинуваченням у контрреволюційній діяльності та засудили до заслання у село Каргасок у Сибіру на 5 років. Підставою стало його «троцькіське» минуле. Після завершення терміну покарання 5 жовтня 1936 року його знову арештували без санкції прокурора через нові звинувачення у націоналізмі та тероризмі. Ю. Коцюбинський частково визнав «провину» у своїх діях до 1930 року, зокрема у підписанні «заяви 83». Під час одного з допитів у присутності Наумова, який раніше свідчив проти Коцюбинського, він визнав, що очолював троцькістсько-терористичний центр в Україні. Слідство велося швидко, і навіть відсутність терористичних фактів у справі Коцюбинського не завадила призначенню показового процесу у Москві. 7 березня 1937 року Юрію Михайловичу були пред'явлені обвинувачення. Наступного дня відбувся короткий суд, що тривав лише 15 хвилин. Цього часу виявилось достатньо для винесення рішення: йому було призначено найвищу міру покарання – страту через розстріл [2].

Отже, Юрій Коцюбинський – трагічна постать в українській історії. Син українського літературного класика, який ще змолodu захопився ультралівими ідеями, вступив до партії більшовиків, брав участь у більшовицькій революції, встановлював в Україні комуністичний режим, працював дипломатом, був причетний до організації Голодомору, виступав за посилення репресій. Він підтримував Троцького, потім Сталіна, але був знищений системою, гвинтиком якої став.

Юрій Коцюбинський відчував любов до України, але не до тієї, що була під ногами, а до тієї, яка була в його уявленні.

Джерела та література

1. Герей В. Доля дітей Коцюбинського. *На скрижляях*. 2016. URL: http://na-skryzhalyah.blogspot.com/2016/05/blog-post_64.html
2. Курико В. Діти Коцюбинського. Сини класика наближали російську навалу в Україну, а правнук – виганяв. *Локальна історія*. 17.09.2022. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/reportazhi/diti-kotsiubinskogo-sini-klasika-nablizhali-rosiisku-navalu-v-ukrayinu-a-pravnuk-viganiav/>
3. Мазипчук М. «Лучший товарищ» із хлібозаготівель: маловідомі аспекти діяльності Юрія Коцюбинського в 1932–1933 роках. *Historians*. 06.06.2017. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2209-maksim-mazipchuk-luchshij-tovarishch-iz-khlibozagotivel-diyalnist-yuriya-kotsyubinskogo-v-1932-1933-rokakh>
4. Мазипчук М. Постать Ю. Коцюбинського у контексті соціально-економічних перетворень в УСРР у 1930-ті роки. *Етнічна історія народів Європи*. 2015. Вип. № 45. С. 87–90.
5. Піскун В. Дипломат Юрій Коцюбинський: світло і тіні радянського більшовизму. *Український археографічний збірник*. 2018. Т. 24/25. С. 464–481.

Венечук Софія

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

НИКОЛАЙ ВАСИЛЬКО І ГАЗЕТА «БУКОВИНА»: КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗУ ПОЛІТИКА

Ключові слова: Микола Василько, Буковина, політик, депутат парламенту.

Keywords: Mykola Vasylo, Bukovyna, politician, Member of Parliament.

Газета «Буковина» від першого дня свого виходу в 1885 р. зайняла провідні позиції серед українців краю. Тут розміщувалися не тільки основні світові, державні та місцеві новини. Редакція значною мірою моніторила, а інколи й визначала суспільні, культурні та політичні настрої серед провідних верств населення Буковини. Тому особливо цікаво простежити, як мінялися обриси одного з найцікавіших політиків – Николая Василька – на шпальтах цієї газети. Особливо важливою стала роль газети у період 1896–1898 рр., коли вона стала щоденною, а Николай Василько розпочав свою політичну кар'єру парламентського депутата.

Зокрема, можна стверджувати, що на початковому етапі його політичної діяльності редакція демонструвала особливу увагу до самої постаті посла, скептично оцінюючи його особистісні риси, постійно наголошуючи на недоліках, прорахунках, конфліктах і суперечках. Характерно, що автори публікацій його називали «нововинайденим русином» [1, с. 2]. Водночас навіть ім'я писали латиницею Coso Vassilko [1, с. 2].

Проте вже наприкінці 1898 р. на зміну скептицизму прийшла нейтральна, виважена оцінка. «Щодо посла Василька, то нині про нього ще не можемо нічого сказати. Він не романофіл, не буде йти в прислугу волохів і щодо поглядів суспільно-політичних поступовіший від своїх попередників. Однак робота на користь народу руського на все даних не маємо. І будучність лише покаже чи здогадки правдиві чи ні» [2, с. 1]. Уже в газеті за 1899 р. щодо Николая Василька ми не

знаходимо ні критичних, ні позитивних характеристик, тільки констатацію і висвітлення його активної діяльності в парламенті. Натомість у 1900 р. матеріали газети почали відверто демонструвати прихильне ставлення: «посол Василько спосібний чоловік і має свої заслуги відколи заявив себе русином і робить для Русинів ми не виступаємо проти него і підпираємо його» [3, с. 1]. У 1901 р. «Буковина» відстежувала суперечності, які розгорілися між Васильком і його румунськими та німецькими опонентами, подавала критичні відгуки і політичні дебати. Цікаво, що автори газетних матеріалів не виправдовували його прорахунків, але й не критикували, а в окремих випадках навіть ставали на його захист. Загалом у 1901 р. у газеті немає конкретних характеристик Николая Василька. Натомість редакція вміщувала тільки відомості про його діяльність: промови, інтерпеляції тощо. Але навіть така подача давала можливість відстежувати послідовну та системну працю депутата на користь українського народу.

Отже, можемо стверджувати, що газета «Буковина» поступово конструювала новий образ Николая Василька для свого читача. Опираючись на подану інформацію про його заяви та діяльність, буковинці уже бачили струнку політичну програму: захист звичайного народу, насамперед русинів / українців, які зазнавали значних утисків, необхідності широкого використання української мови, відстоювання селянства в аграрних питаннях, опозиція проти аристократичних родів, які узурпували владу і мали з цього зиск. Саме в цей час Василько працював над налагодженням зв'язків із галицькими послами. Так буковинці через газету отримали багату інформацію про можливості українського парламентського клубу, а також про послідовне відстоювання Васильком ідеї створення українського університету.

У 1902 р. політичні опоненти Василька з критики перейшли до активних дій, намагаючись дискредитувати політика. Але якраз ця боротьба остаточно утвердила його беззаперечний авторитет серед українців краю. Газета «Буковина» повністю стала на бік Василька і так затвердила його особу в політичному житті краю: «Ще гірше накинулись наші германізатори на посла Василька, що в острій спосіб виступив проти заїдів-чужинців, які не пильнують свого уряду а займаються політикою на шкоду краю і на згубу корінного населення» [4, с. 1].

Газета «Буковина» детально простежувала конфлікт, який продовжувався у 1903 р. і набирав нових форм: опозиційними до Василька румунськими та німецькими політиками було штучно організовано бойкот, щоб ізолювати його і усунути з політики. Проте він не тільки не послабив активності, а навіть ще більше утверджувався в очах звичайного народу та української інтелігенції. Газета «Буковина» заперечувала факти опозиційної критики і поза тим подавала дуже багато відомостей стосовно дій Василька, а сам бойкот назвала «замахом на Миколу Василька і на русинів» [5, с. 1].

Цікавою для дослідження є динаміка повідомлень про депутатську активність Николая Василька: до 1901 р. згадки в 40 номерах протягом року, в 1902–1903 рр. – у 90 номерах.

Отже, депутат Василько став невід'ємною частиною політичного життя краю, сформувався його позитивний імідж, склалося приязне ставлення газети «Буковина» до нього як до політика, який захищає інтереси українського народу.

Джерела та література

1. Трути. *Буковина*. 1898. № 8.
2. Перед сесією соймовою. *Буковина*. 1898. № 149.
3. Реклями перед виборами. *Буковина*. 1900. № 111.
4. Відгомін промов буковинських руських послів. *Буковина*. 1902. № 26.
5. Дві книжці про про руску справу на Буковині. *Буковина*. 1903. № 39.

Шатковський Денис

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕНЬ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ ЯКОВА ГАЛЬЧЕВСЬКОГО

Ключові слова: історіографія, дослідник, історик, Гальчевський, Українська революція.

Keywords: historiography, researcher, historian, Halchevskyi, Ukrainian revolution.

Яків Гальчевський – одна з найвідоміших та видатних особистостей доби Української революції на Вінниччині. Він присвятив своє життя боротьбі за національну свободу та незалежність України. Його внесок у розвиток української культури та національну ідею важливий і значний. Очевидно, що його життєвий шлях є цікавою й актуальною темою для дослідження.

Історіографія досліджень, присвячених діяльності Я. В. Гальчевського (1894–1943 рр.), є доволі різноманітною і включає різні аспекти його життєвого шляху. В українській літературі його роль у визвольному русі національно-культурного відродження України були зазначені у працях та статтях українських істориків. Вивчення історіографії про Якова Гальчевського допоможе краще зрозуміти його як особистість, а також виявить важливі історичні події, в яких він брав участь, і його внесок у розвиток України.

У дослідженні «Подвижник української ідеї», яке присвячене вшануванню 120-річчя від дня народження маловідомого для широкого загалу патріота, захисника рідного краю від червоних окупантів, полковника УНР Якова Васильовича Гальчевського (отамана Орла), міститься інформаційний матеріал про життєвий і визвольний шлях отамана Орла, список видань і публікацій, присвячених Я. Гальчевському, а також відомості про Всеукраїнську громадську премію імені Якова Гальчевського «За подвижництво у державотворенні», список її лауреатів. Матеріали сприятимуть кращому розумінню складної епохи боротьби за українську державність у період 20-х років ХХ ст. та дадуть змогу більше дізнатися про непересічну постать останнього командира повстанського руху проти більшовиків Правобережної України. Видання розраховане на науковців, краєзнавців, працівників освіти і культури, студентську та учнівську молодь [5].

Дослідники Костянтин Завальнюк та Тимофій Стецюк знайшли цінні джерела для подальших досліджень щодо біографії та воєнної діяльності Якова Гальчевського. Архівні документи, які вони використали у своїй роботі, допоможуть розширити знання про цю визначну постать української історії та вивчити його роль у боротьбі за національну свободу та незалежність України [4]. Збірка до-

кументів К. Завальнюка «Провісники волі» містить документи із фондів Державного архіву Вінницької області та Державного архіву Хмельницької області, що доповнюють та уточнюють біографію Я. Гальчевського як військового діяча та письменника-мемуариста. Наведені документи розкривають його повстанську діяльність і надають відомості про життя та воєнну кар'єру. Розкриття цих архівних матеріалів є значним внеском у розуміння Я. В. Гальчевського як воїна та громадського діяча [3].

Стаття «Життя та діяльність Якова Гальчевського в архівних документах» за авторством дослідника В. Г. Байдича з міста Хмельницького присвячена аналізу наявних документальних джерел щодо постаті Якова Гальчевського в архівних фондах України. Автор зазначає, що об'єктивне дослідження будь-якої історичної проблеми потребує детального вивчення її джерельної бази. У статті розглядається значення архівних фондів як історично створених та постійно наповнюваних сукупностей документів, які відображають різні аспекти життя суспільства. Їх важливість полягає в тому, що вони становлять невід'ємну частину історико-культурної спадщини народів та мають інформативний потенціал для відтворення минулого. Основною метою статті є висвітлення архівних фондів України, які містять інформацію про Якова Гальчевського. Автор зазначає, що хоча деякі попередні дослідження, проведені К. Завальнюком, Т. Стецюком, А. Руккасом, Я. Тинченком та іншими, звертали увагу на цю проблематику, вони не містять комплексного дослідження [2].

Метою іншої статті В. Г. Байдича є заповнення цієї прогалини шляхом висвітлення конкретних архівних фондів, які можуть містити інформацію про Якова Гальчевського. Автор зазначає, що період діяльності Якова Гальчевського як отамана повстанського руху в 1921–1924 рр. є особливо важливим для вивчення. Тому аналіз архівних документів з цього періоду може допомогти краще зрозуміти його життя та діяльність. Загальною метою статті є сприяння більш повному розумінню історії та діяльності Якова Гальчевського через вивчення його документального спадку, що зберігається в архівах [1].

Отже, загалом аналізована історіографія досліджень, присвячених Якову Гальчевському, показує широкий спектр підходів та напрямів у вивченні його життя та діяльності. Українська література зосереджується на його ролі у визвольному русі та національному відродженні України, зокрема на періоді Української революції. Дослідники використовують різні джерельні бази, включно з архівними матеріалами, щоб висвітлити різні аспекти його життя та діяльності. Це допомагає розкрити роль Якова Гальчевського як воїна та громадського діяча, вплив його дій на історію України. Такий підхід дає змогу отримати більш повну картину про цю важливу постать української історії.

Проблемою для читача залишається недостатня доступність літератури про життя та діяльність Якова Гальчевського. За винятком деяких праць, які можна знайти у специфічних бібліотеках чи в електронному вигляді, більшість матеріалів про цю визначну постать Української революції важкодоступні. Це ускладнює розуміння пересічним читачем важливих аспектів історії України та ролі Якова Гальчевського у національно-культурному відродженні країни. Усвідомлення такої проблеми спонукає до рекомендацій.

Для видавців це може включати організацію пошуку та перевидання літератури про Якова Гальчевського з метою забезпечення доступності для широкого читацького загалу.

Для істориків важливо розпочати нові дослідження, які були б доступними та цікавими для пересічного читача, враховуючи сучасні тенденції в політиці відкритого доступу до історичних джерел у мережі Інтернет. Подальші дослідження історіографії Якова Гальчевського можуть розкрити нові акти й аспекти його життя та діяльності, що сприятимуть кращому розумінню його внеску у національно-культурне відродження України та ролі українських патріотів у боротьбі за незалежність країни. Це допоможе переглянути історію України в період національно-культурного відродження та визвольного руху на початку ХХ століття.

Джерела та література

1. Байдич В. Г. Виставкова діяльність Державного архіву Хмельницької області у 2012–2018 рр. *Хмельницькі краєзнавчі студії: науково-краєзнавчий збірник* / редкол.: Л. В. Баженов (голова), Ю. І. Блажевич (співголова), С. М. Єсюнін (відп. секр.) та ін. ФОП Стрихар А. М. Вип. 14. С. 29–37.
2. Байдич В. Г. Життя та діяльність Якова Гальчевського в архівних документах. *Хмельницькі краєзнавчі студії: науково-краєзнавчий збірник* / редкол.: Л. В. Баженов (голова), Ю. І. Блажевич (співголова), С. М. Єсюнін (відп. секр.) та ін. ФОП Стрихар А. М. 2018. Вип. 13. С. 36–40.
3. Завальнюк К. Провісники волі. Літин: Літинська рай. друкарня, 2005. С. 40–41.
4. Завальнюк К., Стецюк Т. Яків Гальчевський у документах епохи. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2012. 224 с.
5. Подвижник української ідеї: до 120-річчя від дня народження Я. В. Гальчевського: довід.-бібліогр. вид. / Упр. культури, національностей та релігій Хмельниц. облдержадмін.; Культурол. т-во ім. Я. Гальчевського; ХОУНБ ім. М. Островського. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори 2006», 2014. 32 с.

Гуцол Аліна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПАТРІАРХ ЙОСИФ СЛІПІЙ ТА ЙОГО БАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Ключові слова: *Йосиф Сліпий, УГКЦ, український народ, віра.*

Keywords: *Josyf Slipyi, Ukrainian Greek-Catholic Church, Ukrainians, religion.*

Патріарху Йосифу Сліпому не довелося жити і працювати в незалежній самостійній українській державі, але весь свій трудовий шлях він присвятив боротьбі за неї, і в тому, що вона відбулася, немала його заслуга. Йосиф Сліпий завжди казав, що віра і наука – це два крила, які підносять український народ до висот, який будує нашу державність.

За словами блаженного Папи Івана Павла II, «він простелив свободу сучасній Україні». Адже, за висловом Йосифа Сліпого, *«Батьківщина – це наш рідний край, наша мова, наша історія, наша віра, всі наші предки, що впродовж сто-*

літь будували свою державу... Тільки в Батьківщині через законну рідну державу народ вповні заспокоює свої духовні й суспільні потреби та осягає найвищий ступінь ладу, безпеки і добробуту» [1].

«Народе мій, стань уже раз собою! – неодноразово говорив у своїх проповідях Йосиф Сліпий. – Позбудься своєї вікової недуги сварів і чвар, вслуговування чужим. Отрясися од своїх вікових недочетів, стань на свої ноти в Україні, піднеси свою голову, випростуй свої рамена... Покажи свою силу і вдячність, бо, шануючи своє минуле, ти ростеш у своїй могутності і славі!» [2].

Своїм життям і служінням Йосиф Сліпий не завжди знаходив розуміння й підтримку з боку окремих ієрархів, особливо з питань автономії та офіційного запровадження патріархату УГКЦ, і щодо останніх інколи піддавався критиці, зокрема дуже жорсткій з боку Папи. Проте ми можемо з повною відповідальністю стверджувати, що тема патріархату української церкви не була випадковою в діяльності видатного діяча Католицької Церкви. Йосиф Сліпий як патріот свого краю та свого народу вважав це питання принциповим і надзвичайно важливим для згуртування українців як нації та утвердження і зміцнення української державності. На цій патріотичній щодо українців та України хвилі Патріарх залишався до останніх днів свого земного шляху [3].

Голова правління Фондації «Справа Патріарха Йосифа» Андрій Романків свого часу написав: «Ціле своє життя, не втрачаючи надії навіть у найважчі часи для нашого народу, Блаженніший Патріарх Йосиф жертвував на вівтар служіння Богові та Україні. Будьмо достойними спадкоємцями Його безсмертної справи» [4, с. 48].

Треба зазначити, що Йосиф Сліпий був національним патріотом у всі періоди свого свідомого життя. Так, він дбав про поширення рідної мови не лише у побуті українців Галичини, але й як мови науки, зокрема богослов'я [5, с. 56]. За його ініціативи та значних організаційних зусиль було створено кілька видань українською мовою. До того ж як організатор і опікун академічних інституцій, наприклад, Греко-католицької богословської академії у Львові (1928 р.), ректор Йосиф Сліпий дбав про викладання навчальних дисциплін українською мовою. У своїй науковій діяльності він також часто послуговувався українською мовою, хоча добре знав кілька інших мов. Йосиф Сліпий дбав про збереження української культурної спадщини, зокрема й тоді, коли був членом кураторії Українського національного музею у Львові (з 1926 р.) і сприяв формуванню збірки ікон, а також науковому опису, реставрації та зберіганню унікальної колекції.

Під час війни в окупованому німцями краї архієпископ Й. Сліпий продовжував працювати на користь української справи. Він разом з митрополитом А. Шептицьким намагалися всіляко зменшити страждання українців. Душпастирям вдалося врятувати життя значній кількості євреїв від фашистського геноциду.

Радянська система засуджувала до покарання владику чотири рази. Перебував він у тюрмах і концентраційних таборах 18 років. Саме тут, далеко від рідної землі, відбували каторгу тисячі українських патріотів, з якими доводилося спілкуватися Й. Сліпому. Погляди усіх цих переслідуваних, гнаних і голодних братів і сестер були звернені в його бік. Вони бачили, що, незважаючи на жорстокий фізичний і моральний терор, він був стійким і мужнім. У його світлому прикладі

вони черпали свою велику моральну силу, бачачи, що «добрий пастир душу свою кладе за вівці свої» [2].

Й. Сліпий також застерігав: *«Кожного... під більшовицькою владою, в краї, де переслідується релігія, чекає гієна. Готуйтеся до найгіршого. Вас будуть ображати... над вами будуть глумитися і знущатися. Будуть на вас плювати і вас бити. Не раз будете помирати від холоду і голоду... Прийдуть такі тижні й місяці, що ви будете цілком ізольовані, відрізані від людей і світу, всіма покинуті й забуті...»* [2]. Ця та інша інформація Й. Сліпого про життя в радянських тюрмах і таборах була відома на волі.

Уже перебуваючи за кордоном, Й. Сліпий знав, що там, *«в Україні, і на просторах цілого Радянського Союзу ... страждають на волі, ... караються у в'язницях, тюрмах, таборах непосильної праці, і в лагерьх смерті»* тисячі патріоти. Далі він писав: *«Між ними бачу нових борців, науковців, письменників, митців, селян, робітників... Чую їхній голос в обороні основних прав людини і людської спільноти. З подивом гляджу на них, як вони боронять своє українське слово, збагачують свою українську культуру, як усіма силами свого ума і серця рятують українську душу. І сострадаю з ними всіма, бо їх за те переслідують як злочинців. Молюся за вас, мої браття, і прошу Бога, щоб дав вам силу боронити природніх і Божих прав кожної людської істоти і спільноти. Благословлю вас як Глава Української Церкви, як син українського народу, як ваш брат, ваш союзник і сострадалець!»* [2].

За 21 рік перебування в еміграції патріарх Й. Сліпий своїми рішучими заходами захищав Україну та її Церкву. Цим він наближував шлях до нашої державності. Основний його подвиг полягає в тому, що він зламав помилковий стереотип щодо України та її історії. Для цього він пише книги, статті (в Римі видано 13 томів його публікацій), виступає по радіо, розкриває факти порушення прав людини в Україні і каторжне життя політв'язнів, взагалі засуджує підневільну долю українців [2].

За кордоном, насамперед в Італії, Йосиф Сліпий проводить подвижницьку роботу не тільки на шляху розбудови Української Церкви, але й на відтинках політики, моралі, науки, освіти, культури для майбутньої української держави. В одній зі своїх проповідей Блаженніший Йосиф вказує на головне лихо українців – брак єдності, який і нині є небезпекою для України. Він, зокрема, говорить: *«Внутрішні непорозуміння і дух незгоди – це одна з найголовніших причин нашого упадку... Тому провідною думкою є за всяку ціну втримати єдність»* [2].

У підсумку можна зазначити, що життя і діяльність Патріарха Йосифа Сліпого відбивають важливі аспекти української історії, віри та культури. Він був національним патріотом, що віддавав своє життя боротьбі за незалежність та єдність українського народу. Його роль у збереженні української мови, культурної спадщини та виправдання принципів віри є значимою. Незважаючи на переслідування та випробування, Патріарх залишався міцним і відданим своїм переконанням, що робило його символом стійкості та віри в темні часи.

Джерела та література

1. Шафран Т. Патріарх Йосиф Сліпий – духовний борець за українську державність. *Радіопередача на радіо м. Трускавця / Самбірсько-Дрогобицька єпархія – Українська Греко-Ка-*

толицька Церква. 2012, 17 лютого. URL: <http://www.sde.org.ua/muzei/item/1939-patriarkh-josyf-slipyj-dukhovnyj-borec.html?tmpl=component&print=1>

2. 1892 – народився Йосип Сліпий. *Український інститут національної пам'яті*. 2022, 17 лютого. URL: <https://web.archive.org/web/20220225171236/https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/lyutyu/17/1892-narodyvsya-yosyp-sliyyu>

3. Петровський О. М. Йосиф Сліпий – приклад національного патріотизму та служіння українському народу. *Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний аспекти*: збірник тез наукових робіт учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (до 125-річчя від дня народження Йосипа Сліпого). Тернопіль, 2017, 23 лютого / уклад.: В. С. Мисик, І. Ф. Янюк, Т. Г. Дідух та ін. Тернопіль: Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2017. С. 46–47.

4. Блаженніший Патріарх Йосиф Сліпий. Заповіт. Тернопіль: Джура, 2010. 48 с.

5. Блаженніший Патріарх Йосиф Сліпий. Віра і наука. Тернопіль: Джура, 2011. 56 с.

Кубов Мирослав

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА УВ'ЯЗНЕННЯ В ЛИСТАХ ВАСИЛЯ СТУСА

Ключові слова: Василь Стус, листування, епістолологія, дисидентський рух, ув'язнення.

Keywords: Vasyl' Stus, correspondence, epistolary studies, dissident movement, imprisonment.

Постать Василя Стуса є монументальною: він не просто створив сотні прекрасних віршів, – окрім цього він брав активну участь у дисидентському русі. Тому важливо досліджувати його не тільки як митця, а також як визначну постать у політичному житті України радянської доби. Він провів значну частину життя в ув'язненні, тому його листи мають епістологічну цінність і в аспекті вивчення умов утримання політичних в'язнів у СРСР.

Попередні студії щодо листів Василя Стуса були наявні в роботах таких дослідників як Н. Загоруйко, С. Богдан, Г. Райбедюк та інших [2; 3; 8]. Серед ключових досягнень цих досліджень варто виділити значне епістолярне відкриття у листах, дослідили різні сторони особистості Василя Стуса, зокрема його описи дружини, тональності та риси характеру і життєві погляди.

Перше, про що варто згадати, – Василь Стус активно підтримував зв'язки зі своїми колегами, навіть коли був ув'язнений, тому велику кількість інформації про їхню дисидентську діяльність можна знайти саме у листуванні Стуса з ними. Він списувався з багатьма різними політичними персоналіями (Левко Лук'яненко), критиками та літературознавцями (Іван Світличний). Здебільшого в листах вони розмовляли про мистецтво, життєві спогади, філософію, але інколи говорили й про важке становище дисидентів, про життя ув'язнених та долю колег [1; 5].

Однак у листуванні з рідними теж можна дізнатися певні деталі щодо політичної діяльності В. Стуса. У «Листі до рідних від 12.09.1976 р.» продемонстровано погіршення умов для політв'язнів. Листи рідним бракували під різними приводами, змушуючи переписувати по кілька разів; листи В. Стусу конфіскували разом із його власними зошитами, нотатками; в умовах ув'язнення погіршувалося здоров'я поета, тим часом він продовжував хвилюватися про операції та загальний стан рідних йому людей [6].

Що ж можна дізнатись про політичне життя в країні та участь у ньому відомого поета з листів? Стус, попри своє ув'язнення, постійно цікавився долею колег-ув'язнених, наприклад: «*як стоїть справа у недавніх в'язнів – чотирьох. Кому це дали 15 літ (П. Рубанові?), а кому 8? За що?»* [6]. До того ж Стус намагався допомогти своїм колегам, міг передавати через інших одяг, їжу, вірші тощо. Коли щось дізнавався, також розповідав про долю ув'язнених, які зазнали тяжких травм або загинули. Також Стус писав про те, що місцева адміністрація намагалася зробити з нього злодія, постійно підселяючи в камеру небезпечних та провокативних сусідів [4]; зазнавав постійного побиття, погроз, допитів, давали багато обмежень, але попри це, він брав активну участь у акціях протесту, наприклад, голодуванні. Про всі ці випадки він розповідав співрозмовникам. Розповідав, що намагався подавати позови на адміністрацію через завдані йому торттури, також на видавництва, які не хотіли повертати йому збірки віршів. Ще Василь частенько розповідав своїм співрозмовникам про брехливі статті, які писали про нього, наприклад: «*Райгазетка подає в трьох номерах три підвальні статті, закінчення друкування якої може стати початком мого другого туру. Стаття гідка, наскрізь брехлива*» [4].

Окремою деталлю його ув'язнення була його творчість, яка теж зазнавала значних утисків. Багато збірок віршів, які конфіскували під час обшуків, так і не повернули – повертали лише деякі. В. Стус мав творчу кризу, через що не міг багато віршів закінчити [4].

Окремо хочеться зазначити, як Стус описував процес листування: він вказував, що більшість листів не доходить, кожен ув'язнений мав свій список заборонених персон, із якими не міг переписуватись, також він розповідав про те, що листи потрібно правильно оформляти, і тоді менше шансів, що їх конфіскують [7]. В. Стус зі співбесідниками дотримувались достатньої конспірації, знали, про що можна писати, про що не можна, а що можна лише завуальовано описати. Інколи було листування за кордон, але, хоч деякі листи Василь зміг відправити в Канаду та США, відповіді звідти він не отримував [8].

Отже, проаналізувавши зміст листування Василя Стуса з його родиною, колегами та знайомими, можна дізнатись багато деталей про те, як дисиденти вели справи навіть в ув'язненні, а саме обмінювались між собою інформацією щодо ув'язнених, передавали їм одяг, музику та вірші. Також із листів можна частково сформулювати картину жахливих умов перебування поета, який, попри це, зберігав оптимізм та проявляв свою небайдужість і громадянську позицію. На основі цього можна вважати листи Василя Стуса корисним епістологічним джерелом для низки сфер досліджень.

Джерела та література

1. 1978 рік. Два листи до Івана Світличного. *Стус Центр*. URL: <https://stus.center/p/listido-ivana-svitlichnogo-845404>
2. Богдан С. Модельовання образу коханої за листами В. Стуса. *Волинський державний університет ім. Лесі Українки. Науковий вісник*. Луцьк, 2004. № 6. С. 73–79.
3. Загоруйко Н. А. Листи Василя Стуса як феномен епістолярної творчості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Філологічна*. 2011. Вип. 21. С. 185–196.

4. Лист до Панаса Заливахи. Листопад 1966 р. *Стус Центр*. URL: <https://stus.center/p/list-do-panasa-zalivakhi-listopad-1966-r-8382>
5. Лист до Левка Лук'яненка від 17.06.1977 р. *Стус Центр*. URL: <https://stus.center/p/list-do-levka-lukianenka-vid-17061977-r-830113>
6. Лист до рідних від 12.09.1976 р. *Стус Центр*. URL: <https://stus.center/p/list-do-ridnikh-vid-12091976-r-841319>
7. Лист до Євгена Сверстюка від 08.03.1979 р. *Стус Центр*. URL: <https://stus.center/p/list-do-ievgena-sverstiuka-vid-8031979-r-845981>
8. Райбедюк Г. Мемуарний образ Василя Стуса. *Наш український дім: Науково-популярний часопис для вчителів України та діаспори*. 2014. № 1. С. 35–40.

Дзюба Галина

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

В'ЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВІЛ: ПОЧАТКИ ПРОСВІТЛЕННЯ ЗА ДЕМОКРАТІЮ ВЕЛИКИМ УКРАЇНСЬКИМ ДІЯЧЕМ

Ключові слова: *В'ячеслав Чорновіл, суспільно-політичні ідеї, кримське питання.*

Keywords: *Vyacheslav Chornovil, socio-political ideas, the Crimean issue.*

Історія України є надзвичайною, і вона славиться своїми патріотами, завдяки яким Україна стала незалежною державою. Одним із таких відданих патріотів був В'ячеслав Чорновіл, який ніколи не боявся висловлювати свої думок вголос. Він завжди був відданим своїй державі, його складний життєвий шлях дає нам зрозуміти, що потрібно боротися за те, що так цінуєш. В. Чорновіл виступав за демократію і свободу. Все життя він боровся за незалежність України. Це діяч, який запам'ятався як ідеальний лідер української держави. Але яким же було його «нестандартне» мислення, чому його не обрали президентом України?

В'ячеслав Чорновіл у 1955 р. вступив у Київський національний університет імені Тараса Шевченка». У свої студентські роки В'ячеслав був завжди активним студентом і вчився на відмінно. «З першого курсу Чорновіл протестував проти невідповідності занять вимогам часу та проти обмежень, публікував гострі статті, не боявся брати слово на зборах і відверто виступати» [1, с. 1]. Перейшовши на другий курс, В'ячеслав Чорновіл виступав проти однопартійності, через це його осудили за так би мовити «нестандартне» мислення на сторінках факультетської газети «Журналіст». Його засуджували студенти і викладачі [3, с. 148]. Через своє нестандартне мислення В'ячеслав не отримав роботу у Києві, тому він поїхав працювати у Львів на телебаченні. Там він продовжував просувати здобутки національної культури та підтримував зв'язки зі львівською інтелігенцією.

Через три роки В'ячеслав повертається до Києва з метою захистити дисертацію. Тут він відновив зв'язки з київською інтелігенцією. В'ячеслав Чорновіл є учасником і розповсюджувачем «самвидаву» у Києві. Через відкритість і громадянську позицію Чорновіла не було зараховано до аспірантури [1, с. 2].

В'ячеслав Чорновіл проявив себе у листі з Вінницького концтабору в 1968 році, у якому підтримував соціалізм із демократичними свободами, а також коментував проблеми національної мови [5, с. 734]. Він хотів створити інше суспіль-

ство і державу. Через свою упертість він підставив свою голову під меч ката. Коли у 60-х рр. ХХ ст. почалися репресії проти інтелігенції, було порушено закони країни, і ніхто не мав виголошувати своє невдоволення щодо Радянського Союзу. В. Чорновіл згадував: *«молоді творчі люди в одній заяві»* зазначили: *«на Україні, де порушення демократії доповнюється і загострюється викривленням в національному питанні, симптоми сталінізму виявляються ще більш очевидно й грубо»* [4]. Після цього «підписантів» було вигнано з роботи, інтелігенція стала ще більш активно діяти проти влади. У 1967 р. В'ячеслава Чорновола посадили в тюрму за написання «Лихо з розуму» і «Правосуддя чи рецидиви народу?». Керівництво оцінило ці твори як неправдивий наклеп на радянську владу й суспільство. Як зауважував В. Чорновіл, судили його за «інші погляди», які виходять за межі Радянського Союзу, а не за доведений злочин.

У 1969 р. В'ячеслав Чорновіл пише до комітету з прав людини ООН про те, що радянська влада порушує права людини. Він завжди відстоював права громадян, тягнувся до народу, а не до верхівки влади. Також Чорновіл спирався на інтелігенцію і тих, хто бажав незалежності українській державі. Але, як ми знаємо, інтелігенцію переслідували, відправляли у заслання, звільняли з роботи. На боці В. М. Чорновола завжди були соратники, до прикладу: в одній із заяв до ЦК КПУ П. Ю. Шелесту соратники Чорновола робили зауваження, що не були перевірені факти справи, і вони хотіли, щоб її переглянули [4, с. 800–801].

В'ячеслав Чорновіл пережив ув'язнення, критику, але він ніколи не йшов за іншою думкою. Він мав інші погляди щодо суспільства, не боявся суперечити владі, бо розумів, що тільки так він зможе добитися справедливості. В його очах були завжди іскри, які говорили, що буде вільна українська держава. Скільки справ він зробив для того, щоб Україна стала незалежною, але чому ж його народ не обрав? Він тягнувся до народу, був біля простих людей, які могли б усе змінити своєю позицією.

Одна з причин, чому не обрали людину, серце якої билосся заради України, – це те, що він мав «нестандартне» мислення, не відміну від людей, які пропагандували, що радянська влада – це найкраще, що може бути у цьому суспільстві, що нові зміни погублять українську державу. Люди не хотіли сприймати нових ідей В'ячеслава Чорновола.

Друга з причин – це кримське питання: у 1990-х рр. партія Чорновола була одна з найпотужніших, тому В'ячеслав Максимович взявся за врегулювання кримського питання. Тоді він був співавтором програмного документа «Декларація принципів». Туди В'ячеслав вніс положення про *«негайне відновлення у складі УРСР Кримської АРСР з організованим поверненням репресованого Сталіним населення автономної республіки»* [2].

Варто зазначити ставлення В'ячеслава Максимовича до питання кримської автономії. Чорновіл не був проти автономної Криму як такої, але був проти тієї штучної, за його словами, апаратної автономії Криму, що була спроектована і протягнена до Конституції України залишками партійної номенклатури на чолі з Л. Кравчуком. Натомість Чорновіл цілком однозначно виказує свою підтримку ідеї національної автономії кримських татар у Криму, що є їхнім *jus naturale*, проти якого Україна «заперечити нічого не зможе» [6]. Він мав ідею про повернення

репресованих із Криму і хотів утворити Кримську автономну республіку у складі України. В'ячеслав Максимович подав петицію, і у 1989 році кримськотатарському народу надали право на повернення. Але радянська влада заважала цим процесам: віддавала землі російськомовному населенню і обмежувала місця для репресованих, які повертаються.

Таким способом радянська влада розпалила міжнаціональну ворожнечу, почалася пропаганда проти українських діячів, нібито вони – окупанти Криму. Тому у 1989 р. Комуністична партія висунула ідею про автономізацію Криму. Це озвучив керівник обласного комітету Андрій Грінченко [1, с. 38]. У Криму розповсюджувалася пропаганда про автономію і думка, що українці насаджують свою мову на півострові.

Отже, можемо говорити, що В'ячеслав Чорновіл був активним діячем українського народу. Він мав інше мислення, яке не підтримала більшість населення, тому було обрано президентом Леоніда Кравчука. Л. Кравчук мав уявлення про майбутнє країни, які підтримувало населення, оскільки ця комуністична пропаганда ще залишилася в людей, натомість нові суспільно-політичні ідеї відкидалися. В'ячеслав Чорновіл боровся всіма силами, ніколи не мовчав зі своїми ідеями щодо демократії. Він боровся, але Комуністична пропаганда виявилася сильнішою.

Джерела та література

1. Деревінський В. Ф. В'ячеслав Чорновіл. Харків: КСД, 2017. 256 с.
2. Декларація принципів УГС. *Вікіджерела / Самостійник*. 1988. № 5–6. С. 27. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D1%96%D0%B2_%D0%A3%D0%93%D0%A1
3. Побережець Г. С. Внесок В. М. Чорновола у розвиток суспільно-політичної думки та розбудова державності України: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Миколаїв. 2015. 230 с.
4. Чорновіл В. М. Твори у десяти томах. Т. 3 / упоряд. та ком. Валентина Чорновіл. Київ: Смолоскип, 2006. 976 с.
5. Чорновіл В. М. Твори у десяти томах. Т. 2. «Правосуддя чи рецидиви терору?», «Лихо з розуму». Матеріали та документи 1966–1969 рр. / упоряд. та ком. Валентина Чорновіл. Київ: Смолоскип, 2003. 908 с.
6. Чорновіл про Крим і її автономію. *YouTube-канал*. URL: <https://youtube.com/shorts/7ApvHmview40?si=MSV1VTNSdXkS0Ywl>

Слонська Марія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ШІСТДЕСЯТНИЦЯ СОФІЯ КАРАФФА-КОРБУТ

Ключові слова: дисиденти, шістдесятництво, національний рух, інтелігенція, жінки.

Keywords: dissidents, Sixtiers, national movement, intelligentsia, women.

Історія України та її культурний аспект – це важлива частина становлення українського народу як свідомої нації, яка готова відстоювати власну історію й стати її сучасним творцем. Однак складні обставини, що супроводжували нашу

країну впродовж її існування, залишили глибокі провалини та білі плями, які потрібно дослідити й заповнити, аби отримати цілісну картину й ще раз осмислити цінність пройденого шляху. Одним із напрямів сучасних досліджень, актуальність яких значно збільшилася в умовах повномасштабного вторгнення, є рух опору шістдесятників. До того ж ХХІ століття диктує нові правила: важливо відзначити саме жіночу плеяду шістдесятництва, мистецтво та боротьба якої відіграла значиму роль у дисидентському русі.

Зважаючи на вищесказане, метою нашого дослідження є огляд творчої діяльності шістдесятниці Софії Караффи-Корбут, мистецтво якої було одним із найбільш виразних протестів тоталітарному режиму.

Серед узагальнюючих праць, що розкривають основні аспекти дисидентського руху, зокрема діяльність шістдесятників, зазначимо монографії А. Русначенка [7], Г. Касьянова [5], розвідку дослідниці з діаспори Л. Алексєєвої [2]. Діяльність жінок-шістдесятниць досліджували Н. Онищенко [6], М. Коваленко [8], Н. Авер'янова [1] та ін. Відзначимо також праці Б. Гориня та О. Думанської, присвячені С. Караффі-Корбут [3; 4].

Шістдесятництво – надзвичайно важлива віха українського національного руху опору. Це багатогранне явище є перспективним полем для сучасних досліджень. Вагомий пласт інтелігенції, залученої до дисидентського руху 60-х років ХХ ст., становили жінки, які займалися творчою діяльністю, що слугувала їхньою мовою політично, ідеологічно та культурно спрямованого протесту. Провідною характеристикою діяльності шістдесятників був культурний плюралізм. Жінки-шістдесятниці відстоювали право на свободу творчого самовираження та свободу митця, відокремлення культури від політичної ідеології. Важливим аспектом шістдесятництва була значна увага до національних культурних цінностей [10, с. 52]. Кожна з жінок крізь призму творчості відстоювала природне право українців на власний культурний розвиток. Однією них була Софія Караффа-Корбут, ім'я якої менш відоме, ніж Алли Горської чи Ліни Костенко.

Графиня з Куткора – саме таке ім'я закріпилось за Софією Корбут, мисткинею, яка не вписувалася в межі тоталітарного режиму. Родовід художниці – надзвичайно цікаве питання, адже батько Софії був білорусом, належав до давнього роду, коріння якого треба шукати серед венеціанських дожів. Задовго до народження доньки Петро Караффа-Корбут отримав статус дворянина. Мати Софії також походила зі знатного роду [8]. Дівчині пощастило з хрещеними батьками, котрі належали до української інтелігенції і ще з дитинства формували у Софії любов і тягу до мистецтва.

Дитинство художниці не було легким, мати не мала достатніх статків, аби дати дочці належну освіту, однак талант і амбіції стали в нагоді юній Софії. Потрапивши до приватної гімназії у Львові, за сприяння своєї тітки Софія Караффа-Корбут отримувала приватні уроки з малювання, розвиваючи власні навички та вміння, а хист художниці одразу помітив Андрей Шептицький [8]. Після закриття гімназії дівчина навчалась у звичайній середній школі, пізніше вступила до технічної фахової школи на відділ малярства, згодом навчалась у студії Львівського художньо-промислового училища. Студентське життя мисткині продовжилось у стінах Інституту прикладного і декоративного мистецтва [8]. Навчання Софії су-

проводжувалось численними відзнаками та похвалою, жодна робота не залишалась поза увагою.

Розвиваючи власну творчість, Софія Караффа-Корбут створила для Львова низку керамічних виробів, які набули неабиякого визнання, стали частинами виставок. Пізніше вона стала відома як майстриня станкової та книжкової графіки, у якій поєднувала українські національні мотиви із власним баченням, прославляючи українську культуру на світовій арені [9, с. 173]. Найбільшого визнання мисткині принесла її «Шевченкіана», що створювалася художницею з 1967 р. на сторінках «Кобзаря». Шевченківський «Кобзар», ілюстрований С. Караффою-Корбут, розійшовся численними примірниками, виготовленими на замовлення, теренами України і не тільки [9, с. 174].

В останні роки життя творчість Софії Петрівни була зосереджена навколо ілюстративного матеріалу: «Шевченкіана», ілюстрації до поеми І. Франка «Іван Вишенський» та ін. стали маніфестом поширення української культури. Варто згадати також про одну з найбільш улюблених робіт самої художниці. Одне з останніх творінь Софії Караффи-Корбут – ілюстрації до «Лісової пісні» Лесі Українки, яка, за словами мисткині, стала її «лебединою піснею». «Лісова пісня», ілюстрована Караффою-Корбут, була справжнім відображенням народних та глибинних мотивів української культури [9, с. 175]. Незважаючи на доволі складні стосунки з колегами зі спілки художників, Софія Петрівна ніколи не складала рук і вважала головним не суспільне визнання, а кропітку працю та віру. На жаль, художниця так і не побачила на власні очі публікацію гравюр до поем, над якими працювала в останні роки свого життя [2; 3].

Отже, шістдесятництво відіграло неабияку роль у культурному та національному житті українського народу, адже незважаючи на заборони та утиски, провідні діячі цього періоду за допомогою мистецтва захищали та поширювали ідеї української культури й історичної спадщини. Софія Караффа-Корбут – достойна представниця цієї плеяди, яка була справжнім втіленням потенціалу української самобутньої культури. Саме завдяки її ілюстраціям про українську Шевченкіану дізнались у всьому світі, а керамічні вироби досі зберігаються у середмісті Львова. Культурний протест Софії Петрівни був справжньою акцією популяризації та відстоювання національних мотивів.

Джерела та література

1. Авер'янова Н. Мистецька еліта України: Алла Горська в когорті шістдесятників. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. Вип. 1. С. 57–59.
2. Алексеева Л. История инакомыслия в СССР. Москва: Моск. Хельсинк. группа, 2012. 384 с.
3. Горин Б. Любов і творчість Софії Караффи-Корбут: документальний роман-колаж у 2 кн. Кн. 1. Львів: Апріорі, 2013. 576 с.
4. Думанська О. Графиня з Куткора: біографічна оповідь з голосів самовидців. Львів: Каменяр, 2004. 128 с.
5. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років. Київ: Либідь, 1995. 224 с.
6. Онищенко Н. Шістдесятництво в літературних та ідеологічно-політичних аспектах: Леся Коцюба. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*: зб. наук. пр. Острог: Вид. НУ «Острозька академія», 2014. Вип. 41. С. 254–256.

7. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1998. 720 с.
8. Коваленко М. Художниця з Львівщини, яка проілюструвала кожен четверту дитячу книгу в Україні. 31.10.2021. URL: <https://dyvys.info/2021/10/31/hudozhnytsya-z-lvivshhynny-yaka-proilyustruvala-kozhnu-chetvertu-dytyachu-knygu-v-ukrayini/>
9. Шевченкіана Софії Караффи-Корбут у фондовій збірці Шевченківського національного заповідника. *Національний заповідник «Батьківщина Тараса Шевченка»*. URL: http://ehsupir.uhsp.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/6202/Rehionalni%20kulturni%20mystetski%20ta%20osvitni%20praktyku_IX.pdf?sequence=3&isAllowed=y#page=172
10. Kril M. Українські «шестидесятники»: незакінчений проект. *Kultury Wschodniosłowiańskie – Oblicza i Dialog*. 2012 Вип. 2. С. 51–59. URL: <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/kwod/article/view/15274/15036>

СЕКЦІЯ 8

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: МЕНТАЛЬНІСТЬ ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ

Костельнюк Дар'я

Донецький національний університет імені Василя Стуса

РІЗДВЯНІ ТРАДИЦІЇ ТА ЗВИЧАЇ ПОДОЛЯН

Ключові слова: *обрядова культура, різдвяні традиції, подоляни, Україна.*

Keywords: *ritual culture, Christmas traditions, Podolians, Ukraine.*

Збереження та відтворення народних традицій допомагає зберегти культурну спадщину, скріплюючи зв'язок із минулим та сприяючи формуванню ідентичності й самосвідомості спільноти. До того ж вони сприяють зближенню родин, спільнот і сусідів, створюючи атмосферу тепла, радості та співпраці.

Традиції Різдва, на нашу думку, мають виключне значення з погляду збереження моральних цінностей, які передаються через покоління. Вони нагадують про важливість взаємопідтримки, щедрості та доброчесності, наголошують на важливості пам'яті та поваги до предків.

Різдво в Україні відзначається 25 грудня. Оскільки Святе Письмо не вказує ні дня, ні року народження Христа, дата Різдва вважається умовною. У перші століття існування християнства Різдво святкували у різні дати, наприклад, 25 березня або 6 січня, разом із святом Богоявлення. Уперше дата 25 грудня згадується у «Хронографі 354 року» – рукописі, створеному римським каліграфом та гравером Фурієм Діонісієм Філокалом для багатого римлянина-християнина Валентина. Поступово ця дата закріпилася і стала традиційною для всього християнського світу. Проте фактично на різних його територіях вона могла відрізнитися: у XVI ст. країни Європи почали переходити на новий, більш досконалий, григоріанський календар (який також називається новим стилем).

Традиції святкування Різдва на Поділлі не лише відображали культурні особливості регіону, а й мали глибокі сакральні зв'язки та символіку. Ці традиції не лише передавалися з покоління в покоління, а й відображали важливі цінності та віру спільноти. На Поділлі, зокрема на Вінниччині, існують давні традиції святкування Святвечора та Різдва Христового. В ці дні завжди панували особлива атмосфера та урочистий настрій. Вечір напередодні Різдва – Святвечір, Вілія, Кутя – починався прибиранням хати. Після того господар урочисто вносив до господи сніп, зазвичай житній, і ставив його на покуті – на врожай і достаток, а на підлозі хати всюди розсипали соломку. Наступного дня рано вранці соломку виносили з хати та розкладали багаття біля воріт чи при дорозі – «палили Дідуха». Святковий стіл у подільських селах також застиляли сіном, по кутках клали часник як оберіг, а потім накривали скатертиною [3].

Як сходила вечірня зоря, сідали вечеряти. Починали з куті. Поклавши у рукавицю гроші (щоб водились), господиня несла кутю на покуть, а діти під час цієї ходи завзято мекали, мукали, іржали, квоктали, крякали – «щоб уся свійська живність плодилася, щоб курчата й каченята водилися». І перша ложка куті була

для бджіл – кидали її до стелі, щоб рої велися. Друга – для самого морозу, щоб отак задобрений, він не чинив збитків, не морозив посівів. До того ж серед подолян широко побутувало повір'я, що душі померлих родичів беруть участь у святковій трапезі, їх обов'язково згадували добрим словом. Для них після вечері залишали рештки їжі на столі (мити посуд у цей день вважалося гріхом). Повечерявши, господар брав зі столу потроху кожної зі страв і ніс до хліва худобі, щоб не скаржилася. Бо за повір'ям у ніч під Різдво дарує їй Бог мову – за те, що колись у давнину спав у яслах маленький Христос. Кутю давали курям, «щоб гарно неслися» [2].

Традиційну подільську кутю роблять із пшениці, маку та меду з узваром, інколи ще родзинки додають. Саме господар має терти мак. Це символізує добробут родини, а мед розводять узваром із сушених фруктів. Причому сухі фрукти мають бути з того краю, де ми живемо. Цукру у куті не повинно бути – лише мед – продукт Божої мухи – бджоли. Це особлива самостійна страва, яка має велику кількість корисних властивостей. Мед є сильним консервантом, тому кутю з таким медом зберігали аж до Теплого Олексі, коли бджоли з вулика вилітають. Саме тоді бджолам давали скоштувати куті [2].

Також існував обряд лякати дерева. Вважалося, що завдяки цьому плодів дерева могли давати небувалий урожай. До дерева підходили з сокирою, легенько стукали обухом по стовбуру і казали, що зрубають, якщо не буде родити. Звісно, усі різдвяні ритуали стосуються, ймовірно, селянського побуту, коли є двір, сад, город, худоба. Наприклад, ритуал підкидання куті до стелі. Скільки зернин впаде, стільки бджолиних роїв буде. Якщо зерна падали на неодружених, значить, цього року вони одружаться чи вийдуть заміж. Але й у місті можна дотримуватися елементарних обрядів [3].

Старше покоління має навчати молодше нашим традиціям у підготовці та проведенні свята. Раніше подоляни вірили, що у різдвяну ніч трапляються дива. Наприклад, якщо залізити в колодязь у цю ніч, то можна напитися вина замість води. Дівчата ж традиційно ворожили на свого судженого-рядженого. Наступного дня йшли колядувати. Тут є така особливість – на Східному Поділлі ходили переважно тільки з Віфлеємською зіркою, що виготовлялась зазвичай зі звичайного решета, до якого приладжували «роги» (від 5 до 12). Цю конструкцію традиційно обклеювали різнокольоровим промасленим папером, прикрашали фольгою, стрічками та китицями. Всередину вставляли свічку – так утворювалось щось на зразок чарівного ліхтаря; тоді як на Західному – з цілими вертепами – влаштували театр костюмованих виконавців [2].

Колядувати треба ввечері або вночі, коли є зорі на небі. Також важливо дотримуватись обряду у колядуванні. Зараз чомусь колядують усі: дівчата, хлопці, старі, молоді. А за традицією колядувати мають право тільки хлопці, щедрують – на Маланку козу водять – уже змішані гурти. Посівати ж мають тільки маленькі хлопчики. Зараз чомусь не дотримуються цих ритуалів, збіднюючи різдвяні обряди. Важливим атрибутом різдвяних свят є Дідух, сплетений із колосків пшениці. На Вінниччині Дідух частіше називали обжинковою квіткою – плели його влітку, після збору врожаю зерна, і зберігали до Різдва. Він уособлює предків, а ще – це слід язичницького минулого, символ бога Коляди. Багато цікавих

легенд пов'язано зі святкуваннями, багато є прислів'їв, приказок, прикмет. Наприклад, святкова ялинка – це звичай, якого на наших теренах не було. Прижився він у нас тільки з початку ХХ ст., додавши до наших традицій нового [1].

У межах регіону люди печуть ритуальний хліб різними способами й на всі випадки життя: на поминки, весілля, Великдень тощо. На Святвечір у Шершенцях готують кілька видів хліба, кожен із яких має своє призначення. Помана – це ритуальний хліб, який дають близьким для вшанування померлих членів сім'ї. Наприкінці вечері господарі та гості дають одне одному поману з цукерками та запаленою свічкою, промовляючи: «Прийміть цей хліб за упокій» і називають ім'я покійного. Той, хто приймає поману, має перехреститися та поцілувати хліб. Основою помани є косичка з тіста, яку викладають колом. На неї кладуть хрестом дві плетінки, а пустоти заповнюють колосками, які закручують із чотирьох тоненьких джгутиків тіста. Також інколи дають гусочку – три сплетені між собою булочки, які під час випікання склеюються в одну. Зазвичай у Святвечір до господарів приходять їхні хрещеники з калачем – косичкою з тіста, викладеною колом. В середину кладуть солодоші та свічку. Нанашки (місцева діалектна назва хрещених матерів) запрошують дітей до столу, однак ті довго не затримуються, адже їм треба йти вітати наступних хрещених батьків. А от калачики – невеличкі булочки у формі кільця – готували для маленьких колядників.

Отже, святкування Різдва на Поділлі мало регіональні особливості, які відрізнялися від інших регіонів України, залежно від місцевих звичаїв та культурного контексту. Треба берегти національні традиції, бо це не тільки прояв повсякденної культури, а й засади для згуртування нації, проявів ідентичності та ціннісних пріоритетів [4].

Джерела та література

1. Енциклопедія українознавства / Словникова частина: в 11 т. / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. Париж–Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–1995.
2. Єсюнін С. Як святкували Різдво на Поділлі на початку ХХ століття. *Ye.ua*. 2017, січень. URL: https://ye.ua/istiriya/28171_Yak_svyatkuvali_Rizdvo_na_Podilli_na_pochatku_XX_stolittya.html
3. Пастернак Д. Різдво на Поділлі: як святкували наші предки. *Ye.ua*. 2023, січень. URL: https://ye.ua/kultura/57255_Rizdvo_na_Podilli_yak_svyatkuvali_nashi_predki.html
4. Різдво на Поділлі. *Ukrainer*. 2023, 25 грудня. URL: <https://www.ukrainer.net/rizdvo-na-podilli/>
5. «Христос народився!»: як святкували Різдво наші предки та як його святкуємо ми. *Kashtan NEWS – всі новини Києва. Безпека, Екологія, Розслідування, Культура, Спорт*. 2023, грудень. URL: <https://www.kashtan.news/khrystos-narodyvsia-iaak-sviatkuvaly-rizdvo-nashi-predkyta-iaak-yoho-sviatkuemo-my/>

ПАМ'ЯТЬ ПРО КОЗАЦТВО У МУЗЕЙНОМУ ПРОСТОРІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Ключові слова: козацтво, музей, культурна спадщина, пам'ять.

Keywords: cossacks, museum, cultural heritage, memory.

Одним із найяскравіших періодів в історії України є доба козацтва. Це був один із важливих етапів українського державотворення та формування української нації. Козаки були символом мужності та незалежності українського народу, тому в нашій державі створені меморіальні простори, які спрямовані на збереження пам'яті про козацьку минувшину.

Унікальним місцем пам'яті про історію козацтва є Національний заповідник «Хортиця» у Запоріжжі. Він був відкритий у 1965 р. і на етапі заснування мав назву «Музей історії Запоріжжя». Музей містив експозиції, присвячені історії острова Хортиці з прадавніх часів до моменту відкриття. За спрямуванням вони відповідали радянській ідеології, з особливим акцентом на темах «класової боротьби».

З відновленням незалежності України музей був реформований. У 1993 р. він набув статусу національного заповідника та сучасної назви. Сьогодні до Національного заповідника «Хортиця» входять острів Хортиця, прилеглі острови Байда, Три Стоги, Дубовий, Розстебин, скелі Середня, Близнюки, урочища Вирва на правому березі Дніпра, а також пам'ятка історії національного значення «Кам'янецька Січ» на Херсонщині [5].

Сам Національний заповідник складається з кількох атракцій. До них належить безпосередньо музейний простір, який був суттєво оновлений до початку повномасштабного вторгнення росії. Тут зберігаються унікальні джерела з історії українського козацтва, колекції зброї, предметів побуту, козацькі чайки. Також у музеї є діорами. Одна з них – «Битва Святослава». Вона відтворює останній бій великого князя Святослава біля Дніпровських порогів у 972 р. На діорамі «Військова рада на Січі» зображено проведення козацьких зборів на січовій площі та відтворено атмосферу козацького часу [4].

На території Національного заповідника науковцями було створено укріплення, що відповідало Запорозькій Січі. Вона відтворена дуже реалістично, з дотриманням усіх деталей. Сама Січ складається з двох частин. Одна з них – це Малий кіш, тобто торгове та ремісниче містечко. Інша частина відтворює архітектуру Великого коша, тобто безпосередньо козацького гарнізону. Січ оточена системою фортифікаційних укріплень, які відповідають зразкам XVI–XVIII ст. Вона має рів, вал із гостроколом, оборонні вежі [5].

Козацьким традиціям відповідає організація внутрішнього простору. Тут розміщені Будинок кошового отамана, Військова канцелярія, пушкарня, козацькі курені, кузня, гончарня, корчма, грецька хата, у якій приймали послів. У центральній частині розміщений майдан, де збиралися козаки на Генеральну Військову раду. На майдані є дерев'яна церква Покрови Пресвятої Богородиці. Інтер'єр кожної з будівель є втіленням козацьких традицій, побуту, історії.

Унікальна колекція зброї представлена у музейній експозиції Пушкарні. Вона складається із різних гармат, ядер, рушниць, пищалей, шабель та іншого.

На Хортиці знаходиться унікальний Музей судноплавства. Він функціонував до 2022 р. як ангар з відновлення та дослідження козацьких кораблів. Тут знаходяться козацький човен 1736–1739 рр.; дубель-бот «Дніпро» 1737 р.; «Бригантина» 1736–1739 рр.; вантажні човни ХІХ ст. – «Байдак», бліндаж та інші. У цьому музеї зберігається унікальна колекція якорів, найдавнішому з яких більше тисячі років [5].

На території Хортиці також знаходиться комплекс давнього святилища, туристичний комплекс «Скіфський стан». На території музею до початку повномасштабного вторгнення також постійно діяли тематичні виставки. Після початку російської воєнної агресії Національний заповідник «Хортиця» неодноразово зазнавав авіаобстрілів та руйнувань.

Історико-культурний заповідник «Чигирин» був створений у 1989 р. Статусу національного він набув із 25 грудня 1995 р. Сьогодні він охоплює велику територію міста Чигирин та прилеглих сіл. У межах заповідника працює п'ять музеїв: Музей Богдана Хмельницького у Чигирині; Суботівський історичний музей; Музей археології «Чигирин»; Медведівський краєзнавчий музей; Туристично-етнографічний музей просто неба «Козацький хутір» у с. Стецівці поблизу Чигирин [2].

Музей Богдана Хмельницького розміщується у колишній гетьманській столиці – м. Чигирині, у будівлі колишньої повітової управи. У залах музею висвітлено теми, які розкривають військову, державницьку та зовнішньополітичну діяльність гетьмана, розповідають про історію гетьманської столиці – міста Чигирин. Музейне зібрання нараховує приблизно 2 000 експонатів.

Головне місце в колекції займають пам'ятки козацької доби: зброя та спорядження, предмети декоративно-ужиткового мистецтва, нумізматики, побутові речі. До визначних історико-культурних пам'яток музейної збірки належать зразки холодної та вогнепальної зброї: шаблі, ножі, бойові сокири, чекани, рушниці. Серед експонатів музею – польова гармата ХVІІ ст., прикрашена зображенням польського герба «Побуг» – в овальному щиті перевернута вниз підкова з кавалерським хрестом на ній [2].

Значну частину музейної колекції становлять твори українського образотворчого мистецтва, зокрема серія картин «Гетьмани України» Данила Нарбути. Унікальною пам'яткою історії України є Суботівський історичний музей на хуторі Б. Хмельницького. Тут є пам'ятка архітектури ХVІІ ст. – Іллінська церква, де, за низкою джерел, був похований Б. Хмельницький.

У березні 1993 р. у Києві за розпорядженням представника Президента України у м. Києві було створено державний культурно-освітній та науково-дослідний заклад історичного профілю Музей гетьманства. Мета створення цього музею – дослідження та популяризація історії українського державотворення. Він розміщений у будинку-пам'ятці архітектури кінця ХVІІ ст. з надбудовами у ХІХ ст., відомому в Києві як «будинок Мазепи». До того ж на базі Музею гетьманства відбуваються мистецькі виставки, присвячені історії козацтва [3].

У музеї представленні експозиції, присвячені Богдану Хмельницькому, Івану Мазепі, Пилипу Орлику, Павлу Скоропадському. Фонди Музею гетьманства налічують понад 9 000 музейних предметів. Серед експонатів музею є унікальні пам'ятки історії України. Наприклад, родинний герб Б. Хмельницького, барокова гравюра художника Іларіона Мигури «Мазепа серед добрих діл своїх», виконана у 1706 р.; карти Української козацької держави XVII–XVIII ст. Цікавим експонатом є мапа України Йоганна Баптиста Гомона, створена в Німеччині в 1716 р. У музеї також зберігається добірка речей з козацького побуту: шаблі, гарматні ядра, порохівниці, люльки для куріння [3].

Отже, найбільшими комплексами, що зберігають пам'ять про козацькі часи, є Національний заповідник «Хортиця», Історико-культурний заповідник «Чигирин», Музей гетьманства у Києві. Їх колекції є прямим свідченням героїчної та багатой історії України. Вони можуть використовуватися не лише для ознайомлення широких мас населення з українською минувиною, а й слугувати джерелами для наукових досліджень доби козацтва. Проте в умовах війни меморіальні комплекси та їх експонати потребують особливого захисту та цілеспрямованої політики їх збереження.

Джерела та література

1. Волошина А. Л. «Школа Березини козацького роду» – етнокультурний проект популяризації козацької спадщини. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал*. 2016. № 12(55), грудень. С. 25–29. URL: <https://otr.ioid.gov.ua/images/pdf/2016/12/10.pdf>
2. Історико-культурний заповідник «Чигирин». URL: <http://chigirinzapovidnyk.org.ua/>
3. Музей гетьманства. URL: <https://hetmanmuseum.com.ua>
4. Національний заповідник Хортиця. URL: <https://hortica.zp.ua/ua>
5. Острів Хортиця. URL: <https://ostriv.org/tourist/zaporizka-sich/>
6. Сичевська Л. Є. Козак очима нашого сучасника. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал*. 2017. № 1(56), січень. С. 26–28. URL: <https://otr.ioid.gov.ua/images/pdf/2017/2/09.pdf>

Буран Анна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПРОБЛЕМА НАСЛІДКІВ ГОЛОДОМОРУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Ключові слова: Голодомор, наслідки, втрати, концепція.

Keywords: Holodomor, consequences, losses, concept.

У голодні 1932–1933 рр. населення України зазнало чималої шкоди. Влада СРСР замовчувала та намагалася приховати страшну правду і наслідки. Систематичне вивчення Голодомору 1932–1933 рр. українськими науковцями розпочалося зі здобуттям Україною державної Незалежності. Опрацювання недоступних раніше матеріалів дало змогу дослідити причини трагедії, цілеспрямовані репресії радянської влади щодо українських селян, вияви масового голоду.

Проблема вже має доволі розлогу історіографію. У працях В. Марочка, С. Кульчицького, Г. Касьянова та інших авторів окреслено здобутки сучасних дослідників. Серед важливих аспектів – наслідки Голодомору для України. У фокусі розвідки – аналіз підходів і поглядів провідних фахівців.

Найдраматичнішим наслідком Голодомору 1932–1933 рр. стала загибель понад 3 млн українців. Ця кількість не є сталою і коливається в широкому діапазоні – від 3,5 до 10 млн. Як зазначає А. Козицький, підрахувати точну кількість загиблих складно. Проблема виникає на тлі фабрикування радянською владою відомостей про смерті, а також заборонаю в СРСР приділяти спеціальну увагу подіям 1932–1933 рр. на теренах України. Проте, на думку дослідника, спираючись на різнопланові статистичні дані, можна визначити середньозважений показник у майже 6 млн жертв Голодомору [2, с. 19].

На думку В. Марочка, демографічні наслідки були катастрофічними для України. За його підрахунками від голоду 1932–1933 рр. постраждало понад 20 млн українців, а кількість загиблих сягала 8 млн осіб, що у довготривалій перспективі мало суттєві психологічні наслідки [5, с. 44]. Як показав С. Кульчицький, внаслідок штучного масового голоду різко впала народжуваність, через що варто брати до уваги не лише прямі, але і непрямі втрати. До цього науковець додає «демографічну луку» – глибоке урвище у віковій піраміді населення, яке певною мірою відчувається і через десятиліття [3, с. 476–477; 4, с. 37].

Одним із наслідків Голодомору було спотворення української національної спільноти. Люди втратили довіру один до одного через постійні доноси на «куркулів» і зневіру в людських чеснотах. Удар по психіці українців призвів до змін у поведінці: поглибився індивідуалізм, поширилось відчуження односельчан, люди стали жорстокішими та жадібнішими [6, с. 142, 144].

Масовий голод призвів до зростання чисельності безпритульних дітей, що zostалися сиротами або були покинуті батьками. Дитячі будинки були не спроможні справитися з тією кількістю дітей, більшість із яких знаходилися в передсмертному стані, тому велика частина з них помирала, не дочекавшись допомоги. Частка дитячих смертей подекуди переважала 50 %, порівняно з дорослими, що заклало основу глибокої демографічної деформації [1, с. 132–135].

Серед наслідків Голодомору дослідники називають і деформацію сімейних зв'язків. На думку І. Реви, через прихід радянської влади традиційна українська сім'я почала занепадати. Особливо це проявилось в 1932–1933 роки, але можна було помітити ще на початку запровадження політики розкуркулення. Адже через голод родинні почуття переходили на задній план і через цю безвихідну ситуацію люди відмовлялися від своїх рідних заради виживання. Почала проявлятися певна байдужість до родинних зв'язків як один із постфактумів пережитих подій [6, с. 134–136].

Наслідком штучного голоду початку 1930-х років можна вважати втрату українських традицій і свят. Під час Голодомору свята не святкувалися, адже людям було не до того. А вже після його завершення частина глибоких традицій була втрачена. Цьому сприяла заборона церкви та антирелігійні кампанії радянської влади. Певна частина свят піддалася видозміненню та втратила частину сакральних значень. Особливо це стосувалося поминальних традицій. У роки

Голодомору цими обрядами фактично ніхто не займався через масовість смертей серед населення та браку фізичних сил [6, с. 138, 140].

Демографічні та психологічні наслідки Голодомору надзвичайно серйозні. Втрата мільйонів життів і спотворення сімейних зв'язків викликали глибокі перетворення в українському суспільстві. Знищення традицій, втрата свят і відчуження між людьми стали реальністю, яка вплинула і на кожного громадянина, і на українську націю загалом. Довготривалі наслідки для молодих генерацій, втрата довіри та руйнування інституту сім'ї – це лише частина глибокого кризового стану, який українське суспільство намагається подолати і на початку третього тисячоліття. Адже знищено мільйони невинних життів, було втрачено чимало культурних надбань українського народу. Проте дослідники продовжують привертати увагу до цієї складної теми. Українські науковці одностайно дійшли висновку, що Голодомор 1932–1933 років мав катастрофічні наслідки для української нації та її культури.

Джерела та література

1. Веселова О. М., Марочко В. І., Мовчан О. М. Голодомори в Україні 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: Злочини проти народу. Київ–Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2000. 270 с.
2. Козицький А. Дослідження Голодомору та геноцидні студії. Львів: Видавництво «Ап-ріорі», 2021. 244 с.
3. Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. Кн. 2. Київ: Темпора. 628 с.
4. Кульчицький С. Український Голодомор: оцінка втрат. *Краєзнавство*. 2013. № 4. С. 37–54.
5. Марочко В. Статистика жертв Голодомору 1932–1933 років: історично-демографічний дискурс. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Голодомор 1932–1933 років: втрати української нації». (Київ, 4 жовтня 2016 року). Київ, 2017. С. 25–46.
6. Рева І. По той бік себе: соціально-психологічні та культурні наслідки Голодомору та сталінських репресій: Науково популярне видання. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: К.І.С., 2019. 272 с.

Чегринець Святослав

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

МЕМОРІАЛІЗАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У ХАРКОВІ, ДОНЕЦЬКУ, ДНІПРІ, ЗАПОРІЖЖІ, ОДЕСІ, ЛЬВОВІ, УЖГОРОДІ ТА ЧЕРНІВЦЯХ У 1944–2024 РР.

Ключові слова: політика пам'яті, ідентичність, місця пам'яті, образи жертв, концтабори.

Keywords: memory policy, identity, memory locations, images of victims, concentration camps.

Харків, Донецьк, Дніпро, Запоріжжя, Одеса, Львів, Ужгород та Чернівці є регіональними столицями і місцями найбільшої концентрації матеріальних та інтелектуальних ресурсів своїх регіонів. Як ключові міста Заходу, Півдня та Сходу України вони протягом десятиліть задають політичний та ідеологічний тренд у своїх регіонах, формуючи ідентичність. Водночас протягом останніх восьми

десятиліть еліти вищезгаданих міст формували місцеві історико-ментальні архетипи, в центрі яких знаходиться Друга світова війна. Встановлення особливостей практик репрезентації пам'яті про Другу світову війну у міських просторах Харкова, Донецька, Дніпра, Запоріжжя, Одеси, Львова, Ужгорода та Чернівців може показати принципові відмінності у складниках ідентичності самих містян.

Мета роботи полягає у визначенні механізмів меморіалізації радянських та німецьких злочинів і концтаборів Другої світової війни у Харкові, Донецьку, Дніпрі, Запоріжжі, Одесі, Львові, Ужгороді та Чернівцях. Об'єкт дослідження – «пам'ять» про зазначені події у Харкові, Донецьку, Дніпрі, Запоріжжі, Одесі, Львові, Ужгороді та Чернівцях. Предмет – пам'ятники, меморіальні комплекси та пам'ятні дошки.

У Харкові, Донецьку, Дніпрі, Запоріжжі, Одесі, Львові, Ужгороді та Чернівцях процес репрезентації пам'яті про Другу світову розпочався вже у 1940-х рр. За радянських часів механізм створення образів війни не відрізнявся в усіх регіонах України: «місця пам'яті» (пам'ятники, меморіальні комплекси та пам'ятні дошки) про Другу світову війну ретранслявали виключно її радянський наратив.

Однак кардинально змінилися тенденції після 1991 р. У період незалежності у Харкові, Донецьку, Дніпрі, Запоріжжі та Одесі продовжили тиражувати радянський наратив війни, домінували радянські образи про війну з епізодичними виразниками нерадянської, а у Львові, Ужгороді та Чернівцях відбувся процес заміщення «місць пам'яті»: демонтаж радянських та встановлення нерадянських. Якщо вищезгадані міста Півдня та Сходу України продовжили експлуатацію радянського наративу війни, то міста Заходу створювали новий, який був ближче до східноєвропейського. В центрі останнього наративу знаходиться жертвовність власного (в цьому контексті українського) народу, а не «радянського».

Ще одна риса наративу Східної Європи – це теза, що «абсолютним злом» під час війни була не лише Гітлерівська Німеччина, але і Сталінський СРСР, звідси впливає концепція «подвійної окупації». Запозичення цього наративу було, з одного боку, спробою переорієнтувати притики сприйняття Другої світової війни на європейський манер, а з іншого – створити україноцентричний наратив Другої світової війни в контексті подолання радянської спадщини та відмежування від Росії [2, с. 124].

Образи жертв нацизму і союзних йому країн (Угорщини та Румунії) становлять 17 % у Львові, в Ужгороді – 30 %, у Чернівцях 41 %. Образи жертв комунізму становлять 20 % у Львові. Водночас образи жертв і нацизму, і комунізму становлять 10 % у Львові та 7 % в Ужгороді.

Комеморація жертв сталінських репресій Другої світової війни на Заході України розпочалася ще наприкінці 1980-х рр. за сприяння місцевих товариств «Меморіал», «Рух» та ін. Приділення особливої уваги жертвам радянських репресій частково сприяло те, що для Заходу України саме радянська влада спричинила найбільше жертв, і частково історична підтримка більшістю населення регіону націоналістичної ідеології. Традиційно значну увагу в регіоні меморіалізації пам'яті про сталінські злочини приділяють органи державної влади та місцевого самоврядування. Було створено низку «місць пам'яті», як-от «Пам'ятки на честь жертв комуністичних репресій» або «Стіна пам'яті жертв комуністичного терору

мирного населення Заходу України в період 1939–1941 рр.» та ін. Водночас створювалися «місця пам'яті» на честь жертв тоталітарних режимів, насамперед СРСР та Третього Рейху [1, с. 431].

Для порівняння, у Харкові образи жертв нацизму становлять 3 %, комунізму – 1 %, обох режимів – 1 %. У Донецьку на злочини нацизму припадає 10 %, а на жертви «тоталітарних режимів» – 1 %. У Дніпрі є лише образи жертв нацизму (6 %), так само і в Одесі (8 % жертв нацизму та 1 % жертв румунського фашизму). Необхідно зазначити, що серед вищезгаданих міст Півдня та Сходу репрезентовано переважно радянські «місця пам'яті», присвячені «мирним радянським громадянам вбитих фашистами», водночас на Західній Україні образи жертв нацизму репрезентовано вже в українському стилі (з погляду українського національного нарративу). За радянських часів образи жертв румунської окупаційної влади практично не висвітлювали, як і участь самої країни у війни проти СРСР на боці Німеччини, щоб не згадувати ту обставину, що країна намагалася повернути відібрані у неї в 1940 р. землі Бессарабії і Північної Буковини [5, с. 193].

Водночас схожа ситуація склалася з образами в'язнів тюрем та концтаборів. Місця пам'яті, присвячені жертвам нацистських концтаборів та тюрем, становлять 3 % у Львові та 10 % в Ужгороді. Радянські є лише у Львові та становлять 10 %. Водночас спільні образи в'язнів радянсько-нацистських тюрем / концтаборів є у Львові – 3 % та в Ужгороді – 7 %. Для порівняння, образи в'язнів німецьких концтаборів є у Дніпрі і становлять 5 %, у Запоріжжі – 3 %. Це пов'язано з тим, що в СРСР практично не висвітлювалися історії німецьких концтаборів, не кажучи вже про радянські.

Серйозні проблеми були з незручними категоріями, як-от остарбайтери, особи з інвалідністю, військовополонені та євреї. У період хрущовської «відлиги» була часткова реабілітація і з'явилися поодинокі «місця пам'яті» військовополонених, що пройшли німецькі концтабори (вони репрезентовані у Дніпрі та Запоріжжі) [3, с. 105].

У період незалежності за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку, Фонду Сахарова (США) та Фонду Джексона (США) було створено кілька «місць пам'яті» на честь жертв радянських концтаборів. Отже, образи жертв нацистських концтаборів з'явилися у період незалежності. Цим ситуація в Україні відрізняється від Європи. Після Другої світової війни у Європі, особливо у Німеччині та Польщі, колишні нацистські концтабори були відновлені та перетворені на «місця пам'яті» або музеєфіковані, причому це була державна ініціатива, водночас в Україні – приватна за кооперації з іноземними фондами [4, с. 770].

Підводячи підсумки, зазначимо, що за радянських часів у Харкові, Донецьку, Дніпрі, Запоріжжі, Одесі, Львові, Ужгороді та Чернівцях ретранслявали лише обмежену кількість образів злочинів жертв «фашизму». У період незалежності у Львові, Ужгороді та Чернівцях меморіалізація набула якісно нового рівня. З'явилися образи жертв нацизму, комунізму та тоталітарних режимів (спільні образи). Водночас у Харкові, Донецьку, Дніпрі, Запоріжжі та Одесі продовжили існувати лише радянські «місця пам'яті» з невеликою кількістю нерадянських, тобто ці міста не вийшли на якісно новий рівень політики пам'яті. Аналогічна ситуація з образами нацистських та радянських тюрем та концтаборів. Усе це зробило вне-

сок у різне сприйняття війни жителями Заходу, Півдня та Сходу України, вплинувши на їх ідентичність.

Джерела та література

1. Адамович С. Політика пам'яті на Прикарпатті щодо радянських репресій у 1939–1953 рр. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Історія»*. 2020. № 4/46. С. 423–432. DOI: 10.24919/2312-2595.4/46.215346.
2. Гриневич В. Політика пам'яті Другої світової війни в Україні: у пошуках ідентичності та консолідації. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2011. Вип. 4. С. 111–127. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/grynevyc_polityka.pdf
3. Денисенко Г. Місця пам'яті і пам'ятники жертвам «Великого терору». *Краснознавчий науковий журнал*. 2012. С. 101–108. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59945/13-Denusenko.pdf?sequence=1>
4. Мазуренко Х. Основні шляхи меморіалізації воєнно-історичних пам'яток та увіковічення пам'яті загиблих внаслідок воєнних конфліктів та репресій на території західних областей України та держави в цілому. *Електронний журнал «Молодий вчений»*. 2018. № 11/63. С. 770–773. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3577/3543>
5. Реднюк Т. Румунська окупація території України у 1941–1945 рр. *Сторінки воєнної історії України*. 2011. № 14. С. 193–202. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/95734/16-Rendyuk.pdf?sequence=1>

Курочка Анна

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ВПЛИВ КОМУНІСТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ НА МЕНТАЛЬНІСТЬ УКРАЇНЦІВ

Ключові слова: комуністична ідеологія, ментальність, національний характер.

Keywords: communist ideology, mentality, national character.

Під час повномасштабної війни РФ проти незалежної України, коли держава-агресор намагається знищити якомога більше пам'яток національної культури, освітніх закладів, музеїв, бібліотек – всього того, що пов'язано з формуванням та збереженням ідентичності українського народу, – великої гостроти набуває проблема збереження самобутності культури українського народу. Ця війна стала однією з причин, які дали поштовх до самоусвідомлення кожного з нас, до розуміння, що українська нація має дуже багато особливостей і традицій, які були придушені, змінені або сплюндровані свого часу радянською владою, яка, пропагуючи рівність, вказувала на меншовартість інших народів, звеличуючи власну культуру і самих себе. Нерідко ця влада просто крапа здобутки українського народу, приписуючи їх собі. Все це пояснює зростання інтересу дослідників до проблематики діяльності радянської влади в Україні, що всіма силами «вростала» в українське життя, насамперед духовне.

У нашій науковій розвідці ми зробили спробу розглянути вплив комуністичної ідеології на українську ментальність, що і сьогодні надто сильно та негативно «віддукується» у нашій ментальності.

Насамперед варто окреслити поняття «ментальність» і «національний характер». Терміни «менталітет» і «ментальність» потрапили у певного роду різночитання між різними мовами. Так, за словами дослідників, у середині XIX століття з англійського слова *mentality* сформувалося французьке *mentalité*. В науці цей термін став популярним серед дослідників після того, як його почали використовувати, зокрема, французькі історики та етнологи, починаючи від Люсьєна Леві-Брюля. Вони говорили про *mentalité* як про певний спосіб сприймання, осмислення, бачення й оцінки світу. Для Леві-Брюля це поняття було привабливим, бо він намагався реконструювати мислення первісної людини. Так постала його книга «Первісна ментальність» [4].

Поняття національний характер охоплює типові якості та особливості народу, який проживає на одній території, має спільну історію, традиції, культуру та відрізняється від інших народів. Впродовж тривалого часу вважалося, що вивчення національного характеру неможливе, адже вивчаючи окремих індивідів, ми не можемо скласти уявлення про націю загалом. Окрема особистість не розкриває в повному обсязі національний характер. Елементами національного характеру, його складниками можуть бути окремі соціально-психологічні риси, а не характери окремих індивідів [2, с. 1].

Також варто наголосити на проблемі так званих «захворювань» національної психіки. Хосе Давид Альфаро Сікейрос писав: «національне минуле служить нам ніби для перевірки того, хто ми є, і для того, щоб знати, чим ми станемо в майбутньому... Треба дивитися на себе в дзеркало історії нації для того, щоб вивчати себе в цьому дзеркалі, щоб іти далі відповідно до реальності нашого часу, і весь час дивлячись уперед» [3, с. 709].

В умовах, коли держава йде своїм шляхом історичного розвитку, а не знаходячись під загрозою чужоземного завоювання, змушена перебувати у постійному напруженні, у ній відсутні «захворювання» національної психіки. На жаль, Україна впродовж свого історичного розвитку зазнавала чимало утисків, що призвело до виникнення двох хвороб: атрофії і гіпертрофії національної психіки. Людина з атрофованою національною психікою не має усталеного національного образу, що призводить до її байдужості до важливих питань, які стосуються всього народу. Гіпертрофія найчастіше виявляється несприйняттям гноблення та утисків іншого народу, що супроводжується появою почуття образи. Таких людей в срср називали «буржуазними націоналістами».

Нам імпонує думка Д. Лейтина, яку він висловив у 1994 р. на засіданні Американської асоціації політологів, про те, що з сучасних росіян та частини населення колишніх радянських республік утвориться нова «російськомовна» національність, відмінна від росіян. Згодом цю думку він розвинув у дослідженні, присвяченому експансії російської мови [1, с. 3]. Мається на увазі, що політика, яку радянський уряд використовував, була штучно введена для насадження в тих республіках, які входили до срср. «Пролетарська ментальність» уніфікувала мислення українців радянської України, обмежуючи його категоріями й стереотипами колективізму, авторитаризму, тоталітаризму. Проте й тоді українська ментальність, навіть українська радянська ментальність, не обмежувалася «радянськістю», чи, як кажуть, «совковістю». Навіть більше, в її надрах була сформована й альтер-

нативна, неофіційна, опозиційна, навіть антирадянська ментальність, що частково черпала ресурси з уявлень представників Заходу України, членів антикомуністичного підпілля повоєнного часу, а згодом – дисидентів. Однак ця ментальність була «схованою», забороненою і табуйованою: її намагалися тримати в собі, щоб уникнути репресій. У цей час виник феномен «гомо советікуса» – людини, яка вірила в радянські ідеали й ментальність якої була максимально спрощеною, спрямованою на різке протиставлення своїх і чужих [4].

Українська нація завжди відзначалася своєю ідентичністю, проте вона знала чимало впливів комуністичної ідеології, яка насичувала всі сфери українського суспільства, ставила за мету асимілювати українців, позбавити українську націю самобутності і культурної насиченості, перетворивши на «малоросів». Ці впливи і сьогодні відгукуються у нашій повсякденній культурі: настільки сильно вони були вкорінені, що й після розпаду срср передаються наступному поколінню. Радянська політика намагалася звести нанівець наші звичаї, обряди, традиції, насаджуючи російськомовність у всіх сферах життя українців. Початок повномасштабного вторгнення дав багатьом з нас усвідомлення хибності думки про хорошого «старшого брата», упевнивши нас, що ми не «малороси», маємо свою мову, культуру, традиції, які зовсім не схожі з російськими. І зараз ми відновлюємо образ української культури, яка має багату історію, збагачуючи її автентичністю у духовній і матеріальній сферах.

Отже, насильницькі зміни радянської влади, нав'язування свого світобачення залишили значний відбиток у ментальності українців. На щастя, усі нав'язані думки виявились поверхневими, проте все ж залишились у нашій свідомості під поняттями «радянїзм» та «совковість». Зважаючи на сучасні тенденції, у нашої нації є всі шанси позбутись усіх хвороб і нав'язаних ідеологій.

Джерела та література

1. Астаф'єв А. О. Вплив російської імперської ментальності на соціокультурне відчуження в Україні: шляхи подолання. *Національний інститут стратегічних досліджень / Аналітична записка. Серія «Гуманітарний розвиток»*. 2015. № 19. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/vpliv-rosiyskoi-imperskoi-mentalnosti-na-sociokulturne>
2. Візниця Ю. В. Національна ментальність та риси її українського виміру. *Український соціум: науковий журнал*. № 2(33) 2010. С. 13–19. DOI: 10.15407/socium2010.02.013. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2010/04/13-19__no-2__vol-33__2010__UKR.pdf
3. Кульчицький О. Ю. Геопсихічний аспект в характерології української людини. *Енциклопедія українознавства. Загальна частина (ЕУ-І)*. Мюнхен, Нью-Йорк, 1949. Т. 2. С. 708–718.
4. Причина, чому ми такі, чи привід, щоб не змінюватись: що таке менталітет та якою є ментальність українців. *Galinfo*. 28.11.2023. URL: https://galinfo.com.ua/articles/prychyna_cho_mu_my_taki_chy_pryvid_shchob_ne_zminyuvatys_shcho_take_mentalitet_ta_yakoyu_ie_mentalnist_ukraintsiv_409916.html#google_vignette

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

Ключові слова: *ментальність, ідентичність, українське суспільство, особливості.*

Keywords: *mentality, identity, Ukrainian society, peculiarities.*

Ментальний простір у широкому розумінні – це сфера діяння персональної та суспільної свідомості, стан якої визначається змістом понять «ментальність», «ідентичність» та аксіологічною основою соціального функціонування. Етнопсихологічні простори об'єднують людей, які належать до певної нації, піддаються впливу особливостей цієї нації, підтримують її культурні норми та звичаї, встановлюють зв'язки з нацією та різними способами сприяють її розвитку [3, с. 112].

Ідентичність нації, за визначенням М. Степика, є вирішальною основою її цивілізаційного сліду, соціального та культурного становища країни, зовнішньої та внутрішньої політики [4, с. 4]. Як вважає О. Сергєєва, основа існування будь-якої культурної системи – це самототожність, оскільки принцип самоідентичності має властивість діахронічного (переданого від покоління до покоління) відтворення, тобто традиція, розроблена культурою, відтворення основних цінностей людей і стабільних навичок, визначених соціальними та духовними сталими [4, с. 4].

Менталітет – це спосіб мислення, що ґрунтується на певній суспільній системі цінностей; певний стан, розвиток і спрямованість свідомості індивіда чи групи; підсвідомі принципи, що відображають погляд певного суспільства на навколишній світ, який визначає поведінку людей і мотивацію до дії. Менталітет характеризується наполегливістю та консерватизмом; його перевтілення можливе лише за умови чималих культурних змін, а прогрес йде повільно. Менталітет формується під впливом традиції, соціальної системи та середовища, є комплексним проявом психічної діяльності людини, що включає свідоме і несвідоме [3, с. 113].

Під впливом складних історичних подій формувався менталітет українського народу. Велику роль відіграло геополітичне положення України на перехресті історичних шляхів. Така ситуація призвела до дивної суміші східної та західної ментальності в українському світогляді. Наприклад, сучасний українець, як і людина із заходу, високо цінує досягнення науки і техніки, але водночас для нього важливо використовувати їх із гуманістичною метою [1].

Ментальний простір постмодерного суспільства України, безсумнівно, позначений «пострадянським» синдромом, який являє низку зовсім протилежних рис: низька самодисципліна, роз'єднаність, екстремізм, нетерпимість, з одного боку; і толерантність, надмірне терпіння, справедливість, адаптивність, оригінальність, безкорисливість, почуття відповідальності та прагнення до високої моралі, з іншого боку [3, с. 115].

Українець надзвичайно прив'язаний до своєї сім'ї, в якій намагається побудувати міцні та близькі стосунки. Його психіка характеризується заклопотаністю. Загалом українці по-материнськи дбають про своїх близьких. Діти отримують підтримку до повноліття, а часто й після його досягнення. Такі тісні родинні

зв'язки також частково зумовлені історією: на територіях, де стикаються східний і західний світи, майже ніколи не припинялися війни та набіги. Жити тут небезпечно, правила часто змінюються, і лише замкнувшись у коло найближчих, можна вижити [1].

Український політичний менталітет характеризується поділом суспільства на прихильників соціалістичних цінностей і прихильників консервативно-ліберальних цінностей. І. Поліщук зазначав: «сучасну Україну характеризує прихильність до західноєвропейських політичних цінностей, але також помітні менталітет і культурні особливості східного народу, особливо прихильність до харизматичних лідерів, націоналізм, схильність до підпорядкування церкви до держави» [2, с. 41].

Щодо національної ментальності, то О. Шморгун вважає, що українській національній ментальності притаманний принцип доброзичливості, дуже поширений у суспільній свідомості. Адже основний принцип національного менталітету тісно пов'язаний з історією: чим суворіше випробування витримує народ, тим сильнішими є симпатії та взаємоповага на рівні масової свідомості [2, с. 41].

Для України серйозність проблеми національної ідентичності визначається поліетнічним характером її населення. Враховуючи, що за даними Всеукраїнського перепису населення на території України проживає понад 130 представників різних національностей, кожен з них вважає своєю батьківщиною різні регіони нашої країни, стає очевидним, що українське суспільство є полікультурним, структура його ідентичності є складною і не завжди зі спільними національними принципами [4, с. 5].

Сучасний етап формування української національної ідентичності характеризується необхідністю реалізації національної ідеї, заснованої на українських цінностях, та реалізацією соціально-економічних інтересів громадян, незалежно від їх ідентичності, етнічної приналежності, релігії. Як зазначав І. Дзюба, об'єднатися зараз люди можуть лише навколо добробуту. На його думку, національною концепцією України в історії є те, що Тарас Шевченко назвав «Україна без рабів і панів» [4, с. 7–8].

На думку А. Єрмолаєва, одним із головних пріоритетів модернізації українського суспільства є пошук оптимального та загального стану, сприйнятого більшістю населення України, де ідентичність органічно поєднує громадянську та соціокультурну складові, враховуючи соціокультурні, етнокультурні та мовні особливості кожного регіону [4, с. 7–8].

У високодинамічному сучасному світі психологічний простір українського суспільства схильний до трансформацій. Головні концепти етнопсихологічної характеристики української нації – менталітет людей, менталітет особистості, аксіологічні компоненти соціокультурної ідентичності – не визначаються як біологічно детерміновані та абсолютно стійкі. Історична траєкторія чітко показує, що психологічний простір українського народу завжди був поєднанням індивідуалізму, універсалізму, «гнучкості», відкритості, що дає змогу аналізувати можливість України з ракурсу її погляду на мінливу світову парадигму.

Формування української нації супроводжується постановкою культури, це відбувається паралельно. Тому зростання національної свідомості, диференціація

соціальних класів, способу життя, поява різноманітних орієнтацій у єдиному етнічному середовищі викликали відповідні зміни, суперечності, одностайність і незгоду в етнічних колах культури.

Усе це створює душу українців, які славляться працьовитістю, повагою до старших, гумором, благочестям і романтичним характером.

Джерела та література

1. Декрет М. Феномен української ментальності: світоглядні універсалії української нації. *Навчально-науковий інститут прикладного системного аналізу Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*. 03.12.2014. URL: <http://ukrconf.fl.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/12/3.-Dekret-Margaryta.pdf>
2. Кіндратець О. М., Сергієнко Т. І. Особливості формування ідентичності українців в умовах гібридної війни. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. С. 40–46. URL: http://politicus.od.ua/1_2021/6.pdf
3. Стасевська О. А. «Ментальний простір» українського суспільства: філософсько-культурологічний дискурс. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 3. С. 111–120. URL: fil.nlu.edu.ua/article/view/109617/104574
4. Степико М. Т. Передмова. *Українська ідентичність: феномен і засади формування*: монографія. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2011. 336 с. С. 4–8. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-09/Ident-62307.pdf>

Бардіна Алла

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ СВІТОГЛЯДУ (ПОСТ)РАДЯНСЬКОГО ТА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ (В КОНТЕКСТІ ГЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ ТА ВПЛИВУ НА НИХ СІМЕЙНОГО СЕРЕДОВИЩА)

Ключові слова: *гендерні уявлення, світогляд, юнацький вік, (пост)радянський соціум, український соціум.*

Keywords: *gender perceptions, worldview, youth age, (post)Soviet society, Ukrainian society.*

Гендерні уявлення дітей юнацького віку в сучасному українському соціумі формуються під впливом низки зовнішніх та внутрішніх чинників. Вагому роль відіграє те, що українське суспільство з часів незалежності певний час перебувало під впливом пострадянських реалій, і це формувало особливості світогляду українських громадян, які сьогодні є батьками нинішнього юнацтва. Відповідно ця розвідка дає змогу окреслити варіації гендерних уявлень дітей юнацького віку сьогодні, виявити фактори, що їх формують, шляхи просвіти громадян.

Відмінності в особистісному спрямуванні сучасного суспільства, порівняно з (пост)радянським періодом, визначаються численними факторами, включно з культурними, соціальними та економічними змінами, що відбулися протягом перших декад ХХІ століття. У сучасності визначено виражений індивідуалізм, коли люди більше орієнтовані на свої власні потреби, цінності та цілі [1, с. 6]. З іншого боку, (пост)радянський період характеризувався колективним спрямуванням,

коли інтереси індивіда підкорялися інтересам колективу чи держави, створюючи стандартизований образ «правильної людини» [6, с. 18]. Самовираження та індивідуальність часто піддавалися пригніченню та засудженню.

Важливий вплив на гендерні уявлення дітей має сімейне середовище. Рольові моделі, якими є батьки, великою мірою формують гендерну ідентичність дітей, а їхній приклад у розподілі обов'язків та взаємодії може визначати гендерні уявлення на майбутнє. Загалом розуміння гендерних аспектів українського соціуму є ключовим для пристосування суспільства та освітніх інституцій до сучасних реалій та сприяє розвитку позитивних гендерних уявлень серед дітей та молоді [2, с. 308].

Культурна різноманітність у сучасності розширюється завдяки глобалізації, що надає доступ до різноманітних культурних впливів та ідентичностей. Сучасний український соціум характеризується руйнуванням традиційних гендерних ролей. Щодо розподілу обов'язків вдома, у (пост)радянський період жінкам надавалася основна відповідальність за господарство та виховання дітей, тоді як чоловік був головним годувальником. Сучасні сім'ї все частіше приймають ідею спільної відповідальності за господарство та виховання, коли розподіл обов'язків стає більш рівним.

Зростає увага до розуміння та прийняття різноманітності гендерних ідентичностей, що може впливати на уявлення дітей про своє місце в суспільстві. Сучасна освіта також спрямована на розвиток гендерної свідомості та рівноправ'я.

Гендерні уявлення та розподіл ролей у суспільстві зазнають суттєвих трансформацій від (пост)радянського періоду до сучасності, відзначаючись культурними та соціальними змінами. У (пост)радянському суспільстві існувала жорстка стандартизація гендерних ролей. Жінки визначалися в основному як матері та господині, тоді як чоловіки виступали як годувальники та захисники сім'ї. Але потрібно зауважити, що статус «господині» або «берегині» є не такий райдужний. О. Кісь виявила за допомогою інтерв'ю, що тодішнє уявлення жінки було ілюзорним із неможливим прагненням стати «ідеальною» у радянські часи, призводячи до розчарувань, мук і болі [6]. На жінок у пострадянський період впливали радянські практики, що усталилися в 1960–70-ті роки: крім домогосподарства і виховання дитини, жінки працювали на виробництві, де нерідко були наявні невідповідні умови для робітниці-матері [3, с. 217–218]. Також під час ідеологізації німецько-радянської війни сформувалося гендерне уявлення про чоловіка як «переможця», який не вирішував побутові проблеми і не брав участі у вихованні дітей, але був ідеалом [8, с. 178–179]. Такі чітко визначені ролі були підкреслені й керувалися пропагандою та інституціональними практиками.

У (пост)радянському суспільстві існувало суцільне ділення на «жіночі» та «чоловічі» сфери. Для жінок вибір професії обмежувався галузями освіти, медицини та дитячого виховання. Сучасні жінки мають більше можливостей для вибору професій, активно включаються в різноманітні сфери.

Інституційний вплив варто розглядати у контексті економічних та політичних динамік. Економічна самостійність жінок може допомагати у подоланні гендерних стереотипів та сприяти однаковому ставленню до них у суспільстві. Політичні рішення, спрямовані на підтримку гендерної рівності, формують новий контекст для ставлення до гендерних норм та цінностей.

Масова культура, яка включає рекламу, кіно, музику та інші аспекти сучасного життя, також відіграє вагомий роль у формуванні гендерних уявлень. Важливим аспектом формування гендерних уявлень дітей юнацького віку є вплив глобальних культурних тенденцій через медіа та соціальні мережі на гендерні стереотипи та усвідомлення власної гендерної ідентичності [5, с. 160]. Тому гендерне виховання та критичний аналіз медійного контенту стають важливими аспектами для розвитку гендерної свідомості і формування здорового гендерного світогляду серед дітей та підлітків.

Отже, важливо підкреслити, що формування гендерних уявлень у дітей юнацького віку є процесом, який визначається взаємодією численних факторів. Розуміння та врахування цих аспектів дає змогу ефективніше сприяти формуванню гендерної свідомості і рівноправ'я в українському суспільстві, створюючи умови для розвитку позитивних та інклюзивних гендерних уявлень у новому поколінні [7, с. 65].

Гендерні уявлення формуються в процесі соціалізації та ідентифікації, і вони можуть бути динамічними та змінюватися залежно від життєвого досвіду і взаємодії з різними соціокультурними впливами. У цьому контексті необхідно пам'ятати про важливість розвитку гендерної грамотності. Розширення обговорення гендерних аспектів також викликає необхідність створення і підтримки безпечних та відкритих просторів для діалогу, коли діти можуть вільно висловлювати свої погляди щодо гендерних тем. Це сприяє формуванню відкритого та толерантного суспільства.

Отже, гендерні аспекти світогляду у пострадянському і сучасному українському соціумі є значимим складником його культурної та соціальної динаміки. У пострадянському періоді існували традиційні гендерні стереотипи та ролі, де жінки ототожнювалися як домогосподарки та матері, а чоловіки – як годувальники та захисники. Це визначається не лише суспільними уявленнями, але і державною політикою. Інформаційне середовище для сучасної молоді відзначається свободою вибору, гнучкістю гендерних ролей та можливістю самостійного формування свого світогляду і рольових позицій у суспільстві, на відміну від пострадянських часів. Окрему увагу варто приділяти сімейному інституту, який формує у зв'язку з зовнішніми чинниками модель родини й виховання з поділом обов'язків, які можуть мати дискримінаційний та стереотипний характер.

Джерела та література

1. Васютинський В. О. Психологічна правда про індивідуалізм і колективізм: монографія. Київ, 2016. 150 с.
2. Говорун Т. Гендерна психологія: навч. посібник. Київ: Вид. центр «Академія», 2004. 308 с.
3. Гультяєва М. Повсякдення матері і дитини на сторінках журнальної періодики 1945–1955 рр. *Сіверянський літопис*: науковий журнал. Чернігів, 2019. 255 с.
4. Каганов Ю. О. Конструювання «радянської людини» (1953–1991 рр.): Українська версія: монографія. Миколаїв, 2019. 41 с.
5. Кікінежді О., Кізь О. Особливості гендерної соціалізації депривованого юнацтва. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. 160 с.
6. Кісь О. Образ «жінки-берегині» – фікція. *ZN.ua*. 2019. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/istorik-oksana-kis-vvazhaye-scho-obraz-zhinki-beregini-fikciya-304531.html>

7. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. Київ, 2014. 65 с.

8. Тищенко Ю. А. Журнал «Радянська жінка» як джерело до вивчення державної політики в сфері охорони дитинства в УРСР (1965–1985 рр.). *Молодий вчений*. 2016. № 9. С. 176–182.

Турчан Варвара

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Ключові слова: нематеріальна культурна спадщина (НКС) України, традиційна культура, звичаї, обряди, традиційні знання та практики, усні традиції.

Keywords: intangible cultural heritage (ICH) of Ukraine, traditional culture, customs, rituals, traditional knowledge and practices, oral traditions.

Нематеріальна культурна спадщина (далі – НКС) України є частиною спільної спадщини людства, потужним засобом національної консолідації та патріотичного виховання, важливим підґрунтям для розвитку національної культури, виразом локальної та національної ідентичності, важливим складником міжнародного іміджу України. Історичне, культурне, політичне, економічне та інше значення НКС важко переоцінити. Водночас цілком очевидними є проблеми збереження та популяризації НКС України на сучасному етапі. Варто зазначити, що НКС України є унікальною та різноманітною, водночас вона є доволі крихкою, насамперед тому, що включає елементи традиційної культури, збереження яких є нетривіальним завданням. Окремі складники НКС постійно втрачаються через вплив різних процесів, зокрема модернізації, глобалізації, війни [4, с. 5]. Зважаючи на цінність та важливість, НКС України потребує належного дослідження, збереження та популяризації.

Зміст НКС, її історичну, культурну та суспільну цінність на міжнародному рівні почали активно обговорювати протягом 1970–1980-х рр. Частково цьому сприяли напрацювання в галузі матеріальної культурної та природної спадщини. Активна міжнародна діяльність з охорони та збереження НКС, системна робота ЮНЕСКО з правової підтримки цього процесу стали поштовхом для активізації державної політики України в галузі збереження НКС. Однак тривалий час адміністративно-правове забезпечення охорони НКС в Україні залишалося слабким, а елементи НКС України досліджувалися спорадично [7, с. 23]. Сьогодні, незважаючи на наявну в Україні нормативно-правову базу охорони НКС, важливим питанням залишається співвідношення правових вимог та програми конкретних дій, спрямованої на дослідження, збереження й популяризацію НКС України. Серед найбільш важливих документів у галузі НКС, імплементованих Україною, варто назвати Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 р.

Важливим складником охорони НКС є виявлення, облік та моніторинг таких елементів. На практиці це завдання реалізовано шляхом введення міжнародного, національного та регіональних переліків НКС. Варто зазначити, що до міжнародних переліків НКС включено лише 5 елементів від України. Зокрема, до

Репрезентативного списку входить 3 елементи: Петриківський декоративний живопис як феномен української орнаментальної народної творчості (2013 р.); Традиція Косівської мальованої кераміки (2019 р.); Орьнек – кримськотатарський орнамент та знання про нього (2021 р.). До Списку нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони, від України включено 2 елементи: Козацькі пісні Дніпропетровщини (2016 р.) та Культура приготування українського борщу (2022 р.) [2].

Від 2012 р. запроваджено Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України – державну інформаційну систему, що має забезпечувати збирання, накопичення, обробку, захист, облік та доступ до інформації про наявні на території України елементи нематеріальної культурної спадщини з метою їх охорони [8]. Показово, що офіційно перелік було затверджено тільки у 2018 р. Станом на 1 січня 2024 р. у Національному переліку нараховується 80 елементів, із яких 54 було включено з липня 2022 р. Отже, можна зазначити посилення суспільного інтересу до національної культури України з початком повномасштабного російського воєнного вторгнення. Незважаючи на те, що переліки мають оновлюватися регулярно, зазначена вище тенденція, ймовірно, свідчить про спорадичність цього процесу. Можна стверджувати, що тривалий час виявлення, облік та моніторинг НКС не провадився в належний спосіб. Невипадково у вересні 2023 р. було затверджено новий порядок ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України.

В Україні на обласному рівні також існують орієнтовані регіональні переліки елементів НКС, метою складання яких є подальше просування елементів НКС до Національного переліку та міжнародних списків [6, с. 23]. Так, наприклад, регіональний перелік Одещини нараховує 18 елементів НКС, серед яких 11 вже включені до Національного переліку. Це, зокрема, особливості виконання клезмерської музики Подільського (Кодимського) району; метод будівництва «Суха кладка»; знання, вміння та практики, що стосуються приготування та споживання біляївської рибної юшки; міліна – знання, навички та звичаї; різдвяний обряд «Мошу» (обряд чоловічої коляди); музей традиційного народного мистецтва як інтерактивний простір нематеріальної культурної спадщини Одещини; культура приготування та споживання плацинди у селах долини річки Фрумушика; традиція приготування та споживання обрядових хлібів до Дня Святого Георгія села Криничне; культура традиційного вівчарства Бессарабії та знання, пов'язані з ним; приготування української традиційної страви «Голубці». На сайті Одеського обласного центру української культури представлена детальна інформація з фотоматеріалами про кожен із цих елементів [9]. Сьогодні, на жаль, не в усіх областях України створені регіональні переліки НКС [5, с. 15].

Отже, з 1970-х рр. до сьогодні триває процес осмислення концепції «НКС». Суттєвим результатом цього стало прийняття ЮНЕСКО Конвенції про охорону НКС, яка встановила рамкові засади охорони НКС та зобов'язала держав-учасників формувати власні переліки НКС. Державна система охорони НКС в Україні продовжує формуватися, і поки вона є недостатньо ефективною, зокрема щодо заходів, спрямованих на забезпечення життєздатності нематеріальної культурної спадщини, зокрема її ідентифікації, документування, дослідження, збереження,

захист, популяризацію, підвищення її ролі, її передачу, зокрема шляхом формальної та неформальної освіти, а також відродження різних аспектів такої спадщини [1].

Наприклад, складною залишається проблема популяризації та медіатизації НКС України. Показовим прикладом є сайт Віртуального музею НКС, на якому міститься інформація лише про 15 елементів НКС із 80 [3]. Державна система охорони НКС в Україні все ще продовжує формуватися. На нашу думку, ефективним механізмом охорони НКС може бути трикомпонентна схема взаємопов'язаних інститутів: «Міжнародні інституції – Держава – Громади». Держава має забезпечувати підтримку громадам, які мають визначати, яка саме НКС є важливою та пріоритетною. Натомість міжнародні інституції мають розробляти загальні принципи охорони НКС та здійснювати моніторинг виконання міжнародних положень щодо охорони НКС на національних та локальних рівнях.

Джерела та література

1. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Paris, France. United Nations. *UNESCO*. 2003. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images//0013/001325/132540e.pdf>
2. Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices. *UNESCO*. URL: <https://ich.unesco.org/en/lists>
3. Віртуальний музей нематеріальної культурної спадщини. URL: <https://virtmuseum.uccs.org.ua/ua>
4. Герус Л. М. Збереження нематеріальної культурної спадщини: український досвід. *Народознавчі зошити*. 2020. № 1(151). С. 3–14.
5. Григорчак І. М. Охорона нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації: міжнародна практика та українські реалії. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*: науковий журнал. 2020. № 2. Київ. С. 10–16. URL: <http://elib.nakkkim.edu.ua/handle/123456789/3160>
6. Імплементация Конвенции про охрану нематеріальної культурної спадщини: підсумки та перспективи. *Зб. наук. праць за матеріалами II Всеукраїнської наук.-практ. конф.* Київ, 16 грудня 2016 р. / Український центр культурних досліджень. С. 22–34.
7. Кудерська І. О. Адміністративно-правове забезпечення охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні: дис. ... д-ра філос. Київ, 2021. 269 с.
8. Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України. *Міністерство культури та інформаційної політики України*. 28.07.2023. URL: <https://mcip.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/nacjonalnyj-perelik-elementiv-nematerialnoyi-kulturnoyi-spadshhyny-ukrayiny-28.07.23.pdf>
9. Регіональний інвентар елементів нематеріальної культурної спадщини. *Одеський обласний центр української культури*. URL: <http://surl.li/edhyd>

ТРАВНЕВІ СТУДІЇ – JUNIOR. УКРАЇНЦІ ЗІ СВІТОВИМИ ІМЕНАМИ

Солощенко Владислав

Комунальний заклад «Жмеринський ліцей № 3»

Вчитель: Капелюх Юлія Віталіївна

ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ: ВІД ВЕЛИКОРОСА ДО САМОСТІЙНИКА

Ключові слова: *гетьман, Українська держава, самостійник, українізація.*

Keywords: *hetman, Ukrainian state, independent, Ukrainization.*

Павло Петрович Скоропадський – гетьман Української Держави, командувач 1-го Українського корпусу, непересічна особистість, яка своєю державницькою позицією викликає неабияке захоплення в одних і гостру критику в інших. Павло Петрович – постать унікальна: шляхетного походження, талановитий військовий, за спогадами очевидців, людина слова, ідеолог «легкої» українізації, яка мала на меті відмову від колишнього курсу русифікації освіти та культури. Саме в цьому питанні він став для великоросів ненависним «мазепинцем». Скоропадський на початку ХХ ст. став натхненником ідеї відродження Запорізької Січі, про що свідчать його фінансова підтримка Вільного Козацтва на чолі з наказним гетьманом Іваном Полтавцем-Остряницею та формування з нащадків колишньої козацької старшини окремих військових підрозділів.

Гетьман Скоропадський як історичний діяч і державник бажав бачити Україну великою державою, фактичним гегемоном Східної Європи, і навіть після оприлюднення грамоти про федерацію з небільшовицькою росією провідну роль у ній відводив Україні. Остаточна зміна поглядів Гетьмана на користь самостійної держави відбулася вже в еміграції, коли він остаточно відкинув ідею союзу з росією, і очолюючи Український союз хліборобів-державників, виступив під самостійницьким гаслом: «Одна, єдина, соборна, самостійна Україна». Докладніше він сказав про це у спогадах: «Великороси кажуть: “Ніякої України не буде”, а я кажу: “Що б там не сталося, Україна в тій чи іншій формі буде. Не змусиш ріку повернути назад, так само й з народом, його не змусиш відмовитися від своїх ідеалів”» [3, с. 16].

І чим більше дізнаєшся про Гетьмана, тим гостріше постає питання: чи дійсно Павло Скоропадський був «українцем» до еміграції та чи міг він через свої федеративні ідеї перетворити Україну на величну державу, чи, навпаки, нав'язати Переяслав 2.0: покласти так звану «Малоросію» до ніг «імператорської величності» (за словами білогвардійських симпатиків).

Майбутній керманіч народився 15 травня 1873 р. в місті Вісбаден у родині офіцера армії російської імперії Петра Скоропадського. Першою іноземною мовою, опанованою майбутнім гетьманом, була німецька. Освіту Павло здобув у Стародубі, а в 1886 р. розпочав навчання в Пажеському корпусі. Далі він був призначений у Кавалергардський полк, де раніше служив його батько. Тут проходив службу майбутній лідер Фінляндії Карл Густав Маннергейм, з яким у Павла склалися дуже теплі стосунки. 1904 р. Скоропадський був нагороджений орде-

ном Святої Анни III ступеня та золотою георгіївською зброєю. У травні 1905 р. Скоропадського призначили на посаду ад'ютанта генерала Миколи Ліневича, командувача військами на Далекому Сході. На цій посаді він пробув до 7 листопада, доки не був підвищений до командира 20-го драгунського полку зі збереженням повноважень ад'ютанта. Цікавий факт: у 1909 р. під час святкування 200-річчя перемоги у Полтавській битві цар Микола II забажав надати Павлу Петровичу символічне звання «гетьмана». З початком Першої світової війни його було спрямовано на фронт, і вже 6 серпня 1914 р. його кінний полк відзначився в бою під Краупішкеном, за що був нагороджений орденом святого Георгія IV ступеня [1, с. 13].

З початком Лютневої революції Скоропадський не підтримав ідею Л. Корнілова щодо українізації військ, оскільки вважав, що вона зруйнує єдність війська. Проте лише за рік він пройшов шлях від офіцера, який вірою й правдою служив царю, до прибічника українофілів. Виконуючи наказ Корнілова, він українізував війська на території України. П. Скоропадський виявився єдиним спроможним придушити збройне повстання більшовички Євгенії Бош під Жмеринкою, про що згадував так: «Після приїзду на станцію Деражня я дізнався, що 2-й Гвардійський корпус, пройшовши з фронту Подільську губернію під проводом агітаторки Бош, весь зосередився біля Жмеринки і що ходять чутки про те, що він збирається йти на Київ. Я мимоволі задумався над становищем, коли навіть нікому стало захищати Київ від більшовиків, і прийшов до висновку, що я до Криленка на фронт не піду, а рушу енергійно на Київ з тим, щоб бути в змозі перепинити доступ 2-му Гвардійському корпусу в місто» [3, с. 62].

Обрання Скоропадського у жовтні 1917 р. отаманом Вільного козацтва, критика з його боку влади через залучення М. Грушевським на головні державні посади людей, позбавлених необхідної підготовки у розвитку армії, – все це спонукало лідерів УЦР обмежувати вплив Скоропадського. Але вже 29 квітня 1918 р. на хліборобському конгресі в Києві, скликаному з метою отримати відповідь від УЦР щодо земельного питання, делегати вдалися до державного перевороту і проголосили Скоропадського Гетьманом. УНР припинила своє існування, і замість неї постала Українська Держава на чолі з Гетьманом, який отримав титулування «Ясновельможний Пан Гетьман Усієї України Павло Петрович Скоропадський» [2, с. 7].

Найперше, до чого вдався гетьман, – сформував уряд – Раду Міністрів, припинив впровадження усіх ініційованих УЦР реформ та надалі спирався переважно на заможне населення, маючи від них суттєву підтримку. Вже 2 травня 1918 р. першими владу Гетьмана де-юре визнали Німеччина й Австро-Угорщина. За кілька днів це також зробили Болгарія і Туреччина. Своїх представників прислали до Києва Данія, Персія, Греція, Норвегія, Швеція, Італія, Швейцарія. Всього Україну як незалежну державу визнали 30 країн. У цей час розпочалося активне культурне відродження: відкрито 150 українських гімназій, два університети, задекларовано поступовий перехід від російської до української мови. З іншого боку, гетьманський уряд розпустив Дивізію Січових Стрільців і частково – сірожупаників. Командувачем армії став Федір Келлер, який сприяв поверненню в українське військо царських порядків і ліквідував усі нововведення свого попередника – Олександра Рогози.

Поразка Центральних держав у Першій світовій війні, наступ більшовиків змусили П. Скоропадського шукати підтримки у країн Антанти, які підштовхували до федерації з небільшовицькою росією. Він оприлюднив грамоту про федерацію з «росією майбутнього», яка мала будуватися на демократичних засадах і де провідну роль повинна була відігравати Українська держава. Павло Петрович сподівався на підтримку народу, але українці не готові були до компромісів. У Білій Церкві активувалася Директорія, у Харкові 18 листопада 1918 р. розпочався виступ Чорних запорожців на чолі з П. Болбочаном. 14 грудня гетьман оголосив про своє зречення влади та виїхав до Німеччини [3, с. 320].

В еміграції П. Скоропадський разом з В. Липинським, Д. Дорошенком і С. Шеметом заснував Український союз хліборобів-державників, який мав на меті повернення в Україну гетьманської влади. Проте на початку 1930-х рр. між практиком Скоропадським і теоретиком Липинським виникли розбіжності щодо існування руху, через що «Союз» розколовся. Прибічники Гетьмана об'єдналися в «Союз гетьманців-державників». Завдяки зусиллям Скоропадського філії гетьманського руху з'являлися не лише в Австрії та Німеччині, а й у Чехословаччині, Франції, Канаді, США, на західноукраїнських землях. До того ж за ініціативи Павла Петровича у 1926 р. в Німеччині засновано Український науковий інститут при Берлінському університеті, що відіграв велику роль у розвитку української науки та культури.

Друга світова війна стала ще одним серйозним випробуванням для Скоропадського. Він, хоч і не підтримував нацизм, змушений був проявляти до нього лояльність. Водночас завжди відстоював перед офіційними колами Рейху й серед громадськості інтереси українців. Наприклад, коли угорські війська окупували в 1939 р. Карпатську Україну, Гетьман виступив в оборону її незалежності. За допомогою Павла Скоропадського звільнено з німецьких концтаборів Степана Бандеру, Андрія Мельника, Ярослава Стецька та ін. Але самого Гетьмана спіткала загибель – під час евакуації до американської зони окупації, потрапивши під бомбардування авіації союзниками залізничної станції «Платлінг», він був смертельно поранений. Помер Павло Скоропадський 26 квітня 1945 р. в лікарні монастиря Меттен.

Підсумовуючи, можна сказати, що останній Гетьман Української Держави – Павло Скоропадський – непересічна особистість, до якої можна ставитися по-різному, але не можна заперечувати, що то був визначний діяч, який допоміг Україні відновитися культурно. Попри прорахунки гетьманської влади, вісім місяців існування Української Держави стали періодом піднесення українського державотворення та культури. «Великорос» Скоропадський відчував себе українцем культурно, тяжів до української мови та культури, згадуючи: «Завдяки моїм дідові та батькові, родинним традиціям, Петрові Яковичу Дорошенку, Василеві Петровичу Горленку, Новицькому та іншим, незважаючи на службу в Петрограді, я постійно займався історією Малоросії, завжди палко любив Україну не лише як країну з родючими полями, з прекрасним кліматом, а й зі славною історичною минувиною, з людьми, вся ідеологія яких різниться від московської» [3, с. 14].

Він міг стати для українців дійсним лідером, яким був Маннергейм для фінів, Пілсудський – для поляків, Гіндебург – для німців. Та чи мав можливість

Скоропадський врятувати Українську Державу від занепаду, не керуючись ідеями федерації? Відповісти важко, але якби запорожці на чолі з Олександром Натієвим увійшли до Катеринодара швидше, аніж білогвардійські багнети, Директорія замість повстання спрямувала б сили проти інтервентів у важкий момент «трикутника смерті», видатні офіцери, як-от, П. Болбочан, підтримали б владу гетьмана, керуючись бажанням відстоювати Україну, і протягом ХХ ст. історія української нації розгорталася б за іншим сценарієм.

Але історія визначила по-іншому – українці виявилися вкотре розділеними чотирма державами, Директорія зазнала поразки, талановитих командувачів більшовики замордували в таборах Сандармоху. Парадоксально, але Скоропадський став самостійником тоді, коли перестав бути гетьманом.

Джерела та література

1. Папакін Г. В. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина. Історико-архівні нариси. Київ, 2003. 282 с.
2. Пиріг Р. Гетьманат Павла Скоропадського: комплекс малоросійства правлячої еліти. *Український історичний журнал*. 2003. № 4(571). С. 59–84.
3. Скоропадський П. П. Спогади: кінець 1917 – грудень 1918 / уряд. І. Гирич. 4-те вид. Київ: Наш Формат, 2023. 456 с.

Коробкіна Тетяна

Ліцей № 35 імені Валентина Шеймана

Краматорської міської ради Донецької області

Вчитель: Бараненко Світлана Михайлівна

УКРАЇНСЬКИЙ ІКАР: ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ СЕРЖА ЛИФАРЯ

Ключові слова: *Серж Лифар, балет, Опера Гарньє, Паризька опера.*

Keywords: *Serge Lifar, ballet, Opera Garnier, Paris Opera.*

Сергій Михайлович Лифар – всесвітньо відомий киянин із глибоким козацьким корінням, відомий митець-реформатор світового балетного театру, майстер європейського хореографічного мистецтва ХХ ст., який тривалий час очолював паризьку балетну трупу у Гранд-Опера. У той час, коли хореограф-віртуоз мріяв поставити свої балети на сценах Москви і Києва, влада СРСР вбачала в С. Лифарі лише емігранта, тому всі згадки про нього викреслювалися радянською владою з енциклопедій і підручників, а його ім'я було стерте з української культури, і лише після проголошення незалежності України повернулося на Батьківщину [5].

Сучасники називали Сержа Лифаря «богом танцю» та «найкращим танцівником Європи». У перші роки своєї слави він воскресив французький балет, довівши до повного розквіту цей вид сценічного мистецтва у Гранд-Опера. Став славою і гордістю Франції, але до останнього подиху мріяв повернутися до рідного Києва. У передсмертній записці, зверненій до коханої дружини, підписався: «Серж із Києва. Українець до кінця» [5].

У дослідницькому середовищі тривалий час залишалося відкритим питання щодо національного коріння, майнового походження та соціального статусу родини Лифарів. Про національне коріння Сергія Лифаря та його родові зв'язки з Україною відомо, що походив він з української дворянської родини, яка мала глибоке козацьке коріння. Він доволі часто згадував про своє дворянське походження по лінії матері [4].

Сергій Михайлович народився 2 квітня 1904 р. в селі Пирогів, що наразі знаходиться у південній частині Києва, у родині Михайла Лифаря і Софії Марченко-Лифар [5]. Навчався спочатку в 1-й Київській гімназії, потім – у 8-й Київській гімназії. Паралельно співав у хорі Софійського собору, відвідував заняття в консерваторії з класу скрипки і фортепіано, а з 1921 р. навчався у приватній балетній студії хореографки Київської опери Броніслави Ніжинської, за запрошенням якої в майбутньому і зміг дістатися Парижа [2].

Проте дитинство Сергія було коротким і швидко завершилося. Сам він писав: «народився в тривожні часи, 1905 року – року заколоту на “Потьомкіні”, капітуляції Порт-Артура, кривавих повстань. Це були перші тріщини в безкрай імперії». У 1917–1919 рр. російські революції та визвольні змагання в Україні обірвали спокійне буденне життя Сергія, який у 1919 р. будував укріплення для солдатів армії Денікіна, вступив до лав добровольчої міліції, брав участь у боях та був поранений [3].

Музика залишалася в той час єдиною розрадою для юнака. Саме тому, коли він дізнався про студію Броніслави Ніжинської, на заняттях якої танцювали під музику Шопена і Шумана, у парубка з'явився неабиякий ентузіазм потрапити до неї: «Це було приголомшливо. Я тоді знайшов свій шлях», – так юнак описував свої враження після відвідування школи хореографки при Київській Опері. Втім Броніслава Ніжинська спочатку відмовляла у прийомі Лифаря до балетної студії, лише з третьої спроби юний хореограф зміг добитися статусу її учня. Незабаром вона покинула Київ і виїхала до Франції, де співпрацювала з «Російським балетом» Сергія Дягілева. В цей час Сергій Лифар займався самостійно, відпрацьовував балетні рухи в невеликому залі, де були тільки дзеркало й рояль. Працюючи з безжальною наполегливістю, він виконував найскладніші вправи до повної знемоги [5]. І ці старання дали результати.

У 1921 р., коли С. Лифарю було шістнадцять, Дягілев за рекомендацією Ніжинської запросив п'ятьох найкращих танцівників із Києва для його трупи в Монте-Карло. Один із них відмовився від пропозиції і передав цю можливість Сергію [5]. З цього моменту розпочався новий етап у житті Лифаря – шлях до всесвітньої слави.

У ті часи будь-яка спроба покинути територію країни каралася смертю, і це стало проблемою на шляху до омріяної Франції. Тому Сергій був змушений нелегально перетинати кордон і через Варшаву дістатися Парижа, куди він вперше потрапив 13 січня 1923 р. Того ж дня українські танцівники мали першу зустріч із Сергієм Дягілевим, який назвав їх цілковитими неуками. На фоні цього у Сергія Лифаря розпочався період сумнівів і відчайдушних зусиль – тікаючи з маленьких навчальних залів, він тренувався ночами на вулиці, надихаючись гарними краєвидами. І старання його знову не були марними, бо з часом Дягілев помітив

потенціал хлопця і навіть сказав про нього своєму секретареві: «Оцей буде танцівником» [5]. Так і почалася їхня співпраця, під час якої Дягілев навіть посилав Сергія до Мілана для відшліфування навичок в італійського балетмейстера та педагога Енріко Чекетті [3].

С. Лифар важко переживав смерть Дягілева, тому що у той момент нікого ближчого в нього не було. Згодом молодий хореограф продовжував завойовувати прихильність французів на сцені та очолив балетну трупу в паризькій Гранд-Опера (Опера Гарньє), дебютував як балетмейстер новою версією «Байки про Лисицю» Ігоря Стравінського, ставив власні балети, серед яких публіка визнала кращим балет «Ікар» [2]. Французький балет переродився і здобув величезну популярність завдяки нашому співвітчизнику.

У часи окупації Парижа нацистською армією Серж Лифар продовжував працювати в театрі задля порятунку французького балету від занепаду, через що потім здобув недобру славу. Після звільнення Парижа Лифар був змушений покинути Францію і переїхати до Монако, де організував трупу «Новий балет Монте-Карло», з якою їздив на гастролі містами Європи, Азії, Америки й Африки [1].

Після закінчення Другої світової війни його справу про колабораціонізм переглянули, обвинувачення скасували, визнавши їх сфабрикованими, тож Сергій зміг повернутися до Парижа. У 1947 р. він заснував Інститут хореографії, а у 1957 р. – Університет танцю, отримував визнання й титули за свої досягнення [1].

З 1969 р. почав захоплюватися малюванням, і згодом його картини демонструвалися в багатьох містах Європи. Продовжуючи працювати у Гранд-Опера, Серж Лифар поставив майже 200 балетів впродовж усієї діяльності балетмейстера, написав понад 20 праць про балет, серед яких «Маніфест хореографії» та «Історія балету». Також Лифар був президентом Всесвітньої Ради танцю ЮНЕСКО, нагороджений орденом Почесного Легіону й орденом Літератури та мистецтв [2].

Україна не забуває про заслуги нашого видатного хореографа та шанує його пам'ять усіма можливими способами. У 1994 р. на честь його 90-річчя в Києві започаткували Міжнародний конкурс балету на ім'я Сергія Лифаря, а з 1995 р. проводяться Міжнародні фестивалі танцю на його честь [2].

Ставши легендою й гордістю Франції, Сергій Михайлович постійно відмовлявся від французького громадянства, натомість відповідаючи: «Я ніколи не був і не буду французом, бо я українець і батьківщина моя – Україна» [5]. Серед найбільших і найнесправедливіших прикрощів того періоду життя для Сергія була туга за рідним краєм і відсутність можливості відвідати його, бо в СРСР танцівника не чекали. Лише у 1961 р. йому випала можливість навідатись до своєї Батьківщини [2].

Попри всі складнощі й зради, він зберігав Київ у своєму серці до кінця життя та згадував про своє походження за будь-якої можливості. Під час зустрічей із захопленням розповідав про дитинство, проведене в Києві, про величезний вплив української культури на його життя, про роль у ньому українських народних пісень, традицій, обрядів і танців. Якось навіть завітав на спектакль у Гранд-Опера, одягнений в українську вишиванку, і з гордістю повторював, що належить до козацького роду [5].

Отже, творчість С. Лифаря – окрема епоха в історії балетного мистецтва Європи, через яку він проніс усю любов і відданість Україні [5]. Його внесок у

розвиток балету як Франції, так і України складно переоцінити. Останні роки життя Сергій провів у Швейцарії, у м. Лозанна, де й помер 15 грудня 1986 р. Він похований у Франції на кладовищі в Сент-Женевьев де Буа неподалік Парижа, де на його могильній плиті досі видніється напис «Сергій Лифар із Києва» [3].

Тож нехай «Українець до кінця» і справді залишається в історії нашої країни, адже українці повинні знати заслуги своїх співгромадян і зберігати пам'ять про них.

Джерела та література

1. Герасимова Г. Лифар Серж. *Енциклопедія історії України*. Київ, 2009. Т. 6: Ла–Мі. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Lifar_Serzh
2. Герасимова Г. Лифар Серж. *Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник*. Випуск 5. Біографічна частина: А–М / відп. ред. М. М. Варварцев. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2014. 331 с. С. 256–258. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Varvartsev_Mykola/Ukraine_v_mizhnarodnykh_vidnosynakh_Entsyklopedychnyi_slovyk-dovidnyk_Vypusk_5.pdf
3. Гусак С. Легендарні постаті України. Харків, 2009. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002871>
4. Курінна М. Про національне коріння Сергія Лифаря та його родові зв'язки з Україною. *Краєзнавство*. 2011. № 4. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/32719>
5. Лифар С. Спогади Ікара. Київ: Пульсари, 2007. URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=2739>

Тетюшева Анастасія

Опорний заклад загальної середньої освіти «Успіх»

Краматорської міської ради Донецької області

Вчитель: Яковлев Андрій Вікторович

КОРОЛЬ ПОП-АРТУ ЕНДІ ВОРГОЛ

Ключові слова: *Е. Воргол, поп-арт, мистецтво, кінематограф.*

Keywords: *A. Warhol, pop art, art, cinema.*

Енді Воргол – американський художник, кінорежисер, засновник руху поп-арт 1960-х рр. Його популярне мистецтво втілювало банальності американської комерційної культури. Умілий самопромоутер, він представив концепцію митця як успішної знаменитості та бізнесмена [3].

Майбутній митець (від народження отримав ім'я Андрій Варгола) був сином українських емігрантів із Пряшівщини (українська етнічна територія на сході Словаччини). Він народився 6 серпня 1928 р. у місті Піттсбург (штат Пенсильванія США). Батько хлопця – Ондрей – переїхав до Нового світу ще у 1914 р. в пошуках роботи, невдовзі до нього приєдналася і дружина Юлія. Родина Ворголів була доволі заощадливою, не мала багато коштів, але вже на восьмиріччя Енді батьки подарували перший кінопроектор [5].

У 1945 р. після закінчення школи Воргол вступив у Піттсбурзький Технологічний інститут Карнегі (сьогодні це Університет Карнегі-Меллона), який закінчив через чотири роки зі ступенем з графічного дизайну. Після цього він переїхав до Нью-Йорка і приблизно 10 років працював рекламним ілюстратором [5]. Водночас він відмовився від «а» в кінці свого прізвища, щоб стати Енді Ворголом (замість Ворголи). У 1950-х рр. влаштувався на роботу до редакції журналу «Glamour» і став одним із найуспішніших рекламних художників. Він часто отримував нагороди за унікальний химерний стиль, використовуючи власну техніку плямистих ліній і гумові штампи для створення малюнків [4].

Раптову популярність Енді Воргол здобув у 1962 р., коли представив свої картини «Банки для супу Campbell's» та «Зелені пляшки Coca-Cola». Він масово виробляв ці навмисно банальні зображення споживчих товарів за допомогою трафаретного друку або шовкографії (друк відбувається за допомогою спеціальної сітки, через яку продавлюють фарби), а потім почав друкувати нескінченні варіанти портретів знаменитостей у яскравих кольорах. Техніка шовкографії ідеально підходила Ворголу, оскільки повторюване зображення пляшок відомого напою або бляшанок від супу було зведено до прісної та культурної ікони, яка віддзеркалювала уявну порожнечу американської матеріальної культури, наповнену споживацтвом і бренд-маркетингом. Вищезазначені роботи були своєрідною пародією на американські реклами середини ХХ ст. Врешті-решт роботи Воргола поставили його в авангард руху поп-арту, що зароджувався у той час в Америці [3].

Енді Воргол був не лише художником, а й підприємцем. Він розпочав свою кар'єру в 1950-х рр. як комерційний ілюстратор, заробляючи значні кошти для фінансування своїх мистецьких проєктів. Воргол успішно поєднував комерційні та підприємницькі починання з авангардною, андеграундною роботою. Протягом усієї кар'єри він постійно підштовхував себе до експериментів у нових медіа: видавничій справі, кіно, музичному виробництві, телебаченні, моді, театрі, і часто співпрацював з художниками та відомими брендами.

Про свою підприємницьку діяльність сам Воргол згадував у своїй книзі «Філософія Енді Воргола (від А до Б і назад)»: «Бути успішним у бізнесі – це найзахопливіший вид мистецтва. Заробляти гроші – це мистецтво, працювати – це мистецтво, а хороший бізнес – це найкраще мистецтво» [5].

Вагомим є внесок Енді Воргола і у кінематограф доби. Він зняв низку фільмів між 1963 та 1968 рр., починаючи зі свого першого повнометражного фільму «Сон» (1963) – п'ятигодинної стрічки сну поета Джона Джорно. Його новаторський восьмигодинний німий фільм «Імперія» (1964) містить безперервні сповільнені кадри Емпайр-Стейт-Білдінг у Нью-Йорку. У 1966 р. він зняв свій найбільш комерційно успішний фільм – тригодинну стрічку «Дівчата з Челсі» (протримався у кінопрокаті до 1967 р.) [5].

Воргол з дитинства був захоплений голлівудськими знаменитостями та славою. Він писав кінозіркам, просячи у них автографи і фотографії. Пізніше, у 1960-х рр., «Фабрика» (так називався будинок Воргола на Мангеттені) стала місцем зустрічі художників, музикантів і письменників, серед яких були Лу Рід, Боб Ділан, Трумен Капоте та багато інших.

Воргол став зіркою і допоміг іншим зробити те саме, втіливши в життя свій вислів: «У майбутньому кожен буде всесвітньо відомим протягом 15 хвилин» [5]. Така позиція і почуття справедливості виховувалися у Воргола з дитинства. Відомо, що він виховувався у побожній греко-католицькій родині, яка відвідувала месу у церкві св. Іоанна Златоуста в Піттсбурзі. Згодом у Нью-Йорку Воргол регулярно відвідував церкву Святого Вінсента Ферера, щоб помолитися і відвідати месу [5].

Упродовж усього життя Енді Воргол заціклювався на своїх фізичних вадах. З дитинства він страждав на хорею Сіденгама (танець святого Віта – розлад центральної нервової системи), яка час від часу приковувала його до ліжка. Проблеми з пігментацією спричиняли зміну кольору шкіри, через що він отримав прізвиська «Спот» («Плямистий») та «Енді Червононосий». У відповідь на свої уявні фізичні вади Воргол культивував різні образи за допомогою одягу, перук, косметики та, зокрема, пластичної хірургії, щоб змінити форму свого носа. Пізніше у нього було передчасне облісіння і масивні шрами від вогнепальних поранень, отриманих у 1968 р. [5].

Воргол також страждав від хронічних проблем із жовчним міхуром. 20 лютого 1987 р. його шпиталізували до лікарні Нью-Йорка, де йому успішно видалили жовчний міхур, і він, здавалося, одужував. Однак через кілька днів у нього виникли ускладнення, які призвели до раптової зупинки серця. Він помер 22 лютого 1987 р. у віці 58 років. Тисячі людей відвідали меморіал художника в соборі Святого Патріка у Нью-Йорку [4].

У XXI ст. творчість митця залишається доволі популярною. У 2003 р. в Перемішлі відбулася виставка «Енді Варгол як Андрій Варгола» в межах Міжнародного фестивалю «Галичина», в якій взяли участь понад пів тисячі митців із Австрії, Угорщини, Чехії, України, Ізраїлю та Словаччини. У 2006 р. в Ужгороді провели віртуальну виставку «Енді Варгол – найславетніший русинський діяч ХХ століття». У 2017 р. в Києві представили мистецький проєкт, присвячений художнику, де було експоновано ексклюзивні світлини Воргола [2].

Від народження і до смерті Енді Воргол був русином [6]. Ось яке визначення дає «Енциклопедія Історії України»: «Русини – назва українців до кінця XVIII ст., а на західноукраїнських землях – і в XIX – на поч. ХХ ст. Дотепер частково збережена в Закарпатській Україні і серед емігрантів-закарпатців у США» [1]. Іноді дослідники використовують термін «карпато-русини», намагаючись виокремити ідентичність, оскільки багато століть їхня культура не перетиналася з іншими регіональними культурами, але Енді Воргол походить саме з цієї етнічної частини України, тому ми маємо право називати його русином (або карпато-русином), а також вихідцем з нашої Батьківщини зі світовим ім'ям.

Джерела та література

1. Ісаєвич Я. Д. Русини. *Енциклопедія історії України*. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Rusyny>

2. Тишкевич М. Енді Воргол: Не хочу бути великим художником, краще стану знаменитим. *Український інтерес*. 06.08.2023. URL: <https://uain.press/blogs/endi-vorgol-ne-hochu-buti-velikim-hudozhnikom-krashhe-stanu-znamenitim-1311751>

3. Andy Warhol: American artist. *Britannica*. 23.05.2024. URL: <https://www.britannica.com/biography/Andy-Warhol>
4. Andy Warhol. *Biography*. 11.03.2022. URL: <https://www.biography.com/artists/andy-warhol>
5. Andy Warhol. *The Warhol*. URL: <https://www.warhol.org/andy-warhols-life/>
6. Magocsi P. R. Andy Warhol: His Art and Ethnic Roots. *Carpatho-Rusyn Research Center*. URL: <https://c-rrc.org/andy-warhol-his-art-and-ethnic-roots/>

Наукове видання

ТРАВНЕВІ СТУДІЇ: ІСТОРІЯ, МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Збірник матеріалів

VI МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ
І МОЛОДИХ ВЧЕНИХ «ТРАВНЕВІ СТУДІЇ 2024:
ІСТОРІЯ, АРХЕОЛОГІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
В УМОВАХ ВІЙНИ»

2 травня 2024 р.

ВИПУСК 9

Редактор О. А. Солдатова
Технічний редактор О. К. Гомон

Підписано до друку 11.06.2024 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 11,22
Тираж 100 прим. Зам. № 47

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018 р.